

संस्कृत मन्दिरान्तः प्रवेशिका

(गुजराती)

सर रामकृष्ण गोपाल भाण्डारकर

एन. ए, पीएच. डी, एलएल डी., के सी आइ. इ.

विरचित

संस्कृत मन्दिरान्तः प्रवेशिका

तुं

गुजराती भाषान्तर

—: रची प्रसिद्ध करनार :—

(स्व.) शास्त्री ताराशंकर रामचंद्र स्मार्त

संस्कृताध्यापक, महिलाविद्यालय - सुरत

संस्कृताध्यापक वनिता - विथ्राम अने

संस्कृत ज्योतिष विद्यालय - सुरत

સંસ્કૃત બીજા પાઠ

પાઠ ૧ લો

૧લા, ૪થા, ૬ઠ્ઠા અને ૧૦મા ગણના ધાતુઓમાં
અનિયમિતપણું

૧. ગુપ્ 'રક્ષણ કરવું' પરસ્મૈ૦, ધૂપ્ 'તપાવવું' પરસ્મૈ૦, વિચ્છ્ 'જવું' અથવા 'પાસે જવું' પરસ્મૈ૦, જ્યારે પળ્ પરસ્મૈ૦નો અર્થ 'વખાણ કરવા' એવો થાય છે ત્યારે, અને પન્ 'સ્તુતિ કરવી' પરસ્મૈ૦, આ બધા ૧લા ગણના ધાતુઓ (વિચ્છ્ સિવાયના કારણ કે તે છઠ્ઠા ગણનો છે) ને ગણની નિશાની (જ) લગાડતા પહેલાં આય્ લગાડવામાં આવે છે જેમકે પળાયતિ, ધૂપાયતિ વગેરે (પળ્ + આય્ + જ + તિ) વગેરે. આ આય્ની પૂર્વે ગુપમાનાં અને ગુણ્ યાય છે જેમકે ગોપાયતિ આય્ વિકલ્પે ગણકાર્ય-રહિત કાળમાં (પરોક્ષ ભૂત, સામાન્ય ભૂત, અનઘતન ભવિષ્ય, આશીર્લેખ, સામાન્ય ભવિષ્ય, વિધ્યર્થ ભવિષ્ય) ગખવામાં આવે છે. પળ્ અને પન્ ને જ્યારે આય્ લાગ્યો ન હોય ત્યારે આત્મનેપદના પ્રસયો લગાડવામાં આવે છે જેમકે પળતે

૨. આણ્ આત્મને૦, ખ્લાજ્ આત્મને૦, અને ઋમ્, ક્રમ્, ક્લમ્, જ્ઞમ્, ળપ્, ણિવ્, યસ્, (ઉપચર્ચ રહિત હોય અથવા સમ્ પૂર્વક હોય ત્યારે) આ સર્વે પરસ્મૈપદના છે અને તે પહેલાં અને એથા ગણના છે, અને શુદ્ધ પરસ્મૈ૦ એથા અને છઠ્ઠા ગણનો છે જેમકે આણતે, આણ્યતે વગેરે

૩. ગણકાર્યવિણિષ્ટ કાળમાં (વર્તમાનકાળ, આજાર્ય, વર્તમાન ભૂતકાળ, વિધ્યર્થ) જમ્ ને જ્યારે પરસ્મૈ૦ પ્રસયો લાગે છે, ત્યારે તેના ઉપાત્ત્ય બનો જા થાય છે. જેમકે જમતિ અથવા જામ્યતિ, પખ્

લખાય છે. આ પ્રમાણે જૂ ૪ થો ગણુ જીર્યતિ, કૃ ૬ થો ગણુ કીરતિ, કૃત્ ૧૦ મો ગણુ કીર્તયતિ, દિઘ્ અને સિઘ્ ૪ થા ગણુનાં લીવ્યતિ, લીવ્યતિ વગેરે.

૧૦. અન્ત્ય ઓ હોય એવા ૪ થા ગણુના ધાતુઓના ઓ નો ગણુની નિશાની લગાડતાં પહેલા લોપ થાય છે. આ પ્રમાણે સોનું સ્યતિ, દોનું થતિ, છોનું ર્યતિ, અને છોનું જ્યતિ થાય છે.

૧૧. છઠ્ઠા ગણુની નિશાની જ લગાડતા પૂર્વે અન્ત્ય ઇ અથવા ઈ (હસ્વ કે દીર્ઘ) નો ઇય્ અથવા ઉવ્ અનુક્રમે થાય છે (પાઠ સાતમો નિયમ ખીજો) જેમકે રિ-રિયતિ, નૂ-નુવતિ, ઘૂ-ઘુવતિ.

૧૨. એથા ગણુના વ્યઘ્ ધાતુનો એ ગણુની નિશાની ય લગાડતાં પૂર્વે વિઘ્ થાય છે. જેમકે વિઘ્યતિ.

૧૩. ઇજ્, ઇજ્ઞ્ એ બે છઠ્ઠા ગણુના ધાતુઓના ગણુકાર્યવિશિષ્ટ કાળોમા મૃજ્ઞ્ અને વૃજ્ઞ્ રૂપ થાય છે જેમકે મૃજ્ઞતિ, વૃજ્ઞતિ વગેરે.

૧૪. મસ્જ્ અને સસ્જ્ના ઉપાન્ત્ય સ્નો લોપ થાય નહિ ત્યારે તેનો જ્ થાય છે. (પા. ૭૧, નિયમ ૧૦) જેમકે મજ્ઞતિ વગેરે

૧૫. ૬ થા ગણુના ધાતુઓ છપ્, છિપ્, છિદ્, કૃત્ અને પિશ્ ગણુકાર્યવિશિષ્ટ કાળોમા અન્ત્ય વ્યજ્ઞન પહેલા અનુનાસિક લે છે. જેમકે છિમ્પતિ વગેરે

૧૬. દશમા ગણુના કેટલાક ધાતુઓ માત્ર આત્મતેપદીજ છે. જેવા કે તન્જ્, ચિત્, મર્ત્સ્, મન્જ્, તર્જ્, વિદ્, દજ્ વગેરે. જેમકે તન્જયતે, ચેતયતે વગેરે

૧૭ ધણા ધાતુઓ વિકલ્પે પહેલા અને દશમા ગણુના છે. જેમકે યુજ્, પૃઘ્, સઘ્, વૃજ્, ઘ્, જૃ, રિઘ્, તપ્, તૃપ્, દૃપ્, ઘર્ઘ્ વગેરે. યોજતિ, યોજયતિ વગેરે

वैषम्यमपि प्राप्ता धैर्यधनाः साधव आत्मनः सञ्चरणव्रतं
गोपायन्ति ।

લપ્તાય છે. આ પ્રમાણે જૃ ૪ થા ગણુ જીર્યતિ, કૃ ૬ થો ગણુ કીરતિ, કૃત્ ૧૦ મો ગણુ કીર્તયતિ, દિવ્ અને સિવ્ ૪ થા ગણુનાં લીવ્યતિ, સીવ્યતિ વગેરે.

૧૦. અન્ત્ય ઓ હોય એવા ૪ થા ગણુના ધાતુઓના ઓ નો ગણુની નિશાની લગાડતાં પહેલા લોપ થાય છે. આ પ્રમાણે સો તું સ્યતિ, દો તું યતિ, શો તું ઇયતિ, અને છો તું છ્યતિ થાય છે.

૧૧. છઠ્ઠા ગણુની નિશાની જ લગાડતાં પૂર્વે અન્ત્ય ઇ અથવા ઈ (હ્રસ્વ કે દીર્ઘ) નો ઇય્ અથવા ઉવ્ અનુક્રમે થાય છે (પાઠ સાતમો નિયમ ખીજો) જેમકે રિ-રિયતિ, નૂ-નુવતિ, ધૂ-ધુવતિ.

૧૨. ચોથા ગણુના વ્યધ્ ધાતુનો એ ગણુની નિશાની ય લગાડતા પૂર્વે વિધ્ થાય છે. જેમકે વિધ્યતિ.

૧૩. ત્રસજ્, વ્રથ્ એ બે છઠ્ઠા ગણુના ધાતુઓના ગણુકાર્યવિશિષ્ટ કાળોમા મૃજ્ અને વૃથ્ ૩૫ થાય છે જેમકે મૃજતિ, વૃથતિ વગેરે

૧૪. મસજ્ અને સસજ્ના ઉપાન્ત્ય સ્ત્રો લોપ થાય નહિ ત્યારે તેનો જ્ થાય છે (પા. ૭૧, નિયમ ૧૦) જેમકે મજતિ વગેરે

૧૫. ૬ થા ગણુના ધાતુઓ છપ્, લિપ્, સિદ્, કૃત્ અને પિશ્ ગણુકાર્યવિશિષ્ટ કાળોમા અન્ત્ય વ્યજન પહેલા અતુનાસિદ્ લે છે જેમકે લિમ્પતિ વગેરે

૧૬. દ્શમા ગણુના કેટલાક ધાતુઓ માત્ર આત્મનેપદી જ છે જેવા કે તન્ત્, ચિન્, મર્ત્, મન્ત્, તર્જ, વિદ્, દશ્ વગેરે જેમકે તન્ત્રયતે, ચેતયતે વગેરે

૧૭. ધ્રાગા ધાતુઓ વિક્રન્થે પાંદલા અને દ્શમા ગણુના છે. જેમકે યુજ્, ઇન્, સાદ્, યજ્, ય, જૃ, િન્, તપ્, રૂપ્, દૃપ્, ધર્ત્ વગેરે. યોજતિ, યોજયતિ વગેરે.

સૈષમ્યમપિ પ્રાપ્તા ધૈર્યધનાઃ સાધવ આત્મનઃ સચરણઘતં
ગોપાયન્તિ ।

સ્વજનવિયોગેન વ્યથિતં મે મનો નિષ્ઠાશૂન્ય ભ્રમતીત્વ ।

માર્ગે વન્યાના કુસુમાનામામોદમુગજિઘ્રન્તો તો દમ્પતી
ક્રપેરાશ્રમમગચ્છતામ્ ।

અયં શીત આકાશવાયુસ્ત્રવ મુરો ધર્મજાન્સ્વેદલવાનાચામતિ ।
નદતઃ સિંહસ્ય સ્વન શ્રુત્વા યથા સર્વે મૃગારાસન્તિ તથૈવ
ભીમસ્ય શબ્દ શ્રુત્વા સર્વે યોધા અન્નસ્યન્ ।

ગગનમધ્યમારુઢસ્ય સવિતુઃ પ્રચણ્ડેન તાપેન ક્ષાન્તોઽયં શિખી
તરોરાલવાલે સ્થિતં શીતમુદક પર્યાતમાચામતિ ।

નિદાઘેઽલ્પૈરપિ તોયંમાલાન્કારેણ યા તરો. પુષ્ટિર્વિરચ્યતે સા
કિમનલ્પાન્યપિ તોયાનિ વિશ્વતો વિકિરતા વારિદેન
જનયિતુ શક્યા ।

શ્રોત્રિયાયાભ્યાગતાય વત્સતરી મહોશ્નં મહાજ વા નિર્વપન્તિ
ગૃહમેધિન. । તં હિ ધર્મ ધર્મસૂત્રકારા. સમામનન્તિ ।

પ્રત્યુત્પન્નમતિઃ પ્રાપ્તા ક્રિયા કર્તુ વ્યવસ્યતિ ।

પ્રતાન્યનીકાનિ મહાનુભાવં ગૃહન્તિ મેઘા ઇવ રશ્મિવન્તમ્ ।

૧ નિધિર ક્રમતે ન ભાનુ-

તાવદરુણેન તમો નિરસ્તમ્ ॥

૨ જતિ પદાર્થાનાન્તરઃ કોઽપિ દ્વેતુ-
શ્ચલુ વહિરુપાધીન્પ્રીતયઃ સશ્રયન્તે ॥

૩ તમોઙ્ગાનિ વર્ષતીવાઙ્ગનં નમઃ ।

૪ દુઃસ્વપ્નેવ દષ્ટિર્નિષ્ફલતા ગતા ॥

તેનામિહિતઃ પથ્યંx કિ કોપં ન નિયચ્છસિ ॥

આ સાથે કમ્ ધાતુ બ્યારે નભમગ્નના પદાર્થ માટે વપરાય છે,
બ્યારે તેનો અર્થ 'ઊગવુ' 'ઊડવુ' એવો થાય છે, ત્યારે આત્મનેપદી
છે

x દુઃસ્વપ્નચૂડણ્ડરુધિપ્રચ્છિચિવ્રૂશાસુજિમથ્ મુષા । કર્મયુક્ સ્યાદકથિત
સ્યાન્નીહકૃપવદ્દામ્ ॥ જેટલા ધાતુઓ અહી લખ્યા છે તે અને તેવાળ

‡ તદ્વિદ્વિષાં જરતિ ચેતસિ ભોગવૃષ્ણા ।
 તેષાં વપ્સંપિ વિપિનેષુ ચ જારયન્તિ ॥
 સહતે શસ્ત્રસંપાતં સહતિ શ્રમમાહવે ।
 ઉત્સાહયતિ તચ્ચિત્તમપિ જેતું શર્ચીપતિમ્ ॥
 પૂજામર્હતિ સર્વેષામૃષીણામાશ્રમેऽપ્યસૌ ।
 અર્હયત્યર્ચ્યસત્કારં મધુપર્કં ચ પાવનમ્ ॥
 ન ક્ષામ્યતિ ક્ષિતીશાનામપરાધલગ્નાનપિ ।
 અપરાધસહન્નાળી ક્ષમતે ચો દ્વિજન્મનામ્ ॥
 નાહિર્દેશયતે કંચિત્તદેશે ગરુડાઘ્રયા ।
 યદિ પ્રમાદાદશતિ તસ્મિન્ન ક્રમતે વિપમ્ ॥
 ન તર્જતિ રુપા કંચિન્નીચમપ્યુપકારિણમ્ ।
 પરં તર્જયતે દુષ્ટાન્ સમન્તાન્સંગતાન્મિથઃ ॥

અર્થના બીજા ધાતુઓ બે કર્મ લે છે સ્વર્ગભેદમા હુદ્ધી મુખ અને તેના બીજા ધાતુમાં બીજી કર્મ પ્રથમા વિભક્તિમા આવે છે, અને મુખ્ય કર્મ દ્વિતીયામા આવે છે ની, દ, દુષ્ટ અને ઘઘ અને તેના બીજા ધાતુઓમા મુખ્ય કર્મ પ્રથમામા અને બીજી કર્મ દ્વિતીયામા મધુ વલિ ચાત્તે વપુષામ્ કર્તરી 'તે બની પાનેથી પૃથ્વી માગે છે' નુ વર્તિયાંચયતે વપુષામ્ સ્વર્ગભેદમા થાય છે ઘત જયતિ દેવદત્તમ્ 'તે દેવદત્ત પાનેથી મેં (નિઃ) છુને છે' નુ ઘત જીયતે દેવદત્ત માર્ગેન્મા થાય, પ્રામનજા નયતિ નુ પ્રામનજા નીયતે થાય.

પ્રશ્નના દેવેન્મા સનિ અર્થે મા જેનું અનિદિન નર ૫૦ ને, તેના અર્થે ૫૦, ૫૦ ને ૫૦ ના જેવું, નર છે

કોટિભિઃ પણતે નિત્યં રાષ્ટ્રે તસ્ય વણિગ્જનઃ ।
 યક્ષાશ્ચાપિ પણાયન્તિ તદ્વિભૂતિ ગૃહેગૃહે† ॥
 સર્વોઽભિલપતિ શ્રીમાનિન્દ્રિયાર્થોપસેવનમ્ ।
 અભિલપ્યત્યસૌ યોગી તેભ્ય એવ નિવર્તનમ્ ॥
 લુપ્તપતિ પ્રતિપક્ષાણાં સ લક્ષ્મી વાણવૃષ્ટિભિઃ ।
 ન લુપ્યતિ મતિસ્તસ્ય સકલેઽપ્યર્થસશયે ॥
 અર્જતે ધર્મમેવૈકમર્થે ધર્માર્થમર્જતિ ।
 અર્જયત્યૂર્જિતાંલ્લોકાન્ સ ધર્મેણૈવ શાશ્વતાન્ ॥
 સર્વસ્ય જાયતે માનઃ સ્વહિતાચ્ચ પ્રમાદ્યતિ ।
 વૃદ્ધો ભજતિ ચાપય્યં નરો યેન વિનશ્યતિ ॥
 ભજન્તિ વિપદસ્તૂર્ણમતિક્રામન્તિ સંપદઃ ।
 તાન્મદાન્નાવતિષ્ઠન્તે‡ યે મતે ન્યાયવાદિનામ્ ॥
 પ્રાજ્ઞાસ્તેજસ્વિનઃ સમ્યક્પશ્યન્તિ ચ વદન્તિ ચ ।
 તેઽવજ્ઞાતા મહારાજ ક્લામ્યન્તિ વિરમન્તિ § ચ ॥
 જીર્યન્તિ જીર્યતઃ કેશા દન્તા જીર્યન્તિ જીર્યતઃ ।
 જીવનાશા ધનાશા ચ જીર્યતોઽપિ ન જીર્યતિ ॥
 અહો ખલભુજઙ્ગસ્ય વિચિત્રોઽયં વધક્રમઃ ।
 અન્યસ્ય દશતિ શ્રોત્રમન્યઃ પ્રાણૈર્વિયુજ્યતે ॥
 વિધૌ વિધ્યતિ સક્રોધે વર્મ ધર્મઃ શરીરિણામ્ ।
 સ એવ કેવલં તસ્માદસ્માકં જાયતા ગતિઃ ॥
 વિહિતસ્યાનનુષ્ઠાનાન્નિન્દિતસ્ય ચ સેવનાત્ ।
 અનિગ્રહાચ્છેન્દ્રિયાણા નરઃ પતનમૃચ્છતિ ॥

† જેના રૂપ થાય છે એવા શબ્દના એવડા પ્રયોગોનો અર્થ ‘પ્રત્યેક’ એવો થાય છે જેણેકે ગૃહે ગૃહે પ્રત્યેક ઘેર, દિને દિને પ્રત્યેક દિવસ

‡ સમ્, અવ, પ્ર અથવા વિ પૂર્વક સ્થા હોય, તો તે આત્મનેપદના પ્રત્યયો લે છે

§ વિ, આ, પરિ અથવા ઉપથી યુક્ત રમ્ પરસ્મૈપદી છે

ગુજરાતી વાક્યો

૧. જેનાથી સસારનુ ચક્ર ચાલે છે (બ્રહ્મ) એ ઇશ્વરની શક્તિ છે.
 ૨. તેની નિમકહરામીથી ગુસ્સે થયેલા વિષ્ણુદત્તે તેને તીવ્ર શબ્દોથી વીધી નાખ્યો. (સમ્ + તક્ષ્)
 ૩. તે સલામા ઉતાવળથી ઊઠતા ધણા રાજાઓની કહીઓ તેમના એકબીજા સાથે અથડાવાથી તૂટી (તુટ્)
 ૪. ક્ષમા ન કરે એવો સાપ શુ લોહીની ઇચ્છાથી, જે મનુષ્ય તેને પગથી અડકે છે તેને કરડે છે ? (વશ્)
 ૫. ઇક્ષ્વાકુ વશના આચાર્ય વસિષ્ઠને પહેલુ નમન કરી રામ પોતાના ભાઈઓને ભેટ્યા (સ્વજ્)
 ૬. ઇન્દ્રજિત મરી જવાથી તેના કવેળાના મોતને લીધે શોકે રાવણને અગ્નિની માફક બાળ્યો. (બ્રજ્)
 ૭. જેનાથી હુ જીવુ છુ તે લઈ લે, તો તુ મારી જિંદગી લઈ લેવા યત્ન કરે છે. (યસ્)
 ૮. દીવાની જ્યોતથી (આકર્ષાયેલુ) ખેંચાયેલુ પતંગિયુ એકદમ તેના પર પકડ્યુ અને મરી ગયુ. (*ક્ષ, મૃત્યુ ની દ્વિતીયા સાથે વાપરવુ)
 - ૯ તે હાથીને પાછા ફેરવવાનુ ઇચ્છતા અજો તેને બાણુ વડે વીધ્યો. (વ્યધ્)
 ૧૦. રાક્ષસોની સાથે લડાઈમા રામે સેંકડો દુશ્મનોને તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોથી કાપ્યા. (વશ્)
 - ૧૧ રામનો આત્મા સીતાના વિરહથી ઉત્પન્ન થયેલા શોકમા દૂખ્યો. (મસ્જ્)
 - ૧૨ જ્યારે દ્રૌપદી સિવાય યુધિષ્ઠિર પાસેથી બધુ જિતાયુ હતુ, ત્યારે ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોએ યુધિષ્ઠિરને કહ્યુ કે તારી સ્ત્રી પાચાલીની હોડ કર. (પળ્)†
-
- ~ હસ્તનખૂતકાળમા પૂર્વે લગાડવામા આવતો આ ધાતુના પ્રથમ સ્વરથી જોડાતા જાર્ થાય છે
- † ચોથા પાનાની નીચે આપેલી x નોંધ જુઓ.

૧૩ પક્ષીએ છીનની લીંચેકુ ગત મેળવવા મેં ૧૭૫ મહેનત લીધી. (પ્ર + યસ્)

૧૪. જે મોટા જોડે ગતુના ગખે છે તે તગ્ન મરે છે (શદ્)

૧૫. હજારો અપગધો માગથી ટુંકે કાગે કગાય છે અને ઠંડાર ! તે સર્વને માફ કર (ક્ષમ)

૧૬ આ કન્યાની ન કહી રાકાય તેની ગકિત ' કે કકત સજ્જવ (ચિત્) વસ્તુઓ જ નહિ, પણ નિર્લવ વસ્તુઓ પણ તેની સેવા કરે છે

૧૭ તે પામેની નદીના જળકણથી કડો આ પવન માગમા અનિ-મુક્તવેલાને ધીમે કપાવે છે (ધૂ)

૧૮ જ્યારે અજે પોતાનો શખ વગાડ્યો (ઘમા,) ત્યારે તેના યોદ્ધાઓ જેઓ નાસી ગયા હતા તેઓ પાછા આવ્યા અને તેના શત્રુઓના સૈન્યને ઊંચતા દીડા

શબ્દકોશ ૧

ધાતુઓ

ઝર્જ ૧ ગ પરસ્મૈં અને ૧૦ ગ
મેળવવુ, પામવુ, કમાવુ

ઝર્જ ૧ ગ પરસ્મૈં અને ૧૦ ગણુ
ચોચ થવુ

ઝર્જ ૧ ગ આત્મનેં મેળવવુ,
પામવુ

કૃત્ ૬ ગ પરસ્મૈં કાપવુ

કૃ ૬ ગ. પરસ્મૈં વેરવુ, વિ જોડે,
પાથરવુ

કૃત્ ૧૦ ગ પ્રશસા કરવી,
વખાણવુ, સ્તુતિ કરવી

ક્રમ પરસ્મૈં ચાલવુ, પગલુ ભરવુ,
આત્મનેં પરિણામ આણવુ,
શક્તિનો ઉપયોગ કરવો, આ જોડે,

* અહીં વૈરાય આત્મનેં વાપરવુ જેમકે ત્રીજો પુ. એ વ વૈરાયતે.

પાસે જવું, પગ મૂકવો, ઊભા
થવું, ઊગવું, અતિ જોડે, ઓળંગવું,
છૂટા થવું.

ક્ષમ્ પરસ્મૈં થાકવું, થાકી જવું,
પરિશ્રમ પામવો, નરમ પડવું,
ખિન્ન થવું

ક્ષમ્ ૪ ગ. પરસ્મૈં માફ કરવું
શુદ્ધ ૧ ગ. પરસ્મૈં, આત્મને સતાડવું
ધ્રા ૧ ગ. પરસ્મૈં ઉપ જોડે, સૂધવું.
જમ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં ચાટી જવું,
આ જોડે, પીવું

ચિત્ ૧૦ ગ. આત્મને ચેતન હોવું,
હાલવા-ચાલવાની શક્તિ હોવી
જનય-જન્મ તુ કારક રૂપ, ઉત્પન્ન
કરવું, જન્મ આપવો. જનયિતુમ્
હેત્યર્થ કૃષ્ત.

જૃ ૧ ગ. ૪ ગ. પરસ્મૈં, ૧૦ ગ.
ધરડા થવું, ધસાર્ધ જવું, ખવાર્ધ
જવું

તક્ષ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં છોલવું, કાપવું,
સમ્ જોડે, કકડા કરવા, ધાયલ
કરવું, શબ્દથી વીધવું.

તર્જ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં, ૧૦ ગ. આત્મને
ધમકી આપવી, ઠપકા આપવો

ત્રસ્ પરસ્મૈં ધૂળવું, ખીવું

ત્રુટ્ પરસ્મૈં ભાગવું, વૂટવું

દંશ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં, ૧૦ ગ. આત્મને
દશ દેવો, ડખવું

ઘૂ ૬ ગ. પરસ્મૈં ધ્રુજવું, હલાવું
નદ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં અવાજ કરવો,
ગાજવું, ગર્જના કરવી

નશ્ વિ જોડે, નાશ પામવું
પળ્ ૧ ગ. સ્તાવન કરવું, હોડ કરવી,
જુગાર રમવો

ઞમ્ પરસ્મૈં ભટકવું, ફરવું
ઞસ્ત્ ૧ ગ. પરસ્મૈં, આત્મને
ભૂજવું, ખાળવું

મસ્ત્ ૬ ગ. પરસ્મૈં ડૂબી જવું
મ્ના ૧ ગ. પરસ્મૈં મનમા ફરી
ખોલવું, મનન કરવું, સમ્ પૂર્વક
આ જોડે, વારવાર મનન કરવું,
કથાઓને આધારે ખોલવું, અમલ
કરવો

યમ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં કાપ્તૂ રાખવો,
પાછું ખેંચવું, નિ જોડે, કબજામાં
રાખવું

યસ્ ૪ ગ. પરસ્મૈં યતન કરવો,
પ્ર જોડે, કાશિશ કરવી

યુજ્ વિ જોડે, સભ. જુદા થવું

રચ્ વિ જોડે, ગોઠવવું

રમ્ વિ જોડે, અટકવું

લ્પ્ પરસ્મૈં ઇચ્છા કરવી, અભિ
જોડે, લોભ કરવો, માગવું

લિપ્ ૬ ગ. પરસ્મૈં, આત્મને
ચોપડવું, લીપવું, આજવું

હ્રુ ૪ ગ પરમ્મૈં નારા પામવો,
અદમ્ય થવુ, ઊડી જવુ

હ્રુ ૬ ગ પરમ્મૈં, આત્મને વડ
લેવુ, લટવુ, ચોરવુ, જીનની લેવુ

ઘપ્ ૧ ગ પરમ્મૈં આત્મને,
કાપવુ, વાવવુ, નિર જોડ, મલિ
આપવો

ઘપ્ ૧ ગ પરમ્મૈં વગ્મવુ,
વરસાવવુ, રેડવુ

ઘ્યઘ્ ૪ ગ પરમ્મૈં વીધવુ, વાકગ્વો

મ્મથ્ ૬ ગ પરમ્મૈં કાપવુ, ફાડવુ

શદ્ ૧ ગ નારા પામવો, ક્ષીણ થવુ

થિ સમ્ જોડે, આત્મ લેવો, આધાર
ગખવો, નિશામ રાખવો

મ્ ઉડ્ જોડે, શક્તિમાન હોવુ,
ગોચ મુ ટિમન કરી

મજ્ ૧ ગ પરમ્મૈં વળગવુ,
લાગી ગહેવુ, વિ પૂર્વક અતિ જોડે,
(વ્યતિપજ્) જોડા કરુ

સો ૧ ગ પરમ્મૈં અન આણવો,
પરુ કરુ, નારા કરવો, વિ પૂર્વક
અવ જોડે, નિશ્ચય કરવો, કોરિશ
કરની, યત્ન કરવો

સ્થા અવ જોડે, ઊભા ગહેવુ, વસવુ

અજ્ઞ ન અવયવ

અજ્ઞન ન મેશ, કાજળ

અનુષ્ઠાન ન (અનુષ્ઠાન ન કરવુ તે,
સાધવુ તે) ન કરવુ તે, ન કીધાની ભૂલ

અન્ય સર્વનામ પુ સ્ત્રી ન ખીજી

અનિમ્મહ પુ (નિમ્મહ પુ દામ)

દામમા ન રહેવુ તે, નિરકુશપણું

અનીક ન સૈન્ય

અપથ્ય ન કોઈ પણ પ્રકૃતિ ખગડે

એવી ચીજ, અવગુણકારક ચીજ

અપરાધસહજ ન (સહજ ન હગર)

એક હગર અપરાધો

અમિહિત અમિ + ઘા નુ કર્મણિ

ભૂ. કૃ ખોલાયેલુ

અભ્યાગત અમિ+આ+ગમ્ નુ ભૂ. કૃ
આવેલુ, પુ પરોણા

અરુણ પુ સૂર્યનો સારથિ

અર્ઘ્યસત્કાર પુ (સત્કાર પુ માન)

અર્ઘ્યથી એટલે અતિથિની પૂજા

કરવાના અથવા માન આપવાના

સાહિત્યથી આપેલુ માન

અર્થસહાય પુ (સહાય પુ શક, ભય)

ધનને લગતો ભય

અલ્પ પુ સ્ત્રી ન નાનુ, ઓછુ, અનલ્પ

પુ સ્ત્રી ન ધણા, ધણુ

અવજ્ઞાત અવ+જ્ઞા નુ કર્મણિ ભૂ. કૃ.

ધિક્કારાયેલુ

અસત્પુરુષસેવા સ્ત્રી. (સત્ પુ સ્ત્રી ન.

દન્ત પુ દાત

દુષ્ટ પુ. સ્ત્રી ન નિર્દય

દ્વિજન્મન્ પુ (દ્વિ બે, જન્મન્ ન જન્મ) જેને બે જન્મ હોય તે,

પહેલા ત્રણ વર્ણમાનો એક, બ્રાહ્મણ

દ્વિજિહ્વ પુ (જિહ્વા સ્ત્રી જીભ)

જેને બે જીભ હોય તે, સાપ

*દ્વિષ્ પુ શત્રુ

ધનાશા સ્ત્રી ધનની ધ્વંશ

ધર્મસૂત્રકાર પુ (ધર્મ પુ કાયદો,

સૂત્ર ન વચન) કાયદાના વચન

ખનાવનાર, ધર્મશાસ્ત્ર લખનાર

ધર્માર્થમ્ (ધર્મ, અર્થ) અ ધર્મને માટે

ધૈર્યધન પુ સ્ત્રી ન (ધૈર્ય ન ધીરજ)

જેનું ધન ધીરજ છે તે

નિદાષ પુ ઉનાળો

નિન્દિત નિન્દુતું કર્મણિ ભૂ કૃ.

નિન્દાયેલું, ઠપકાને લાયક

નિરસ્ત નિર+અસ્ 'ફેકવું'નું કર્મણિ

ભૂ કૃ વિખેરી નખાયેલું, દૂર કરેલું

વિવર્તન ન અટકવું તે, દૂર રહેવું તે,

વગર રહેવું તે

નિષ્ઠાશૂન્ય પુ સ્ત્રી ન (નિષ્ઠા સ્ત્રી

સ્થિરતા, શૂન્ય પુ સ્ત્રી ન રહિત)

સ્થિરતા રહિત, અસ્થિર, ચચળ

નિષ્ફલતા સ્ત્રી. નિષ્ફળપણું, વ્યર્થના

નીચ પુ સ્ત્રી ન નીચું, હેઠકું,

અપ્રતિક્રિત

ન્યાયવાદિન્ પુ સ્ત્રી ન (ન્યાય

પુ જે ખરું હોય તે) ખરું

ખોડનાર

પતન ન પડવું, સહ્યુણુથી ભ્રષ્ટ થવું

પથ્ય ન હિતકાંક્ષ

પદાર્થ પુ ચીજ, વસ્તુ

પરમ્ ઉ અ પણું, પરતું

પર્યાપ્તમ્ કિ વિ સપૂર્ણું રીતે,

ધ્વંશનુરૂપ

પાવન પુ સ્ત્રી ન. પવિત્ર કરનારું,

સ્વચ્છ

પુષ્ટિ સ્ત્રી પોષણ

પ્રચન્ડ પુ સ્ત્રી ન ગરમ, ઉષ્ણ,

તીક્ષ્ણ

પ્રતાપનિધિ પુ (પ્રતાપ પુ ગરમી)

તાપનો ભક્ષર

પ્રતિપક્ષ પુ શત્રુ

પ્રત્યુત્પન્નમતિ પુ સ્ત્રી ન (પ્રત્યુત્પન્ન-

પ્રતિ+ઉદ્+પદ્+નું ભૂ કૃ) હાજર-

જવાખી, ચપળ, ચચળ

પ્રમાદ પુ ભૂલ

પ્રાણ પુ (બહુવચન) જીવ

* અન્ત્ય પ્ પ્રથમાના એકવચનમા અને વ્યજનાદિ પ્રત્યયો પછી આવે તો તેનો ટ્ અથવા ઙ્ થાય છે

બહિરુપાધિ પુ (વપાધિ પુ. ધર્મ,
 વિગેષ ગુણ) આજ હેતુ, બહારનો
 ગુણ
 બાળવૃદ્ધિ સ્ત્રી (વૃદ્ધિ સ્ત્રી વરસાદ)
 આણુનો વરસાદ
 માતૃ પુ સૂર્ય
 મોગતૃષ્ણા સ્ત્રી. (મોગ પુ સાસારિક
 સુખ, તૃષ્ણા સ્ત્રી. તરસ, ઇચ્છા)
 સાસારિક સુખની ઇચ્છા
 મત ન. અભિપ્રાય, સલાહ
 મધુપર્ક પુ આવેલા અતિથિને
 મધ, દહીં વગેરેનું અર્પણ
 મહાજ પુ મોટો બકરો
 મહાનુમાય પુ સ્ત્રી. ન મોટાઈનાળુ
 મહારાજ પુ મોટો રાજા
 મહોક્ષ પુ (લક્ષ્મ પુ વૃષભ)
 મોટો વૃષભ
 માન પુ અભિમાન, ગર્વ
 માલાકાર પુ. માળી
 મિથ કિ વિ અરસપરસ, સાથે
 યાવત કિ વિ જે વખતમા, ત્યા-
 રણ ન સુદૃશ્યમિ [સુધી
 રશ્મિવત્ પુ (રશ્મિ પુ કિરણ) સૂર્ય
 રાટ્ ન રાત્રી, પ્રગ્ન
 રૂપ સ્ત્રી કાવ
 રક્ત્રી સ્ત્રી ધનની દેવી, શેલા, વૈભવ
 વણિગજન પુ (વણિજ પુ વેપારી)
 વેપારી

વત્સતરી સ્ત્રી વાછરડી
 વચક્રમ પુ. મારવાની રીત
 વન્ય પુ. સ્ત્રી. ન વનને લગતુ
 વપુસ્ ન. શરીર
 વર્મન્ ન. કવચ
 વારિદ પુ. વાદળ, મેઘ
 વિચિત્ર પુ. સ્ત્રી. ન અજાણ્ય જેવું
 વિપિન ન. જંગલ, વન
 વિશ્વત કિ વિ સર્વ દિશામા
 વિહિત (વિ+ધાનુ કર્મણિ ભૂ ક.)
 શાસ્ત્રમા બતાવેલું
 વૃદ્ધિ સ્ત્રી. ઉદય
 વૈષમ્ય ન. અસરકારી, સકટ
 વ્યથિત વ્યથનુ ભૂ કૃ દુખિત
 શક્ય પુ સ્ત્રી ન બની શકે એવું
 શાન્તીપતિ પુ ઇન્દ્ર, શયીનો પતિ
 શનૈસ્ કિ વિ ધીમે
 શબ્દ પુ અવાજ, બોલ
 શરીરિનુ પુ સ્ત્રી ન. શરીરવાળું,
 પુ મનુષ્ય, માણસ
 શક્તિસપાત પુ (શક્તિ ન આયુધ,
 હથિયાર, સપાત પુ. ઉપર પડવું
 તે) હથિયારનો ધા
 શાશ્વત પુ સ્ત્રી ન હમેશનું, અખંડ
 શિલ્પિનુ પુ. મોર
 શીત પુ સ્ત્રી. ન. ઠંડું
 શ્રમ પુ. થાક

* નામને તત્ત્વ પ્રત્યય હિમેશ્વામા આવે ત્યારે તેમા પંચમીનો અને
 દોષ વખતે સપ્તમીનો અર્થ આવે છે.

પરસ્મૈપદ

૩ એકવચનના પ્રત્યયો વિકારક છે

અપવાદ—વિધ્યર્થના એકવચનના પ્રત્યયો, અને આજ્ઞાર્થના ખીજ પુરુષનો એકવચનનો પ્રત્યય વિકારક નથી

૪ દ્વિવચન અને બહુવચનના પ્રત્યયો અવિકારક છે

અપવાદ—આજ્ઞાર્થમા પહેલા પુરુષના દ્વિવચન અને બહુવચનના પ્રત્યયો અવિકારક નથી

આ પ્રમાણે વર્તમાનકાળ અને હસ્તનભૂતકાળના બધા પુરુષોના એકવચનના પ્રત્યયો, આજ્ઞાર્થ પહેલા પુરુષના બધા વચનના પ્રત્યયો અને ત્રીજા પુરુષનો એકવચનનો પ્રત્યય એટલા વિકારક છે, અને બાકીના અવિકારક છે

આત્મનેપદ

૫ બધા પ્રત્યયો અવિકારક છે

અપવાદ—આજ્ઞાર્થના પહેલા પુરુષના પ્રત્યયો અવિકારક નથી

૬ વિકારક પ્રત્યયો પૂર્વે રૂપના અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ છે

વર્તમાનકાળ

૭. ગણના ખીજ વિભાગના વર્તમાનકાળના પરસ્મૈપદ પ્રત્યયો પહેલા વિભાગના વર્તમાનના જેવા જ છે, પણ આત્મનેપદ પ્રત્યયોમાના કટલાકમા નીચેના ફેરફાર થાય છે

(૧) માર્ગોપદેશિકામા આપેલા આત્મનેપદ પ્રત્યયોમાના કટલાકમા હ છે તેને ઠેકાણે ળા મુકાય છે

(૨) પહેલા પુરુષના એકવચનનો પ્રત્યય ણ છે

(૩) ત્રીજા પુરુષના બહુવચનમા નૂનો લોપ થાય છે એટલે પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છે

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
૧લો પુ.	ए	वहे	महे
૨લો ,,	से	आये	घ्वे
૩લો ,,	ते	आते	अते

૮. પાત્રમા ગણમાં નુ અને આઠમા ગણમા હ ગણકાર્યવિશિષ્ટ ક્રણોમા પ્રસયો લાગતા પૂર્વે ધાતુઓને લગાડવામાં આવે છે

પમો ગણુ

चि परस्मै०, आत्मने० એકદુ કરવુ.

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
૧લો પુ	चिनोमि	चिनुवः-चिन्वः	चिनुमः-चिन्मः
૨લો ,,	चिनोपि	चिनुथः	चिनुथ
૩લો ,,	चिनोति	चिनुतः	चिन्वन्ति

અહીં ચિ ધાતુમા નુ હિમેગ્વાથી ચિનુ થયુ અન્વ રનો ઓ થાય છે એટલે આપુ રૂપ ચિનો થયુ મિ, સિ, તિ વિકારક છે તેથી ઓ થયો, વસ્, મસ્ વગેરે પહેલા એમનુ એમ રહે છે, કારણ કે તે અવિકારક છે.

(અ) પ્રસયના સ્વર રની પૂર્વે ે સયુક્ત વ્યજન ન આવ્યો હોય, તો વ અને મ્ ની અગાડિ તેનો વિકરપે લોપ થાય છે તેથી ચિનુવ-ચિન્વઃ, ચિનુમ-ચિન્મઃ. અને ચિનુવહે-ચિન્વહે, ચિનુમહે-ચિન્મહે થાય, પણ આપ ધાતુના આપ્તુવ અને આપ્તુમ એ રૂપોમા હ લોપાતો નથી

	એકવચન	દ્વિવચન	બહુવચન
૧લો પુ	चिन्वे	चिनुवहे-चिन्वहे	चिनुमहे-चिन्महे
૨લો ,,	चिनुपे	चिन्वाये	चिनुघ्वे
૩લો ,,	चिनुते	चिन्वाते	चिन्वते

અહીં બધા પ્રસયો અવિકારક હોવાથી કોઈ પણ જગ્યાએ નુનો નો થતો નથી.

આપ્ પરમૈં ગેળાડી

	ગેકવગન	િગન	ગ્ગિગન
૧લો પુ	આનોમિ	આનુઃ	આનુમ
૨જો "	આનોપિ	આનુઃ	આનુથ
૩જો "	આનોતિ	આનુત.	આનુન્તિ

(૫) આ ગણમાં અગ્ન અન્ને ડાપ એસા 'આનુ' પછી ગુના
હતો હર્ એવો ફકાર ગાય છે મા ફકાર નાથી નહ ત અવિકારક
પ્રસય પૂવે જ ગાય છે

તેથી આનુન્તિ થયુ, કાગળ કે આપ્ આનુને છેડ પ્ અગ્ન છે

૮ મો ગણ

તન્ પરમૈં, આત્મનેં નાણીને કાણુ કરુ

	એ વ	દ્વિ વ	મ વ
૧લો પુ	તનોમિ	તનુવઃ-તન્વઃ	તનુમ.-તન્મ.
૨જો "	તનોપિ	તનુથ.	તનુથ
૩જો "	તનોતિ	તનુત.	તન્વન્તિ

૧લો પુ	તન્વે	તનુવહે-તન્વહે	તનુમહે-તન્મહે
૨જો "	તનુપે	તન્વાથે	તનુધ્વે
૩જો "	તનુતે	તન્વાતે	તન્વતે

(અ) નિયમથી તનુવ અથવા તન્વ વગેરે થાય છે

૯. ગણકાર્યવિશિષ્ટ કાળોમાં ક કરુ ૮મો ગણ પરમૈં, આત્મનેંનુ
વિકારક પ્રસય પહેલા કર્ અને અવિકારક પ્રસય પહેલા કર્ રૂપ થાય છે.

પરસ્પૃષ્ટ૦

આત્મને૦

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ લો પુ કરોમિ	કુર્વઃ	કુર્મઃ	કુર્વે	કુર્વહે	કુર્મહે	
૨ જો „ કરોયિ	કુરુથઃ	કુરુથ	કુરુપે	કુર્વાથે	કુરુધ્વે	
૩ જો „ કરોતિ	કુરુતઃ	કુર્વન્તિ	કુરુતે	કુર્વાતિ	કુર્વતે	

(અ) કૃ વાતુભા વ્ અને મ્ પૂર્વે ડનો નિત્ય લોપ થાય છે આ નિયમ પ્રમાણે કુર્વ, કુર્મ વગેરે થાય છે

યજ્ઞેષુ સોમં સુન્વતેઽધ્વર્યવઃ ।

પ્રત્યહં પ્રાતરુત્થાયોપવનં ચ ગત્વા પુષ્પાણ્યવચિનોમિ ।

મહાત્મનાં યજ્ઞાંસિ દિક્ષુ પ્રતન્વન્તિ કવચઃ ।

દુઃખપીઢિતામપિ માં હૃદયમર્મચ્છિદ્ધિર્વિવચનૈઃ કિં પુનર્દુનોષિ ।

દ્વાઃસ્થૌ પુરુષૌ રાજકુલસ્ય ધારમપાવૃણ્વાતે ।

પુણ્યકૃતઃ સ્વેપાં સુચરિતાનાં ફલં સ્વર્ગલોકેઽશ્રુવતે ।

આર્યાઃ સંસારસુખાનિ ત્યક્ત્વા કિમર્થમરણ્યવાસમઙ્ગીકુરુધ્વે ।

શ્રુતિમનોહરાંશ્ચિત્રાલાપાઞ્શૃણ્મઃ ।

આકાશં મેઘા વૃણ્વતે ।

હે જગન્નાયક ન વય ચર્મચશ્રુપા તવ વિભૂતિમુપવીક્ષિતું શક્નુમઃ ।

યત્ત્વં કુરુપે તદન્યથા વિધાતું કઃ શક્નોતિ ?

કેનાપિ રક્ષસા હૃતમસ્માકં તુરગં વયં વિચિનુમઃ ।

ચારવારયૌશ્વરસ્યારાધનાં સાધવઃ કુર્વન્તિ ।

સત્કૃતિર્મનુષ્યસ્ય કીર્તિર્સર્વેષુ દેશેષુ તનોતિ ।

દુરાપમપિ લોકેઽસ્મિન્ યદ્યદ્વસ્ત્વમિવાઞ્છતિ ।

તત્તદાપ્નોતિ મેઘાવી તસ્માત્કાર્યઃ સમુદયમઃ ॥

x ન્યારે દન્તજ્ઞાતી વ્યંગન ન્ની પછી આવે છે સારે ન્નો ન થતો નથી,

*ન દુનોતિ દયાલુત્વાદ્વચસા કંચિદપ્યસૌ ।

દુરુક્તૈરપિ દીનાનાં મનસ્તસ્ય ન દૂયતે ॥

સોમં સુનોતિ યજ્ઞેષુ સોમવંશવિભૂષણઃ ।

પુરઃ સુવતિ સંગ્રામે સ્યન્દનં સ્વયમેવ સઃ ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. તમે તમારી મનની લાગણીઓને વશ કરવાને શક્તિમાન નથી. (શક્)
૨. અમે દર વર્ષે કાશીની જાત્રા કરીએ છીએ (કૃ)
૩. ચાતક પાણી માગે છે (વન્), પણ તે પામતુ નથી. (આપ્)
૪. હું કહું છું તે તું સાબળે છે ? (શ્રુ)
૫. હું તે વિચાર કહી દેખાડતો નથી (વિ + વૃ), કારણ કે તે પાપી છે
- ૬ મહેલના દરવાજા હું બંધ કરું છું (સમ્ + વૃ)
- ૭ તે બે શિક્ષકો પોતાના શિષ્યોને ન્યાયના મૂળ વિચારો સમજાવે છે (વિ + વૃ)
- ૮ આમ કરવામા† માત્ર તમે તમારી પોતાની હલકાર્ધ ઉઘાડી પાડો છો (આવિસ્ + કૃ)
- ૯ કજૂસો પૈસા સધરી મૂકે છે (સમ્ + ચિ)
૧૦. સમજુ માણસો પોતાની મતલબો સહેલાઈથી પાર પાડે છે (સાધ્)
- ૧૧ મેં એક પશુ જોયું તેને જાડી પૂછડી છે, જેને તે વારંવાર હજાવે છે (હુ)

* આ અને એની પછીનો શ્લોક ગયા પાકના જેવા જ કૃષ્ણ નામના ગમ્મને લાગુ પડે છે.

† તમેનો ગુણ બતાવનાર વર્તમાન કૃત વાપરો.

શબ્દકોશ ૨

પાંચમા ગણના ધાતુઓ

અશ્ આત્મને૦ મેળવવું, ભોગવવું,
વ્યાપવું

આપ્ પરસ્મૈ૦ મેળવવું

ચિ પરસ્મૈ૦, આત્મને૦ એકઠું
કરવું, વિ+ચિ શોધવું, ખોળવું,
સમ+ચિ ભેગું કરવું

દુ પરસ્મૈ૦ દુ ખ દેવું, પળવવું,
ચીડવવું

ધુ અથવા ધૂ પરસ્મૈ૦, આત્મને૦
ધુળવવું, હલાવવું

ઘૃષ્ પરસ્મૈ૦ હિંમત કરવી, હોડ બકવી

ઘૃ પરસ્મૈ૦, આત્મને૦ ઢાકવું, અપ+ઘા
+ઘૃદિવાડવું, વિ+ઘૃ ચોખ્ખું સમજા-
વવું, કહી દેખાડવું, સમ્+ઘૃ બધ કરવું,
આ+ઘૃ કાપ્પું રાખવો, દાખ રાખવો.

શક્ પરસ્મૈ૦ શક્તિમાન થવું, શકવું

શ્રુ (શૃ)* પરસ્મૈ૦ સાંભળવું

સાઘ્ પરસ્મૈ૦ સાધવું, પાર પાડવું

સુ પરસ્મૈ૦, આત્મને૦ મોઝરસ કાઢવો

આઠમા ગણના ધાતુઓ

કૃ પરસ્મૈ૦, આત્મને૦ કરવું, વશી+કૃ
વશ કરવું, છૂતવું, અક્ષી+કૃ અગીકાર
કરવો, કપૂલ કરવું, આવિસ્+કૃ ઉત્રાડ
કરવું, ખુલ્લું કરવું, તિરસ્+કૃ ધિક્કારવું

પ્રતિ+કૃ સામા થવું, બદલો લેવો,
વેર લેવું

તન્ પરસ્મૈ૦, આત્મને૦ તાણવું,
પાથરવું, યત્ કરવો, પ્ર+તન્ પાથરવું.
વન્ આત્મને૦ માગવું

અઘ્વર્યુ પુ બળિદાન તૈયાર કરી

અગ્નિમા હોમનાર યાજિક ગોર

અન્યથા અ. નહીં તો, બીજી રીતે

અરણ્યવાસ પુ (અરણ્ય ન વન,

વાસ પુ. રહેઠાણ) વનમા રહેઠાણ

આરાધના સ્ત્રી. પૂજા

કાર્ય પુ. સ્ત્રી. ન કરવા લાયક,

કરવા યોગ્ય

ચર્મચક્ષુસ્ ન. (ચર્મન્ ન ચામડું,

ચામડી, અને ચક્ષુસ્ ન આખ)

ચામડાની આખ, શારીરિક દૃષ્ટિ

ચિત્રાલાપ પુ. (ચિત્ર તરેહ તરેહનું,

વિવિધ, અને આલાપ પુ વાત)

વિવિધ વિષયની વાતચીત

* કેટલાક ધાતુઓના ગણકાર્યવિશિષ્ટ ક્રાજોમા જે આદેશ ધાય છે તે કૌંસમાં આપેલા છે.

જગન્નાયક પુ (જગત્ ન જગત્,
વિશ્વ, નાયક પુ ધર્મી) વિશ્વનો
ધર્મી

કુરંગ પુ ગોડા

દયાલુત્વ ન દયાભાગ, માયાભાગ
દીન પુ સ્ત્રી ન ગરીબ, ગિરી,
દુષ્ટી

દુઃસવીચિત પુ સ્ત્રી ન દુષ્ટી
પીડાયેલું

દુરાપ પુ સ્ત્રી ન મેળાનવ મુશ્કેલ
પડે એવું

દુરુક્ત ન. અનુચિત વચન, સારી
રીતે નહીં બોલેલા રાખે, દુર્ભાષણ

દૂ ૪ ગણુ આત્મને ૦ દુષિત યવુ,
દુષ્ટ પામવું

દ્વાસ્ય પુ. સ્ત્રી ન. બારણું બેઠેલું,
દ્વારપાળ

દ્વાર ન બારણું

પુણ્યકૃત્ત પુ સ્ત્રી ન. (પુણ્ય ન પુણ્ય
અને કૃ કરવું) પુણ્ય કરનાર

પ્રત્યહમ્ અ (પ્રતિ દરેક અને
અહન ન. દિવસ) દરરોજ

યજ્ઞ પુ યજ્ઞ, જગત

રાજકુલ ન (રાજનુ પુ અને કુલ
ન. ધર, મહેલ) રાજમહેલ

તારંગારમ્ નિ નિ ૧૧૧૧૨, ૧૧૧૧૨
નિમિત્તિ સ્ત્રી નિમિત્ત, ગોપાન

અતિમનોહર પ સ્ત્રી ન (પતિ સ્ત્રી
કર્મ, કાળ, મનોહર પ સ્ત્રી ન
અભીષેક) કાળને અભીષેક લાગે
એવું

ગમ્મામ પુ યદ્

મહારમુગ ન (મમાર પુ દુનિયામા
હોવું તે, મુલ ન) દુનિયાની
નિયંત્રિત મુખ

સાકૃતિ સ્ત્રી પુણ્યકર્મ, રુક કામ
સૂ ૬ ગણુ પગરમૈ ૦ લડમેલવું,
આગળ ચલાવવું

સોમવશવિભૂષણ પુ સ્ત્રી ન. (સોમ
પુ અર્ધ) અદ્રવશને શોભાવનાર,
અદ્રવશનો (અદ્રવશના રાગઓનો)
અલકાર

સ્યન્દન પુ રથ

સ્વયમ્ અ પોતે, જાતે

હૃદયમર્મચ્છિદ્ પુ સ્ત્રી. ન (હૃદય
ન હૈયું, મર્મન ન જેમા
મારવાથી જીવ જાય એવા લાગે,
મર્મસ્થાન, અને છિદ્ કાપવું)
હૃદયના મર્મસ્થાનને છેદનાર

કેળૂસ માણુસ કદર્ય પુ.
કારણ કે યત અ, હિ અ.
બાડી સ્થૂલ પુ સ્ત્રી. ન.
વિપુલ પુ. સ્ત્રી. ન.
બાત્રા યાત્રા સ્ત્રી
દર વરસ પ્રતિસવત્સરમ્ ક્રિ. વિ. અ
દરવાળે દ્વાર ન.
પાપી પાપ પુ સ્ત્રી ન.
પોતાનું સ્વીય પુ સ્ત્રી. ન.
મતલબ કાર્ય ન

મનની લાગણી મનોધર્મ પુ,
ઇન્દ્રિયવૃત્તિ સ્ત્રી, ઇન્દ્રિય ન.
મૂળ વિચાર તત્ત્વ ન, નય પુ.
લડવા યુદ્ધાય, યુદ્ધે, યોદ્ધુમ્
વારવાર અનિશ્ચમ્ ક્રિ. વિ
વિચાર સકલ્પ પુ, વૃદ્ધિ સ્ત્રી.
શિક્ષક અધ્યાપક પુ. સ્ત્રી. ન.
સમજુ દૂરદર્શિન પુ. સ્ત્રી. ન.
ચતુર પુ સ્ત્રી. ન.
સહેલાઈ સૌકર્ય ન.
હલકાઈ લઘુતા સ્ત્રી

પાઠ ૩ ને

પાંચમો અને આઠમો ગણ (ચાલુ)

હસ્તન ભૂતકાળ

૧ પરસ્મૈપદના પ્રત્યયો પહેલા વિભાગના કલા છે તેના તે જ છે.
આત્મેપદના પ્રત્યયો પણ તે જ છે, માત્ર ક્તામ્ અને ક્યામ્ ને બદલે
આત્તામ્ ને આયામ્ થાય છે. (જુઓ પા. ૧૬ મુ-૧), અને ત્રીજા પુરુષ
બહુવચનનો પ્રત્યય અત છે.

એટલે પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છે.

	એ વ	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ લો પુ.	હ	ચહિ	મહિ
૨ ને "	થાસ્	આયામ્	ધ્વમ્
૩ ને "	ત	આત્તામ્	અત

૫ મો ગણ

આપ્ પરસ્મૈ મેળવવું

	એ વ.	દ્વિ. વ	ત્રિ વ.
૧ લો પુ	આપ્નવમ્	આપ્નુવ	આપ્નુમ
૨ ને "	આપ્નોઃ	આપ્નુતમ્	આપ્નુત
૩ ને "	આપ્નોત્	આપ્નુતામ્	આપ્નુવન્

અન્ન આત્મને ૦ ગા ૧૧

એ ૧ િ ૧ ૧ ૧

૧ લો પુ	આન્નુનિ	આન્નુનિ	આન્નુમનિ
૨ જો ,	આન્નુયા	આન્નુનાયામ્	આન્નુનામ્
૩ જો ,	આન્નુત	આન્નુનાતામ્	આન્નુન્

પરમપદ અંકુશનના પદાના નિર્ણયે, તેથી તેના નો પાંચના
લખેલા આત્મા થયુ આન્નુન, આન્નુના (પા ૧૮ ૫ પ્રમાણે)
નુના રતો રા થય છે અને નુના નાના નુના થાય છે.

નિ આત્મને ૦ નયુ રૂ.

એ ૧ િ ૧ ૫ ૧.

૧ લો પુ.	અચિન્વિ	અચિનુવહિ-અચિન્વહિ	અચિનુમહિ-અચિન્મહિ
૨ જો ,	અચિનુયા.	અચિન્વાયામ્	અચિનુધ્વમ્
૩ જો ,	અચિનુત	અચિન્વાતામ્	અચિન્વત

૮ મો ગણુ

તન્ પદ્મને ૦ લગાવવુ

એ ૫ િ ૫ ૫ ૫

૧ લો પુ	અતનવમ્	અતનુવ-અતન્વ	અતનુમ-અતન્મ
૨ જો ,	અતનો:	અતનુતમ્	અતનુત
૩ જો ,	અતનોત્	અતનુતામ્	અતન્વન્

આત્મને ૦

૧ લો પુ	અતન્વિ	અતનુવહિ-અતન્વહિ	અતનુમહિ-અતન્મહિ
૨ જો ,	અતનુયા:	અતન્વાયામ્	અતનુધ્વમ્
૩ જો ,	અતનુત	અતન્વાતામ્	અતન્વત

પા ૧૭ (અ) પ્રમાણે અચિન્વહિ, અતન્વ, અતન્વહિ વગેરે રૂપો
થાય છે કુના રૂપો —

૧ લો પુ અકરવમ્, અકુર્વ, અકુર્મ વગેરે થાય છે (પા ૧૯, ૯)
(અ) પ્રમાણે

દેવા વૈ યજ્ઞમતન્વત તાંસ્તન્વાનાનસુરા અભ્યગચ્છન્ ।
 હૈ સંજય કુરુક્ષેત્રે મામકાઃ પાન્ડવાશ્ચ કિમકુર્વત તત્કથય ।
 રામાદીનાનેતું દૂતાનયોધ્યાં પ્રાહિણોજ્જનકઃ ।
 એકસ્મિન્નિવિઢેઽરણ્યે વસન્ફલમૂલાદીનામશનેન વૃત્તિમકુર્વિ ।
 કથય નો યાઃ કથા વૃદ્ધેભ્યસ્ત્વમશૃણોઃ ।
 રામં યુદ્ધેઽધૃણુવત્રાક્ષસાઃ ।
 ઉદ્યમં કુર્વન્નપિ ફલં નૈવાન્તવં તસ્માદ્ભવિતવ્યતૈવાત્રોપાલભ્યા ।
 ર્દ્વિશૈઃ કર્મમિર્મહત્પુણ્યં ત્વં સમચિનુથાઃ ।
 ભો ભો અધ્વર્યવઃ સોમં યૂયમસુનુધ્વં ન વેતિ પૃચ્છતિ હોતા ।
 રામલક્ષ્મણૌ સીતામરણ્યેઽન્વિષ્યન્તૌ મહાન્તં કાલં* સમીહિતં
 નૈવાશ્નુવાતામ્ ।
 આપતિતા આપદઃ પ્રત્યકુર્મ ભવતાં સાહાય્યેન ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧. રાજના દુશ્મનોએ તેની સાથે યુદ્ધ કરવા હિંમત કરી. (ષ્ટ્)
૨. દશરથે સરયૂના કિનારા ઉપર યજ્ઞ કર્યો (તન્)
૩. શત્રુની હિલચાલ તપાસવાને રાજના પ્રધાનોએ મને મોકલ્યો. (પ્ર+હિ)
૪. અમે તે કિલ્લાના દરવાજા ઉઘાડ્યા (અપ + આ + ઘ)
૫. તે જે ક્યું (કૃ) તેથી તારા મિત્રોને હજી દુઃખ થાય છે. (દુ)
૬. પર્વતના શિખર સુધી હું ચઢી શક્યો નહિ (શક્)
૭. જે પુસ્તકો ખોવાયેલા હતાં તે તમે ક્યા ગોઠ્યા ? (વિ+ચિ)
૮. ગઈ કાલે બાગમાં બે છોકરીઓએ પોતાને માટે ફૂલોં ચૂંટ્યા (અવ+ચિ)

* મુદત ખતાવનાર ખીજ વિલકિતમાં મુકવામાં આવે છે.

† આ ઠેકાણે ધાતુનું આત્મનેપદ રૂપ વાપર્યું. ન્યારે ધાતુ ઉલ્લેખપદી હોય ત્યારે ક્રિયાનું રૂપ કર્તાને મળતુ હોય તો આત્મનેપદ રૂપ વાપર્યું અને ખીજને મળતુ હોય તો પરસ્મૈપદ રૂપ વાપર્યું.

૯. તેમણે ચતુર્થી ઇચ્છાઓ, ગુસ્સો અને લોભ દયાવ્યો, (આ + જ)
અને બ્રહ્મનું ધ્યાન કરતા મેલ મેળવ્યો (આપ્)
- ૧૦ બ્રહ્મવાહને તીવ્ર વડે અર્જુનને છાતીમા ધાયલ કર્યો (ક્ષણ
અથવા ક્ષિણ)
- ૧૧ તે લગાઈમા ચોદાઓના ઘોડાઓ મરાયા, પણ તેમણે બીજા મેળવ્યા
(આપ્) અને ફરીથી લગ્યા
- ૧૨ તે અને રામે પાપ કીધું (કૃ), તેને માટે તમે બન્ને શિલાને પાત્ર છો.

શબ્દકોશ ૩

ક્ષણ ક્ષિણ ૮ મો ગણ પરસ્મૈ
ધાયલ કરવું
હિ ૫ મો ગણ પરસ્મૈ જવું,
પ્ર + હિ મોકલવું
અન્વિષ્યત્ (અનુ+ઇષ્ ૪ ગ પરસ્મૈ
નુ વ ૬) શોધવું, શોધના
અજ્ઞાન ન આવું તે, ભોજન
ઈદશ પુ સ્ત્રી ન આવું
ઉપાલબ્ધ પુ સ્ત્રી ન. ઠપકા લાયક,
દાપપાત્ર
કુદક્ષેત્ર ન કુરુઓ લગ્યા તે
જગનું નામ
અમિ + ગમ્ ભૂમ્યો ડગ્વો
નિવિટ પુ સ્ત્રી ન કાટચીંગ
વગરનું, વાડું

ફલમૂલાદિ પુ સ્ત્રી ન. (મૂલ કન્ઠ)
ફળ, મૂળ વગેરે
મવિતવ્યતા સ્ત્રી નસીમ, પ્રારબ્ધ
મામક પુ સ્ત્રી ન મારું
રામાદિ પુ (રામ વિશેષ નામ છે,
અને આદિ આરભ) રામ અને
બીજાઓ, રામ વગેરે
વૃત્તિ સ્ત્રી ગુજગન, આલવિકા
વૃદ્ધ પુ સ્ત્રી ન ધરડું
વૈ અ પાદપૂગણ માટે વાપરેલો શબ્દ
સજય પુ વિશેષ નામ છે
સમીહિત પુ સ્ત્રી ન જે ઇચ્છેલું
હોય તે
સાદાગ્ય ન મન્ન
હે કે અ. અગે! સમોધનાર્થ અગ્યય
હોતું પુ હોમ ડગ્નાગ, યાજ્ઞિક ગોર

૪૫૪ કામ પુ.

દિલ્લો દુર્ગ ન.

ખોવાયેલું નટ બૃ. ૬.

તપાસના નિરૂપવીતુમ્ (નિરૂપ ૧૦મા

ગણતુ હેતુર્થ કૃન્ત)

નિત્ય જ્ઞાચત પુ સ્ત્રી. ન.

અશ્રુવાહન (અર્જુનનો પુત્ર, પાપ૩૨)

વશ્રુવાહન પુ.

બીજું અપર પુ. સ્ત્રી. ન. સર્વનામ

મરાયું હત કર્મણિ બૃ. ૬.

લોલ લોમ પુ.

શિક્ષા દણ્ઢ પુ.

સરયૂ (અથોધ્યા પાસેની નદી)

સરયૂ સ્ત્રી.

સુખ સુલ્લ ન

હિલ્લયાલ વ્યાપાર પુ.

હળુ પશુ અઘાપિ

પાઠ ૪ થી

પાંચમો અને આઠમો ગણ (ચાલુ)

પરસ્પૈપદ

આશાર્થ

૧. ગણોના બીજા ભાગમા આશાર્થરૂપના બીજા પુરુષના એકવચનમાં હિ પ્રત્યય લાગે છે. પાંચમા ગણમા ત્યારે ધાતુને છેડે સ્વર હોય ત્યારે, અને આઠમા ગણમા અધે એ હિનો લોપ થાય છે.

એટલે પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છે.

	એ. વ.	દિ. વ.	ખ. વ.
૧ લો પુ	આનિ	આવ	આમ
૨ જો "	હિ	તમ્	ત
૩ જો "	તુ	તામ્	અન્તુ

આપ્ પ મો ગણ

	એ. વ.	દિ. વ.	ખ. વ.
૧ લો પુ.	આપ્નવાનિ	આપ્નવાવ	આપ્નવામ
૨ જો "	આપ્નુહિ	આપ્નુતમ્	આપ્નુત
૩ જો "	આપ્નોતુ	આપ્નુતામ્	આપ્નુવન્તુ

થાય છે, અને ત્રીજા પુરુષના બહુવચનના પ્રત્યયમાંના નૂનો લોપ થાય છે.

એટલે પ્રત્યયો નીચે પ્રમાણે છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧લો પુ.	એ	આવહૈ	આમહૈ
૨જો „	સ્વ	આથામ્	ધ્વમ્
૩જો „	તામ્	આતામ્	અતામ્

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧લો પુ.	ચિનવૈ	ચિનવાવહૈ	ચિનવામહૈ
૨જો „	ચિનુષ્વ	ચિન્વાથામ્	ચિનુધ્વમ્
૩જો „	ચિનુતામ્	ચિન્વાતામ્	ચિન્વતામ્
૧લો પુ.	અશ્નવૈ	અશ્નવાવહૈ	અશ્નવામહૈ
૨જો „	અશ્નુષ્વ	અશ્નુવાથામ્	અશ્નુધ્વમ્
૩જો „	અશ્નુતામ્	અશ્નુવાતામ્	અશ્નુવતામ્

આત્મનેપદ પ્રત્યયોમાં આજ્ઞાર્થના પહેલા પુરુષના ત્રણે વચનોના પ્રત્યયો જ માત્ર વિકારક છે, એટલે એ રૂપોમાં નૂ નો ગુણ થઈ નો થાય છે અને પછી નવ્ થાય છે

વિધ્યર્થ

૪. વિધ્યર્થના આત્મનેપદ પ્રત્યયો ગણોના પહેલા વિભાગના આત્મનેપદ જેવા ન છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧લો પુ.	ચિન્વીય	ચિન્વીવહિ	ચિન્વીમહિ
૨જો „	ચિન્વીયાઃ	ચિન્વીયાથામ્	ચિન્વીધ્વમ્
૩જો „	ચિન્વીત	ચિન્વીયાતામ્	ચિન્વીરન્

	એ. ૧	િ. ૧	૧ ૧
૧લો પુ	અશ્રુનીય	અશ્રુનીયતિ	અશ્રુનીમતિ
૨જો .	અશ્રુનીયા	અશ્રુનીયાનામ્	અશ્રુની નમ્
૩જો „	અશ્રુનીત	અશ્રુનીયાનામ	અશ્રુનીન્

આ ગદ્યા ડોગમા ૩ ગો ૩૫ ૫૫ ૫ (પા ૧૮ ૧ જગો)

૫ આડમા ગગના 'પાતંગાના' પા િના પા ૫૫ ૫ માન ૬૨
એટલોજ છે ૮ પાટમા ગગમા ૩ અન પા'મા ગગમા ૩ પામે છે
કુનો ૩ વિધ્યર્થના ચ થી ગ. ૫૫ ૫૫ ૫૫ ૫૫ પા'મા ૫૫ ૫૫ ૫૫ ૫૫

આજાર્થ

આત્મને

	એ. ૧	િ. ૧	૧ ૧
૧લો પુ	તનવ	તનવાવહે	તનવામહે
૨જો „	તનુષ્વ	તન્વાથામ્	૧૫૫

૫૨૨મ૦

૧લો પુ.	તનવાનિ	તનવાવ	તનવામ
૨જો પુ	તનુ	તનુનમ્	૧૫૨

વિધ્યર્થ ૫૨૨મે૦

૧લો પુ	કુર્યામ્	કુર્યાવ	કુર્યામ
૨જો „	કુર્યાઃ	કુર્યાતમ્	કુર્યાત
૩જો „	કુર્યાત્	કુર્યાતામ્	કુર્યુ.
	તન્વીય વિધ્યર્થ	આત્મને૦	૧લો પુ એ ૧
	તનુયામ્ „	૫૨૨મ૦	„ „
	કુર્વીય „	આત્મને૦	„ „
	કરવાણિ આજાર્થ	૫૨૨મ૦	„ „
	કુરુ „	„	૨જો પુ એ ૫
	કરવૈ „	આત્મને૦	૧લો પુ „

ઉપદ્રા કેટલાક રૂપોમા (પા ૧૮, ૯ પ્રમાણે) કુ નો કર થયો છે.

खादिरं यूपं कुर्वीत स्वर्गकामः खादिरेणैव वै यूपेन देवाः
स्वर्गं लोकमजयंस्तथैवैतद्यजमानः खादिरेण यूपेन स्वर्गं
लोकं जयति ।

दुःखसंतापेन पच्यन्त मेऽङ्गान्युत्कथ्यत इव हृदयं प्लुप्यत इव
दृष्टिर्ज्वलतीव शरीरम् । अत्र यत्प्राप्तकालं तत्करोतु भवान् ।

घत्स प्रसन्नोऽस्मि ते कथय किं ते प्रियं करवाणि ।

हे ऋत्विजोऽद्य सुत्यादिनै सोमं सुनुध्वम् ।

कथं नाम प्रभोरादेशमुल्लङ्घयितुं शक्नुयाम् ।

पतैरालापैरात्मनः कार्पण्यं मापावृणुष्व ।

राजन्यनुरागमाविष्कुर्वतां जनां यतस्तेषां संकटानि नश्येयुः ।

आत्मनः पुत्राणां प्रवृत्त्युपलब्धये दासं श्रीनगरं प्रहिणु ।

राजन्प्रीताः स्मः शुश्रूषया तथैतया तस्मात्सर्वैर्गुणैरुपेतं पुत्र-
मवाप्नुहि ।

शृणुत रे पौराः । अयं वसन्तसेनाघातकश्चरुदत्तो बधस्तम्भं
नीयते तद्यदीदृशं कर्म केऽपि कुर्वीरन्दण्डमप्येतादृशं प्राप्नुयुः ।

मृतं शरीरमुत्सृज्य काष्ठलोष्टसमं क्षितौ ।

विमुखा वान्धवा यान्ति धर्मस्तमनुगच्छति ॥

तस्माद्धर्मं सहायार्थं नित्यं संचिनुयाच्छनैः ।

धर्मेण हि सहायेन तमस्तरति दुस्तरम् ॥

पूर्वं वयसि तत्कुर्याद्येन वृद्धः सुखं वसेत् ।

यावज्जीवेन तत्कुर्याद्येनामुत्र सुखं वसेत् ॥

श्वः कार्यमद्य कुर्वीत पूयहि चापराधिकम् ।

न हि प्रतीक्षते मृत्युः कृतमस्य न वा कृतम् ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. ચાકર જમીનને શેતરજીઓથી ઢાકે (સ્ત)

૨. બ્રાહ્મણો જગતમા લભે અને નળને શોધે (વિ + ચિ)

૩. જો તે મને ફરમાવે તો હું તે કરું (કૃ)

૪. તમારા શત્રુઓનો તિરસ્કાર ન કરો (તિરસ્ + કૃ), કારણ કે તેઓ બળવાન છે

૫. નખળા પુરુષોએ જો પોતે ડહા હોય તો જમગ માણસો સામે હિંમત કરવી નહીં (ઘષ્)

૬. સોમયજ્ઞમા ગોરલોકોએ મોમ છોડવાનો ગ્સ કાઢવો જોઈએ (હ્ર)

૭. તે શુ કહે છે તે સાલળ (શ્રુ), તે કહે છે કે તું મૂર્ખ છે.

૮. હું ઇચ્છુ છું કે તમે તમારા છોકરાને લણુવા માટે બનારસ મોકલશો (પ્ર + હિ)

૯. જ્યાં સુધી એ આપણા ઉપર કૃપાશીળ છે ત્યાં સુધી આપણે આપણા કામ પાર પાડીએ (સાઘ)

૧૦. પેલા નિર્દોષ પક્ષીઓને પજવો નહીં (દુ)

ગાંધકોશ ૪

અનુરાગ પુ પ્રીતિ, મહેરમાની
અમુત્ર અ પગલોકમા
અપરાહ્નિક પુ સ્ત્રી ન પાગલા પહોરને
લગતુ, જિનગતા દીવસને લગતુ
આલાપ પુ વાતચીત
પ્રતિ + હ્રસ્ જોતુ, મમાળ લેતી,
દગ્ધાગ દગ્ધી, ગદ્ જોતી

ઉપેત ઉપ + હતુ કર્મણિ ભૂ ક.
જોડાયેલુ, યુક્ત
ઋત્વિજ્ પુ યાસિક ગોર
પતાદૃશ પુ સ્ત્રી ન આવા પ્રકારનુ,
આવુ
વ્યનામ અ ખરેખર, કેમ
કાર્પણ ન નીચપણુ

કાષ્ઠલોષ્ઠસમ પુ સ્ત્રી. ન (કાષ્ઠ
 ન. લાકડું, લોષ્ઠ પુ. ન માટીનું
 ટેપું અને સમ જેવું) લાકડા અને
 માટીના ઢેકા જેવું
 સદ્ + ક્રથ્ ૧ લો ગણ પરસ્મૈં
 ઉકાળવું
 ક્ષિતિ સ્ત્રી. પૃથ્વી
 સ્વાદિર પુ. સ્ત્રી ન. ખેરના લાકડાનું
 ચારુદત્ત પુ વિશેષ નામ છે
 જ્વલ્ ૧ લો ગણ પરસ્મૈં બાળવું
 તદ્ ક્રિ. વિ. તેથી
 દુસ્તર પુ સ્ત્રી. ન ઓળગાય નહીં
 એવું, અલધ્ય
 દુઃખસતાપ પુ. (દુઃખ ન દુઃખ,
 સતાપ પુ તાપ) દુઃખનો તાપ,
 શોક, પીડા
 પૂર્વાહ પુ. દિવસનો પહેલો ભાગ
 પ્રસન્ન, પ્રસન્ન પુ ભૂ. કૃ પુશ થયેલું
 પ્રવૃત્ત્યુપલબ્ધિ સ્ત્રી (પ્રવૃત્તિ ખખર-
 અતર, ઉપલબ્ધિ પ્રાપ્તિ) ખખર-
 અતરની પ્રાપ્તિ
 પ્રાપ્તકાલ પુ સ્ત્રી. ન (પ્રાપ્ત, પ્ર +
 આપ્ નુ ભૂ. કૃ. મેળવવું, કાલ પુ.
 વખત) વખતને અનુસરવું,
 કાલયોગ્ય
 પ્રીત, પ્રીતુ ક્રમણિ ભૂ. કૃ પુશ
 થયેલું

પ્લુષ્ ૧લો ગણ પરસ્મૈં બાળવું
 યજમાન પુ યજ કરનાર
 યાવજીવેન ક્રિ. વિ. જીવન પર્યંત
 યૂપ પુ યજમા પશુને બાધવાનો
 ખીલો
 લઙ્ ૧લો ગણ અને ૧૦મે ગણ,
 પરસ્મૈં, આત્મનેં જવું, સદ્ +
 લઙ્ તોડવું. ઉલ્લઘન કરવું
 વસન્તસ્મ પુ (વસ પુ. મારી નાખવું
 તે, અને સ્તમ્મ પુ. ચાલવો)
 કાસી દેવાનો ચાલવો
 વસન્તસેનાઘાતક પુ (વસન્તસેના
 સ્ત્રીનું નામ છે. ઘાતક પુ. મારી
 નાખનાર) વસન્તસેનાનો ઘાત
 કરનાર
 વિમુક્ષ પુ. સ્ત્રી ન. આહુ મુખ
 કરનાર
 શનૈ ક્રિ. વિ. ધીમે ધીમે
 શુશ્રૂષા સ્ત્રી. આકરી, સેવા
 શ્વ.કાર્ય ન કાલનું કામ
 સહાય પુ. મદદગાર, સોખતી
 સુત્યાદિન ન (સુત્યા સ્ત્રી) સોમ-
 યજમા સોમરસ પીવાનો દિવસ
 સ્તુ પમો ગણ પરસ્મૈં, આત્મનેં
 ઢાકવું, પાથરવું. સમ્ + સ્તુ
 સ્વર્ગકામ પુ. સ્ત્રી ન. સ્વર્ગની
 ધમ્જાવાળો

ક્રેળવણી ઇચ્છયન ન વિનયન ન	નિરપરાધી અનપકારિનુ પુ સ્ત્રી ન.
કૃપારીણ ક્ષિત્ત (સ્તિહ્નુ ષ્ કૃ),	રસ રસ પુ
સરનહે પુ સ્ત્રી ન	નયજો દુર્વલ પુ સ્ત્રી ન
જમીન મૃમિ સ્ત્રી	ફરમાવતુ આ+દિશ્ ૧૬૦ ગણુ
તરફ પ્રતિ (એની સાથે દ્વિતીયા	શેતરછ કુષ પુ
વિભક્તિ વપરાય છે)	આમયાગ સોમયાગ પુ
નળ (એક રાગનુ નામ છે) નલ પુ	

પાઠ પમેા

નવમેા ગણુ

વર્તમાનકાળ અને આજ્ઞાર્થ

૧ નવમા ગણુમા ધાતુ અને પ્રત્યયની વચ્ચે ના આવે છે વ્યજનથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ના નુ ની થાય છે, અને સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ન થાય છે

ખીજા વિભાગના ગણોના પ્રત્યયો ગયા ત્રણ પાઠમા ખતાવ્યા છે

કૌ પરસ્મૈં આત્મેને ' વેચાતુ લેતુ '

	એ વ	દ્વિ વ	ત્ર વ.
૧જો પુ	ક્રીણામિ	ક્રીણીષઃ	ક્રીણીમઃ
૨જો "	ક્રીણાસિ	ક્રીણીથઃ	ક્રીણીથ
૩જો "	ક્રીણાતિ	ક્રીણીતઃ	ક્રીણન્તિ

વર્તમાન-આત્મેને

	એ વ	દ્વિ વ	ત્ર વ
૧જો પુ	ક્રીણે	ક્રીણીષ્ઠે	ક્રીણીમઠે
૨જો "	ક્રીણીયે	ક્રીણાયે	ક્રીણીધ્વે
૩જો "	ક્રીણીતે	ક્રીણાતે	ક્રીણતે

આસાર્ય-પરસ્મૈ૦

	એ વ.	દ્વિ વ.	ત્રિ વ.
૧લો પુ.	ક્રીણાનિ	ક્રીણાવ	ક્રીણામ
૨લો „	ક્રીણીહિ	ક્રીણીતમ્	ક્રીણીત
૩લો „	ક્રીણાતુ	ક્રીણીતામ્	ક્રીણન્તુ

આસાર્ય-આત્મે૦

	એ વ.	દ્વિ વ.	ત્રિ વ.
૧લો પુ.	ક્રીણૈ	ક્રીણાવૈ	ક્રીણામૈ
૨લો „	ક્રીણીષ્વ	ક્રીણાથામ્	ક્રીણીધ્વમ્
૩લો „	ક્રીણીતામ્	ક્રીણાતામ્	ક્રીણતામ્ -

આ રૂપોમા નાનો ફેરકાર કરતી વેળા વિકારક ને અવિકારક પ્રસયો
ધ્યાનમા ગણો.

૨. લો આ ગણના ધાતુને અન્તે વ્યજન હોય તો આસાર્ય પરસ્મૈપદ
ખીજા પુરુષના એકવચનનુ રૂપ માત્ર ધાતુને આન 'લગાડવાથી થાય છે.
જેમકે મુષ્ 'ચોરુ' ઉપરથી મુષાણ '(તુ) ચોરી કર.'

મુષ્ પરસ્મૈ૦-આસાર્ય

	એ વ.	દ્વિ વ.	ત્રિ વ.
૧લો પુ.	મુષ્ણાનિ	મુષ્ણાવ	મુષ્ણામ
૨લો „	મુષ્ણા	મુષ્ણીતમ્	મુષ્ણીત
૩લો „	મુષ્ણા	મુષ્ણીતામ્	મુષ્ણન્તુ

અન્નિતસં સુવર્ણં વિલિનાતિ* ।

પ્રિયાયૈ દાતું પુષ્પસ્રજં †ગ્રચ્છામિ ।

દોહનકાલે વત્સં સ્તમ્મે વધ્નન્તિ ।

અસ્મિન્નરણ્યે માર્ગે કર્તું તર્લ્લુનીહિ ।

અયં તવ સદાચારસ્તે લક્ષ્મીં પુષ્ણાતુ ।

યુદ્ધેપુવીરાઃ શત્રુણાં શિરોમિર્મૈમિમાસ્તૃણતે ।

उत्पतं गच्छन्त्यास्तव गलितमुत्तरीयं गृह्णातैव ।

पिवाहविधौ कन्यायाः पाणि वरो गृह्णाति ।

सुनर्णशतं दत्त्वा वयमश्वं महाजवं क्रीणीमहे ।

रुद्रौ देवानन्ददहं वार वृणे । वृणीष्वेति तेऽभाषन्त ।

पावकस्तीर्थोदकं न पापकृतः पुनित इति ब्राह्मणा वदन्ति ।

क्षणधरिणो मनुजा वयमनाद्यनन्तस्य परमेश्वरस्य कथं तत्त्वं
जानीमः ।

अस्मिन्महति दुर्मिश्रे धान्यं न लभ्यते ततः किमश्नामः कथं
च जीवितं धारयाम ।

भृजोति चम्पकवनानि धुनोत्यशोकं

चूतं धुनानि धुवनि स्फुटितातिमुक्तम् ।

वायुर्विभूनयति चम्पकपुष्परेणू-

स्तन्कानने धवति चन्दनमञ्जरीश्च ॥

वाणावर्त्तलि क्रित्याजौ करोति शरमण्डपम् ।

दृष्ट्वांति कृष्णिः शत्रोः स कृणाति हयान्परान् ॥

स्वस्मने पुष्पं प्रायो यौवनेन धनेन च ।

न स्वप्नानि शितीशोऽपि न स्वप्नोति युवाप्यसौ ॥

दृष्ट्वात्यर्म्मां द्विषां दपं शिस्मनेषां निहन्तति ।

दीप्तयन्ति गुणान्स्वयं विस्मयेन दिवोऽक्रमः ॥

स्मृणाति वाणान् स गणे वीरवस्त्रिणीम् ।

स्मृणाति वाणान् स गणे वीरवस्त्रिणीम् ॥

સ્વપ્નેऽપિ નાનૃતાં વાર્ણીં સંગૃણાતિ સ ભૂપતિઃ ।
 યસ્ય સંગિરતે કિચિત્તસ્મૈ તત્પ્રતિપાદયેત્ † ॥
 લિનાતિ ધર્મં ઇવાસૌ નેન્દ્રિયાર્થેષુ લીયતે ॥
 પ્રીણાતિ યઃ સુચરિતૈઃ પિતરં સ પુત્રો
 યદ્ધર્તુરેવ હિતમિચ્છતિ તત્કલત્રમ્ ।
 તન્મિત્રમાપદિ સુખે ચ સમક્રિયં ય—
 દેતત્ત્રયં જગતિ પુણ્યકૃતો લભન્તે ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. પવન ઝાડોના શિખરોને હલાવે છે. (ઘૂ)
૨. તુ પૈસા ચોર મા (મુઘ્), કારણ કે દેશના અધિકારીઓ જેઓ એમ કરે છે તેમને શિક્ષા કરે છે.
૩. ઉપવાસને દિવસે અમે કંઈ ખાતા નથી (અશ્)
- ૪ હમણા તો બ્રાહ્મણો મ્હેઓ પામેથી પણ દક્ષિણા લે છે. (મહ્)
૫. મારે માટે મુળદર્મા ધાન્યના મોટા ઢગ ખરીદ કર (ક્રી)
- ૬ ગોવિંદ તે ઝાડની ડાળીઓ કાપી નાખે છે. (લ્હ)
- ૭ નારાયણ પોતાનો ઘડો તળાવે પાણીથી ભરે (પૂ)
- ૮ તુ તેમના કાવતરા જાણતો નથી (જ્ઞા)
- ૯ આડે રસ્તે લઈ જનારી ઈચ્છાઓને તેઓ કાપૂઆ રાખે. (નિ + પ્રહ્)
૧૦. મારે ઘેર આવતા દરેક માણસને હું ખુશ કરુ છુ (પ્રી)
૧૧. હું અહીં બહુ વાર સુધી રહ્યો છુ, મને જવા દો (અનુ + જ્ઞા)
૧૨. ઓ દેવો! પાપી માણસો માત્ર તમને સ્મરે છે, એટલે તમે તેમને પાવન કરો છો (પૂ)

† સામાન્ય રીતે પ્રેરક બેદનો અર્થ હોય તો ધાતુના રૂપાખ્યાન
 ૧૦ મા ગણના રૂપાખ્યાન જેવા થાય છે

શબ્દકોષ ૫

નવમા ગણના ધાતુઓ

અશ્ પરસ્મૈં ખાવુ
 ક્રી પરસ્મૈં, આત્મનેં ખગીદ્વુ
 ક્લિશ્ પરસ્મૈં રીખવુ, દુ ખ દેવુ
 *ક્ષુમ્ પરસ્મૈં આકુળવ્યાકુળ કરવુ
 ડ્રિમ્ પરસ્મૈં ગૂથવ, એકકુ કરવુ
 ગ્રહ્ (ગૃહ) પરસ્મૈં, આત્મનેં
 લેવુ, નિ+ગ્રહ્ કપજે રાખવુ
 જા (જા) પરસ્મૈં, આત્મનેં
 જાણવુ, અનુ+જા રજ આપવી
 ષ્ પરસ્મૈં પાળવુ
 પ્રી પરસ્મૈં, આત્મનેં પ્રેમ રાખવો,
 ખુશ કરવુ
 પ્લષ્ પરસ્મૈં ખાળવુ
 વન્ધ્ પરસ્મૈં બાધવુ
 મી પરસ્મૈં, આત્મનેં નાશ કરવુ
 મુષ્ પરસ્મૈં ચોરવુ
 શ્રી પરસ્મૈં, આત્મનેં રાધવુ
 સ્તમ્ પરસ્મૈં અટકાવવુ અથવા
 ગર્વિષ્ થવુ

‡ પૂ પરસ્મૈં, આત્મનેં પવિત્ર
 કરવુ
 લી પરસ્મૈં ઓગળવુ, વિ+લી
 ઓગળી જવુ
 લ્હ પરસ્મૈં આત્મનેં કાપવુ
 સ્તૃ પરસ્મૈં, આત્મનેં ટાકવુ,
 આ જોડે, પાથરવુ
 ક પરસ્મૈં આત્મનેં મારવુ
 જૃ પરસ્મૈં ધરકુ થવુ, ધસાઈજવુ
 ગૃ પરસ્મૈં સમ્ જોડે, ખેલવુ
 ધૂ પરસ્મૈં આત્મનેં હલાવવુ
 પૂ પરસ્મૈં ભરવુ
 વૃ પરસ્મૈં ફાડવુ
 વૃ પરસ્મૈં આત્મનેં પસદ કરવુ

અમિતત્ત પુ સ્ત્રી ન (અમિત્ત અતે
 તત્ત તપેલુ) દેવતાથી તપેલુ
 અનાદ્યનન્ત પુ સ્ત્રી ન (અનાદિ

આ ધાતુમા ગણની નિશાની નૂ નો ણ્ થતો નથી

‡ આ ગણમા ધાતુના ઉપાન્ત અનુનાસિકનો લોપ થાય છે

‡ પૂ અને તેની પછીના દશ ધાતુઓના અન્ત સ્વર ગણકાર્યવિશિષ્ટ
 કળોમા હ્રસ્વ થાય છે

જેનો આરભ નહીં તે, અને
 અનન્ત જેનો છેડો નહીં તે)
 આરભ અને છેડા વિનાનું
 અપેક્ષિત ન (અપ + ઇક્ષ્ + કર્મણિ
 ભૂ. કૃ.) ધર્યોલું
 અશોક પુ ઝાડનું નામ છે.
 આજિ પુ સ્ત્રી લગાઈ, યુદ્ધ
 ઉત્તરીય ન ઉપલું વસ્ત્ર
 સદ્વત્તમ્ સદ્ + વત્ + ભૂ. કૃ.
 (કિ વિ પેઠે વપરાયલું છે)
 બેદિકરાધી
 સર્વી સ્ત્રી પૃથ્વી
 કરિન્ પુ હાથી
 કલત્ર ન. લાપ્યાં
 કૃ પમો ગણુ પરસ્મૈં, આત્મનેં
 મારવું
 કૃપાલુ પુ સ્ત્રી ન. માયાળુ
 ક્ષણવ્હસિન્ પુ સ્ત્રી. ન (ક્ષણ પુ.
 પળ, વ્હસિન્ નાશવાળુ) ક્ષણ-
 ભરુર
 ક્ષિતીષ પુ (ક્ષિતિ સ્ત્રી પૃથ્વી)
 પૃથ્વીપતિ, રાજા
 ગલિત્, ગલ્ + ભૂ. કૃ. પડેલું
 ગૃ ૧દ્રો ગણુ પરસ્મૈં ગણવું,
 સમ્ + ગૃ આત્મનેં વચન આપવું
 ચન્દનમઝરી સ્ત્રી (ચન્દન પુ.
 સુખડનું ઝાડ, મઝરી સ્ત્રી ફૂલ

અથવા મોર) ચદનના ઝાડનું
 ડીચકુ, ફણુગો, મોર વગેરે.
 ચમ્પકપુષ્પરેણુ પુ (ચમ્પક પુ
 ચપાનું ઝાડ, રેણુ પુ. પુષ્પરણ)
 ચપાના ફૂલોની રણ
 ચમ્પકવન ન ચપાના ઝાડોનો
 સમૂહ અથવા ધટા
 ચૂત પુ આપાનું ઝાડ
 તચ્છિરસ્ ન. તેનું માથું
 તત્કાનન ન. (કાનન ન. જંગલ,
 વૃક્ષની ધટા) તેનું વન, તેની
 વૃક્ષધટા
 તીર્થોદક ન. (તીર્થ ન પવિત્ર
 વસ્તુ, જેની કે નદી, સદક ન.
 પાણી) પવિત્ર પાણી
 તૃણરાજફલ ન. (તૃણરાજ પુ. તાડ)
 ખજૂરીની જાતના ઝાડનું ફળ
 (નાળિયેર)
 ત્રય ન ત્રણ (વસ્તુ) નો સમૂહ
 દત્વા (દા 'આપવું'નું સંબધક
 ભૂ. કૃ) આપીને
 દર્પ પુ અભિમાન
 દોહનકાલ પુ (દોહન ન દોહવું તે,
 કાલ પુ. વખત) દોહવાનો વખત
 ઘૂ (ઘૂન) ૧૦મો ગણુ ક્ષિત્તે, ધ્રુજવવું
 ઘૂ ૧લો ગણુ પરસ્મૈં આત્મનેં
 ધ્રુજવવું, ગતિમાન કરવું

સ્ફુટિતાતિમુક્ત ન ખીલેલુ અતિ-	સ્વપ્ન પુ સમણુ
મુકતાનુ ફૂલ	હય પુ. ઘોડો

ઉપવાસનો દહાડો ઉપવાસદિન ન	મુઅઈ મુમ્બાપુરી સ્ત્રી
(ઉપવાસ પુ ઉપવાસ અને	માત્ર કેવલમ્ કિ વિ
દિન ન દિવસ)	ચ્છેચ્છ યવન પુ.
આડે રસ્તે હત્પથમ્ કિ વિ.	રહેલુ સ્થા, રહ્યું સ્થિત શૂ કૃ.
કાવતર કપટપ્રવન્ધ પુ	રાગ્નનો અધિકારી રાજપુરુષ પુ.
ધડો કુમ્મ પુ.	હાલ સમ્પ્રતિ કિ વિ. અ
ડાળી શાલા સ્ત્રી	

પાઠ ૬ ફો

નવમો ગણ (આલુ)

હિસ્તાન ભૂતકાળ

પરસ્પૃષ્ટ

	એ વ	કિ. વ	અ વ
૧લો પુ.	અક્રીણામ્	અક્રીણીવ	અક્રીણીમ
૨જો „	અક્રીણાઃ	અક્રીણીતમ્	અક્રીણીત
૩જો „	અક્રીણાત્	અક્રીણીતામ્	અક્રીણન્

આત્મનેપદ

૧લો પુ	અક્રીણિ	અક્રીણીવહિ	અક્રીણીમહિ
૨જો „	અક્રીણીથાઃ	અક્રીણાથામ્	અક્રીણીલ્લમ્
૩જો „	અક્રીણીત	અક્રીણાતામ્	અક્રીણત

કયં દેવાજ્ઞાનીયાં કયં ચ નલં નૃપં વોધેયમ્ । યદા સા
દેવાઞ્શરણં ગતા તદા તે સ્વીયાનિ રૂપાણ્યાવિરુર્વન્ । પશ્ચાન્નલં
નૃપં દમયન્ત્યવૃણીત । અનન્તરં દેવાનાં કોપં પ્રતિકર્તું તાવુભૌ
સ્તુતિમિસ્તાનગ્રીણીતામ્ । તતો દૈવા નલ વરૈરન્વગૃહ્ણન્ ।

યત્ક્રુતેડરીન્ વ્યગૃહ્ણીમ સમુદ્રમતરામ ચ ।

સા હતેતિ વદન્ રામમુપાતિષ્ઠન્મસ્તુતઃ ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧ મહાર પર્વતને રવૈયો કરી દેવાએ સમુદ્ર વલોલ્યો (મન્થ)

૨. મેં મારા પુસ્તક તથા સરસામાન વેચ્યો (વિ + ક્રી), પણ બહુ
ધન પ્રાપ્ત કર્યું નહિ

૩. ઇન્દ્રે પોતાના શત્રુ વૃત્ર કે જે બ્રાહ્મણ હતો તેના ચૂરચૂરા કરી
નાખ્યા (મૃદ્), આ પ્રમાણે તેણે બ્રહ્મહત્યાનુ પાપ કર્યું અને તે પાપમાથી
અમે તેને શુદ્ધ કર્યો નહીં. (પૂ)

૪. ઋષિઓના વચન તેં ક્યારે એકઠાં કર્યા ? (પ્રન્થ)

૫. જે તમે તમારી ભક્તિથી દેવાને ખુશ કરો (ક્રી), તો તેઓ
તમારી ઉપર કૃપા કરે. (અનુ + પ્રહ્)

૬ આ વનમાં રામ અને લક્ષ્મણ સીતા બેઠે રહેતા, અને ફળો
અને મૂળો ખાતા. (અચ્)

૭. મેં ના કહ્યા છતાં* તમે વાડીમાં ડાળી પરથી ફૂલો શા માટે
તોચ્યા ? (વિ + પ્ર + છ)

૮ જે હું ગોવિન્દની ચોપડીઓ લઉં (પ્રહ્) તો ગુરુ મને ઠપકો દે

૯. વિરાટ દેશમાં પાડવો એક વર્ષ સુધી † રહ્યા તે તમે બાણતા
નહોતા ? (જ્ઞા)

જ્યારે કેટલેક ઠેકાણે આ ધાતુને આત્મનેપદ પ્રત્યયો લાગે છે, ત્યારે વર્તમાનકાળના રૂપો નીચે પ્રમાણે થાય છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ	ત્રિ. વ
૧ લો પુ.	હે	સ્વહે	સ્મહે
૨ જો "	સે	સાથે	ધ્વે
૩ જો "	સ્તે	સાતે	સતે

આ રૂપોમા બધા પ્રત્યયો અવિકારક છે, તેથી જનો લોપ થાય છે. સૂનો ૧લા પુ. એ. વ.મા હ થાય છે, અને જ્વે પહેલા તે લોપાવ છે. નિયમ નીચે પ્રમાણે છે.

૧. ઘ્ થી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે ઘ્ ની પૂર્વના સૂનો લોપ થાય છે.

૩. શી 'સર્જ રહેવું' એ ધાતુનો અન્ત્ય સ્વર બધા પુરુષવાચક પ્રત્યય પહેલા ગુણ પામે છે.

આ ધાતુમા ત્રીજા પુરુષના બહુવચનમા પ્રત્યય પહેલા રૂ મૂકવામા આવે છે.

આત્મને૦ વર્તમાન

	એ વ	દ્વિ વ	ત્રિ વ.
૧ લો પુ.	શયે	શેવહે	શેમહે
૨ જો "	શેષે	શયાથે	શેધ્વે
૩ જો "	શેતે	શયાતે	શેરતે

આત્મને૦ આજાર્થ

૧ લો પુ.	શયૈ	શયાવૈ	શયામૈ
૨ જો "	શેષ્ઠ	શયાથામ્	શેધ્વમ્
૩ જો "	શેતામ્	શયાતામ્	શેરતામ્

શીનો ઉપલા નિયમ પ્રમાણે શે થાય છે અને તેનો સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યયો પૂર્વે શય્ થાય છે, એટલે શયાથે વગેરે રૂપો થાય છે. સતે અને સતામ્ ની પૂર્વે રૂ મૂક્યાથી રતે અને રતામ્ પ્રત્યયો થાય છે.

તિ અને બીજા વિકારક પ્રલયો પૂર્વે પા ૪૮, ૪ પ્રમાણે ૩ વૃદ્ધિ પામે છે, પણ જ્યારે નિયમ ૫ પ્રમાણે એ પ્રલયો પૂર્વે ૬ મૂકવામા આવે છે ત્યારે તેઓ વ્યજનથી શરૂ થતા નથી, તેથી સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે ગુણ પામે છે, એટલે સ્તુતો સ્તો થાય છે અને પછી સ્તવ્ થઈ સ્તવીતિ વગેરે રૂપો થાય છે. જ્યારે અવિકારક પ્રલયો પહેલા ૬ મુકાય છે ત્યારે ધાતુના અન્ત ૩ નો પા. ૪૮, ૨ પ્રમાણે સ્તવ્ થાય છે, એટલે સ્તવીતઃ વગેરે રૂપો થાય છે. ત્રીજા પુરુષના અહુવચનના પ્રલય અન્તિમા પહેલો સ્વર છે, વ્યજન નથી, માટે તેની પહેલા ૬ મુકાતી નથી, એટલે ત્યા માત્ર એક જ રૂપ થાય છે

આજ નિયમ પ્રમાણે આજાર્થના રૂપો કરવા. સ્તૌતુ-સ્તવીતુ ૩. પુ. એ. વ., સ્તુહિ-સ્તવીહિ ૨. પુ એ વ., સ્તવાનિ ૧. પુ. એ વ., સ્તવાવ ૧. પુ દ્વિ. વ વગેરે.

આત્મનેપદ રૂપો-સ્તુતે-સ્તુવીતે ૩. પુ એ. વ., સ્તુવાતે ૩. પુ દ્વિ. વ., સ્તુવતે ૩. પુ. બ વ વગેરે રૂપો આ જ નિયમ પ્રમાણે સિદ્ધ કરવા.

જના રૂપો સ્તુના રૂપોની પેઠે જ કરવા.

૬. ઋ ધાતુ પછી વ્યજનથી શરૂ થતા વિકારક પ્રલયની પહેલા ૬ મુકાય છે.

પરસ્મૈ૦ વર્તમાનકાળ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રી. વ.
૧ હો પુ	ઘ્રવીમિ	ઘ્રૂવઃ	ઘ્રૂમઃ
૨ જો ,,	ઘ્રવીષિ	ઘ્રૂથઃ	ઘ્રૂથ
૩ જો ,,	ઘ્રવીતિ	ઘ્રૂતઃ	ઘ્રુવન્તિ

આમાંનું છેલ્લું ઘ્રુવન્તિ પા. ૪૮ નિયમ ૨ જા પ્રમાણે સિદ્ધ થાય છે. આત્મનેપદ રૂપો-ઘ્રૂતે ૩. પુ એ વ., ઘ્રુવાતે ૩. પુ. દ્વિ. વ., ઘ્રુવતે ૩. પુ. બ વ. વગેરે.

આજાર્થના ૧. પુ ના રૂપો ઘ્રવાણિ વગેરે થાય છે

૭ નીચે લખેલા પાંચ એક ખડિત ધાતુ જેનો અર્થ 'ખેલવું' થાય છે તેના વર્તમાનકાળના અનિયમિત રૂપ થાય છે. બાહ ૩ પુ એ "

અધિ + ઇ 'અભ્યાસ કરવો', આત્મનેપદ.

વર્તમાનકાળ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ લો પુ.	અધીયે	અધીવહે	અધીમહે
૨ નો પુ.	અધીષે	અધીયાથે	અધીધ્વે
૩ નો પુ.	અધીતે	અધીયાતે	અધીયતે

અધિ પૂર્વે ન મૂકે તો છેલ્લા ત્રણ રૂપો. હ્તે, હ્યાતે, હ્યતે થાય છે. તેમા હનો આતે અને અતે પૂર્વે હ્ય થાય છે, તેજ પ્રમાણે બીજામા

આતાર્થ ૧. પુ. અધ્યયૈ-અધ્યયાનૈ-અધ્યયામૈ.

હનો ગુણુ થઈ ઇ થાય છે અને ઇનો અય્ થઈ પ્રત્યયો સાથે મળી અયૈ વગેરે રૂપો થાય છે.

આસ આત્મનેપદ

આતાર્થ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ લો પુ.	આસૈ	આસાવૈ	આસામૈ
૨ નો „	આસ્સ્વ	આસાથામ્	આધ્વમ્
૩ નો „	આસ્તામ્	આસાતામ્	આસતામ્

પા ૪૭, ૧ પ્રમાણે ધ્વમ્ ની પૂર્વે સ્ લોપાય છે

અસ્મિજગતિ યે સન્તિ કવચસ્તાન્નમસ્કૃત્યૈતં ગ્રન્થમારમે ।

પૃચ્છ વાલકઃ કિં રોદિતિ ।

કૃપાનિધે જગદાત્મસ્ત્વાં બ્રહ્માદયઃ સર્વે દેવાઃ સ્તુવન્ત્યમૃતમયશ્ચ
સર્વે ।

ઈદૃશં ત્વાં શરણમુપૈસિ । પ્રસીદ । પાહિ માં નરકાદ્ધોરાત્ ।

અસ્યાં પાઠશાલાયાં વાલકાઃ કાવ્યમધીયતે ।

સમાશ્વસિમિ કેનાહં કથં પ્રાણિમિ દુર્ગતઃ ।
 લોકત્રયપતિર્ઘાતા યસ્ય મે સ્વપિતિ ક્ષિતૌ ॥
 રોદિસ્યનાથમાત્માનં વન્ધુના રહિતસ્ત્વયા ।
 પ્રમાણં નોપકારાણામવગચ્છામિ યસ્ય તે ॥
 આસ્તે ભગ આસીનસ્યોર્ધ્વસ્તિષ્ઠતિ તિષ્ઠતઃ ।
 શેતે નિપદ્યમાનસ્ય ચરાતિ* ચરતો ભગઃ ॥
 ગાધોદકે મત્સ્ય ઇવ સુખં વિન્દેત કસ્તદા ।
 અનવાપ્તેષુ કામેષુ મૃત્યુરભ્યેતિ માનવમ્ ॥
 જાતમેવાન્તકોઽન્તાય જરા ચાન્વેતિ દેહિનમ્ ।
 અનુપક્તા દ્વયેનૈતે ભાવાઃ સ્થાવરજઙ્ગમાઃ ॥
 નિન્દન્તુ નીતિનિપુણા યદિ વા સ્તુવન્તુ
 લક્ષ્મીઃ સમાવિશતુ ગચ્છતુ વા યથેષ્ટમ્ ।
 અદૈવ વા મરણમસ્તુ યુગાન્તરે વા
 ન્યાય્યાત્પથઃ પ્રવિચલન્તિ પદં ન ધીરાઃ ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. અમે ગોવિંદના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખતા નથી (વિ + શ્વસ)
૨. જે નિદાને પાત્ર છે તેમને તમે વખાણો છો (સ્તુ)
- ૩ પક્ષીઓ ગોમતીના કિનારાઓ ઉપર સૂઈ રહે છે (શી)
૪. હું બાળક, તું ગંડીશ નહિ (રુદ્), આ તારી મા હાથમા ખાવાનું લઈ અહીં આવે છે (અભિ + આ + ઇ)
- ૫ આ બે ગાયો દર વર્ષે વાજગડાઓને જન્મ આપે છે (સૂ)
૬. જનક રામનો સસરો હતા એ તું જાણુનો નથી ? (જવ + ઇ)

* 'ચરતિ' ને અહીં નિયમ વિરુદ્ધ રૂપ, અથવા છદ્ધર્યના મારે રમાના જ નુ દીર્ઘ રૂપ થયું છે.

રુદ્ પરસ્મૈં ૨૩વુ, શોક કરવો
લા પરસ્મૈં આપવુ, લેવુ
વસ્ આત્મનેં પહેરવુ
વા પરસ્મૈં વાવુ
શી આત્મનેં સૂઈ રહેવુ, ઊંધવુ,
અત્તિ + શી અઢિયાતા થવુ
આ પરસ્મૈં રાધવુ
શ્વસ્ પરસ્મૈં શ્વાસ લેવો, નિ + શ્વસ્
દમ લેવો, શ્વાસ લેવો ને કાઢવો,
વિ + શ્વસ્ માનવુ, વિશ્વાસ રાખવો,
સમ્ + આ + શ્વસ્ મન શાત કરવુ.

સૂ આત્મનેં જન્મ આપવો
સ્તુ પરસ્મૈં, આત્મનેં વખાણવુ
સ્ના પરસ્મૈં નાહવુ
સ્તુ પરસ્મૈં ઝરવુ, ટપકવુ
સ્વપ્ પરસ્મૈં ઊંધવુ
હુ આત્મનેં સતાડવુ, અપ + હુ
અથવા નિ + હુ છુપાવવુ

અર્કિચન પુ. સ્ત્રી. ન. (અ નહીં,
કિંચન ન કઈક) જેની પાસે
કાંઈ પણ ન હોય તે, ગરીબ
અળ ૪થો ગણુ આત્મનેં પ્ર જોડે,
શ્વાસ લેવો, શ્વવુ

અનાથ પુ. સ્ત્રી ન લાચાર, નિરાધાર
અનુપક્ષ (અનુ અને સક્ષ, સજ્જનુ
કર્મણિ ૧૫. ૩) સાથે ગેરેલુ, યુક્ત

અન્ત પુ. છોડો, નાશ
અન્તક પુ. યમરાજ
અય ૧ ગણુ આત્મનેં ચડુ જોડે,
ઉદય થવો

અવિલમ્બિતમ્ ક્રિ. વિ. વિલમ્બ વગર
અશ્વિન્ પુ. (ક્રિ. વ મા વપરાય છે)

અશ્વિનીકુમાર, દેવોના બે વૈદ્યો
અસશયમ્ ક્રિ. વિ. શક વિના
આદિહેતુ પુ મૂળ કારણ
આસીન્ પુ. સ્ત્રી ન જોડેલુ (આસુડ
વ. કે.)

આહવ પુ. લગાઇ
ઇ ૧ ગણુ :પરસ્મૈં ચડુ જોડે,
ઉદય થવો

૬ ૪થો ગણુ આત્મનેં ચડુ
જોડે, ઊગવુ

અગ્રમ્ ક્રિ. વિ. જોરથી, સખત
અપકાર પુ. પરગજુ કામ, ઉપકાર
અર્ચ્વ પુ સ્ત્રી. ન ઊલુ, ઊંચુ, ઉપલુ
કાર્યકર પુ સ્ત્રી ન (ખીજાને
માટે) જે કાઈ કામ કરે તે

કાવ્ય ન કવિતા
ક્ર ૮ મો ગણુ નમસ્ જોડે, પગે
લાગવુ, નમસ્કાર કરવા
ક્ર નિસ્ + આ જોડે, છોડી દેવ

નિરાકરણ કરવુ
કૃપાનિધિ પુ. (કૃપા સ્ત્રી.
નિધિ પુ અધાર)

મિશ્ર પુ સ્ત્રી ન. જુદું
મધુરમ્ કિ. વિ. મીઠી રીતે, મધુરતાથી
મહારાજ પુ મોટો રાજા, ધણી
મહાદેવનોવિત પુ સ્ત્રી ન (મહાદેવ
પુ સ્ત્રી ન ધણી કિમતવાળું,
શયન ન. પથારી, ઉવિત પુ સ્ત્રી
ન. ટેવાયેલું) કીમતી પથારીમા
સૂવાને ટેવાયેલું

માનવ પુ. માણસ
મૈથિલી સ્ત્રી મિથિલા દેશની
રાજપુત્રી, સીતા

મયેષ્ટમ્ કિ વિ મરણ મુજબ,
મનમાન્યુ, ઈચ્છા પ્રમાણે

યુગાન્તર ન (યુગ ન. કાળ, જુગ,
અન્તર ખીજુ) ખીજો જુગ
અથવા કાળ

રમ્ય પુ. સ્ત્રી. ન. મનોહર

રહિત પુ સ્ત્રી ન વિનાનું

રાષવ પુ રહુનો વશજ

લઘુત્વ ન હલકી રિયતિ, અપમાન

લોકત્રયપતિ પુ (ત્રય ન ત્રણનો

સમઠ, પતિ પુ સ્વામી) સ્વર્ગ,

મૃત્યુ અને પાતાળ એ ત્રણ

દુનિયાનો સ્વામી

વત્સા સ્ત્રી વડાવી, છોડરી

વિતૃષ્ણ પુ સ્ત્રી ન. (વિ વિનાનું,

તૃષ્ણા સ્ત્રી ઈચ્છા) જેને કંઈ

પણ ઈચ્છા નથી તે

વિશ્વ સમ + આ જોડે, પ્રવેશ કરવો,
અંદર આવવું

વિશ્વનાથ પુ જગતનો સ્વામી, ઈશ્વર
વિહ્વલ પુ. સ્ત્રી ન આકુળવ્યાકુળ,
ખેળાકુળ

વૃક્ષમૂલ ન (વૃક્ષ પુ ઝાડ, મૂલ
ન મૂળ) ઝાડનું મૂળ

વૃત્ત ન ખની ચૂકેલી વાત, ખનાવ
શીતલ પુ સ્ત્રી ન ઠંડું

શ્રોત્રદ્વય ન બે કાન

સદ્ (સીદ્) ૧ ગણ પરસ્મૈ
બેસતું, પ્ર જોડે, પ્રસન્ન થવું

સાયમ્ કિ વિ સાંજે

સ્થાવરજન્મ પુ સ્ત્રી ન (સ્થાવર
પુ સ્ત્રી ન એક જગાએથી ખીલ

જગાએ ન લઈ જવાય એવું,

જન્મ પુ સ્ત્રી ન એક જગા-

એથી ખીજે લઈ જવાય એવું)

ચળ-અચળ

સ્મિત ન હાસ્ય

હર પુ શિવ, મહાદેવ

આખમ્ અલસ પુ સ્ત્રી ન તન્નિલ
પુ સ્ત્રી ન

આશ્રય વગરનું અનાથ પુ સ્ત્રી. ન

કિંચુ ટચ પુ સ્ત્રી ન

કંઈ જાનનું કીદશ પુ સ્ત્રી ન.

આ જગાનું અગત્ય પુ સ્ત્રી.

પીડા ડુંગ્રી કુ ૮ ગ. અપ અયગા	વાગ્ગે વન્સ પુ
નિ જોડે, પીડ ૧૦ ગણુ	વેણુ વચસ્ ન વચન ન
આખન વિષય પુ	સસંગે શશુર પુ
મુખેડી અર્ચોર્ચ્ય ન કટ ન	સાયો ઈશ્વર, સાયો નત્યસ્વરૂપ પુ.
લઈને ગૃહીત્વા, પ્રહ્નુ અત્યથપ	શ્રી ન પગમેશ્વર પરમાત્મન પુ
કૃન્ત	

પાઠ ૮ મો

બીજો ગણુ (આહુ)

લિસ્તાન ભૂતકાળ અને વિચ્ચર્થ

૧ આકાશના વતુઓ પછી ભૂમન ભૂતકાળના ત્રીજા પુરુષના અત્યુત્થનનો પ્રલય વિદ્યે ઉસ્ થાય છે, અને તેની પહેલાં અન્ય સ્વર્ગને (આનો) લોપ થાય છે

લિસ્તાન ભૂતકાળ

	એ વ	દ્વિ વ	ત્રિ વ.
૧ લો પુ	અયામ્	અયાવ	અયામ
૨ ને „	અયા.	અયાતમ્	અયાત
૩ ને „	અયાન્	અયાતામ્	અયાન્-અયુઃ

અહીં યા ના આ નો લોપ થયો અને અ એની પૂર્વે મુદાયાથી અય થયો અને તેમા ઉન્ પ્રત્યય મળીને અયુ ૩૫ થયુ

વિચ્ચર્થ

	એ વ	દ્વિ વ	ત્રિ વ
૧ લો પુ	યાયામ્	યાયાવ	યાયામ
૨ ને „	યાયા.	યાયાનમ્	યાયાત
૩ ને „	યાયાન્	યાયાનામ્	યાયુ.

૨. અસ્ 'હોલુ' એ ધાતુ પછી હસ્તનભૂતકાળના સ્ અને ત્ પહેલાં ફે (દીર્ઘ) લાગે છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ લો પુ.	આસમ્	આસ્વ	આસ
૨ જો "	આસીઃ	આસ્તમ્	આસ્ત
૩ જો "	આસીત્	આસ્તામ્	આસન્
વિધ્યર્થ ૩ જો પુ.	સ્યાત્	સ્યાતામ્	સ્યુઃ વગેરે.

૩ રદ્, સ્વપ્, શ્વસ્, અન્ અને જક્ષ્ ધાતુઓ પછી હસ્તન ભૂતકાળના સ્ અને ત્ એ બે પ્રલયો પૂર્વે ફે અથવા અ મૂકનામાં આવે છે.

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧ લો પુ.	અરોદમ્	અરુદિવ	અરુદિમ
૨ જો "	અરોદીઃ-અરોદઃ	અરુદિતમ્	અરુદિત
૩ જો "	અરોદીત્-અરોદત્	અરુદિતામ્	અરુદન્

અરુદિતામ્ વગેરે રૂપોમાં પ્રલયો પૂર્વે ફે લાગ્યો છે. (પા. ૫૦, ૬ જુઓ) જક્ષ્ ધાતુના હસ્તન ભૂતકાળના ત્રીજા પુરુષના બહુવચનનો પ્રલય આગળ કહેવાશે તેમ હસ્ છે

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
વિધ્યર્થ ૩ જો પુ	રુદ્યાત્	રુદ્યાતામ્	રુદ્યુઃ વગેરે
શી { હસ્તન ભૂ. કા. ૩ જો પુ. અશેત	અશયેત	અશયાતામ્	અશેરત
વિધ્યર્થ ૩ જો પુ શયીત	શયીયાતામ્	શયીરન્	
એ રૂપો માટે જુઓ ૩, પાનુ ૪૭ અને પ્રલયો માટે જુઓ ૧, પાનુ ૨૩, અને ૪, પાનુ ૨૬.			

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
હસ્તન ભૂ. કા. ૩ જો પુ	અસ્તૌત્	અસ્તુતામ્	અસ્તુવન્ ૫૨૨મૈં
	અસ્તવીત્	અસ્તુવીતામ્	
વિધ્યર્થ ત્રીજો પુ	અસ્તુત	અસ્તુવાતામ્	અસ્તુવત્ આત્મને
	અસ્તુવીત	અસ્તુવીતામ્	
	સ્તુયાત્	સ્તુયાતામ્	સ્તુયુઃ
	સ્તુવીયાત્	સ્તુવીયાતામ્	સ્તુવીયુઃ
	સ્તુવીત	સ્તુવીયાતામ્	સ્તુવીરન્ આત્મને

આ આગા તદિ ગર્હિ દો તેને માટે જો પાન ૪૮, અને રૂ
નિર્ણયે પગલ પાદ ૧૧ મ કાગા આલી દો તને માટે જુઓ ૫, પાન ૪૮

વ { ભક્તન મુ કા ને પ ગત્રીન ગત્રાન્ ગત્રાન્ ૫૦૦૦
" " , ગત્રન ગત્રાનાન્ ગત્રાન્ આભને
" વિધ્યર્થ , વ્રયાન વ્રયાનાન્ વ્રયુ ૫૦૦૦
" " , ગ્રીત ગ્રીયાતાન્ ગ્રીરન આભને
જુઓ ૧, પાન ૪૮

હ લક્ષ્મન મુ ઉત્તે પુ તેન્ તેતામ્, આયન્

અદી ધાનુની પૂર્વે આ આગમ માં છે અને એકવચનમા એ અને
બીજે હતી સાથે એ અવવા હતી તદિ તે ૭ (જુઓ માર્ગાં ૫૧ ૬૨) ૩૪
પુરુષ અહુવચનમા હ+અન=યન્ થાય છે ૧૦, પા ૫૦ અને આ પહેલા મડવાથી
આયન્, અધિ+હ આભને લક્ષ્મન મુ કા ઉત્તે પુ અધ્યેત-અધ્યાતામ્-અધ્યયત
આતામ્ પૂર્વે હતો હ્ય થાય છે (જુઓ ૨, પા ૪૮), અને આતામ્ મળી
હ્યાતામ્ થાય છે, તેની પૂર્વે આ આગમ મડવાથી ઈયાતામ્, તેની પહેલા અધિ
મુ કવાથી અધ્યેયાતામ્ થાય છે બીજા મંત્ર અવ્યયી શરૂ થતા પ્રાયો પૂર્વે આવા
જ ફેરફાર થાય છે વિધ્યર્થ ઉત્તે પુ એ વ અધીયીત એ ૪ પ્રમાણે બીજા
રૂપો કરવા આસુ લક્ષ્મન મુ કા ૨ ઉત્તે પુ આસ્થા-આસાથામ્-આધ્વમ્

અહરહઃ સ્નાત્વા સંધ્યામુપાસીત ।

દશરથસ્ય માર્યા કૌસલ્યા ચૈત્રે નવમ્યાં તિથૌ મધ્યાહ્ને પુત્રં
રામં પ્રાસૂત ।

પારિક્ષિતસ્ય જનમેજયસ્ય સત્રં સારમેયોઽભ્યૈત્ ।

તત્ર ચ જનમેજયસ્યત્વિજસ્તમતાહ્યન્ ।

સોઽરોદીદ્વદંશ્ચ માતરમયાત્ ।

માતાપૃચ્છદ્વત્સ કિ રોદિષિ ।

સોઽવ્રવીજનમેજયસ્ય સત્રમાયં તત્ર કેઽપિ મા પ્રાહરન્ ।

માતાવદત્કિં ત્વમકરોઃ કિ તાનસ્પૃશઃ ।

સોઽભાપત નાહં મર્યાદામત્યાયમ્ ।

સરમા સત્રભૂમિં ગત્વોઽર્ચૈર્વાચાવ્રૂત ।

અય મે પુત્રકોઽ ન યુષ્માનસ્પૃશત્તત્કિમેનમનપરાધિનમતાડયત ।

તાં ન કોઽપિ પ્રત્યભાપત । તેન ક્રુદ્ધા સા દેવગુની સરમા
જનમેજયં શપ્ત્વા ગૃહમયાત્ ।

દ્રોણાચ્છલ્લવિદ્યામધ્યૈયત પાણ્ડવાઃ કુશલવૌ વાલ્મીકેરધ્યૈયાતાં
કર્ણશ્ચ પરશુરામાદધ્યૈત ।

અભિવાદ્ય ગુરું દ્રૂયાદર્ધીષ્વ* ભગવન્નિતિ ।

અનિપણ્ણે ગુરૌ નાસીત ।

વિદેહાનુપયન્તો વયમેકરાત્રં ગઙ્ગાયાસ્તીરેઽવસામ તત્ર ચ પૂર્વ-
રાત્રે નાના રમ્યાઃ કથાઃ કૃત્વાનન્તરમસ્વપિમ ।

દ્રૂયાત્ક્ષમી ગમ્भीરોઽસીતિ વત યુધિષ્ઠિરં પ્રમું કો ન ।

કથમહં વલી સ્યાં કથં મયિ પ્રજા વિશ્વસ્યુઃ કથં ચ પ્રકૃતયો
મામુપાસીરન્નિત્યેવં ચિન્તયતસ્તસ્ય રાત્રિરયાત્ ।

તતઃ પ્રામુહ્યતાં વીરૌ રાઘવાવરુતાં તથા ।

ઉર્ણં ચ પ્રાણિતાં દીર્ઘમુઽર્ચૈર્વાક્રોશતાં તથા ॥

યથા કાષ્ઠં ચ કાષ્ઠં ચ સમેયાતાં મહોદર્ધૌ ।

સમેત્ય ચ વ્યપેયાતાં તદ્વદ્વૂતસમાગમઃ ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧ ધૃતગમ્ધના છોકરા પાડુના છોકરા સાથે જુગાર રમ્યા અને તેમની પામેથી તેમની બધી પૂછ લઈ લીધી પછી પાડવો વનમાં ગયા (૬)

૨ સાં ધણા ખાલજો તેમની પાછળ ગયા (અનુ + ૬)

* ક એ લગુનાન્નૈક પ્રસપ છે

* અગિ + ૬ 'લીખન્તુ' એ અર્થમાં વપરાયો છે

૩ સારે મુનિષિરે તેમને ના (૧) નમારે નમારી પાળી
આપતુ જોઈએ નહીં (અતુ + ર) દમણા અમે ના ગગના નીએ (અગ)
અને તમને અત્ર આપી રાકના નથી

૪ સારે આત્મગો ગોગા (૧) અમે અમારુ અા કમાણે
શક્તિમાન છીએ (અગ)

૫ સારે મુનિષિરે તેમને ના પાડી નહીં (પ્રતિ + આ + સ્થા)

૬ પણ આત્મગો પાતાના અગને માટે માર્ગન નડે એ તેને
ગમ્યુ નહીં.

૭ સારે તેજે પોતાના ગોગને પાળુ ન માટે થુ કડુ ?

૮ તેજે તેને કથ્યુ ન મૂચની મુનિ કગ (સ્તુ)

૯ સારે મુનિષિરે મૂચની મુનિ કગી (સ્તુ), અને ન્યારે સૂર્ય
પ્રસન્ન થયા સારે તેની પામેથી એક યાગી મગી અને તેમાથી તેમને
જોઈએ તેટલુ અત્ર હમેન મળતુ

૧૦ સગરની ઓઝોએ વણા ઝેડગઓને જન્મ આપ્યો (સ્તુ)

૧૧ ગર્ભ રાત્રે હુ કોઈએ નથી (સ્વપ્)

૧૨ તમે ગગના પાણીમા ક્યારે નાહ્યા ? (સ્ના)

૧૩ કૃષ્ણ મથુરા ગયા સારે વજની સ્ત્રીઓ મોટેથી રડી (રદ્)

૧૪ હુ કાશીમા ન્યાય લાણ્યો (અધિ + ર)

૧૫ જો હુ હસ્તિનાપુરમા હોઉં (અસ્) તો ધૃતરાષ્ટ્રને કહુ (વ્રુ)
કે પાડવો પાસેથી કપટવાળા જુગારથી તમે તેમની પૂજા લઈ લીધી, એ કઈ
યોગ્ય કર્યુ ન હતુ

૧૬ કોઈએ પણ દુષ્ટ માણસોના વચનો ઉપર વિશ્વાસ રાખવો ન
જોઈએ (વિ + શ્વસ્)

શબ્દકોશ ૮

અનપરાધિન્ પુ સ્ત્રી. ન અપરાધ
રહિત, નિર્દોષ
અનિષણ્ણ પુ સ્ત્રી. ન. ન ખેડેલું
અહરહઃ અ દરરોજ
આપ્ ૫ ગણુ અવ જોડે, મેળવવું,
પામવું
અ વિ+અપ જોડે, જુદુ પડવું, સમ્+આ
જોડે, એકઠું થવું, સાથે આવવું
અઙૈ કિ વિ. અ. મોટેથી
અઙ્ગમ્ કિ. વિ (ગરમીથી) ઊતુ ઊતુ
અકરાત્ર ન એક' રાત
અર્ક પુ. વિશેષ નામ છે
અમિન્ પુ. સ્ત્રી ન. ધીરજવાન
અશ પુ. લવ પુ. રામના પુત્રો
અશ ૧ ગણુ પરસ્મૈન્ વિ+આ જોડે,
ઊંચે સ્વરે શેવું, શોક કરવો
અમીર પુ. સ્ત્રી. ન. ગભીર, ઊંડુ
અષ્ટ્ર પુ. શાલિવાહન હિંદુ વર્ષનો
પહેલો મહિનો, ચૈત્ર
અનમેજય પુ પરિક્ષિતનો પુત્ર
અને અર્જુનનો પૌત્ર
અદ્વત્ કિ. વિ તેની પેડે, તેજ રીતે
અતિષ્ઠિ પુ સ્ત્રી મહિનાનો દિવસ
અર્ષમ્ કિ વિ લાખો વખત,
ચિગ્રાજ, ઊંડુ
અવેશુની સ્ત્રી. દેવાની ફતરી

અદ્રોણ પુ. વિશેષ નામ છે
અવમી સ્ત્રી પખવાડિયાનો નવમો
દિવસ
અના અ જુદા, ધણા
અપારિક્ષિત પુ પરિક્ષિતનો પુત્ર
અપૂર્વરાત્ર પુ. (પૂર્વ આગળનું, રાત્રિ
સ્ત્રી. રાત) રાતનો પહેલો ભાગ
અપ્રકૃતિ સ્ત્રી. રૈયત લોકો, પ્રધાનમંડળ
અવત અ આશ્ચર્ય ખેદ વગેરે
અદર્શાવનાર અવ્યય
અષ્ ૧ ગણુ આત્મનેન્ પ્રતિ જોડે,
જવાબ આપવો
અમૂલસમાગમ પુ. પ્રાણીઓનું એકઠું
થવું તે અથવા એકત્ર મળવું તે
અમ્યાહ પુ (મધ્ય ન વચલું,
અહન ન દિવસ) મધ્યાહ્ન
અમર્યાદા સ્ત્રી હદ, સીમા
અમહોદયિ પુ મોટો સમુદ્ર
અપ્ર + મુહ્ મોહ પામવો, મૂર્છાગત થવું
અવાલ્મીકિ પુ ઋષિનું નામ છે
અવિદેહ પુ. દેશનું નામ છે (અહુવચન)
અષ્ ૧ ગણુ પરસ્મૈન્, આત્મનેન્
શાપ દેવો, શપ્તવા અવ્યયકૃદન
અશત્તવિદ્યા સ્ત્રી (શસ્ત્ર અને વિદ્યા)
અશુદ્ધકળા, અશુદ્ધનાન

૨. પ્રત્યયમાંના પ્રથમ અક્ષર ત્ અને ચ્ કોઈપણ વર્ગના ચોથા અક્ષર પછી આવે તો ત્ અથવા ચ્ નો ઘ્ થાય છે.

લેઢ્ + તિ. ઢ્ ચોથો અક્ષર છે માટે તિનો ઘિ થાય છે લેઢ્ + ઘિ. જ્યારે દ્ત્ય અને મૂર્ધન્ય વ્યજનોનો યોગ થાય ત્યારે દ્ત્ય વ્યજનને સ્થાને અનુક્રમે મળતો મૂર્ધન્ય થાય છે. જુઓ માર્ગોં પા ૨૧ * લેઢ્ + ઢિ થયુ. હવે,

૩. ઢ ની પછી ઢ્ આવે તો પહેલા ઢ્ નો લોપ થાય અને તેની પહેલાંનો સ્વર જો હ્રસ્વ હોય તો દીર્ઘ થાય.

ઐટલે લેઢિ થયુ જ્યારે ૩ જા પુ ઢિ વ નો પ્રત્યય તસૂ લગાડાય છે, ત્યારે પા. ૬૪, ૧ પ્રમાણે લિઢ્ + તસૂ, ૨ પ્રમાણે લિઢ્ + ઘસૂ, પછી લિઢ્ + ઢસૂ અને પછી ૩ પ્રમાણે પૂર્વ ઢ્ લોપાર્ધ હ્રસ્વ ઇ દીર્ઘ થઈ લીઢ થાય છે. આ રૂપમા શુણ્ણ થતો નથી, કેમકે તસૂ અવિધારક છે (પા. ૧૬, ૪ પ્રમાણે) ૩જા પુ. ળ. વ નુ રૂપ લિહન્તિ થાય છે છન્તિ સ્વરથી શરૂ થાય છે તેથી ઈર્ષકાર થતો નથી. ૨ જા પુ ઐ વ મા સિ વિકાગક છે, તેથી લેઢ્ + સિ થઈ પા. ૬૪, ૧ પ્રમાણે લેઢ્ + સિ હવે સિ નો માર્ગોં પા ૨૧ નોધ પ્રમાણે પિ થાય, તે પહેલા નીચેનો નિયમ લાગુ પડે છે

૪. ઢ્ અથવા વ્ પછી સ્ આવે તો ઢ્ અથવા વ્ નો ક્ થાય છે.

ઐટલે લેક્ + સિ થયુ સિ નો માર્ગોં પા. ૯૨ નોધ પ્રમાણે પિ થાય છે, ઐટલે લેક્ + પિ મળી લેક્ષિ રૂપ થાય છે

પરસ્મૈં વર્તમાનકાળ

	એ. વ.	ઢિ વ.	ળ. વ
૧લો પુ	લેક્ષિ	લિહ્:	લિહ્:
૨જો "	લેક્ષિ	લીઢ:	લીઢ
૩જો "	લેઢિ	લીઢ:	લિહન્તિ

લીઢ ૨ જો પુ ઢિ. વ અને લીઢ ૨ જો પુ ળ. વ, આ ૩ જો પુ ઢિ વ જેવા કર્યા નિ, વ અને મ .

૬. શબ્દ અથવા પદની અસિદ્ધ અવસ્થામાં વર્ગના ત્રીજા કે ચોથા અક્ષર (ગ જ ઢ દ્ વ - ઘ ઙ્ દ્ ઘ્ મ) પૂર્વે અનુનાસિક સિવાયના પૂર્વ વ્યંજનને બદલે ચોતાના વર્ગના ત્રીજા અક્ષર (ગ જ ઢ દ્ વ) થાય છે. એ પ્રસંગે બંને ઠેકાણે દ્ થાય છે.

એ પ્રમાણે દોષ્ + ધિનુ દોગ્ + ધિ = દોગ્ધિ થયું દિ. વ.નુ ૩૫ દુગ્ધ. એજ પ્રમાણે કરવું. બ. વ નુ ૩૫ દુહન્તિ એમા કંઈ ફેરફાર થતો નથી. ૨ જા પુ એ વનો પ્રત્યય સિ ઉમેરાતા નિ. ૫ પ્રમાણે દોષ્ + સિ થાય. એ સ્થિતિમાં માર્ગો પાનુ ૫ નોંધ ૬ મા આપેલો નિયમ લાગતા પહેલાં નીચેલો નિયમ લાગુ પડે છે.

૭. કોઈ પણ ધાતુ વ, ગ કે દ્ થી શરૂ થતો હોય અને તેને છેડે વર્ગના ચોથા અક્ષર (ઘ ઙ્ દ્ ઘ્ મ) હોય અને તેની પછી સ્ કે ષ્ આવે અથવા કંઈ નહીં આવે, તો ર ગ દ્ ના અનુક્રમે મ્ ઘ્ ઘ્ થાય છે.

આ નિયમ પ્રમાણે દોષ્ + સિનુ ઘોષ્ + સિ થયું, પછી માર્ગો પાનુ ૫ નોંધમા આપેલા નિયમ પ્રમાણે ઘોક્ + સિ થયું, પછી માર્ગો પાનુ ૯૨ ન પ્રમાણે ઘોક્ + ષિ થઈ ઘોક્ષિ થયું, એટલે ૩૫ નીચે પ્રમાણે થયાં.

પરસ્મૈ વર્તમાનકાળ

	એ વ.	દિ વ.	બ વ
૧લો પુ	દોહિ	દુહઃ	દુહઃ
૨જો "	ઘોક્ષિ	દુગ્ધઃ	દુગ્ધ
૩જો "	દોગ્ધિ	દુગ્ધઃ	દુહન્તિ
આત્મે વર્તમાન ૩જો પુ	દુગ્ધે	દુહાતે	દુહતે
" " ૨જો "	ધુક્ષે	દુહાથે	ધુગ્ધ્વે વગેરે
પરસ્મૈ આજાર્થ ૩જો "	દોગ્ધુ	દુગ્ધામ્	દુહન્તુ વગેરે
આત્મે " ૩જો "	દુગ્ધામ્	દુહાતામ્	દુહતામ્ વગેરે
" " ૨જો "	ધુક્ષ્વ	દુહાથામ્	ધુગ્ધ્વમ્ વગેરે

આ પ્રમાણે અર્ધસ્વર કે અતુનાસિક સિવાયના વ્યંજન પૂર્વે ન્ નો લોપ થયો છે, અને સ્વર પૂર્વે જ નો લોપ થઈ હ્ નો ઘ થયો છે.

આજ્ઞાર્થ પરસ્મૈ૦ ૩ બે પુ. હન્તુ - હતામ્ - મન્તુ
 " " ૨ બે પુ. એ. વ જહિ
 " " ૧ લો પુ. હનાનિ
 " આત્મને૦ ૩ બે પુ હતામ્ - માતામ્ વગેરે

૩ ફેશ્ અને ફેહ્ ધાતુમા સ્ અને ઘ્ થી શરૂ થતા પ્રત્યયો પહેલાં હ મુકાય છે, પણ હસ્તાન ભૂતકાળના બીજા પુરુષના બહુવચનમાં હ મુકાતી નથી.

૯. વ્રજ્, ઇસ્જ્, સ્તજ્, મૃજ્, યજ્, રાજ્, આજ્, અને શાન્ત અને છાન્ત (એટલે જેને છેડે જ્ અને જ્ હોય એવા ધાતુઓ) ધાતુઓના છેડા અક્ષરનો અર્ધ સ્વર અથવા અતુનાસિક સિવાય કોઈ પણ વ્યંજન પૂર્વે અથવા પદાન્તે વ્ થાય છે.

ફેશ્ આત્મને૦ વર્તમાન૦

	એ વ	દ્વિ વ.	ત્રિ વ.
૧ લો પુ	ફેશે	ફેશ્વહે	ફેશ્મહે
૨ બે "	ફેશિષે	ફેશાથે	ફેશિષ્વે
૩ બે "	ફેષ્ટે	ફેશાતે	ફેશાતે

તે પહેલાં ફેશ્ ના જ્ નો ૯ પ્રમાણે વ્ થયો, ત્ નો ટ્ યઈ તે નો ટે થયો એટલે ફેષ્ટે થયું, તે અને ઘ્ પૂર્વે હ મુકવાથી ફેશિષે અને ફેશિષ્વે થયા

આજ્ઞાર્થ ૩ બે પુ ફેષ્ટામ્ - ફેશાતામ્ - ફેશાતામ્ વગેરે.

" ૧ લો પુ એ. વ. ફેશ્ વગેરે.

૪. મૃજ્ ધાતુનો ઉપાન્ત ઋ વિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ટ્દિ પામે છે, અને અન્યથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે વિઙ્થે ટ્દિ પામે છે.

वज्रं च भवेत्तु चन्द्रोऽपि

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

वज्रं

वज्रं

वज्रं

ॐ

वज्रं

वज्राय

वज्राय

ॐ

वज्रे

वज्राने

वज्राने

वज्रं - वज्रे - ॐ वज्रं - वज्रे - ॐ ॐ वज्रे - ॐ

वज्रं - वज्रे - ॐ वज्रे - ॐ वज्रे - ॐ

ॐ वज्रे - ॐ वज्रे - ॐ वज्रे - ॐ वज्रे - ॐ
ॐ वज्रे - ॐ वज्रे - ॐ वज्रे - ॐ वज्रे - ॐ
देवि देवि

सविता वै प्रसवानार्नाष्टे ।

गोप सायं धेनूद्वौग्धि - पय ।

तस्मिन्पुष्पे भ्रमरो मधु लीढः ।

अग्निर्माडे पुरोहितं यज्ञस्य देवनृत्विजम् ।

योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तं प्रन्विमान्यस्माभिः पश्य-
मानानि मन्त्राक्षराणि ।

हे जगन्नाथाखिलस्यैनस्य वस्तुजातस्य त्वमीशिपे ।

हे दीनबन्धो यद्यन्मे नम्रस्य पापं भवेत्तत्प्रतिजहि ।

शत्रुं हन्तुं शरान्विपेण देग्धि ।

आचन्व क मामेकाकिर्नीनत्र विहायाकरण याति ।

यं मां धर्ममाचडे : तमेव प्रत्यहमाचरासि ।

ॐ

ॐ वज्रे - ॐ वज्रे - ॐ वज्रे - ॐ वज्रे - ॐ

ॐ वज्रे - ॐ वज्रे - ॐ वज्रे - ॐ वज्रे - ॐ

વત્સે ન યુક્તં તે મક્કલકાલે રોદિતું પ્રમૃદ્ધ્યશ્રૂણિ । અથવા
સલ્યૌ પ્રમૃશામ ।

ભાષ્યકૃત્પતંજલિઃ કાત્યાયનસ્ય વચનાનિ વિસ્તરતો વ્યાચષ્ટે ।
શિષ્યસ્તેઽહં શાધિ માં ત્વાં પ્રપન્નમ્ ।
શાસ્ત્યરીન્ધર્મમાશાસ્તે કીર્તિમાશંસતે પરામ્ ।
સ શંસતિ સતાં વૃત્તં વિશસત્યુત્પથાસ્થિતાન્ ॥
ઈદ્રે ત્રિવિષ્ટપાસ્થાને તત્કીર્તિ વાસવઃ સ્વયમ્ ।
ઈડયન્તિ નરેન્દ્રાશ્ચ ભૂમાવુદ્ભૂતવિસ્મયાઃ ॥
યા નિશા સર્વભૂતાનાં તસ્યાં જાગર્તિ સંયમી ।
યસ્યાં જાગ્રતિ ભૂતાનિ સા નિશા પશ્યતો મુનેઃ ॥
ય ઇનં* વેત્તિ હન્તારં યશ્ચૈનં મન્યતે હતમ્ ।
ઉભૌ તૌ ન વિજાનીતો નાયં હન્તિ ન હન્યતે ॥
કરોતિ પાપં યોઽજ્ઞાનાન્નાત્મનો વેત્તિ ચ ક્ષયમ્ ।
પ્રઠેષ્ટિ સાધુવૃત્તાંશ્ચ સ લોકસ્યૈતિ વાચ્યતામ્ ॥
પ્રાપ્ય ચાપ્યુત્તમં જન્મ લઘ્વા ચેન્દ્રિયસૌષ્ઠવમ્ ।
ન વેત્ત્યાત્મહિતં યસ્તુ સ ભવેદાત્મઘાતકઃ ॥

શુજરાતી વાક્યો

૧. તુ ત્વિસમા કેટલી વાર ગાયો દોહો છે ? (દહ)
૨. પુષ્પમાથી મધમાખતે ઉડાડ નહીં, તેને મધ ચૂસવા દે. (લિહ)
૩. જોઓ વિચાર વિના પ્રાણીઓને મારે છે (હત), તેઓ કદી સુખ ભોગવતા નથી
૪. નગરેના લોકો ત્યારે ત્યારે પોતાના દેશનેનાઓ ગરીબોમા પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે ત્યારે તે ગરીબોને વાળા ચાક કરે છે (સમ + મૃજ)
૫. ગરિને પાણી પહોંચે ઝાપિના શિષ્યો કહે છે () અને વેદ ભજે છે.

वत्से न युक्तं ते मङ्गलकाले रोदितुं प्रमृद्बुधश्रूणि । अथवा
सख्यौ प्रमृष्टाम् ।

भाष्यकृतपतञ्जलिः कात्यायनस्य वचनानि विस्तरतो व्याचष्टे ।
शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम् ।
शास्त्यरीन्धर्ममाशास्ते कीर्तिमाशंसते पराम् ।
स शंसति सतां वृत्तं विशसत्युत्पत्थास्थितान् ॥
ईदृष्टे त्रिविष्टपास्थाने तत्कीर्तिं वासवः स्वयम् ।
ईडयन्ति नरेन्द्राश्च भूमाबुद्धूतविस्मयाः ॥
या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ।
यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः ॥
य एनं वेत्ति हन्तारं यश्चैनं मन्यते हतम् ।
उभौ नौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥
करोति पापं योऽजानात्मात्मनो वेत्ति च क्षयम् ।
प्रवेष्टि साधुवृत्तांश्च स लोकस्थितिं वाच्यताम् ॥
प्राप्य चाप्युत्तम जन्म लब्ध्वा चेन्द्रियसौष्टवम् ।
न वेत्त्यात्महितं यस्तु स भवेदात्मघातकः ॥

शुभशक्ती वाङ्मय

१. तु द्विसप्तमा डेटली वा ७ यो डेटुं छे ? (दृष्ट्)
२. पुष्पभाषी भवभाषने छिद्य नदी तेने भव श्रूयवा दे. (निह्)
३. नेत्रो विद्या विना प्रश्रीजने गते छे (हन्), नेत्रो हरी

सुभ योग्यता नयी

४. नगरेना लोभो लब्धो न्यते पौन न ह्यनेनको नरीजो भा प्रवेग
हरे दे. सादे त्यादे ने नरीजोने नगरी आद डे छे (क्षम - नृन्)

५. ३ त्रिने ५ ये पतेने अश्रित्य निष्पे ३ छे (जन्) अने
वेः अने छे

* अत्राने लभ्य पते छे.

૬ ગજગૃહ કે પાટસિપુત્ર મગધનુ મુખ્ય શહેર હતુ તે અમને
ખખં નથી (વિદ્)

૭ સન્નતોને વિદ્યો નહીં (દિવ્)

૮ આ સુત્ર આપ સાહેબ અમળો (વિ-લા + ચક્)

શબ્દકોશ ૯

બીજા ગણના ધાતુઓ

ઈદ્ આત્મને વખાણવું
ઈશ્ આત્મને ધણી થવું, ગળ કરવું
ચક્ષ્ પરમૈં પ્રકારવું
† ચક્ આત્મને ખોલવું, આ+ચક્
કહેવું, વિ-આ+ચક્ સમજાવવું
જાગ્ પરમૈં જાગવું
દરિદ્રા પરમૈં ગરીબ થવું
વિદ્ પરમૈં, આત્મને લેપ કરવો
દુદ્ પરમૈં આત્મને દોહવું
દિવ્ પરમૈં, આત્મને વિદ્યારવું

નૃજ્ પરમૈં માગવું, સાફ કરવું
ગ્રન્નૃજ્ સાફ કરી નાખવું
સમ્-નૃજ્ વાળવું
લ્હિ પરમૈં, આત્મને આટવું
વશ્ પરમૈં દબાવવું, પ્રકાશવું
† વિદ્ પરમૈં જાણવું
શાસ્ પરમૈં ગળ કરવું, નિયમમા
મૂકવું, નિયમિત કરવું
શાસ્ આ જોડે આત્મને દબાવવું
હન્ પરમૈં મારવું

અકરુણ પુ સ્ત્રી ન (અ નહીં,
કરુણા સ્ત્રી) નિર્દય, દયાગહિન
આત્મઘાતક પુ ન (આત્મનુ પોતે,

ઘાતક નાશ કરનાર) પોતાનો
નાશ કરનાર
આત્મહિત ન (આત્મનુ પોતાનું,
હિત ભણું) પોતાનું ભણું

† ગણકાર્યવિશિષ્ટ કળોમા અને પરાક્ષ ભૂતકાળમા જ વપરાય છે
ગણકાર્યરહિત કાળમા તેને આત્મને રૂપા પરમૈં, આત્મને આદેશ થાય છે,
અને પરાક્ષ ભૂતકાળમા આદેશ વિકલ્પે થાય છે

† આ ધાતુના વર્તમાનકાળના રૂપો પરાક્ષ ભૂ કા ના પ્રત્યયો
લગાડવાથી ૫ણ થાય છે જેમકે, વેદ, વિદ્યુ વગેરે (જુઓ પાક ૧૩)

ઇન્દ્રિયસૌષ્ઠવ ન (ઇન્દ્રિય ન.
અથવા અથવા ઇન્દ્રિય, અને
સૌષ્ઠવ ન. ખૂબસૂરતી) સુંદર
બાથો, નિરોગી શરીર

દૈદ્ ૧૦મો ગણ વખાણતું
સ્તવ્યાસ્થિત પુ. સ્ત્રી. ન. (સ્તવ્ય
પુ. ખોટો રત્નો, દોષવાળો માર્ગ,
આસ્થિત, આસ્થિયાનુ બૃ. ૬ પ્રાપ્ત
થયેલું) ખોટો રત્નો ગયેલું

સ્વદૂતવિન્મય પુ. સ્ત્રી. ન. (સ્વદૂત
સ્વદૂત 'ઉત્પન્ન થયું' નું બૃ. ૬.)
નેતાના અગ્રણી ઉત્પન્ન થયો
છે તે

સ્વ સર્વનામ અને

સ્વાધ્યાયન પુ. મોટા વૈદ્યાક્રમનું
નામ છે.

સ્વ પ. નામ

સ્વગત પુ. (સ્વગત ન. દુનિયા,
સંસ્કૃત, નામ પુ. ધણી) જગતનો
ધણી

સ્વદીપ્તિ સ્ત્રી. તેની આગ

સ્વિવિષ્ટાસ્થાન ન (સ્વિવિષ્ટ ન.
સ્વર્ગ, આસ્થાન ન. સ્થાન) સ્વિ
સ્વ, સ્વેતી સ્થાન

સ્વપન્ન પુ. (સ્વપ્ન પુ. સ્ત્રી. ન.
સ્વપ્ન, સ્વપ્ન પુ. સ્વપ્ન) સ્વપ્નનો
સ્વપ્ન, સ્વપ્ન

સ્વ પુ. સ્ત્રી. ન. પ્રકાશિત
સ્વ પુ. સ્ત્રી. ન. ગરીબ સ્વભાવનું,
વિનયી

સ્વરુ પુ. સ્વરુ

સ્વસ્થાન (સ્વ ૧ ગણ 'વાંચ્યું'
'મોટો સ્થાન' નું) સ્વસ્થિ
વ ૬) વંચાનું

સ્વસ્થાન પુ. મહાસ્થાન નામના
મોટા વ્યાકરણ ગ્રંથનો કર્તા

સ્વરોહિત પુ. ગોર, કુળગોર

સ્વસ્થ પુ. સ્ત્રી. ન. (સ્વ + પદ્મ
બૃ. ૬) સ્વસ્થ થયેલું

સ્વસ્થ પુ. જે સ્વ ઉત્પન્ન થયું
હોય તે, ઉત્પત્તિ

સ્વાધ્યાય ૬ ભાગ્ય અથવા અર્થ
સમગ્રવત્તાના વ્યાકરણ ગ્રંથનો
કર્તા, ટીકાકાર

સ્વસ્થકાલ પુ. (સ્વસ્થ ન. કાલ પાંચ
શુભ વસ્તુ, કાલ પુ. વખત)
શુભ અવસ્થા

સ્વસ્થાસ્થ ન. પવિત્ર અથવા વૈદિક
કર્મનાનો ખાસ

સ્વસ્થજાત ન. (સ્વસ્થ ન. વસ્તુ, જાત
ન. સ્વસ્થ, જાત) સ્વસ્થસ્થ, સ્વસ્થ
વસ્તુનો વસ્તુ

સ્વસ્થસ્થ સ્ત્રી. નિન્દાને પતન,
સ્વસ્થ સ્વસ્થ

વાસવ પુ ઇન્દ્રદેવ
 વિસ્તરત કિ વિ વિસ્તારથી
 વિહાય (વિ+હા 'છોડવું'નું અવ્યયરૂપ
 ભૂ. કૃ.) છોડી દઈને
 શાસ્ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ વિ બોડે, મારતુ
 નાશ કરવો
 સયમિન્ પુ. જોણે બધી ઇન્દ્રિયો
 વશ કરી છે એવો ઋષિ, યોગિ

સર્વમૂતાનિ ન પ્રથમા અને દ્વિ નુ
 બ વ સઘ્વળી હયાત ચીન્ને
 સવિતૃ પુ મૂર્ચ
 સાધુવૃત્ત પુ સ્ત્રી ન (સાધુ પુ.
 સ્ત્રી ન સારુ, વૃત્ત ન વર્તણુક)
 સદાયારી
 સાયમ્ અ. સાજે
 હન્તૃ પુ સ્ત્રી ન મારી નાખનાર

અવિચારથી રમણાત્, મોહાત્ કિ વિ.
 આપ સાહેબ મગવાન્ અથવા
 મવાન્ પ્રથમા એકવચન
 કદી નહી નકદા
 કેટલી વાર કતિકૃત્વ અવ્યય
 છેલ્લુ વરમ પુ. સ્ત્રી ન
 જ્યારે જ્યારે ચદા ચદા-તદા તદા
 પહેર (તુરીયો ભાગ) ચામ પુ
 પાટલિપુત્ર (મગધ દેશમા એક
 શહેરનું નામ છે) પાટલિપુત્ર ન
 બાણુવ પદ્ ૧ લો ગણુ પરસ્મૈ૦

ભમરો ધ્રમર પુ
 મુખ્ય રાહર રાજધાની સ્ત્રી
 મગધ મગધા પુ બ વ મા વપરાય છે
 (એક દેશનું નામ અથવા લોકનું નામ)
 રાજગૃહ (મગધ દેશમા એક
 શહેરનું નામ છે) રાજગૃહ ન
 વશજ વચ્ચ પુ સ્ત્રી ન. કુલજ
 પુ સ્ત્રી ન
 શેરી રથ્યા સ્ત્રી
 સૂત્ર સૂત્ર ન
 હાકી મૂકલુ પ્ર + ચુદ્ ૧૦ મો ગણુ

પાઠ ૧૦મો

ખીન્ને ગણુ (ચાલુ)

હસ્તન ભૂતકાળ

૧. હસ્તન ભૂતકાળના ખીજ અને ત્રીજા પુરુષના
 એકવચનના પ્રત્યયો સૂ અને ત્ ની પૂર્વે વ્યંજન આવે તો
 તેમનો લોપ થાય છે.

૨. અનુનાસિક સિવાય કોઈ વ્યંજન પદને છેડે આવે તો તેને સ્થાને વર્ગનો પહેલો કે ત્રીજો વર્ણ થાય, અને વ નો દ્ અથવા ઢ થાય.

(અ) લિહ્ના હસ્તન ભૂતકાળના ત્રીજા પુરુષના એકવચનમા પહેલા અલિહ્ + ત્ થયુ, પછી પા ૧૬, ૬ પ્રમાણે અલેહ્ + ત્ થયુ. ત્નો ઉપલા ૧ પ્રમાણે લોપ થયો, એટલે અલેહ્ રહ્યું હવે હ્નો દ્ પાતુ ૬૪, ૧ પ્રમાણે થયો, અને હ્નો ઉપલા નિયમ ૨ પ્રમાણે દ્ અથવા ઢ થયો એટલે અલેટ્, અલેટ્. એ પ્રમાણે ૨ જા પુ. એ. વ નો પ્રત્ય સ્ લોપાય છે, અને ૩ જા પુ. એ. વ ના ર્પમા જે નિયમો લાગ્યા તે જ પ્રમાણે અલેટ્, અલેટ્ થાય છે.

	એ. વ.	દિ. વ.	ખ. વ.
૧લો પુ	અલેહમ્	અલિહ્	અલિહ્
૨જો "	અલેટ્-હ	અલીહમ્	અલીહ
૩જો "	અલેટ્-હ	અલીહામ્	અલિહન્

અલીહામ્ વગેરે ર્પો, લીહ વર્તમાન ૦ ૩ પુ. દિ. વ પ્રમાણે થાય છે.
(તેને માટે પાછલો પાઠ જુઓ).

આત્મનેપદ

	એ. વ.	દિ. વ.	ખ. વ.
૧લો પુ	અલિહિ	અલિહ્દિ	અલિહ્દિ
૨જો "	અલીહાઃ	અલિહાથામ્	લીહ્વમ્
૩જો "	અલીહ	અલિહાતામ્	અલિહત

(આ) અદુહ્ + ત્-અદોહ્ + ત્ પા. ૧૬, ૬ પ્રમાણે-અદોહ્ પા ૭૬, ૧ પ્રમાણે-અદોહ્ પાતુ ૬૬, ૫ પ્રમાણે-અધોહ્ પા. ૬૭, ૭ પ્રમાણે-અધોક્ અથવા અધોઃ પા ૭૭, ૨ પ્રમાણે એ જ પ્રમાણે ત્યાં ન પ્રત્યય લાગે છે ત્યારે અધોક્- ન થાય છે.

	એ. વ.	દિ. વ.	ખ. વ.
૧લો પ	અદોહમ્	અદુહ	અદુહ
૨જો "	અધોઃ-ન્	અદુગ્ધમ્	અદુગ્ધ
૩જો "	અધોક્-ન્	અદુગ્ધામ્	અદુગ્ધન્

આત્મને૦ ડગ્ગે પુ અદુઘ - અદુહાતામ્ - અદુહત, રડ્ગે પુ ઁ વ
અદુઘા, યુ નો પા ૬૫, ૨ પ્રમાણે ઘ્ થયો છે

(ઇ) અહનુ+ત્-અહનુ પા ૭૬, ૧ પ્રમાણે, અહનુ+તામ્ (દ્વિ વ)-પા ૬૮,
૨ (અ) પ્રમાણે નુ લોપાય છે, ઁડલે અહતામ્ અહનુ+અન્ (પ વ.)-
અહનુ+અન્ પા ૬૮, ૨ (અ)ના છેલ્લા ભાગ પ્રમાણે-અન્નન્ પા. ૬૮, ૨૩ પ્રમાણે.

	ઁ વ	દ્વિ વ	પ વ
૧લો પુ	અહનમ્	અહન્વ	અહન્મ
૨ડ્ગે „	અહનુ	અહતમ્	અહત
ડગ્ગે „	અહનુ	અહતામ્	અઘનુ
આત્મને૦ ડગ્ગે પુ	અહત	અઘાતામ્	અઘત

૧ અમૃજ્+ત્-અમાર્જ્+ત્ પા ૬૯, ૪ પ્રમાણે-અમાર્જ્ પા ૭૬, ૧
પ્રમાણે-અમાર્ષ્ પા ૬૯, ૯ પ્રમાણે - અમાર્ટ્-ર્ટ્ પા ૭૭, ૨ પ્રમાણે
ઁવી જ રીતે ર ડ્ગે પુ ઁ વ અમાર્ટ્-ર્ટ્ થાય છે

	ઁ વ	દ્વિ વ	પ વ
૧લો પુ	અમાર્જમ્	અમૃજ્વ	અમૃજ્મ
૨ડ્ગે „	અમાર્ટ્-ર્ટ્	અમૃષ્ટમ્	અમૃષ્ટ
ડગ્ગે „	અમાર્ટ્-ર્ટ્	અમૃષ્ટામ્	અમૃજન્-અમાર્જન્

૨ વિદ્, જાઘ, શાસ્, જઘ, ચકાસ્ અને દરિદ્રા ઁ ધાતુઓનો
હસ્તન ભૂતકાળના ડગ્ગે પુ પ વ નો પ્રત્યય ડસ્ છે દ્વિષ્ આ પ્રત્યય
વિકલ્પે લે છે

૩. ધાતુના અન્ત્ય દ્ નો હસ્તન ભૂતકાળના ખીજ પુ.
ઁ. વ.માં વિકલ્પે ર્ અથવા વિસર્ગ થાય છે.

* ર્ પહેલો વર્ણ હોય ઁવો સયુક્ત વ્યજન પદને અન્તે આવે તો
તેના છેલ્લા વ્યજનનો લોપ થતો નથી, પણ ડ્ગે ર્ પહેલો વર્ણ અને સ્
છેલ્લો વર્ણ ઁવો સયુક્ત વ્યજન પદને અન્તે હોય તો સ્ લોપાય છે.

આ નિયમ પ્રમાણે અવેદ્ + સ્ + અવેત્-દ્ અથવા અવે થાય છે.

	એ. વ.	ઠિ. વ.	બ. વ.
૧લો પુ.	અવેદમ્	અવિદ્મ	અવિદ્મ
૨લો "	અવેત્-અવેદ્-અવેઃ	અવિત્તમ્	અવિત્ત
૩લો "	અવેત્-દ્	અવિત્તામ્	અવિદુઃ

૨. અન્ત્ય સ્વરનો વસ્તુ પૂર્વે ગુણ થાય છે

જાગૃ-પરસ્મૈ૦ લક્ષ્મીન બૃતકાળ ૩ લો પુ. અજાગ. -અજાગૃતામ્-
અજાગૃ, અજાગૃ+ત્-અજાગૃ+ત્ અને પા. ૭૬, ૧ પ્રમાણે અજાગૃ-અજાગ.

૪. ધાતુના અન્ત્ય સ્વરનો ત્ પ્રત્યય પૂર્વે ત્ અથવા દ્ થાય છે, અને સ્ પ્રત્યય પૂર્વે વિદ્યે ત્ અથવા દ્ થાય છે.

શાસ્ત્ર પરસ્મૈ૦

	એ. વ.	ઠિ. વ.	બ. વ.
૧લો પુ.	અશાસમ્	અશિષ્વ	અશિષ્મ
૨લો "	અશાત્-દ્-અશાઃ	અશિષ્ટમ્	અશિષ્ટ
૩લો "	અશાત્-દ્	અશિષ્ટામ્	અશાસુઃ

અશાસ+ત્, ત્નો લોપ થયો એટલે અશાસ્ થયું ને ઉપસા ૪ પ્રમાણે અશાત્-દ્ થયા

ફેશ્ આરમ્બે૦ લક્ષ્મીન બૃતકાળ ૩ લો પુ. ફેશ્-ફેશાતામ્-ફેશત,
૨ લો પુ. બ. વ. ફેશ્વમ્. જ્નો પા. ૬૮, ૮ પ્રમાણે વ્ થયો અને વ્ નો
પા. ૬૭, ૧ પ્રમાણે દ્ થયો અને જ્ નો દ્વ થયો-વજ્ પરસ્મૈ૦ લક્ષ્મીન
બૃતકાળ ૩ લો પુ. અજદ્-અજદ્-ઔટામ્-ઔજન્. તામ્ પ્રત્યય પૂર્વે વ્ નો
વ્ થયો અને જા પૂર્વે મ્હી જા + વ ને ગ્યાને ર ની જદ્ધિ ઔ વર્ધ

વિધ્યર્થ

દુર્ પર્સ્મૈ૦

	એ. વ.	ઠિ. વ.	બ. વ.
૧લો પ	દુર્ગામ્	દુર્ગાવ	દુર્ગામ
૨લો "	દુર્ગાઃ	દુર્ગાતમ્	દુર્ગાત
૩લો "	દુર્ગાત્	દુર્ગાતામ્	દુર્ગુ.

आत्मने०

	अ १	द्वि १	तृ १
१। ५	दुहीय	दुहीवहि	दुहीमहि
२। ॥	दुहीथाः	दुहीयाथाम्	दुहीध्वम्
३। ॥	दुहीत	दुहीयाताम्	दुहीरन्

हन् ३। ५ हन्यात्-हन्याताम्-हन्यु

आत्मने० ३। ५ ग्रीत ग्रीयाताम्-ग्रीरन्

शास् ५२२भै० ३। ५ शिष्यात्-शिष्याताम्-शिष्यु

सायं प्रातर्धेनुमग्निहोत्रायाधोगृपिः ।

दण्डाकाया वसन्तौ रामलक्ष्मणौ रक्षसा सहस्राण्यहताम् ।

चाणक्योऽकिचनो ब्राह्मणो नन्दानद्वेड्वुद्धिप्रभावाच्च तानहन् ।

तेषां च राज्यं चन्द्रगुप्तो नाम नृपतिश्चाणक्यस्य शिष्योऽशात् ।

देवानां संदेशं हरन्नलो दमयन्त्या अन्तःपुरं प्राविशत् । प्रविशन्तं

च तं देवानां वराद्रक्षितारो नाविदुः ।

केचिद्वटवस्तडागस्य तटमुपगता लोष्टैर्भेकानभ्यघ्नन् ।

स राजा दिग्विजयादारभ्यात्मनः सर्वं वृत्तान्तं गन्धर्वकन्याया-

आचष्ट ।

यथा पाण्डवा रणे नास्मान्हन्युस्तथा क्रियताम् ।

कश्चित्कुङ्कुरो यज्ञमण्डपं गतो हवीष्यवालेद् । तत्र त्विजस्तमा-

घ्नन्सर्वं च समुपाहृतं यज्ञीयं द्रव्यं त्यक्त्वा मण्डपं सममार्जन् ।

राजानो धर्मेण वसुधा शिष्युः ।

गुणशती वाक्ये

१ नन्दवशना राज्ञो ५४१ भौर्वशना राज्ञो ५४२ पृथ्वी ५४३
राज्यं कर्तुं (शास्)

२ कर्त्तव्यता योद्धाञ्चो ५४४ अभने नीये प्रभावे कर्तुं (चक्षु)

गुणो मार्गो ५० पा १०२ नोद

૨. “જે અંગ લોકો અમને ધણો વખત થયા ધિક્કારતા હતા (દ્વિપ્), તેમણે અમારા મુલક પર હુમલો કર્યો. અમે તેમની સાથે લડાઈ લડ્યા અને તેમના સરદારોને માર્યા (હન) તેમનો રાજા આ બાણુતો ન હતો (વિદ્), અને તેથી તે લડાઈની જગાએ જાતે આવ્યો, પણ પોતાના માણુમોને મૂએલા જોઈને તે પોતાના મુલકમા પાછો ફર્યો.”

૩. તમે ગઈ કાલે ગાયો દોષી ? (કુહ)

૪ હરિ આખી રાત વેદ લાણુતો જાગતો હતો. (જાગ)

૫ દરોજ સવારે માણુસે પોતાનું મોઢું સાક કંવું જોઈએ.
(પ્ર + મૂજ)

શબ્દકોશ ૧૦

અમિહોષ્ટ્ર ન અમિ દેવતાનો યજ્ઞ

કુરુ પુ કુરુ

ગન્ધર્વકન્યા સ્ત્રી ગન્ધર્વની દીકરી

ચન્દ્રગુપ્ત પુ રાજાનું નામ છે.

વાળક્ય પુ પુરુષનું નામ છે

સટ પુ સ્ત્રી ન કિનારો, ક્ષેત્ર

વિવિજય પુ (વિજ્ઞ સ્ત્રી સ્ત્રિયા,

વિજય પુ જ્ઞ) સ્ત્રિયાઓની

જ્ઞ, દેવોની જ્ઞ

૧. કાવ્ય ન. સ્ત્રી-૮, યજ્ઞ

ગદ ૫. ગન્ધર્વના નામ છે. એ

ગંને મધુસ

૨૬ ૫. કુહ

મેક પુ દેડકો

યજ્ઞમળ્લ પુ યજ્ઞને માટે તૈયાર
કુંલો માડવો

મળ્લ પુ. માડવો

યજ્ઞિય પુ સ્ત્રી. ન યજ્ઞને લગતું

રણ ન લડાઈ

વસુષા સ્ત્રી પૃત્રી

જ્ઞાન્ત પુ દેવાત, બનાવ

સમુપાત્ત (સમ્ + ઉપ + આ + ઇતુ
ક બ્. કૃ.) એક કુંલ

સદસ ન દગ

દન, અમિ અમર સા જો. મરન

અગદેશ અથવા અગલોકો અઙ્ગા
 (ળ વ મા વપરાય છે)
 કલિગદેશ અથવા કલિગલોકો
 કલિઙ્ગા (ળ વ મા વપરાય છે)
 જાતે સ્વયમ્ અ
 મુલક વિષય પુ.

મૌર્યવંશ અથવા મૌર્યવંશનો કોઈ
 માણસ મૌર્ય પુ
 મોટે ભાણે પઠ્ ૧ લો ગણ પગ્સ્મૈં
 લડાઈની જગા રણભૂમિ સ્ત્રી
 સરદાર ચમૂપતિ પુ. સેનાપતિ પુ
 હુમલો કરવો અમિ + દુ ૧ લો ગણ
 પરસ્મૈં

પાઠ ૧૧ મો

ત્રીળે ગણ

૧. આ ગણમાં પ્રત્યયો લાગતા પહેલા ધાતુઓમાં અભ્યાસ
 અથવા દ્વિરુક્તિ નામનો ફેરફાર થાય છે

૨. અભ્યાસ અથવા દ્વિરુક્તિ માટે સામાન્ય નિયમો

(અ) શરૂઆતના વ્યંજન સહિત સ્વર ળેવડાય છે, જો એકથી
 વધારે સ્વર હોય તો શરૂઆતના વ્યંજન સહિત પહેલો સ્વર ળેવડાય છે,
 અને સ્વરથી શરૂ થતો ધાતુ હોય તો એકલો સ્વર ળેવડાય છે ળેવડાયા
 પછી ધાતુને પ્રત્યય લાગે છે

(આ) વર્ગના ળીળ અક્ષરો (ળ, ળ્, ળ્, ળ્, ફ,) નો ધાતુના
 અભ્યાસમાં પહેલો અક્ષર (ક્, ચ્, ટ્, ત્, પ્) થાય છે, અને ચોથા
 અક્ષર (ળ્, ળ્, ળ્, ળ્, મ્,) નો ત્રીજો અક્ષર (ગ્, જ્, ળ્, ળ્, બ્)
 થાય છે

આ પ્રમાણે ફલ્ની દ્વિરુક્તિ ૨ (અ) પ્રમાણે ફફલ્ અને ઉપલા
 નિયમ પ્રમાણે પફલ્ થઈ, ઘા-ઘાઘા-દઘા ૨ (ળ) પ્રમાણે, ળી-ળીળી-વિળી.

(ળ) ધાતુમાના કંઠસ્થાનીને બદલે તેટલામો તાલવ્ય મુકાય છે
 ઉપલા નિયમને આધારે ળ્ ની જગાએ જ્ આવે છે.

ળન-ળળન ૨ (અ) પ્રમાણે-ળળન ૨ (ળ) પ્રમાણે, ચળન ૨ (આ)
 પ્રમાણે હા-હાહા ૨ (અ) પ્રમાણે, હહા ૨ (ળ) પ્રમાણે, જહા ઉપર પ્રમાણે.

(૩) જો જોડાક્ષરથી ધાતુઓ શરૂ થતા હોય તો જોડાક્ષરના પ્રથમાક્ષરની સ્વર સહિત દ્વિરુક્તિ થાય છે.

દ્વી-દ્વીદ્વી ઉપરના નિયમ પ્રમાણે-જિદ્વી ૨ (દ્) અને (ક) પ્રમાણે.

(૪) અપવાદ—જો પહેલો અક્ષર જ્ઞ, પ્, સ્ હોય અને ખીજો અક્ષર અધોષ વ્યંજન હોય તો અધોષ વ્યંજનની દ્વિરુક્તિ થાય છે.

જેમકે સ્પર્ધ-પસ્પર્ધ.

(ક) ધાતુના દીર્ઘ સ્વરનો અભ્યાસમા હ્રસ્વ થાય છે અને ક્રનો જ થાય છે. જેમકે દ્વી-જિદ્વી, દા-દદા, અને કૃ-ચકૃ

૩. ત્રીજા ગણના અનિયમિત ધાતુઓ—

મા, હા 'જલુ', સ્, પૃ, અથવા પૃ અને ક્ ધાતુઓના અભ્યાસના સ્વરનો ફ થાય છે, અને નિજ્, વિજ્ અને વિપ્ ધાતુઓના અભ્યાસના સ્વરનો શુષ્ઠ થાય છે.

૪. ક્ ધાતુના અભ્યાસના ફનો દ્વ થાય છે. (પાઃ ૧૩, નિયમ ૮)

૫. પન્ડર્મૈપદ અને આત્મનેપદના ડગ પ્. ખ ૭. માથી ન્ લોપાય છે.

૬. લગ્નન ભૂતકાળના પન્ડર્મૈપદના ત્રીજા પદુ. જ્ઞદ્વચનનો પ્રસય રગ્ છે, તેની પૂર્વે ધાતુને છેડે જા હોય તો તે જા લોપાય છે, અને જો (હ્રસ્વ કે દીર્ઘ) દ્, ર કે ક્ હોય તો તેનો શુષ્ઠ થાય છે (પા. ૭૮, ૧ અને ૭૯, ૨ જોડે સંખ્યાવો)

મૃ પન્ડર્મૈ

વર્તમાનકાળ

	એ વ	દિ વ	પ વ.
લો પ.	વિભર્મિ	વિમૃત્તઃ	વિનૃત્તઃ
જો ,	વિભર્મિ	વિમૃત્તઃ	વિમૃત્તઃ
જો ..	વિભર્મિ	વિમૃત્તઃ	વિમૃત્તિ

હસ્તન ભૂતકાળ

	એ વ	દ્વિ વ	ત્રિ વ.
૧ લો પુ.	અવિમરમ	અવિમૃવ	અવિમૃમ
૨ જો ,	અવિમઃ	અવિમૃતમ	અવિમૃત
૩ જો ,	અવિમઃ	અવિમૃતામ્	અવિમરુઃ

આરાર્થ

૧ લો પુ	વિમરાણિ	વિમરાવ	વિમરામ
૨ જો ,	વિમૃહિ	વિમૃતમ	વિમૃત
૩ જો ,	વિમર્તુ	વિમૃતામ્	વિમ્રતુ

વિધ્યર્થ

૧ લો પુ	વિમૃયામ	વિમૃયાવ	વિમૃયામ
૨ જો ,	વિમૃયાઃ	વિમૃયાતમ	વિમૃયાત
૩ જો ,	વિમૃયાત્	વિમૃયાતામ્	વિમૃયુઃ

વિમ્ ૨ અ, આ અને ૩ પ્રમાણે વિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ગુણ થાય છે, (પા ૧૬, ૬ પ્રમાણે) વિમ્રતિ પા ૮૩, ૫ પ્રમાણે, હસ્તન ભૂતકાળ ૩જો પુ એ વ અવિમૃન્ત=અવિમર્ત પા ૧૬, ૬ પ્રમાણે. પા ૭૬, ૧ પ્રમાણે. અવિમર્-અવિમ (માર્ગીં પા ૭ નોધન), ૩જો પુ ત્ર વ અવિમરુ ૬ પ્રમાણે. આત્મને૦ વર્તમાન૦ ૩જો પુ વિમૃતે વિમ્રાતે વિમ્રતે
 " હસ્તન ભૂત૦ " , અવિમૃત અવિમ્રાતામ્ અવિમ્રત
 હ્રી પરસ્મૈ૦ વર્તમાન૦ ૩જો પુ. જિહૃતિ જિહ્રીત જિહ્રીયતિ
 (પા ૪૮, ૨ પ્રમાણે)

" " હસ્તન ભૂત૦ " , અજિહૃત અજિહ્રીતામ્ અજિહ્રયુ (૬ પ્રમાણે)

૭ મા અને હા 'જ્વુ' એ ધાતુના અન્ય સ્વરને વ્યજનથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે રૂ થાય છે, અને સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે લોપ થાય છે

મા આત્મને૦ વર્તમાન૦ ૩જો પુ	મિમીતે	મિમાતે	મિમતે
હા " 'જ્વુ' " ,	જિહીતે	જિહાતે	જિહતે
હસ્તન ભૂતકાળ ૩જો પુ.	અમિમીત	અમિમાતામ્	અમિમત
	અજિહીત	અજિહાતામ્	અજિહત

પા. ૮૩, ૩ પ્રમાણે માની દ્વિરુક્તિ મિમા થયું. તે પ્રસય વ્યજનથી શરૂ થનો અવિકારક હોવાથી મા ધાતુના આ નો ફે થયો, તે પ્રમાણે મિમીતે થયું. આતે, અતે વગેરે પ્રસયો પૂર્વે સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રસયો છે, માટે ધાતુના આ નો લોપ થાય છે.

૮. હા 'લાગ કરવો' એનો ઉપર પ્રમાણે ફેરફાર થાય છે, પણ ફે વિકલ્પે હ્રસ્વ ફ થાય છે. ય્ થી શરૂ થતા વિધ્યર્થના પ્રસયો પૂર્વે ધાતુના આ નો લોપ થાય છે, અતે આજાર્થના રજા પુ એ વ.માં આ વિકલ્પે કાયમ રહે છે. એટલે જહાહિ, જહિહિ, જહીહિ એમ ત્રણ રૂપો થાય છે.

હા 'લાગ કરવો' પરસ્મૈ૦ વર્તમાન

એ. વ

દ્વિ. વ.

બ. વ.

૧ લો પુ. જહામિ જહિવ:-જહીવ: જહિમ:-જહીમ:

૨જો " જહાસિ જહિથ:-જહીથ: જહિથ-જહીથ

૩જો " જહાતિ જહિત:-જહીત: જહતિ

અત્તનભૂ૦ ૩જો પુ. અજહાત્ અજહિતામ્-અજહીતામ્ અજહુ:

માજાર્થ " જહાતુ જહિતામ્-જહીતામ્ જહતુ

વિધ્યર્થ " જહ્યાત્ જહ્યાતામ્ જહ્યુ:

૯. વ્યજનથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રસય પૂર્વે મી નો ફે વિકલ્પે હ્રસ્વ થાય છે

૧. અંગમાં એક કરતાં વધારે સ્વર હોય અને ધાતુના ફ (હ્રસ્વ કે લીર્ધ) ની પૂર્વે જોડાક્ષર ન આવ્યો હોય તો તે ફ નો સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ય્ થાય છે.

ચિમિ + અગિ - ચિમ્યતિ, કાન્ધુ કે એમા એટ્ટી વધારે આવે છે, પણ ચિમિ + ઘતિ - ચિમિયતિ થાય છે, કાન્ધુ કે ગમના ફ ની પૂર્વે જોડાક્ષર ન આવે તો ફ.

ચિમેતિ ચિમિત:-ચિમીત. ચિમ્યતિ પરસ્મૈ૦

અચિમેન અચિમિતામ્-અચિમીતામ્ અચિમ્યુ: "

ચિમ્યાનિ ચિમ્યાથ ચિમ્યામ "

૧૦ અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે દા અને ઘા ધાતુના અન્ત્ય સ્વરને લોપ થાય છે, અને સ્, ઘ્, ત્ અને ઝ્ પૂર્વે ઘા ઘત્ ૩૫ ધાગ્ણુ કરે છે પરસ્મૈ૦ આત્માર્થ ૨૧૧ પુ એ વ ના ઉપો દેહિ તથા ઘેહિ થાય છે

ઘા 'મૂકવુ' પરસ્મૈ૦ વર્તમાનકાળ

	એ વ	દ્વિ વ	ત્રિ વ
૧ લો પુ	દધાસિ	દધ્વઃ	દધ્મઃ
૨ જો ,	દધાસિ	ઘત્થઃ	ઘત્થ
૩ જો ,	દધાતિ	ઘત્તઃ	દધતિ

હ્યન્તન ભૂતકાળ

૧ લો પુ	અદધામ્	અદધ્વ	અદધ્મ
૨ જો ,	અદધાઃ	અધત્તમ્	અધત્ત
૩ જો ,	અદધાત્	અધત્તામ્	અદધુઃ

આત્માર્થ

૧ લો પુ	દધાનિ	દધાવ	દધામ
૨ જો ,	ઘેહિ	ઘત્તમ્	ઘત્ત
૩ જો ,	દધાતુ	ઘત્તામ્	દધતુ

વિધ્યર્થ

૧ લો પુ	દધ્યામ્	દધ્યાવ	દધ્યામ
૨ જો ,	દધ્યાઃ	દધ્યાતમ્	દધ્યાત
૩ જો ,	દધ્યાત્	દધ્યાતામ્	દધ્યુઃ

આત્મનેપદ વર્તમાનકાળ

	એ વ	દ્વિ વ	ત્રિ વ
૧ લો પુ	દધે	દધ્વહે	દધ્મહે
૨ જો ,	ઘત્સે	દધાથે	ઘદ્ધ્વે
૩ જો ,	ઘત્તે	દધાતે	દધતે

હિસતન ભૂતકાળ

૧ લો	પુ.	અદધિ	અદધ્વહિ	અદધ્મહિ
૨ ને	"	અધત્થા:	અદધાથામ્	અધદ્ધ્વમ્
૩ ને	"	અધત્ત	અદધાતામ્	અદધત

આજાર્ય

૧ લો	પુ.	દધૈ	દધાવૈ	દધામૈ
૨ ને	"	ધત્સ્વ	દધાથામ્	ધદ્ધ્વમ્
૩ ને	"	ધત્તામ્	દધાતામ્	દધતામ્

વિધ્યર્થ

૧ લો	પુ	દધીય	દધીવહિ	દધીમહિ
૨ ને	"	દધીથા:	દધીયાથામ્	દધીધ્વમ્
૩ ને	"	દધીત	દધીયાતામ્	દધીરન્

ધદ્ધ્વમ્ બગેરે રૂપોમા ત્વ નો દ્ ધાય છે, કાન્થુ કે તેની પછી અનુનાસિક સિવાય ધોષ વ્યજન આવેલો છે અદધુ રૂપમા જા નો લોપ થયો છે, પા. ૮૩, ૬ પ્રમાણે એ પ્રસય સિવાય આજાર્યના ૧ લા પ ના પ્રસયો જા થી શરૂ થાય છે, એ વાત ધ્યાનમા ગણવી.

દા ના રૂપો આ જ પ્રમાણે કન્વા

૧૧ સ્વરથી શરૂ થના વિકારક પ્રસયો પૂર્વે આ ગણમા ઉપાન્ત્ય સ્વર અગ્રનો ગુણુ થતો નથી, જેમકે નેનિજાનિ આજાર્ય ૧ લો પ એ વ પદ્મમં વર્તમાનં રજો પૂં નેનિક્તિ નેનિક્તઃ નેનિજતિ આગમને " " નેનિક્તે નેનિજાતે નેનિજને

છે માર્ગો પા. ૮૧ ૩ નો પ્ર

અનેનિજમ્ અનેનિજ્ય અનેનિજમ્
અનેનિજિ અનેનિજ્યદિ અનેનિજ્યદિ
નેનિજાનિ નેનિજાર નેનિજામ્
નેનિજ નેનિજાર્ય

વર્તમાનકાળ

હુ પરસ્મૈં ૦ ડળે પુ જુહોતિ જુહતઃ જુહતિ

હસ્તન ભૂતકાળ

” ” ” અજુહોત્ અજુહતામ્ અજુહવુઃ
આચાર્ય ૨ ડળે પુ એ વ જુહુષિ આ રૂપમા હિ ને યથાને ધિ
આબ્યો છે

ગણુકાર્યવિશિષ્ટ કાળોમા હુ ધાતુના ડ નો સ્વચ્છી શરૂ થતા અવિકારક
પ્રત્યય પૂર્વ ડવ્ થતો નથી (પાઠ ૭, નિયમ ૨ પ્રમાણે), પણ વ્ થાય છે.

વર્તમાનકાળ

મા આત્મને ૦ ડળે પુ મિમીતે મિમાતે મિમતે

હસ્તન ભૂતકાળ

” ” ” અમિમીત અમિમાતામ્ અમિમત
(પા ૮૪, ૭ બુઓ)

વર્તમાનકાળ

હા	”	”	જિહીતે	જિહાતે	જિહતે
પૃ	પરસ્મૈં ૦	”	પિપર્તિ	પિપૃતઃ	પિપ્રતિ
પૃ	”	”	પિપર્તિ	પિપૂર્તઃ	પિપુરતિ
ક્ષ	”	”	ઇયર્તિ	ઇયૃતઃ	ઇયતિ

હસ્તન ભૂતકાળ

ઉપરના	}	અજિહીત	અજિહાતામ્	અજિહત
ધાતુઓનો		અપિપ.	અપિપૃતામ્	અપિપરુઃ
		અપિપઃ	અપિપૂર્તામ્	અપિપરુઃ
		એયઃ	એયૃતામ્	એયરુઃ

પૃ ધાતુના ક્ષ નો ડર્ થાય છે (પા ૨, ૯ પ્રમાણે) ક્ષ-ક્ષક્ષ
પાતુ ૮૨, ૨ પ્રમાણે-ઇક્ષ પાતુ ૮૩, ૩ પ્રમાણે ઇયૃ પાતુ ૮૩, ૪ પ્રમાણે-
આ+ઇયૃ=એયૃ વિજ્ પરસ્મૈં ૦ ડળે પુ વેવેક્તિ વેવિક્તઃ વેવિજન્તિ
૧૯૫ પુ અવેવિજમ્ અવેવિજ્વ અવેવિજ્મ

विज् आत्मने०	उभे पु.	वेविके वेविजाते वेविजते	} वर्तमानकाण
विप् परस्मै०	„	वेवेष्टि वेविष्टः वेविपति	
• „ आत्मने०	„	वेविष्टे वेविपाते वेविपते	

धान्यं मिमीते कुडवेन ।

अशौ समिधो जुहोत्यध्वर्युः ।

यथा मे पिता धर्मे न प्रजहातु तथा मे वरं देहि ।

*येभ्यः सर्वे लोका अविभ्युस्तान्नाक्षसानरण्ये रामोऽहन् ।

भर्त्रा सह पितुः समीपं गच्छन्ती जिह्रेमीत्यवदच्छकुन्तला ।

कृष्णश्चक्रमधिभरर्जुनो गाण्डीवं दुर्योधनभीमसेनौ गदामविभृ-
तामन्ये सर्वे योधाः साधारणं धनुरविभरुः ।

ब्राह्मणोऽब्राह्मणो वा यः कोऽपि निर्धनोऽशक्तश्च भवेत्तस्मै
धनं दत्त ।

रामभार्या जट्वाटि जह्मिहि जहीहीति त्रिर्बिभीषणो रावण-
मुपादिशत् ।

यस्मिन्कन्यामलंकृत्य वरमाहूय तस्मै तां ददति स ब्राह्मो
विवाह उत्तमफलकः ।

हरिचरणयोः प्रक्षिप्तोऽयं पुष्पाणामञ्जलिर्नः कल्याणं विधत्ताम् ।
पुरोहितास्तेषां गृहं गत्वा प्रथमं पादानयानेनिजु. पश्चात्स-
मन्त्रकं कर्म च्यवधु ।

દદાતિ દ્રવિણં ભૂરિ દાતિ દારિદ્ર્યમર્થિનામ્ ।
 સોઽવદાયતિ કીર્તિં ચ શિરોઽવચતિ વિદ્વિષામ્ ॥
 સંદધાતિ ધનુર્જ્યાયાં યદૈવેપૂન્ રુપાન્વિતઃ ।
 તદૈવ તં ભયાક્રાન્તાઃ સંધિયન્તિ ઘરાધિપાઃ ॥
 ન જહાતિ સદાચાર સ સદા ચારણસ્તુતઃ ।
 ડજિહીતે જગજિત્વા તસ્ય કીર્તિઃ સુરાલયમ્ ॥
 ન ક્લામ્યતિ દિનં કૃત્સ્નં દદાનોઽપિ ધનં વહુ ।
 ન ચ ક્લામતિ સગ્રામે નિમ્નન્ ગજઘટાશતમ્ ॥
 ન્યાયપ્રવૃત્તો નૃપતિરાત્માનમપિ ચ પ્રજાઃ ।
 ત્રિવર્ગેણોપસંધત્તે નિહન્તિ ધ્રુવમન્યથા ॥
 અધર્માન્નાત્રસઃ પાપ લોકવાદાન્ન ચાવિમેઃ ।
 દૈવાદ્વિભીહિ કાકુત્સ્થ જિહ્વીહિ ત્વં તથા જનાત્ ।
 મિથ્યા *મામભિસંકુધ્યન્નવશાં શત્રુણા હતામ્ ॥
 આનન્દં બ્રહ્મણો વિદ્વાન્ન વિમેતિ કદાચન ।
 યદ્દાસિ વિશિષ્ટેભ્યો યચ્ચાશ્નાસિ દિને દિને ॥
 તત્તેવિત્તમહ મન્યે શેષં કસ્યાપિ રક્ષસિ ॥
 ન વિમેતિ યદા ચાર્યં યદા ચાસ્માન્ન વિભ્યતિ ।
 યદા નેચ્છતિ ન દ્વેષ્ટિ બ્રહ્મ સંપદ્યતે તદા ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરાઓએ ગાયને છોડી (હા), અને લગાધને સ્થાનેથી નાહા.

* કુષ્ અને દ્રુહ ધાતુની પૂર્વે ઉપસર્ગ આવ્યો હોય તો જે પુરુષ અથવા વસ્તુ તરફ ક્રોધ અને દ્રોહની વૃત્તિ અતાવવામાં આવે, તે પુરુષ અથવા વસ્તુવાચક શબ્દ દ્વિતીયા વિભક્તિમાં વપરાય છે, ચતુર્થામાં વપરાતો નથી.

૨. રામે શિવનું ધનુષ વાળ્યુ, માટે જનકે તેને પોતાની દીકરી સીતા દીધી (ડા)

૩. શૃંગવીર માણસો પોતાના શત્રુઓથી ખીતા નથી. (સી)

૪. રાજના માણસો મારુ ધન લઈ ન જાય માટે મેં તે પેલા ધરમા નાખ્યુ. (નિ + ઘા)

૫. તમારા યજ્ઞવાન શત્રુઓ જોડે સલાહ કરો (સમ્ + ઘા) કે તમારો બધો દેશ નાશ ન પામે.

૬. તુ નાગો ક્રૂતા લાજતો નથી ? (ક્ત્રી)

૭. સ્મૃતિઓ વિધવાઓના પુનર્લગ્નની આજ્ઞા કરે છે. (વિ + ઘા)

૮. જ્યારે ગોવિન્દ વાત કહેતો હતો ત્યારે તે તારા કાન કેમ બંધ થયા ? (પિ + ઘા અથવા અપિ + ઘા)

૯. સ્ત્રીઓ શરીરે ધરેણા પહેરે છે. (પરિ + ઘા)

૧૦. માણસે ટેકમાથી તોછડાઈ ઓળખી કાઢવી જોઈએ (વિ + વિજ્)

૧૧. તારા હાથ અને પગ ધો (અવ + નિજ્) અને પછી તારુ મધ્યાપૂર્વન શરૂ કર

૧૨. ગજના અધિકારીઓએ તે જમીનની લગાઈ માપી. (મા)

૧૩. યતિઓ તળાવે પાણીથી પોતાના કમળો લારે છે (વૃ અથવા પૃ)

શબ્દકોષ ૧૧

ખીજ ગણના ધાતુઓ

દા પરમ્ એ આત્મને એ આપ્યુ	ચોટાડ્યુ, અપિ + ઘા કે પિ + ઘા
પા પરમ્ એ આત્મને ધન્યુ,	બધ કર્યુ, નિ + ઘા મૂક્યુ, ગખી
વિ + ઘા પકડ્યુ, મૂક્યુ, અમન	મૂક્યુ, જવ + ઘા પાન દેવ
કર્યો, કરા, (ધર્મપુસ્તકમાં)	નિજ્ પરમ્ એ, આત્મને અન્ન
અના કરી, પરિ + ઘા પાવેર્યુ,	કર્યુ, અવ + નિજ્ ધેવુ
મમ્ + ઘા અનાધન કર્યુ, લગાડ્યુ,	વૃ અથવા પૃ પરમ્ એ ભર્યુ

મી પરસ્મૈં ખીવુ
 મૃ પરસ્મૈં, આત્મનેં આશ્રય
 આપવો, લઈ જવુ
 મા આત્મનેં માપવુ
 વિજ્ પરસ્મૈં, આત્મનેં જુદુ
 પાડવુ, વિ + વિજ્ ભેદ જાણવો

વિષ્ પરસ્મૈં, આત્મનેં ઘેરી લેવુ
 હા આત્મનેં જવુ, ઉદ્ + હા ઉચ્ચે
 જવુ
 હા પરસ્મૈં લાગ કરવો, તજવુ
 હુ પરસ્મૈં હોમવુ
 હ્રી પરસ્મૈં શરમાવુ, લાજવુ

અજ્ઞલિ પુ ખોખો
 અન્યથા કિ વિ. નહી તો
 અન્વિત અનુ+દ્વ તુ કર્મણિ ભૂ કૃ.
 યુક્ત, સહિત, ભરેલુ
 અર્થિન્ પુ સ્ત્રી ન માગનાર, પાત્રક
 અવશ પુ સ્ત્રી ન આશ્રય રહિત,
 લાચાર
 અશક્ત પુ સ્ત્રી ન. નબળુ
 ઉત્તમફલક પુ સ્ત્રી ન (ઉત્તમ
 પુ સ્ત્રી ન સુદર, ફલ ન ફળ,
 અને ક પ્રલય) ઉત્તમ ફળવાળુ,
 સારા પરિભાણવાળુ
 કાકુત્સ્થ પુ કંકુત્સ્થના વશમા
 જન્મેલો પુરુષ, રામ
 કુઢવ પુ અનાજનુ માપ
 ક્ષ અલ્પ જોડે, શણગારવુ
 કૃત્ત્ન પુ સ્ત્રી ન આપુ
 ક્ષુખ અમિ + સમ્ જોડે, ગુસ્સે થવુ

ગજઘટાશત ન (ઘટા સ્ત્રી રચના
 સમૂહ, સમુદાય, શત ન સો)
 હાથીઓની મો હાર, સેંકડો
 હાથીઓ
 ગદા સ્ત્રી. ગદા
 ગાળ્લીવ ન અર્જુનના ધનુષનુ
 નામ
 ચારણસ્તુત પુ સ્ત્રી ન (ચારણ
 પુ ભાટ) ભાટોથી વખણાયેલુ
 ત્રિ કિ વિ ત્રણ વાર
 ત્રિવર્ગ પુ (ધર્મ પુણ્ય, અર્થ પૈસો,
 કામ ઇચ્છા) એ ત્રણ વસ્તુઓનો
 સમૂહ
 દિનેદિને કિ વિ દરરોજ
 દુર્યોધનમીમસેનો પુ દ્વિ વ. દુર્યોધન
 અને ભીમસેન (સમાસ)
 દૈ ૧ લો ગણ પરસ્મૈં અવ જોડે,
 સાદ કરવુ, શુદ્ધ કરવુ

દો ૪થો ગણુ પરસ્મૈં ઇવ જોડે,
કાપવુ
દ્રવિણ ન. પૈસો
ઘનુર્જ્યાં સ્ત્રી. (જ્યા સ્ત્રી. દોરી
[કામહાની]) ધનુષની દોરી
ઘરાધિષ પુ. (ઘરા સ્ત્રી. પૃથ્વી,
અધિષ પુ. ધણી) પૃથ્વીપતિ, રાજા
ધી ૬થો ગણુ પરસ્મૈં સમ્ જોડે,
સકાહ કરવી
ધુવમ્ ક્રિ. વિ. નક્કી
નિર્ધન પુ. સ્ત્રી ન ધનરહિત,
ગરીબ
ન્યાયપ્રવૃત્તિ પુ. સ્ત્રી. ન (ન્યાય પુ
ધન્સાદ, પ્રમાણિકવાણુ, પ્રવૃત્તિ
પ્ર + વૃત્ 'આગળ ચાલવું' તુ
જુ ૬) વાળખી વર્તાણુકવાણુ.
ધન્સાદ પ્રમાણે ચાલનારુ
પદ્ ૪થો ગણુ આત્મનેં સમ્ જોડે,
થવુ
પ્રાદુર ક્રિ. વિ ૬ નામયોગી,
દેખીતુ, ખુટતુ (દિવાપદ સાથે
વપગય છે)
વિગીયણ પ. ગાયત્રીના ભાઈનું નામ છે
માણ પ. બાળાણુમા આત્મ અગત
પ્રકરનું લાગ

અયાક્રાન્ત પુ સ્ત્રી ન. (શાક્રાન્ત
આ + ક્રમ્ તુ કર્મણિ ભૂ. કૃ.
જિતાયેલુ, વશ કરાયેલુ) લખને વશ
મિથ્યા ક્રિ. વિ. અ. ખોટી રીતે,
ફેગટ
રામમાર્યા સ્ત્રી. રામની સ્ત્રી
રુષ્ સ્ત્રી. ગુસ્સો
લોકવાદ પુ લોકની નિદા
વિદ્વસ્ વિદ્ 'જાણુવું' તુ વ. કૃ.
જાણુતુ
વિશિષ્ટ પુ. સ્ત્રી. ન આગરફાર માણુઅ
વ્યાસ પુ મહાભાગત આદિ કાવ્યોનો
લખનાર
શકુન્તલા સ્ત્રી દુષ્યત રાજાની વધુ
જોષ પુ ન જાણી ગરુડુ
સમન્વક્રમ્ ક્રિ વિ મત્ર અદિત
એટલે મત્ર લાગીને
સમિષ્ સ્ત્રી ઉદુગર નેચા શાદપાણુ
પવિત્ર ગ્રામની તેમજાનિમા
નાખરાની નાની ગમી
સાધારણ પુ સ્ત્રી ન નાખમ પધિનું
મુરાલય પ (મુર પ દેવ, મુરાલય
પ ગ્રામ, નેચાની નેચા)
દોને ને નેચાની નેચા, નર્ગ
દન્ ક્રિ નેચે, નેચા, નેચા ક્રિ

જતિ વાનપ્રસ્થ પુ યતિ પુ
 ટેક સ્વામિમાન પુ
 તોજ્ઞાઈ અવિનય પુ
 નાશુ નમ્ર પુ સ્ત્રી ન
 નાસલુ અય્ આત્મને૦ ૧લો ગણુ
 પરા જોડે (પરા નુ પલા થાય છે)
 પુનર્લભ પુનરુદ્વાહ પુ

લગાઈનુ સ્થાન રણભૂમિ સ્ત્રી.
 લગાઈ જાય્યામ પુ
 વાળ્યુ નામિત નમ્ ના પ્રેગક રૂપનુ
 કર્મણિ ભૂ કૃ, ' ગમે ધનુષ વાળ્યુ
 માટે ' રામેણ ધનુષિ નામિતે ।
 શરીર શરીર ન દેહ પુ
 સધ્યાપૂજન સઘ્યાવન્દન ન

પાઠ ૧૨મો

સાતમો ગણુ

૧ આ ગણુમા વિકારક પ્રસય પૂર્વે ધાતુનો સ્વર અને અન્ય વ્યજન એ બેની વચ્ચે ન મુકાય છે અને અવિકારક પ્રસય પૂર્વે ન મૂકવામાં આવે છે પ્રસય લગાડતી વખતે ૯મા અને ૧૦મા પાઠના સધિનિયમો ધ્યાનમા રાખવા

૨ ધાતુના અનુનાસિકનો લોપ થાય છે

૩ વ્યજનથી શરૂ થતા વિકારક પ્રસય પૂર્વે તુદ્ધ ધાતુના અન્ય વર્ણની પહેલા ન ને બદલે ને મુકાય છે

પરસ્મૈ૦ વર્તમાનકાળ

રુઘ્ 'અટકાવલુ'

	એ વ	દ્વિ વ	ત્રિ વ
૧ લો પુ	રુણધિમ	રુન્ધ્વ.	રુન્ધ્મઃ
૨ જો ,,	રુણત્તિ	રુન્ધ્ઃ	રુન્ધ્
૩ જો ,,	રુણદ્ધિ	રુન્ધ્ઃ	રુન્ધન્તિ

રુઘ્ + તિ - રુણધ્ + તિ પા. ૯૪, ૧ પ્રમાણે રુણધ્ + ધિ પા ૬૫, ૨ પ્રમાણે રુણદ્ + ધિ અથવા રુણદ્ધિ પા ૬૭, ૬ પ્રમાણે રુન્ધ્ વગેરે એજ પ્રમાણે થાય છે રુણત્તિ મા ધ્ નો માર્ગો૦ પા. ૫ નોધ ડુ પ્રમાણે ત્ થાય છે.

અભન જૂનકણ

	એ. વ.	હિ. વ	અ. વ.
૧ લો પુ	અરુણધમ્	અરુન્ધ	અરુન્ધમ્
૨ લો "	અરુણઃ-ત્-દ્	અરુન્દમ્	અરુન્દ
૩ લો "	અરુણત્-દ્	અરુન્દામ્	અરુન્દન્

૩લો પુ. એ વ. અરુણવ્ + ત્ - અરુણવ્, ત્ પ્રથમે લોપ થયે
 પા ૭૬, ૧ પ્રમાણે. અરુણત્-દ્ પા ૭૭, ૨ પ્રમાણે. ૨.૧૧ પુ. એ.
 વ. મા દ્નો વિકલ્પે વિસર્ગ વાપ છે, પા. ૭૮ ૩ પ્રમાણે. અરુન્દામ્ વગેરે,
 રુદિ પ્રમાણે વાપ છે

આનાર્થ

૧ લો પુ	રુણધાનિ	રુણધાવ	રુણધામ
૨ લો "	રુન્દિ	રુન્દમ્	રુન્દ
૩ લો "	રુણદ્	રુન્દામ્	રુન્દન્તુ

પાત્ર ૧૬, ૪ અને ૧૬, ૧ પ્રમાણે

વિધ્યર્થ

૧ લો પુ	રુન્ધ્યામ્	રુન્ધ્યાવ	રુન્ધ્યામ
૨ લો "	રુન્ધ્યાઃ	રુન્ધ્યાતમ્	રુન્ધ્યાત
૩ લો .	રુન્ધ્યાત્	રુન્ધ્યાતામ્	રુન્ધ્યુઃ

આત્મેષઃ

વર્તમાનકાળ

૧ લો પુ	રુન્ધે	રુન્ધ્વહે	રુન્ધ્મહે
૨ લો "	રુન્ધે	રુન્ધાથે	રુન્ધે
૩ લો "	રુન્ધે	રુન્ધાતે	રુન્ધને

અભન જૂનકણ

૧ લો પુ	અરુન્ધિ	અરુન્ધિ	અરુન્ધિ
૨ લો "	અરુન્ધાઃ	અરુન્ધાથામ્	અરુન્ધમ્
૩ લો "	અરુન્ધ	અરુન્ધાનામ્	અરુન્ધન્

આસાર્ય

	એ વ	દ્વિ વ	ત્રિ વ
૧ લો પુ	રુણઘૈ	રુણઘાઞ્ઘૈ	રુણઘામઘૈ
૨ જો "	રુન્ત્સ્વ	રુન્ધાયામ	રુન્ધ્વમ
૩ જો "	રુન્ધામ	રુન્ધાતામ	રુન્ધતામ

વિધર્થ

	રુન્ધીય	રુન્ધીવહિ	રુન્ધીમહિ
૧ લો પુ	રુન્ધીયા	રુન્ધીયાથામ	રુન્ધીધ્વમ
૨ જો "	રુન્ધીત	રુન્ધીયાતામ	રુન્ધીરન્

અજ્ઞ વર્તમાનકાળ ૩જો પુ એ વ અનક્તિ, એમા અતુનાસિકે લોપાય છે, પાતુ ૯૪, ૦ પ્રમાણે, અને જ્ઞ તો માર્ગોં પા ૯૧ નોંધ † પ્રમાણે ક્ થાય છે

અસ્તન ભૂ કા ૩જો પુ એ વ આનક્ - ગ્, આસાર્ય ૦ જો પુ એ વ અદ્ધિ

પિષ્ વર્તમાન ૦ ૩જો પુ એ વ પિનષ્ટિ, એમા તિ તો ટિ થાય છે, માર્ગોં પાતુ ૨૧૦ નોંધ પ્રમાણે

આસાર્ય ૨ જો પુ એ વ પિષ્ + ધિ પાતુ ૬૬, ૧ પ્રમાણે. પિન્ધ્ + ધિ પાતુ ૯૪, ૧ પ્રમાણે પિન્ધ્ + ઢિ માર્ગોં પા ૨૧૦ નોંધ પ્રમાણે પિન્ધ્ + ઢિ પાતુ ૬૭, ૬ પ્રમાણે પિન્ધ્ પાતુ ૬૮, ૮ પ્રમાણે

અસ્તન ભૂતકાળ ૩જો પુ એ વ અપિનષ્ + ત્ પાતુ ૯૪, ૧ પ્રમાણે, અપિનષ્, પા ૭૬, ૧ પ્રમાણે - અપિનદ્ - ઙ્ પાતુ ૭૭, ૨ પ્રમાણે

રિચ્ પરસ્મૈં વર્તમાન ૦ ૩જો પુ એ વ રિણ્ + તિ - રિણ્ + તિ = રિણક્તિ માર્ગોં પા ૯૧ † નોંધ પ્રમાણે

આગાર્ય ૨જો પુ એ વ રિદ્ધિ, અસ્તન ભૂતકાળ ૩જો પુ એ વ. અરિણક્ - ગ્.

મિદ્ પરસ્મૈં વર્તમાન ૦ ૨જો પુ એ વ મિનત્તિ

આગાર્ય ૦ જો પુ એ વ મિન્દિ

અસ્તન ભૂતકાળ ૨જો પુ એ વ અમિનત્ત - દ્ અથવા અમિન:

हिस्-प२२भै० आजार्य २ जे पु. ओ. व. हिन्धि, ओभा स्. दोपाये।
पानु ४७, १ प्रभाणे.

वृत्तान भृ. डा. उजे पु. ओ. व. अहिनत्-द्, २ जे पु. ओ. व.
अहिन-त्-द्, पानु ७६, ४ प्रभाणे.

तृह् उजे पु. ओ. व. तृणेद् + ति पानु ८४, ३ प्रभाणे-तृणेद् + ति
-तृणेद् + धि - तृणेद् + ढि - तृण्टि

लेडिनी भाष्टे तृष्ट. डि. व., तृ + न् + ह् + अन्ति - तृहन्ति
पानु १८, ८ प्रभाणे ओभा अतृणेद् अलेट्नी पेरे.

दीनाय याचमानाय धनं ददतं मां मा रुन्धि पापमेव तस्मा-
त्त्वामाश्रयेत् ।

किर्मिरस्य शरीरं चूर्णवदपिनङ्गीमसेन ।

रिपो. करिणां गण्डस्थलान्यमिन्दत वीराः ।

अद्यप्रभृति त्वां कोशागारे नियुनज्मि तदात्मनोऽधिकारंऽप्रमत्तो
भव ।

तस्या तवानुरागमन्माक पुरो व्यर्थं किं व्यनक्षि किं तेन
लभेया । तामेव गच्छ ।

अरण्ये केचिन्पशवोऽन्यानि सन्त्यतस्तानि श्रान्तिवन्ति ।

रे रे पाश्या जाले निपतितोऽहम् । अद्यागत्य मे पाशांश्छिन्दन्त ।

परिक्रुचिह्मने नृत्तृतीयाः । अन्यस्य पश्यचिह्नं मा गृह्य ।

न हि न्याय्यवर्गाणि भूतानीत्येतं विधिमतश्चो जैना अनुमरन्ति ।

स्वागतमागममर्थिनं शत्रुः प्रियहन्विष्यते न्ययेन्यन्ययुक्तः ।

शत्रो गानुशि मां हि निद्रादयितुं नेति ।

पति शत्राणि शास्त्राणि गपेन्नस्य न विद्यते ।

રિદ્ આત્મને૦ બેદ પામો,
 નામુગ ગતુ માહ પાગુ
 તિદ્ પરમૈ૦, આત્મને૦ કાપુ
 ત્ત્ પરમૈ૦ મારા, નાન કવો
 પિય પરમૈ૦ જાનુ
 વૃત્ સમ્ જોડે, પરમૈ૦ મનમમા
 આવતુ, જોડાતુ
 મજ્ પરમૈ૦ નાન કવો, બાગુ
 મિદ્ પરમૈ૦, આત્મને૦ ચીરુ
 મુજ્ પરમૈ૦ બાગતુ, આત્મને૦
 જમતુ
 યુજ્ પરમૈ૦, આત્મને૦ જોડુ,
 અનુ + યુજ્ પ્રજુ, નિ + યુજ્
 નીમતુ ઉદ્ + યુજ્ પ્રયત્ન કવો,
 ઉદ્યોગ કવો
 રિત્ પરમૈ૦, આત્મને૦ ખાલી
 કરુ
 રધ્ પરમૈ૦, આત્મને૦ અધ્યય
 કરી, ગેકતુ, ઘેરો ધાલવો
 વિજ્ ઉદ્ જોડે, પરમૈ૦ ક્રૂજુ,
 ખીતુ, કટાળી જતુ
 વિદ્ આત્મને૦ વાદવિવાદ કરવો,
 નકગર કરવી
 વૃજ્ પરમૈ૦ વેગળા ગેલુ, વર્જુ
 શિષ્ પરમૈ૦ બેદ કવો, વિ + શિષ્
 વિગતવાગ કરુ
 હિસ્ પરમૈ૦ મારુ, હિંસા કરવી

ભારજ નિ નિ આત્મને૦
 ભગાર ન ન
 અગ્રમણિ નિ નિ (અગ્ર અગ્ર
 પ્રમુખિ મારીને) - પત્તા-ચી મ કીને
 અધિષ્ઠાર પ મેલે જગા, અખચાગ
 અનાજવોપેન પ મરી ન (અનુ નરી,
 આર્જવ ન પ્રમાણિતપાત્ર ઉપેત
 ઉપનરતુ કર્મણિ બ કૃ) પ્રમા
 ગિતપત્તા વગરનુ અપ્રમણિત
 અનીકરય પુ સ્ત્રી ન (અનીકન
 સંન્ય, સ્થા ગિલા ગેલુ) જમકમા
 ગેલો ગેલોગ મિપાદ
 અન્ય સર્વ૦ ખીજુ
 અપ્રમત્ત પુ સ્ત્રી ન (અ નહી,
 પ્રમત્ત બેકિકરુ) બેકિકરુ નહી તે
 અર્થિનુ પુ ગગ્ગવાન, યાચક
 અલ્લની સ્ત્રી ખોડુ નસીમ, હુદૈવ,
 દરિદ્રતા
 અસાર પુ સ્ત્રી ન (સાર પુ જીવ,
 તત્ત્વ) તત્ત્વ વગરનુ, નકાસુ
 અભિષારા સ્ત્રી (ધારા સ્ત્રી ધાર)
 તલવારની ધાગ
 અહર્નિશમ ક્રિ વિ રાતદહાડો
 આત્મીય પુ સ્ત્રી ન પોતાનુ
 કામ પુ ધ્યજ
 કિયત્ પુ સ્ત્રી ન કેટલુ
 કિર્મીર પુ રાક્ષસનુ નામ છે

કૃષ્ણ પુ સ્ત્રી. ન. નીચ, કદરી,
દલકા મનવાણુ

કૃષ્ ૧ લો ગણુ પરમ્મૈં ખેચી
કાલુ, વિ+પ્ર+કૃષ્ વધારે ખગળ

કરુ, નગ્નુ કરુ, કમી કરુ
કોશાગાર ન કાકાર, નિગેરી

કદ્દરુ પુ સ્ત્રી ન. (નદ પુ
તલવાર) જેમે તલવાર ખેચી

કાલી છે તે
સિદ્ધ ૪થો ગાનુ આત્મનેં, ફેકો ગાનુ

પરમ્મૈં ખેદ પામવો, નાખુલ
મનુ, માહુ લાગવુ

મળદયલ ન દાધીનુ લમણુ
મુન્નપાલ પુ (મુન્ન પુ કિન્નો)

કિન્નોનો મ્લક
મુન્ન ૪થો ગાનુ પરમ્મૈં અનિ

લોભ કરવો
મુન્ન પુ ન. મુન્ન, ખેન, વૂનંગન

મુન્ન જેનુ
મુન્ન ૪થો ને

સિદ્ધ ૧૦ માં નાનુ, કાપી નાખુલ,
જાનુ કરુ

જેન પુ ન. ૧૦

કુમ્મ ન પૈસો

નિજ પ્ર નેડે, રન્ને ગણુ, થોલુ,
સાફ કરવું

નિયોગિનુ પુ પ્રધાન, અમલદાર
પાન્ય પુ મુસાફર

પાશ પુ જાળ, કામો
પીઢાઠર પુ સ્ત્રી ન દુખાવક,

ધન કરનારુ
પૃચ્ ૧ લો ગણુ પરમ્મૈં, રન્ને ગણુ

આત્મનેં, ૧૦ મો ગાનુ સમ
નેડે, સમવમા આવવુ, નેડાવુ,

મગી જલુ
પૃચ્જન પુ દલકા મણુસ, નીચ

પરુ
પ્રવુન્ન પુ કામદેવ

માલ ન કથાનુ, જાનુ. પાનિ
નેચ તે

માલક પ ન મણુ
મુદ્દરુ તોમ્નાજલ ન. (મુદ્દર ન

નગર) ન તેની નિમિ અપરના
પ્રકર તે ને

માલક પ મથ

રાજક ન ગાન્યમુન્ય અથા
ગાન્યો

વિજ્ઞ હદ નેરે રસો ગણ અન્મને
કપ્પુ, મીવુ, કટાગીવુ

વિપ્ર પુ ક્ષત્રિય

જૂજ રસો ગણ પન્નનં, રને
ગણ આ મને, ૧૦મે ગણ
રૂ મેવુ, વગવુ

જૂજિન પુ નિર્ન્ય નાનુન

જ્યા કિ વિ રંગર, નકાનુ

જૂવલ પુ નાન, પાની, વડી ગયેયુ
માણુન

શક્તજિત પુ રને આનાર,
ગવણુને પુત્ર

શ્રિ આ રોડે, રસો ગણ પન્નનં,
આન્મને વળગી મેવુ, પને
જવુ, આશ્રય લેવો

મદાનાર પ ની ન (મદ પ ની
ન મ ર આનાર પુ ગવણુગાન
મગડો મરી ગને દાડુ

મગામિત્તેનુ પ (અનિરે, અનિ-પ્ર
અથ રનુ રમે ન ર
રેયુ) અગા ન ર નુ
(પ્રાપ્ત રનુ) રનુ

મૂલિ આ (નુ મ ર, ગા : કિ
ની વાળી) મરી ગાળી મરુ
વચન, અરી રીત પ્રતિ, કંડુ
ને, ગુરુ વિગણુ

મૂલત પુ આ ન પ્રિય, અનરૂગી
હિન્ રસો ગણ પન્નનં, ૧૦મે
ગણ, રિઆ રની, નન રમે
હિન્ પુ આ ન ખૂતી, મગડાગી

ઓરુશિયા ઓષધિ આ
ધણુખરુ પ્રાવેણ કિ વિ અ.

પ્રાય કિ વિ અ

ગનાવર પશુ પુ

ગગા (હેકો) પટ ન

જુડુ જુડુ વિવિધ પુ આ. ન

ડાગી જાત્તા આ.

દયા દયા આ

દયાથી પીગણેલુ દયાર્થ પુ આ ન.

કાન્નણુ ગગા વ્રાહ્મગરાજ પુ

મરુ રણ પુ આ ન

મત્રી મત્રિનુ પુ વિસચિવ પુ

વિશ્રામમહેશ વિશ્રામપ્રાસાદ પુ

વેરોળિયો ચક્રવાત પુ કન્ઠાવાત પુ

સાકેન (શહેરનુ નામ છે) સાકેત ન

હેકો અધિકાર પુ

હોશિયાર ચતુર પુ આ ન

કુશલ પુ આ ન

૨ પદોક્ત મૃતજાળના પ્રત્યયો નીચ પ્રમુખ છે

પગ્ગમ,

	એ વ	િ ૧	૧ ૧
૧લો પુ	અ	ચ	મ
૨જો "	ચ	અનુમ	અ
૩જો "	અ	અનુમ	ઉસ

૩ અર્થ ક્રમ વ, વ અને મ એ નવ પ્રત્યયો ૧ ૩ ૧ છે

(અ) ક, ન, નુ, નુ (ગ્ગે ૫ એ ૧ વગરિય), નુ, ટુ, સુ અને શુમા એ પ્રત્યયા ક જેના નથી

(આ) ખીજ વાનુઓમા વ, મ અને ય અન્ય છે ૬ ૫૫

(૦) હવે જુએ અને નાવ એના અનિટ્ વાનુઓમા યની પૂર્વે ક આવતી નથી ન્યાયે

(ઉ) અન્ને નવ હોય એના અનિટ્ વાનુઓ અથવા વાનુઓના જ અ હોય એના અનિટ્ વાનુઓ વિશે ૬ ૧ છે

યુધિ રુધિ રાધિ વ્યધ્ શુધ માગિ નિધ્યતો । મન્ય હન આપ્ ક્ષિપ્ છુપિ
તપ્ તિપ્ત્વપ્યતિ દપ્યતિ ॥ લિપ્ લપ્ વપ્ શપ્ સ્વપ્ દપિ યમ્ રમ્ લમ્
ગમ્ નમ્ યમો રમિ । કુશિર્ દશિ દિશી દગ્ મૃશ્ રિશ્ રશ્ લિશ્
વિશ્ સ્પૃશ્ કૃષિ ॥ ત્વિપ્ તુપ્ દ્વિપ્ દુપ્ પુપ્ય પિપ્ વિશ્ શિપ્ શુપ્
ઝિપ્યતયો ઘસિ । વસતિર્ વહ્ દિદિ દુહો નહ્ મિહ્ રહ્ લિહ્ વહિ
સ્તયા ॥ અનુદાતા હલ્ન્તેષુ ધાતવો દ્વયધિક શતમ્ ॥

આ કાગિદામા અનિટ્ વાનુઓ છે માત્ર મેળ માટે કેટલાક વાનુઓમા
હ ઉમેગી પડી છે, અને કેટલાકમા ગણુની નિનાની માથે તિ લગાડેલી છે
કેટલી લીટીમાંના ગમ્ અનુદાતાનો અર્થ અનિટ્ ધાય છે

આ કાગિદામા જે કહ્યું છે તે ગણુકાર્યગ્રહિત કાળોમા સામાન્ય ગીતે
ખરુ છે, પણ કેટલીક ખાસ જગ્યાએ ફેફાર કવો પડે છે પદોક્ત
મૃતજાળમા જે ફેફાર કરવા પડે છે તે ઉપર અનાવ્યા છે

આત્મને०

	એ વ.	હિ. વ.	બ. વ
૧લો પુ.	ए	वहे	महे
૨લો „	से	आथे	ध्वे
૩લો „	ए	आत्ते	इरे

૪. ત્રીજો પુરુષ એકવચન અને બહુવચન સિવાય બીજા પ્રત્યયો ગણના બીજા વિભાગના વર્તમાનકાળમાં જે છે તે જ છે. ક્રાઈ રૂપમાં જ કે આ સિવાયના બીજા ક્રાઈ પણ સ્વર પછી ઘે નો ફેર થાય છે. ત્યારે તેની પૂર્વે ૬ લાગે છે અને એ ૬ પૂર્વે ચ, ર, લૂ, વ, ૬ આવ્યો હોય ત્યારે ઉપલો કેન્દ્રાર વિરૂપે થાય છે

૫ ૬ લે એવા પ્રત્યયો ઉપર લખેલા આઠ ધાતુઓ સિવાયના બીજા ધાતુઓમાં ૬ અવસ્થા લે છે

૬. કેટલાક ધાતુઓ જેવા કે ગુપ્ (૧લો ગ પરસ્મૈં), ગ્રપ્, સિધ્ ૧લો ગ ‘મગળ પગિનામ આનવુ’, અથવા ‘વ્યવસ્થા કરતી’, કમ્ *, ગૂજ્, શિદ્, અપ્, મ્યન્દ, ફલ્પ્, શૂજ્, ગાદ્, રધ્, નજ્, લૂપ્, કૃપ્, યદ્, દુદ્, ગુદ્, ગુદ્, સિદ્, અગ ‘વ્યાપવુ’ વગેરે ગાનુકાર્યદિન કાળોમાં નેમ-૪ પડેલ બનકાળમાં નિરૂપે સેટ્ (વેટ્) છે. રજ (દ્વિતીય ભવિષ્યમાં અને ભિનિપન્યર્થમાં સેટ્ જ છે, નિરૂપે સેટ્ નથી), નૂ ૨ ને અને ૪માં ગ, શૂ ૫માં અને નવમાં ગ નિરૂપે સેટ્ છે, પણ પચેસ બનકાળમાં જ સિવાય બીજા પ્રત્યયો પૂર્વે ૬ આવે લે છે

૭. ૨૫મી સહિયરમાં ૫માં સ્તરેના નિતમ પ્રમજો અનુપદ્ય પ્રથમ આત્મની દ્વિત્વિ થાય છે પ્રથમ સ્તરે અગ જેમ ને તેની જ દ્વિત્વિ થાય છે, ૫મીમાં આત્મની ૨મી નથી.

સારે બીજે સ્વઃ જોડાઈ દીર્ઘ ઈ ઈ ઈ ઈ ઈ ગાય જે પોરે. બ્રહ્મકાળના અવિહારી પ્રત્યય પ્રવેં ૬ 'અ' 'ય' 'વ'ની દ્વિરૂપિતા ગણેલી ૩ ગણાય જે

આ પ્રમાણે સર્વ - સર્વઃ ઉપરના ૧) પ્રમાણે- સર્વોત્તમ નીચલા ૬ પ્રમાણે-સર્વોત્તમ ૮ પ્રમાણે તેમજ સર્વ - સર્વઃ - સર્વઃ - સર્વઃ આગળ ગુણ થતો નથી સારે સર્વ - સર્વઃ - સર્વઃ અને સર્વ - સર્વઃ - સર્વઃ , ૨) સર્વ - સર્વઃ - સર્વઃ અને અન્ય ૬નો ય યાય છે, ૩) મો નિયમ પાક ૭, સર્વ - સર્વઃ

૬ પન્નમપદના દ્વિવચન અને ગદ્યવચનના પ્રત્યયો અને આત્મનેપદના બધા પ્રત્યયો અવિહારી છે, અને પન્નમપદના એકવચનમા ગત્રા વિકારી છે (અ) વિકારી પ્રત્યય પ્રવેં ઉપાન્ત્ય સ્વઃ સ્વઃનો ગુણ યાય, (૧) અન્ય સ્વઃ અને ઉપાન્ત્ય બની પાંડેલા પુરુષ એકવચનમા વિકારી અને ત્રીજા પુરુષ એકવચનમા ખાસ વૃદ્ધિ થાય છે (ક) ત્રીજા પુરુષ એકવચનમા અન્ય સ્વઃનો ગુણ યાય છે, અને ઉપાન્ત્ય બ તેમનો તેમ મળે છે

બુધ્ પદમૈં

૧લો પુ	બુવોધ	બુવુધિવ	બુવુધિમ
૨લો "	બુવોધિથ	બુવુધિથુ.	બુવુધિ
૩લો "	બુવોધ	બુવુધિતુ.	બુવુધિ.

બુધ્ - બુવુષ્ ૭ પ્રમાણે-બુવોધ્ , ૬ (અ) પ્રમાણે બુવોધ, બુવુધિવ
પા ૧૦૪, ૩ (આ) પ્રમાણે

આત્મનેં

૧લો પુ	બુવુધે	બુવુધિવહે	બુવુધિમહે
૨લો "	બુવુધિવે	બુવુધિથે	બુવુધિધે
૩લો "	બુવુધે	બુવુધિતે	બુવુધિરે

કૃ પદમૈં

૧લો પુ	ચકાર-ચકર	ચક્રવ	ચક્રમ
૨લો "	ચકર્થ	ચક્રથુ:	ચક્ર
૩લો "	ચકાર	ચક્રતુ:	ચક્ર:

ક્ર-ક્રક્ર-ચક્ર પાતુ ૮૨, ૨ હ અને ક પ્રમાણે-ચકાર-ચક્ર ઉપલા નિયમ
૯ (ખ) પ્રમાણે-ચકાર-ચક્ર, ચક્રવ, ચક્ર્ય વગેરે, પા ૧૦૪, ૩ (અ) પ્રમાણે,

આત્મને૦

૧લો પુ.	ચક્રે	ચક્રવહે	ચક્રમહે
૨લો ,,	ચક્રપે	ચક્રાથે	ચક્રદ્વે
૩લો ,,	ચક્રે	ચક્રાતે	ચક્રિરે
ક્રે માટે (જુઓ ૪, પાતુ ૧૦૫)			

ની પરમૈ૦

૧લો પુ	નિનાય-નિનય	નિન્યિવ	નિન્યિમ
૨લો ,,	નિનયિથ-નિનેથ	નિન્યથુઃ	નિન્ય
૩લો ,,	નિનાય	નિન્યતુઃ	નિન્યુઃ

ની-નીની (પા ૧૦૫, ૭ પ્રમાણે), નિની (૨લો નિયમ ક, પાઠ ૧૧)
-નિર્ન પા ૧૦૬, ૯ (અ) પ્રમાણે-નિનાય ૩લો પુ. એ વ, નિની-નિન્યતુ
(નિ. ૧, પાઠ ૧૧)-નિનયિથ-નિનેથ (પાઠ ૧૩, ૩(૬) ૯ (૬), આત્મને૦
૧લો પ. નિન્યે-નિન્યિઘટે-નિન્યિમહે શ્દ્ ૩લો પુ જગદ-જગદતુ-જગદુ

૧૦ પૂર્વે જોવામાં આવેલા અન્ત્ય ઋવાળા ધાતુઓ તેમજ
દીર્ઘ ન્ અન્તે રાગ એવા ધાતુઓ અને જાગ્ર અને ઋ ધાતુઓમાં અન્ત્ય
ન્તનો ગુણ થાય છે, એટલે અધિકારી પ્રાપ્ય પૂર્વે પણ તેનો ઋ થાય છે.
જૂ, જૂ, પૂ માં વિકલ્પે થાય છે, અને ત્યાં આ ધાતુઓમાં ગુણ થતો નથી
તેથી તેમનો અન્ત્ય થાય છે ક્રૂડ માં પ્રથમમાંનો ગુણ થાય છે

સ્મૃ પન્મૈ૦

	એ. ૧	દિ. ૨	અ. ૫
૧લો પ	સન્માર-સરમર	સન્મરિચ	સન્મન્નિ
૨લો ,,	સન્મર્ય	સન્મરથુ.	સન્મર
૩લો ,,	સન્માર	સન્મરતુ	સન્મરઃ

(૨જો નિયમ (૩) પાક ૧૧ મો, અને ૩જો (૫) અને (૬) પાક ૧૩ મો જુઓ)

શશાર, શશારતુ -શશતુ, શશર-શશુ ઇત્યાદિ

૧૧. જુઠા ગણના કેટલાક ધાતુઓ જેવા કે જુટ, જુટ્ટ, જુટ્, જુટ્ટ, જુ અને જુ પગેલા જૂતકાળના લોપ પુ એ વ અને ૩જો પુ એ. વના પ્રત્યયો, પ્રેગ્ધ બેદનો ભય, અને અધનન જૂતકાળના કર્મણિ ૩જો પુ એ વનો ફ મિત્રાય ખીજ ટાઈ વિગરી પ્રત્યય પૂર્વે ગુણ કે વૃદ્ધિ લેતા નથી જુજોટ (૩જો પુ. એ વ), જુજુટિય. પરાય જૂતકાળમાં ૧લા પુ એકવચનમાં જે ધાતુઓ વૃદ્ધિ લઈ શકે એવા છે તે ધાતુઓ વૃદ્ધિ વિકલ્પે લે છે પણ ગુણ લેતા નથી ખીજ વિગર્યે ગુણ લે કે જુનાવ-જુજવ, જુજોટ-જુજુટ

૧૨ કેટલાક ધાતુઓ જેવા કે અસ્ અને જૂ ખડિત છે, અને ગણકાર્યરહિત કાળોમાં તેમના રૂપો થતા નથી

૧૩ આ અતે હોય એવા ધાતુઓમાં (અ) ૧લા અને ૩જા પુ એ વ પરસ્મૈપદમાં અ પ્રત્યયને બદલે ઔ આવે છે (ખ) સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારી પ્રત્યયો પૂર્વે અને ફ લે એવા પ્રત્યયો પૂર્વે અન્ત્ય આનો લોપ થાય છે

જ્ઞા પરસ્મૈ

૧લો પુ	જજ્ઞૌ	જજ્ઞિવ	જજ્ઞિમ
૨જો "	જજ્ઞિથ-જજ્ઞાથ	જજ્ઞથુ	જજ્ઞ
૩જો "	જજ્ઞૌ	જજ્ઞતુ.	જજ્ઞઃ

જ્ઞા-જજ્ઞા અને અનો ઔ થતા જજ્ઞૌ ઇષ પૂર્વે આનો લોપ થતા તેમજ સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે લોપ થતા જજ્ઞ + ઇષ = જજ્ઞિય અને જજ્ઞથુ વગેરે

૧૪ ગણકાર્યવાળા કાળોના અને વર્તમાનકૃદના પ્રત્યય સિવાય ખીજ પ્રત્યય પૂર્વે ધાતુઓનો અન્ત્ય ઇ, ઈ, ઓ ને બદલે આ મુકાય છે. જલે ૩જો પુ જાલૌ-જાલતુ-જાલુ ૨જો પુ જામિલય-જાલાથ વગેરે

૧૫ (અ) પરાક્ષ જૂતકાળમાં મૂની દ્વિરુક્તિ થતા જમૂવ રૂપ થાય છે.

(૨જો નિયમ (૩) પાઠ ૧૧ મો, અને ૩જો (૫) અને (૬) પાઠ ૧૩ મો જુઓ)

શશાર, શશારતુ -શશ્રતુ, શશરુ -શશ્રુ ઇત્યાદિ

૧૧ છઠ્ઠા ગણના કેટલાક ધાતુઓ જેવા કે કુટ્, સ્ફુટ્, જુટ્, સ્ફુર, નૂ અને ઘૂ પરોક્ષ ભૂતકાળના ૧લો પુ એ વ અને ૩જો પુ એ વના પ્રત્યયો, પ્રેગ્ધ ભેદનો ભય, અને અધનત ભૂતકાળના ઝર્મણિ ૩જો પુ એ વનો ૬ સિવાય ખીજા કોઈ વિઠારી પ્રત્યય પૂર્વે ગુણ કે વૃદ્ધિ લેતા નથી તુજોટ (૩જો પુ. એ વ), તુજુટિય. પરોક્ષ ભૂતકાળમા ૧લા પુ એકવચનમા જે ધાતુઓ વૃદ્ધિ ક્ષેપ શકે એવા છે તે ધાતુઓ વૃદ્ધિ વિકલ્પે લે છે પણ ગુણ લેના નથી ખીજા વિકલ્પે ગુણ લે કે જુનાવ-જુનુવ, જુકોટ-જુકુટ

૧૨ કેટલાક ધાતુઓ જેવા કે ભસ્ અને જૂ ખડિન છે, અને ગણકાર્યરહિત કાળોમા તેમના રૂપો થતા નથી

૧૩ આ અતો હોય એવા ધાતુઓમા (અ) ૧લા અને ૩જા પુ એ વ પરમૈપદમા જ પ્રત્યયને મદલે ઔ આવે છે (૫) સ્વચ્છી શરૂ થતા અવિકારી પ્રત્યયો પૂર્વે અને ૬ લે એવા પ્રત્યયો પૂર્વે અન્ય આ નો લોપ થાય છે

જ્ઞા પગમૈ૦

૧લો પુ	જજ્ઞૌ	જજ્ઞિવ	જજ્ઞિમ
૨જો "	જજ્ઞિથ-જજ્ઞાથ	જજ્ઞથુ.	જજ્ઞ
૩જો "	જજ્ઞૌ	જજ્ઞતુ.	જજ્ઞુ.

જ્ઞા-જજ્ઞા અને અનો ઔ થતા જજ્ઞૌ ૬ય પૂર્વે આનો લોપ થતા તેમજ સ્વચ્છી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે લોપ થતા જજ્ઞ + ૬ય = જજ્ઞિય અને જજ્ઞથુ વગેરે

૧૪ ગણકાર્યવાળા કાળોના અને વર્તમાનદૃષ્ટના પ્રત્યય સિવાય ખીજા પ્રત્યય પૂર્વે ધાતુઓને અન્ય એ. એ. ઓ ને મદલે આ મુદાય છે. જલ્લે ૩જો પુ જલ્લૌ-જલ્લનુ -જલ્લુ ૨જો પુ જલ્લિય-જલ્લાય વગેરે

૧૫ (અ) પગલ ભૂતકાળમા મૂની દ્વિરુકિત થતા ઘમૂવ ૩૫ થાય છે

(૨જો નિયમ (૩) પાઠ ૧૧ મો, અને ૩જો (૪) અને (૫) પાઠ ૧૩ મો જુઓ)

સશાર, સશારતુ-સશ્રતુ, સશાર-સશ્રુ ઇત્યાદિ

૧૧ જુઓ ગણુના કેટલાક ધાતુઓ જેવા કે કુટ્, સ્ફુટ, તુટ, સ્ફુર, નૂ અને ધૂ પરોક્ષ ભૂતકાળના ૧લો પુ એ વ અને ૩જો પુ એ વ ના પ્રત્યયો, પ્રેગ્ક બેન્નો અય, અને અઘતન ભૂતકાળના ડર્મણિ ૩જો પુ એ વ નો ૩ સિવાય બીજા કાઈ વિઙ્ગરી પ્રત્યય પૂર્વે ગુણ કે વૃદ્ધિ લેતા નથી તુત્રોટ (૩જો પુ. એ વ), તુત્રુટિય, પરોક્ષ ભૂતકાળમા ૧લા પુ એકવચનમા જે ધાતુઓ વૃદ્ધિ લઈ શકે એવા છે તે ધાતુઓ વૃદ્ધિ વિકૃત્તો લે છે પણ ગુણ લેતા નથી બીજા વિઙ્ગ્યે ગુણ લે છે જુનાવ-જુનુવ, જુત્રોટ-જુત્રુટ

૧૨ કેટલાક ધાતુઓ જેવા કે અસ્ અને વ્રૂ ખડિત છે, અને ગણુકાર્યરહિત કાળોમા તેમના રૂપો થતા નથી

૧૩ આ અતે હોય એવા ધાતુઓમા (અ) ૧લા અને ૩જા પુ એ વ પરમ્પ્રેષમા અ પ્રત્યયને મદ્દે ઔ આવે છે (બ) સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારી પ્રત્યયો પૂર્વે અને ૩ લે એવા પ્રત્યયો પૂર્વે અન્ત્ય આ નો લોપ થાય છે

જ્ઞા પરમ્પ્રે

૧લો પુ	જજ્ઞૌ	જજ્ઞિવ	જજ્ઞિમ
૨જો „	જજ્ઞિથ-જજ્ઞાથ	જજ્ઞથુ.	જજ્ઞ
૩જો „	જજ્ઞૌ	જજ્ઞતુ.	જજ્ઞુઃ

જ્ઞા-જજ્ઞા અને બનો ઔ થતા જજ્ઞૌ ૩ય પૂર્વે બાનો લોપ થતા તેમજ સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે લોપ થતા જજ્ઞ + ૩ય = જજ્ઞિય અને જજ્ઞથુ વગેરે

૧૪ ગણુકાર્યવાળા કાળોના અને વર્તમાનકૃદ્ધતના પ્રત્યય સિવાય બીજા પ્રત્યય પૂર્વે ધાતુઓનો અન્ત્ય ઇ, ઈ, ઓ ને મદ્દે આ મુકાય છે. મ્લૈ ૩જો પુ જગ્લૌ-જગ્લતુ-જગ્લ ૨જો પુ જગ્લિથ-જગ્લાથ વગેરે

૧૫ (અ) પરોક્ષ ભૂતકાળમા મૂની દ્વિરુકિત થતા વમૂવ ૩પ થાય છે

(ખ) જિ ના જ્ નો ગ્ થાય છે, હિ ના હ્ નો ઘ્ થાય છે અને ચિ ના ચ્ નો વિકલ્પે ક્ થાય છે.

બભૂવ, બભૂવિથ, જિગાય-જિગય, જિગિયવ, જિગેથ-જિગયિથ, પાનુ ૧૦૪, ૩ (ઊ) પ્રમાણે, જિઘાય, વિક્રાય કે ચિઘાય

૧૬. સ્વરથી શરૂ થતા અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે ગમ્, હન્, જન્, જ્ઞન્ અને ઘસ્ ધાતુઓમાના ઉપાન્ત્ય અ નો લોપ થાય છે હ નો ઘ્ બધી જગ્યાએ થાય છે જન્ અને ઘસ્ મા અ નો લોપ થતા તેઓ જ્ અને ક્ અનુક્રમે થાય છે

હન્ પરસ્મૈ૦

૧લો પુ	-જઘન	જઘ્નિવ	જઘ્નિમ
૨જો ,,	જઘનિથ-જઘન્થ	જઘ્નથુઃ	જઘ્ન
૩જો ,,	ઇન	જઘ્નતુઃ	જઘ્નુઃ

૧૭. હ + અધિ 'અભ્યાસ કરવો' નું પ્રત્યયરહિત રૂપ પરાક્ષ ભૂતકાળમા અધિજગા થાય છે અધિજગે-અધિજગાતે-અધિજગિરે વગેરે.

૧૮ (અ) સ્તજ્ અને દ્વજ્ મા ક્ર ને બદલે ર્ થાય છે એટલે સ્તજ્ ને દ્રજ્ થાય છે, પણ આ ફેરફારો જ્યારે તેની પછી વ્યંજનથી શરૂ થતા વિકારી પ્રત્યય હોય ત્યારે થાય છે. (ખ) આ ધાતુઓમા ય પૂર્વે હ વિકલ્પે મુકાય છે સ્તજ્-સ્તસજ્-સસ્તજ્ + થ - સસ્તજ્ + થ (ઉપર જુઓ) -સસ્તષ્ + થ - (પાઠ ૯, નિયમ ૯ પ્રમાણે) -સસ્તષ્ + ઠ માર્ગોં પા. ૨૧ * પ્રમાણે-સસ્તષ્ તેજ પ્રમાણે દ્વષ્ઠ વળી સસર્જિથ અને દદર્શિથ પણ થાય છે પ્રચ્છ-પ્રચ્છિથ-પ્રષ્ઠ પાઠ ૧૩, ૩ (ઉ) પ્રમાણે.

૧૯ અનિટ્ ધાતુઓ જેમા ક્ર ઉપાન્ત્ય હોય તે ધાતુઓમા ધોષ વ્યંજનથી શરૂ થતા વિકારી પ્રત્યય પૂર્વે તે ક્ર નો વિકલ્પે ર્ થાય છે જેમકે દ્વષ્ઠ અથવા દદર્ષ્ય, તત્રષ્ઠ અથવા તતર્ષ્ય વળી દદર્ષિથ અને તતર્ષિથ

૨૦. અદ્ ને બદલે પરાક્ષ ભૂતકાળમા વિકલ્પે ઘસ્ થાય છે, અને જ્યારે ઘસ્ થાય ત્યારે ય પૂર્વે હ, ઘસ્ મા ખાસ આવે છે. અવિકારક પ્રત્યયોથી કેવા રૂપ થાય છે તે માટે ૧૬મો નિયમ જુઓ.

जम्बुमाली जहौ प्राणान् ग्राव्णा मारुतिना हतः ।
वभाण स न मे मायां जिगायेन्द्रोऽपि किं नृभिः ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧ ગાધિ નામના રાજ્યએ ભૃગુના છોકરા ઋચીકને પોતાની દીકરી આપી (દા)

૨. તેણે જન્મદગ્નિ નામના છોકરાને જન્મ આપ્યો (સૂ)

૩ જન્મદગ્નિ ગેણુકાને પરણ્યો (પરિ + ની)

૪ તેની ખરાબ યાદ માટે તે એક વખત ગુસ્સે થયો, (ક્રુપ)
અને પોતાના દીકરાઓને તેને મારી નાખવા ફરમાવ્યું (વિશ્)

૫ સૌથી નાના દીકરા પરશુરામ સિવાય તે કામ કોઈએ કર્યું નહિ. (ક્ષ)

૬ પોતાની કુહાડીથી તેણે માયુ તેણે કાપી નાખ્યું. (છિદ્)

૭ જન્મદગ્નિ એ કામથી ખુશ થયા (તુષ) અને કહ્યું (અભિ + ધા),
“ પુત્ર, તું વગર મારા.”

૮ પરશુરામે વિનંતિ કરી (વૃ) કે મારી મા જીવતી થાય અને તેના પાપથી છુટે

૯ ત્યારે જન્મદગ્નિએ કહ્યું (વિ + આ + હ આત્મને ૦) “ તેમ થાઓ ” અને રેણુકા જીવતી બીધી (વદ્ + સ્થા)

નર્દ ૧૦મો ગણ, નાથ, નાધ, નન્દ, નક્, ન અને નૃત્ત સિવાયના નૃથી શરૂ થતા ધાતુઓમા ર્ વાળો ઉપસર્ગ પૂર્વે આવતા ન્નો ન્ થાય છે ર્ અને ન્ની વચ્ચે માર્ગોંમા ન્નો ન્ થાય એ નિયમમા આપેલા જ અક્ષર આવી શકે. કેટલાકના મત પ્રમાણે નાધ, નૃ અને નન્દ એ અપવાદમા ગણાતા નથી.

કમ્ ૧૦ ગ. * આત્મને૦ આહવુ,
પ્રીતિ કરની
કલિન્ન પુ દેશનુ નામ છે.
કાનન ન જગલ
કુમુદ ન. રાને ખીલતુ કમળ
કૃતિકા સ્ત્રી. દત્તક લીલેલી દીકરી
ક્લુષ્ ૪ ગ પરસ્મૈ૦ શુસ્સે થવુ
ક્ષણિક્ત્વ ન લાથુ વાર હોવુ તે
ક્ષત ક્ષણ નુ કર્મણિ બૂ કૃ
ધાયક થયેલુ
ગદ્ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ ખોલવુ
ગાન્ધર્વ પુ એક જાતની પરણવાની
રીત, આ રીતે સ્ત્રી અને પુરુષની
માહોમાહેની કબૂલાતથી પરણાય છે
ગુપ્ × ૧ ગ રક્ષણુ કરવુ
ગ્રાવન્ પુ પથ્થર
ઘસ્ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ ખાવુ
ચારુસર્વાક્ષી સ્ત્રી. (ચારુ સુદર,
સર્વાક્ષી સત્રજા અવયવો) જેના
બધા અંગ સુદર છે એવી સ્ત્રી.

ચિ નિસ્ જોડે, નક્કી કરવુ, નિમય
કરવો
જમ્બુમાલિન્ પુ. રાક્ષસનુ નામ છે.
જ્વલ્ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ પ્રકાશવુ
લ્પ્ ૪ ગ પરસ્મૈ૦ તરસ લાગની
દિવ્યાશ્રમપદ ન. (દિવ્ય સ્વર્ગના
જેવુ, આશ્રમપદ ન. આશ્રમ)
સુદર આશ્રમ
દ્વ્ ૪ ગ પરસ્મૈ૦ ગર્વ ધરવો
દુ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ દોડવુ
નુ અ. શક અથવા અટકળ
ખતાવનાર અવ્યય
પદ્મ ન દિવસે ખીલતુ કમળ
પલાયમાન (પરા + અય્ ૧ ગ.
આત્મને૦ “જવુ” નુ વર્તમાન
કૃદન્ત, રા નો લા થાય છે) દોડવુ
પુરસ્તાત્ કિ વિ સામે, આગળ
પૂર્વ સર્વ. પહેલુ
વહિસ્ કિ વિ. બહાર
મળ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ ખોલવુ

ગણકાર્યરહિત કાળમા ૧૦ મા ગણના અય પ્રલયનો આ ધાતુમા
વિકલ્પે લોપ થાય છે આ ગણના ખીજ બધા ધાતુઓમા અય કાયમ
રહે છે, પણ તેમનો અન્ય અ લોપાય છે. આશીર્વાદાર્થ પરસ્મૈ૦ અને
અઘતન ભૂતકાળ સિવાયના બધા ગણકાર્યરહિત કાળોમા અને અર્થમા
આ ફેરફાર થાય છે.

x આ ધાતુ અને ખીજ જે ધાતુઓ પહેલા પાઠમા આપ્યા છે,
તેમા ગણકાર્યરહિત કાળમા અય્ વિકલ્પે લગાડાય છે.

મન્દતા સ્ત્રી. ધીમાપાણુ, મુસ્તી
મત્ત મદ્ નુ બૂ કૃ ઉન્મત્ત
માયા સ્ત્રી કરામત, યુક્તિ, ઝદુ
મૂર્છ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ બેલાન થવુ
મૃગયા સ્ત્રી શિકાર
મ્લૈ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ ચીમળાવુ,
નગ્મ થવુ, થાકી જવુ

રક્ત ન લોહી
રઘ્ ન ૪ ગ પરસ્મૈ૦ ઇન્ન કરવી
હુઠ્ ૧ ગ આત્મને૦ આગોઠવુ
વમ્ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ ઓકવુ, ઊલટી
કરવી

અવિવેક વ્યભિચાર પુ
ઋચીક (ઋષિનુ નામ છે) ઋચીક પુ
કદી નહીં નૈવ અ ન કદિંચિત્ અ
કાર્તવીર્ય (એક રાજાનુ નામ છે.
એને પરશુરામે માર્યો હતો)
કાર્તવીર્ય પુ
કુહાડી પરશુ પુ
ગાધિ (રાજાનુ નામ છે) ગાધિ પુ
ધણુ મૃશમ્ કિ વિ

વિમૂત્તિ સ્ત્રી પૈસા, ચડતી મિથિતિ
સસૈનિક પુ સ્ત્રી ન સિપાઈઓ
સાથે

સિઘ્ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ નિયમિત
કરવુ, સારા નીકળવુ
સ્તન્ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ ગડવુ, ગાજ-
વીજ કરવી

સ્નિહ્ ૪ ગ પરસ્મૈ૦ સ્નેહ રાખવો
સ્તુ ૨ ગ પરસ્મૈ૦ વહેવુ
સ્ત્ર ૧ ગ પરસ્મૈ૦ અવાજ કરવો
હત્ત હન્ નુ કર્મણિ બૂ કૃ
મગયેહુ

હૃટી મુક્ત મુચ્ નુ કર્મણિ બૂ કૃ
મુક્તા સ્ત્રી., હૃટા થવુ, મુચ્
(કર્મણિ રૂપ વાપરો)
જડમૂળથી કાપી નાખવુ ઝદ્ + મૂલ્
૧૦ ગ ઉન્મૂલયિતુમ્ હેતુર્થ
કૃદન્ત
જમદગ્નિ (ઋષિનુ નામ છે)
જમદગ્નિ પુ
જીવતી જીવન્તી સ્ત્રી જીવ્ નુ કર્તારિ

* સ્વરથી શરૂ થતા પ્રલય પૂર્વે રઘ્ અને જમ્ માના બ પછી
ન ઉમેરાય છે, જેમકે રરન્ધ (પરોક્ષ બૂ કૃ ઉગ્મે પુ. એકવચન)
અહીં સ્વરની વૃદ્ધિ થતી નથી, કારણ કે ન ઉમેરાય છે, સારે તે ઉપાન્ત
હોતો નથી રઘ્ મા અઘતન જૂતકાળમા ન ઉમેરાતો નથી, તેમજ
પરોક્ષ જૂતકાળ સિવાય જ્યારે ૩ લે છે સારે પણ ઉમેરાતો નથી.

વર્તમાન કૃદન્ત સજીવા સ્ત્રી (જીવ
પુ. જિંદગી, અને સ [સહ ને
ઠેકાણે] અ. સાથે)
નામનું નામ અ., નામ્ના તૃ. એ
(નામન શબ્દ ઉપરથી)
નાનામા નાનુ કનિષ્ઠ પુ. સ્ત્રી ન

પાછા જીવતા થવું પુનર્ + જીવ
ભૃગુ (ઋષિનું નામ છે.) મૃગુ પુ.
રેણુકા (જન્મદામિની વહુ અને
પરશુરામની મા) રેણુકા સ્ત્રી
સિવાય ક્રત્તે અ. (પચમી લે છે.)

પાઠ ૧૪મો

પરોક્ષ ભૂતકાળ (ચાલુ)

૧ જ્યારે ધાતુમા એ સાદા વ્યજનની વચ્ચે જ હોય અને ધાતુનો
વ્યજન દ્વિરુક્તિમા બદલાયો ન હોય, ત્યારે અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે અને
પરસ્મૈપદમા ખીજા પુરુષ એકવચનનો જ પ્રત્યય રૂ લે છે ત્યારે તેની પૂર્વે
જ ને બદલે ઈ મુકાય છે, અને દ્વિરુક્ત વ્યજનનો સ્વર સાથે લોપ થાય છે.

તન્ પરસ્મૈ૦

	એ વ	દ્વિ. વ	પ. વ
૧ લો પુ.	તતાન-	તેનિવ	તેનિમ
૨ જો ,,	તેનિથ	તેનથુઃ	તેન
૩ જો ,,	તતાન	તેનતુઃ	તેનુઃ

તન્ ધાતુમા ઉપરના નિયમની બધી શરતો આવી જાય છે, નન્દમા
બધી શરતો આવતી નથી, કારણ કે એમા જોડાક્ષર છે, અને ગદ્ અને
મળમા પણ તેમજ છે, કારણ કે દ્વિરુક્તિ પામતા સ્વરયુક્ત વ્યજનમા જ્
અને વ્ અનુક્રમે દ્વિરુક્ત થાય છે, તેથી આ પ્રમાણે રૂપો થાય છે

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	પ. વ.
૩ જો પુ.	નનન્દ	નનન્દતુઃ	નનન્દુઃ
,,	જગાદ	જગાદતુઃ	જગાદુઃ
,,	વમાણ	વમાણતુઃ	વમાણુઃ

પણ નેન્દતુઃ, ગેદતુઃ, મેણતુઃ વગેરે થતાં નથી

૬ સપ્રસારણ પછીનો સ્વર લોપાય છે.

૭. જ્યારે જોડાક્ષરમા ખેડિ અક્ષર સપ્રસારણ લે એમ હોય, ત્યારે પાછલો અક્ષર સપ્રસારણ લે છે

યજ્

પરસ્મૈં

આત્મેનં

એ વ.

દ્વિ. વ.

પ્ર વ

એ વ

દ્વિ. વ.

પ્ર વ.

૧લો પુ ઇયાજ-ઇયજ ઈજિવ ઈજિમ ઈજે ઈજિવહે ઈજિમહે
૨જો „ ઇયજિથ-ઇયષ્ઠ ઈજયુઃ ઈજ ઈજિષે ઈજાથે ઈજિષ્ઠે
૩જો „ ઇયાજ ઈજતુઃ ઈજુઃ ઈજે ઈજાતે ઈજિરે

યજ્ - યયજ્ - ઇયજ્ ૫ પ્રમાણે-ઇયજ્ ૬ પ્રમાણે-ઇયાજ યજ્ - ઈજ્
૪ અને ૬ પ્રમાણે-ઇજ્-ઈજ્+અતુ-ઈજતુ યજ્-ઇયજિથ અથવા ઇયજ્+થ
પા. ૧૦૪, ૩ (ગિ) પ્રમાણે ઇયષ્ + થ પા ૬૯, ૯ પ્રમાણે - ઇયષ્ + ઠ = ઇયષ્ઠ
માર્ગોં પા. ૨૧ નોધ પ્રમાણે વ્યઘ્ - વ્યઘ્વઘ્ - વિઘ્વ્યઘ્ ૫ અને ૭
પ્રમાણે-વિઘ્વ્યઘ્ ૬ પ્રમાણે વિઘ્વાઘ સ્વપ્ - સ્વસ્વપ્ - સુસ્વપ્ - સુઘ્વપ્ + અ-
સુઘ્વાપ વ્યઘ્-વિઘ્-વિઘ્વિઘ્+અતુ-વિઘ્વિઘ્તુ સ્વપ્-સુપ્-સુઘ્વપ્+અતુ-સુઘ્વપતુઃ.
વચ્ - પરસ્મૈં ૩ જો પુ. ઉચાચ - ઉચતુ - ઉચુ - ૨ જો પુ. એ વ ઉચવિથ
૬ ઉચકથ - આત્મેનં ઉચે - ઉચાતે ધત્યાદિ

૧. (અ) દ્રહ્, મુહ્, સ્તુહ્ અને સ્તિહ્ માં જ્યારે હ્ની પછી અનુનાસિક કે અન્તઃસ્થ સિવાયનો કોઈપણ વ્યંજન આવે અથવા તો કંઈ પણ ન આવે તો હ્નો ઘ્ અથવા હ્ થાય છે.

મુમોહિય, મુમોહ્ + ય (૬ ઠો નિયમ, પાઠ ૧૩ મો) - મુમોહ્ + ય
અથવા મુમોઘ્ + ય = મુમોહ અથવા મુમોઘ

જો ધાતુનો આદ્યવ્યંજન સ્ હોય અને તે સ્ની પછી સ્વર કે દન્ત્ય વ્યંજન આવ્યો હોય તે ધાતુઓ, અને સ્વદ્, સ્તિદ્, સ્વઙ્, સ્વપ્ અને સ્તિ ધાતુઓના સ્ની પૂર્વે સામાન્ય રીતે એક જ પદમા અ અથવા ળા સિવાય કોઈ સ્વર અથવા કંઈ વ્યંજન આવ્યો હોય તો સ્નો ઘ્ થાય છે. સેઙ્, સ્પ્, સ્ઙ્, સ્, સ્ત્, સ્ત્, અને સ્ત્યૈ અપવાદ્ધ છે.

(ખ) ઓપીજ સ્થિતિએ નદમાના અન્ય દ્વેષ ૧ થાય છે. નેત્રિય અને નનત + ય = નનત + ય = નનત

૨. હમા પાડના સામાન્ય ક્રમ નિયમ પ્રમાણે ત્યાં નહતા દ્વેષો લેવા થાય છે, ત્યાં પૂર્વના જ અર્થના આનો ઓ થાય છે,

વદ-તદ-કાદ-ય-કાદ-ય પા ૪ ૧ પ્રમાણે-કાદ-ય પા ૧૧
૨ પ્રમાણે-કવદ-ય માર્ગ પા ૨૧ પ્રમાણે કવદ પા ૨૧, ૩ પ્રમાણે
વળી આ નિયમ પ્રમાણ કોડ પા ૧૦ પણ કવદ નહિ

૮ (અ) જે પદ્મને અને આત્મને પદ્મા પરોક્ષ ભૂતકાળના વિકારક પ્રત્યય પૂર્વે કવદ અને કદ અગાઉ કદ ૩૧ અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે લે છે, અને જો પદ્મને અને આત્મને 'કાદ' નું વિવ્યય વિકારક પ્રત્યય પૂર્વે અને વિત્તિ અવિકારક પ્રત્યય પૂર્વે થાય છે કવદ માં થ પહેલાં હ આવે છે

નહિ તો ૧૩મા પાડના ૧૨મા નિયમ પ્રમાણે કદ ૫૩૮ વ્યે-
વ્યે-વદ-કવદ ૭ પ્રમાણે-વિવ્યે ૮ પ્રમાણે-વિવ્યે + ઇ - વિવ્યાય એ જ
પ્રમાણે જેના વિકારક પ્રત્યય લગાડના થતા ૩૧ સમજવા

(ખ) જે પદ્મને અને આત્મને 'કાદ' નો પરોક્ષ ભૂતકાળના બધા રૂપોમા હુ થાય છે, અને જો નો હુ થાય છે

એટલે પરોક્ષ ભૂતકાળના બધા વિકારક પ્રત્યયો પૂર્વે સપ્રસારણ લે
છે જે-કવદ-હુ ૬ પ્રમાણે

(૬) જે અને જો ના રૂપો આપેલા અગ પ્રમાણે પણ થાય છે.
વે-વા પા ૧૦૮, ૧૪ પ્રમાણે વવા-વવૌ, વવતુ, વવુ પા ૧૦૮, ૧૩
(અ) અને (ખ) પ્રમાણે

૯ અદ, કદ અને વ્યે માં થ પહેલાં હ ખાસ આવે છે ૨ જો પુ.
એ ૫ આરિય ૩ જો પુ આર-આરુ-આર

૧૦. મસ્જ અને નજ્ ધાતુમાં વ્યજનથી શરૂ થતા વિકારક પ્રત્યય પૂર્વે જ પછી ન ઉમેરાય છે, એટલે નનષ્ થાય. અહીં થ પૂર્વે જ આવતી નથી

૧૧. (અ) જો દ્વિરુક્ત સ્વરયુક્ત વ્યજનમાં જ જ હોય તો તે લખાય છે.

(ખ) જ થી શરૂ થતા અને જોડાક્ષર અન્તે હોય એવા ધાતુઓ અને ઋ થી શરૂ થતા ધાતુઓ, તેમ જ અજ્ 'આપવુ,' દ્વિરુક્ત થતા સ્વરયુક્ત વ્યજન પછી ન લે છે

	એ. વ.	દ્વિ વ.	ખ. વ.
અર્દ્ ૩ જો પુ	આનર્દ	આનર્દતુઃ	આનર્દુઃ
અન્ત્ "	આનન્ત	આનન્તતુઃ	આનન્તુઃ
ઋજ્ "	આનૃજે	આનૃજાતે	આનૃજિરે

૧૨ (અ) જ કે આ સિવાયના કોઈ પણ દીર્ઘ સ્વરથી શરૂ થતા અથવા હ્રસ્વ સ્વરથી શરૂ થતા પણ તે હ્રસ્વ સ્વર પછી જોડાક્ષર આવ્યો હોય એવા ધાતુઓના પરોક્ષ ભૂતકાળના રૂપો ધાતુને આમ લગાડીને ક્ર, મૂ કે અસના પરોક્ષ ભૂતકાળના રૂપ લગાડ્યાથી થાય છે. ઋછ્મા જ રૂક્ત આ પ્રમાણે થતુ નથી (ખ) ૧૦માં ગણના ધાતુઓ ગ્રેરક બેદના, ઇચ્છાદર્શક બેદના અને ખીજ સાધિત ધાતુઓના અથવા સામાન્ય રીતે એકથી વધારે સ્વરવાળા ધાતુઓના પરોક્ષ ભૂતકાળના રૂપો આ રીતે થાય છે. આ રૂપ આમ પરોક્ષ ભૂતકાળ કહેવાય છે. (ક) જ્યારે ધાતુ આત્મનેપદનો હોય છે ત્યારે આત્મનેપદના ક્રના રૂપ લાગે છે, અને પરસ્મૈપદનો હોય તો પરસ્મૈપદના ક્રના રૂપ લાગે છે.

ઈશ્ આત્મને (અ)

	એ વ	દ્વિ વ	ખ વ.
૧ લો પુ.	ઈશાંચક્રે	ઈશાંચક્રવહે	ઈશાંચક્રમહે
૨ જો "	ઈશાંચક્રષે	ઈશાંચક્રાથે	ઈશાંચક્રઢે
૩ જો "	ઈશાંચક્રો	ઈશાંચક્રાતે	ઈશાંચક્રિરે

ખીજ રૂપ ઈશામાસ, ઈશાંબમૂવ વગેરે.

ते ब्रह्माणमुपसंगम्योचुर्भगवन्नस्त्रिलोक्यं दानवैरयंते
किमत्र करवामहे ।

पदमेष्टुवाच भो देवा दधीचमृषिं गत्वा तस्यास्थानि
ध्वम् । तेषां वज्रं कृत्वा वृत्रं हत ।

तथेति प्रतिज्ञाय ते सर्वे दधीचस्याश्रममुपययुः ।

तमृषिं देवाः प्रणमुस्तस्यास्थानि च ययाचिरे ।

ततः स महात्मा त्रैलोक्यस्य हितायान्मनः प्राणानुत्सृज्य ।

तस्य परासोरस्थानि देवा जगृहुस्त्वष्टां च गन्वा तं
तेषामुग्रं वज्रं कारयामासुः ।

ततस्त्वष्टा शक्रमुवाचैतद्गृहीत्वा वृत्रं जहि ।

इन्द्रेण सहिता देवा रोदसी आचृत्य विप्रन्तं काष्ठैर्गभि-
रक्षितं च वृत्रमासेदुः । तांश्च युद्धायानुवृषिरे ।

तैः सह देवानां तुमुलं युद्धं समापेद । रज्रोभिः सर्वा दिशां
व्यानक्षिरे । दानवैभ्यश्च देवा नृशं व्रमुः ।

इतस्ततः प्रधावतां तेषां वनं देवा वैश्वत्यान् मेहिरे
भीताश्च पलायामासुः ।

तादृशांस्तान्दष्ट्रेन्द्रो विष्णुं शङ्क्यं ब्रवाज ।

ततो विष्णुरात्मनन्तेज इन्द्रं निदधे देवाश्च नृदेवश्चापि
तथा विदधिरे ।

ततो रणधुरामेकोऽपीन्द्र उवाह ।

स वृत्रस्य वधाय महद्वज्रं मुमेत्य । तेन इतो वृत्रो भूर्भो
सुषाय ।

कोट्याकोट्या युग्डामेकैकं त्वष्ट्रे दिगम् ॥

तत्कर्म वारिपुत्रस्य दृष्ट्वा त्रिभ्यं त्रिभिर्मन्ये ।

संवत्सराक्षसाः सर्वे बहु नने च गवयः ॥

सुग्रीवां मुमुद्रे देवाः सार्जिगृध्रुः सार्जिन्मयाः ।

વિભિષણોઽભિતુષ્ટાવ પ્રશશંસુઃ પ્લવંગમાઃ ॥

રાઘવો ન દયાચક્રે દધુર્ધૈર્ય ન કેચન ।

મધ્ને પતન્નવદ્ધોરૈર્હાદિતિ ચ વિચુકુશે ॥

* પ્રાણા દધ્વંસિરે ગાત્રં તસ્તમ્મે ચ પ્રિયે હતે ।

ઉચ્છશ્વાસ ચિરાદ્દીના રુરોદાસૌ રરાસ ચ ॥

લોહવન્ધૈર્વવન્ધે નુ વજ્રેણ કિ વિનિર્મમે ।

મનો મે ન વિના રામાદ્યત્પુસ્ફોટ સહસ્રથા ॥

ઉત્તેરિથ સમુદ્રં ત્વ મદર્યેઽરીઞ્ જિહિંસિથ ।

મમર્યે ચાતિધોરા મા † ધિઞ્જીવિતલધૂકૃતામ્ ॥

માલિન્યં માર્જયામાસ ચન્દ્રમાસ્તિમિરૈઃ કૃતમ્ ।

ખલૈર્દત્તં મૃપા દોષમિવ સત્પુરુષઃ સતામ્ ॥

† એન્દ્રેણ હ વૈ મહાભિષેકેણ સર્વત આઙ્ગિરસો મરુત્તમાવિક્ષિ-
તમભિષિપેચ । તસ્માદુ મરુત્ત આવિક્ષિતઃ સમન્તં સર્વતઃ પૃથિવીં
જયન્પરીયાયાશ્વેન ચ મે વ્યેનેજે । § તદપ્યેષ શ્લોકોઽભિગીતઃ ।

મરુત પરિવેષારો મરુત્તસ્યાવસન્ગૃહે ।

આવિક્ષિતસ્ય કામપ્રેર્વિશ્વેદેવાઃ સભાસદ ઇતિ ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧ આરે કાલેયનો નેતા માર્યો ગયો (હન્ ડર્મણિ), ત્યારે તેઓ
અત્રતથી લડ્યા (યુવ્), પરંતુ દેવોએ તેમને અતે વરા ડર્મી (જિ)

૨ પછી તેઓ માહોમાહે સલાહ લેવા ભેગા થયા (મન્ત્ર અથવા
મન્ત્ર ક્ર) અને વિશ્વનો નાશ કરવાનો ડરાવ ડર્મો (નિત્ + ચિ)

છન્દ્રજિતના અસ્ત્રથી મર્છા પામેલા રામને જોઈને સીતાની
અવસ્થાનુ વર્ણન છે પછીના એ શ્લોકમા સીતાનો વિલાપ છે

† ધિક્ અવ્યય ખીજ વિભક્તિ લે છે

† એન્દ્રો મહાભિષેક નામનો રાજ્યાભિષેકનો એક પ્રકાર છે એનાથી
દેવોએ ઇન્દ્રનો રાજ્યાભિષેક ડર્મો હતો એ જ પ્રકારથી જે મનુષ્યને
રાજ્યાભિષેક કરવામા આવે તે અન્દ્રેન થાય છે, અને આખી પૃથ્વીને
જીતવા સમર્થન થાય છે § અહીં તદ્ નો અર્થ તસ્માત્ છે.

૩. એ કાર્ય માટે બ્રાહ્મણ અને ઋષિઓનો નાશ કરવો એ જ ઉત્તમ ઉપાય છે એમ ધાર્યું (મન્), કારણ કે તેઓ ધર્માદિ ક્રિયાઓ (તપ્ અથવા ચર્) તેમજ યજ્ઞાદિ કરતા હતા (તન્ અથવા આ + હ્), તેને લીધે વિશ્વ ટકી રહ્યું હતું. (આ + અિ, અવ + ભવ્)

૪. તેથી તેઓ દરિયામાં છુપાઈ રહ્યા (પ્ર + છદ્), અને રાતે બહાર નીકળી (ચર્) ઘણા બ્રાહ્મણોને મારી નાખ્યા, અને બધા માણસોને દુઃખ દેવા માણ્યું (પીહ્, અર્દ્)

૫. વસિષ્ઠ, ભાર્ગવ અને બીજા ઋષિઓના આશ્રમોના ઘાણુ કાઢ્યો (અવ + સાદ્ પ્રેરક) અને તેને નિર્જન કર્યા (કૃ) અને પછી તેને બાળી નાખ્યા (વહ્)

૬. કોઈ પણ યજ્ઞ કરતું ન હતું (યજ્) અને દેવો બીધા (સી કે ત્રસ્)

૭ તેમને આ કોણુ ડરતું હતું તેની ખબર ન હતી (જ્ઞા) અને તેથી વિપ્રયુ પાસે ગયા (અપ + ગમ્) અને તેની સહાય માગી. (યાચ્)

૮ વિપ્રયુએ તેમને કહ્યું (કય્, ચક્) કે કાલેય નામના રાક્ષસોએ રાત્રે આ કર્યું છે અને ત્રિવિસે દરિયામાં છુપાઈ રહે છે.

૯ તેણે તેમને અગત્ય પાસે જઈ દરિયો પી જવા વિનંતિ કરવા કહ્યું (આ + દિશ્)

૧૦. દેવો તે ઋષિ પાસે ગયા (અપ + ઇ) અને તેને પ્રણામ કર્યા (પ્ર + નમ્), અને તેની શક્તિની પ્રશંસા કરી. (સ્તુ કે પ્ર + શસ્)

૧૧. તેમણે તેમના આગમનનું કારણ પૂછ્યું. (પ્રચ્છ્)

૧૨. તેમણે તે કહ્યું (કય્), જેથી અગત્ય દરિયા પાસે ગયા (યા) અને દેવો તેમની પાછળ ગયા (ઇ, અનુ + યા) તે દરિયો પી ગયા (પા) અને કાલેયોને તેમની સંતાવાની જગામાંથી બહાર ખેંચી કાઢ્યા (આ + કૃય્)

૧૩. પછી કાલેય યઈ (સમ્ + આ + પદ્) અને દેવોએ તેમને મારી નાખ્યા (હન્)

દૌર્લભ્ય ન. નબળાઈ
 વિક્ અવ્યય ધિક્કાર
 પતન્નવત્ કિ વિ. અ. પતંગ જેવો
 પરમેષ્ઠિન્ પુ. બ્રહ્મદેવ
 પરાસુ પુ સ્ત્રી ન. મરી ગયેલું
 પરિવેદ્ય પુ પીરસનાર
 પુરદ્વાર ન શહેરનો દરવાજો
 પ્રમાત્ર પુ. સામર્થ્ય, મોટાઈ
 પ્લવગમ પુ. વાદરો
 ફળ ૧લો ગ. પરસ્મૈં જવું
 ફલ્ ૧લો ગ. પરસ્મૈં ફળવું
 વહુ કિ. વિ. ધણું
 વિમીષણ પુ. રાવણનો ભાઈ અને
 રામનો મિત્ર
 ઋત્સજ્ ૬લો ગ પરસ્મૈં, આત્મનેં
 રાધવું, મેકવું
 બ્રહ્મ ૧લો ગ. આત્મનેં પ્રકાશવું
 બ્રાશ ૧લો ગ. આત્મનેં ચળકવું
 ભ્રાજ્ ૧લો ગ આત્મનેં પ્રકાશવું
 મદર્થે કિ વિ મારે માટે
 મન્ ૧૦મો ગ. આત્મનેં સલાહ
 મસ્ત પુ. દેવ [લેવી
 મસ્ત પુ રાગનું નામ છે

મહાભિષેક પુ. (મહત્ સ્ત્રી. ન.
 મોટું અને અભિષેક પુ. રાજ્યા-
 ભિષેકની ક્રિયા) મોટો રાજ્યાભિષેક
 માલિન્ય ન અધારું, મેલાપણું
 મૃજ્ ૧૦મો ગ. સાંક કરવું
 મૃષા અવ્યય ખોટી રીતે
 મેચ્ય પુ સ્ત્રી. ન બળિદાન કરવા ચોખ્ખ
 રણધુરા (રણ પુ. ન. અને હુદ્
 સ્ત્રી ધૂસરી) લડાઈની ધૂસરી
 રસ્ ૧લો ગ પરસ્મૈં ચીસ પાડવી
 રોદસી ન. દિવચન પૃથ્વી ને સ્વર્ગ
 હ્રુપ્ ૧લો ગ પરસ્મૈં વિ જોડે,
 શોક કરવો
 લમ્ ૧લો ગ. આત્મનેં અવ જોડે,
 આધાર રાખવો
 લોમશ પુ ઋષિનું નામ છે
 લોહવન્ધ પુ (લોહ પુ. ન લોહ,
 વન્ધ પુ બધન) લોહાનું બધન
 વજ્ર પુ ન લપાનક હથિયાર
 વાલ્મિપુત્ર પુ વાલીનો દીકરો
 વિવુષ પુ. દેવ
 વિશ્રુત પુ સ્ત્રી ન વિ + શ્રુ નું
 કર્મણિ જુ કૃ પ્રખ્યાત

- આશીર્વાદર્થે પરસ્મૈં સિવાય બધા ગણકાર્યરહિત કાળોમા આ
 ધાતુના ઋત્સજ્ અને મર્જ્ એમ બે રૂપ થાય છે ઋત્સજ્ ના સ્ત્રીને બ્યારે
 લોપ થતો નથી ત્યારે તેનો જ્ થાય છે. (પા ૭૧, ૧૦)

પાઠ ૧૫ મો

શ્વેસ્તન ભવિષ્યકાળ, સામાન્ય ભવિષ્યકાળ

અને ક્રિયાતિપત્ત્યર્થ

ભાગ ૧લો

૧. શ્વેસ્તન ભવિષ્યકાળ

૧ ધાતુને ત્વ પ્રત્યય લગાડવો. તે પહેલા અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય સ્વસ્વ સ્વરનો ગુણ કરવો. અતે ત્વ વાળા નામની પ્રથમા વિભક્તિના જે રૂપો થાય છે તે જ ત્રીજા પુરુષના રૂપો છે એમ ગણવું. પહેલા અને બીજા પુરુષમા અસ્ ધાતુના પરસ્મૈપદના રૂપ પ્રથમા વિભક્તિને લગાડવા. આત્મનેપદવાળા ધાતુને અસ્ ના આત્મનેપદના રૂપ લગાડવા.

૨ ત્વ પ્રત્યયની પહેલા ધાતુ સેટ્ હોય તો ઇ લગાડવી, અને વિકલ્પે સેટ્ હોય તો વિકલ્પે લગાડવી, અનિટ્ ધાતુને તો લાગતી જ નથી ત્વ પહેલા ઇપ્, સહ્, લભ્, રષ્ અને રિપ્ ધાતુઓ ઇ વિકલ્પે લે છે

૩ પરોક્ષ ભૂતકાળ સિવાય બધા ગણકાર્યરહિત કાળોમા ઋદ્ધ ધાતુની ઈદ્ધમેશા દીર્ઘ હોય છે વૃ અને ઋ અતે હોય એવા ધાતુઓ, પરોક્ષ ભૂતકાળ, પરસ્મૈં અદ્યતન ભૂતકાળ અને આત્મનેં આશીર્વાદાર્થ સિવાય દ્વેષ ગણકાર્યરહિત કાળમા વિકલ્પે ઇ લખાવે છે.

૪ જ્યારે હમા પાઠમા ઉગ્ગ નિયમાનુસાર સહ્ ધાતુનો ઈ લોપાય છે, ત્યારે તે જ સ્થિતિમા વહ્ ની પેઠે અ કે આ નો ઓ થાય છે.

મૂ પરસ્મૈં

એ. વ.

દિ. વ.

અ. વ.

૧લો પુ.

ભવિતાસ્મિ

ભવિતાસ્વઃ

ભવિતાસ્મઃ

૨જો "

ભવિતાસિ

ભવિતાસ્થઃ

ભવિતાસ્થ

૩જો "

ભવિતા

ભવિતારૌ

ભવિતારઃ

મૂ પરમૈ૦

એ વ

દ્વિ. વ

ત્રિ. વ

૧લો પુ.	મવિષ્યામિ	મવિષ્યાવઃ	મવિષ્યામઃ
૨જો ,	મવિષ્યસિ	મવિષ્યથઃ	મવિષ્યથ
૩જો ,	મવિષ્યતિ	મવિષ્યતઃ	મવિષ્યન્તિ

લભ્+સ્ય-લપ્+સ્ય+તે-લપ્સ્યતે, દિશ્+સ્ય-દેશ્-દેષ્-દેક્+ષ્યતિ-દેક્સ્યતિ;
 દુહ્+સ્ય-દોહ્-દોષ્-ધોષ્-ધોક્ ધોક્+ષ્યતિ-ધોક્સ્યતિ, દૃશ્+સ્ય-દ્રશ્ પા.
 ૧૦૯, ૧૮ (અ) પ્રમાણે - દ્રષ્-દ્રક્+ષ્યતિ-દ્રક્સ્યતિ, સપ્+સ્યતિ-સર્પ
 કે સ્પ પા. ૧૦૯, ૧૯ પ્રમાણે - સર્પ્સ્યતિ કે સ્પ્સ્યતિ, તૃપ્-તર્પિષ્યતિ,
 તર્પ્સ્યતિ કે ત્રપ્સ્યતિ, વૃષ્+સ્ય-વર્ષ્-વર્ત-વર્ત્સ્યતિ કે વર્ષિષ્યતે પા. ૧૨૮,
 ૩ પ્રમાણે, સ્યન્સ્યતિ, સ્યન્દિષ્યતે કે સ્યન્સ્યતે.

૩. ક્રિયાતિપત્યર્થ

૧ ક્રિયાતિપત્યર્થમા સ્ય ને ભસ્તન ભૂતકાળના પ્રસય લાગે છે.
 ધાતુની પૂર્વે કાળવાચક અ લગાડાય છે; ખીજ રીતે સામાન્ય ભવિષ્યના
 જેવાજ રૂપો થાય છે.

લભ્ આત્મને૦

એ વ

દ્વિ. વ

ત્રિ. વ.

૧લો પુ.	અલપ્સ્યે	અલપ્સ્યાવહિ	અલપ્સ્યામહિ
૨જો ,	અલપ્સ્યથાઃ	અલપ્સ્યેથામ્	અલપ્સ્યધ્વમ્
૩જો ,	અલપ્સ્યત	અલપ્સ્યેતામ્	અલપ્સ્યન્ત

મૂ પરમૈ૦

એ વ

દ્વિ. વ.

ત્રિ. વ.

૧લો પુ	અમવિષ્યમ્	અમવિષ્યાવ	અમવિષ્યામ
૨જો ,	અમવિષ્યઃ	અમવિષ્યતમ્	અમવિષ્યત
૩જો ,	અમવિષ્યત્	અમવિષ્યતામ્	અમવિષ્યન્

૨. અધતન ભૂતકાળમા અને ક્રિયાતિપત્યર્થમા અધિ+હમા વિકલ્પે
 હ ને બદલે ગા આવે છે, અને તે વ્યજન પૂર્વે ગો થાય છે. જેમકે
 અધ્યૈષ્યત કે અધ્યગીષ્યત ૩જો પુ એ વ.

૩ ગણકાર્યરહિત કાળોમા કર્મણિ તથા ભાવે રૂપો તૈયાર કરેલા
 અગતેજ આત્મનેપદના પ્રસયો લગાડવાથી થાય છે.

ततः कर्कोटको नागः सान्त्वयन्नलमब्रवीत् ।
मया तेऽन्तर्हितं रूपं न त्वां विद्युर्जना इति ॥
यत्कृते चासि निकृतो दुःखेन महता नल ।
विषेण स मदीयेन त्वयि दुःखं निवत्स्यति ॥
विषेण संवृतैर्गात्रैर्यावत्त्वां न विमोक्षयति ।
तावत्त्वयि महाराज दुःखं वै स निवत्स्यति ॥
अनागा येन निकृतस्त्वमनर्हो जनाधिप ।
क्रोधादसूययित्वा तं रक्षा मे भवतः कृता ॥
न ते भयं महावीर दंष्ट्रिभ्यः शत्रुतोऽपि वा ।
ब्रह्मर्षिभ्यश्च भविता मत्प्रसादाच्चराधिप ॥
राजन्विषनिमित्ता च न ते पीडा भविष्यति ।
संग्रामेषु च राजेन्द्र शश्वज्जयमवाप्स्यसि ॥
गच्छ राजन्नितः सूतो बाहुकोऽहमिति ब्रुवन् ।
समीपमृतुपर्णस्य स हि चैवाक्षनैपुणः ॥
अयोध्यां नगरीं रम्यामद्य वै निषधेश्वर ।
स तेऽक्षहृदयं दाता राजाश्वहृदयेन वै ॥
इक्ष्वाकुकुलजः श्रीमान्मित्रं चैव भविष्यति ।
भविष्यसि यदाक्षज्ञः श्रेयसा योक्ष्यसे तदा ॥
समेष्यसि च दारैस्त्वं मा स शोके मनः कृथाः* ।
राज्येन तनयाभ्यां च सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥
स्वं रूपं च यदा द्रष्टुमिच्छेथास्त्वं नराधिप ।
संस्मर्तव्यस्तदा तेऽहं वासश्चेदं निवासयेः ॥
अनेन वाससा च्छन्नः स्वं रूपं प्रतिपत्स्यसे ।
इत्युक्त्वा प्रददौ तस्मै दिव्यं वासोयुगं तदा ॥

* आ कृ धातुनु आत्मने० अद्यतन भूतकाल २ ज्ये पु. अ. १
छे, अने अभा कालपायः आगम लोपाय छे (पा. २२, २ जुओ.)

एवं नलं च संदिश्य वासो दत्त्वा च कौरव ।
 नागराजस्ततो राजस्तत्रैवान्तरधीयत ॥
 मरिष्यामि विजेष्णे वा हनाञ्चेत्तनया मम ।
 हनिष्यामि रिपूंस्तूर्णं न जीविष्यामि दुःखितः ॥
 स्मेप्यन्ते मुनयो देवाः कथयिष्यन्ति चानिशम् ।
 दशग्रीवस्य दुर्नीतैर्विनष्टं रक्षसा कुलम् ॥
 मधुकर मदिराक्ष्याः शंस तस्याः प्रवृत्तिं
 वरतनुरथवासौ नैव दृष्ट्वा त्वया मे ।
 यदि सुरभिर्मवाप्स्यस्तन्मुखोच्छ्वासगन्धं
 तव रतिरभविष्यत्पुण्डरीके किमस्मिन् ॥
 अकरिष्यदसौ- पापमतिनिष्करणैव सा ।
 नाभविष्यमहं तत्र यदि तत्परिपन्थिनी ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. જો હું આજે નળને જોઉં નહિ (દૃષ્ટ) તો અગ્નિમા મારા આત્માનો ભાગ કરીશ (પરિ + ત્વજ્) અને મરીશ (મૃ)

૨ રાજા પોતાના મેળાપનો હેતુ મને કહેતો નથી ઠીક છે, આખરે હું તે જાણીશ (જ્ઞા)

૩ સુદેવ, ઋતુપર્ણ પાસે જા અને કહે, “દમયંતી નવો વ્યવસ્થા કરનાર છે (આ + સ્થા), ધણી રાજાઓ અને રાજકુમારો ભા જાય છે, અને તે કાલે યનાર છે ” (પ્ર + વૃત્)

૪ “જો તમારી મરજી હોય તો કુણ્ડિનપુર એકજ દહાડામાં જાઓ, કારણ કે સૂર્ય ઊગશે (વદ્ + ઇ) કે તે મરત જ બીજાને વરશે ” (વૃ)

* આ વાત એક જુલમી સ્ત્રીને માટે છે એક જુવાન સ્ત્રીના પતિ ઉપર વેર રાખીને તે તે સ્ત્રીને મારી નાખવાનું ચાહતી હતી, પણ આ શ્લોક બોલનારી પવિત્ર સ્ત્રીએ તેને અટકાવી.

૫ દમયતીએ પર્ણાદને બહુ ધન આપ્યું અને કહ્યું, “ના આવશે (આ + ગમ્) ત્યારે તને વધારે ધન આપીશ (દા), મારે માટે તે ધણુ કર્યું છે, એટલું બહુ બીજો કોઈ કરશે નહિ (હ), કારણ કે હવે તારા પ્રયત્નના- પરિણામથી જ હું થોડા સમયમા મારા ધણી ભેગી થઈશ.” (યુજ્ કર્મણિ ૩૫, અથવા, સમ્ + ગમ્ કે સમ્ + ૩)

૬ અરે બાહુક ! તું મને છેતર નહિ, આ નખળા થોડા મને એકે દહાડે કુણ્ડિનપુર શી રીતે લઈ જશે ? (વહ્ કે ની)

૭ આપણે હવે આપણા થોડા ઉપર ચડીશું (આ + રહ્) અને ઉતાવળા દોડીશું ?

૮ બાહુકે રાજાને કહ્યું “તે મને આ ઝાડના પાદ્માં અને ફળની સખ્યા કહી છે. ઠીક છે, હવે હું તારી રજા તેને કાપી નાખીશ, (ચાદ્ + પ્રેરક અથવા છિદ્) અને પાદ્માં ગણી જોઈશ.”

૯ તમે દુષ્ટ જોડે જાઓ છો માટે હું તમને અડકીશ નહિ (સ્પૃશ્)

૧૦. તે વસવા માટે ધર ક્યારે બાધવા માડશે (આ + રમ્) તે હું જાણતો નથી.

૧૧. જ્યારે તે ધરમા ખેંકે ત્યારે યદ્યત્ત તેને નમ્યો હોત (પ્ર + નમ્), તો તેણે તેને અહંકારી ગણ્યો ન હોત. (મન્)

૧૨. જો તે શત્રુ પાસે અરક્ષિત ગયો હોત (ગમ્) તો શત્રુએ તેને મારી નાખ્યો હોત. (હન્)

૧૩ જો દેવદત્તને તે વખતે નાગ કરજ્યો હોત (દશ્) અને ઓસડ લાવવાને કોઈ ન હોત (મૂ) તો તે નક્કી મરી જત (મૃ કે ઉપ + રમ્)

૧૪ મારા આશીર્વાદથી તું આ લોકમા શ્રેષ્ઠ રાજસત્તા ભોગવીશ (મુજ્) અને તારા સત્રળા ગુણવાળો પુત્ર પામીશ (આપ્ કે જમ્), તારી બધી પ્રજાને સતુષ્ટ રાખ

*યત્નસામર્થ્યાત્ અથવા બીજું કોઈ વાપરવું

†આ ધાતુના દૂ તો પ્રેરક રૂપમાં ત્ થાય છે

ભાગ ૨ જે

કર્મણિ અને ભાગે રૂપો

પહેલી ગોપડીમાં આપેલા નિયમો તેમજ આ ગોપડીમાં ૧૮ ૥ - પાકમાં આપેલા નિયમો ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓ નીચે આપેલા નિયમો મો - નામ ૥ -

૧. ય જે ગણ્યાર્થ નિર્ણય કાળમાં આવે તેને સામે જે ને અતિગરુ છે

૨. કર્મણિ તથા ભાગે ઉપનામ ગ પો નીચેના રેગાર પાપ છે

(અ) ક્ષ અન્તે હાપ એ ૥ નાનુમાં ક્ષનો રિયાપ જે જેમો જિયતે (ક)

(ખ) ક્ષની પૂર્વે જોડાણ હોય ત્યાં તેમજ જાગુ અને ક્ષ 'નાનુમાં ક્ષનો ગુણ થાય છે સ્મૃતુ સ્મર્યતે

(ક) ૧૪માં પા'નો / થો નિયમ અહીં સાગુ પડે છે ઉચ્ચતે (વન)

(ડ) દા, ઘા અને ખીજા કેટલાક ધાતુઓ જેના આવા અગ થાય છે, અને હમા, સ્થા, જે, પા ('પીવુ'), સો દા ('તજવુ') આ ધાતુઓમાંના આનો ફે, ય પૂર્વે યાય છે જંમ્મ સીયતે, ઘીયતે વગેરે

(ધ) અન્તે ફેકેલ હોય તો લખાય છે જેમકે જીયતે (જિ), સ્તૂયતે (સુ)

(૩) ૧૬માં પાકનો હમો નિયમ અહીં આ પણ સાગુ પડે છે

(ગ) કેટલાક ધાતુઓ જેવા કે મન્થ્, બન્થ્ "જવુ", શસ્, દશ્, સજ્, રજ્, અજ્, મજ્, સ્કન્દ્, પ્રન્થ્, સ્તમ્મ્, વન્થ્, બ્રશ્ ધિ ના અનુનાસિકનો લોપ થાય છે

૩. અસ્તન અને સામાન્ય ભવિષ્યકાળના ક્રિયાતિપત્ત્યર્થ, અદ્યતન ભૂતકાળ અને આશીર્વાદાર્થના કર્મણિ કે ભાગે ઉપો, સ્વગત ધાતુઓ તેમજ હન્, પ્રહ્, દૃશ્ વગેરેમાં વિકલ્પે સ્વરની વૃદ્ધિ કરીને, તે તે કાળ અને અર્થના ધાતુ બનિટ્ હોય તોપણ ફ પૂર્વે મૂકીને આત્મનેપદના પ્રસયો લગાડવાથી થાય છે આ વિકલ્પ રૂપોમાં આકારાન્ત ધાતુઓ પછી ય ઉમેરાય છે

જેન્યારે આવા શબ્દો વાપરવામાં આવે ત્યારે હમેશા દા રજો ગણુ 'કાપવુ' અને દૈ ૧લો ગણુ 'સ્વચ્છ કરવુ' એ એ ધાતુઓને છોડી દેવા

દૃશ્ ને લાગુ પડતુ નથી દૃશ્ તો ગુણ જ પામે છે વળી છૂડા ગણુના નૂ અથવા ઘૂ સાધારણ રીતે ગુણ કે વૃદ્ધિ પામતા નથી, (પા ૧૦૮, ૧૧ પ્રમાણે) તેમને આ નિયમ લાગુ પડી વૃદ્ધિ થાય છે

(અ) નીચેના રૂપો સમજાવો —

સ્તર્યંતે, સ્તીર્યંતે, તીર્યં, પૂર્યં, ઉહ્યંતે, અવનીયંતે, માવિષ્યંતે, ધાનિષ્યંતે, મવિષ્યંતે, દર્શિષ્યંતે, દ્રક્ષ્યંતે, હારિષ્યંતે, નાવિષ્યંતે, નેષ્યંતે, સ્થાસ્યંતે, હરિષ્યંતે, સ્થાયિષ્યંતે

(ખ) સામાન્ય લવિષ્યકાળના કર્મણિ રૂપો લખો —

દ્, દ્ઠ્, વપ્, યજ્, સદ્, નદ્, રદ્, લિદ્, વન્ધ્, ગ્લૈ, હા, મિદ્, વૃત્, રૂઘ્, ડુ, લૂ, સો, સ્તુ, ર, શાસ્.

વર્ણી વર્તમાનકાળ અને હસ્તંત ભૂતકાળના રૂપો લખો —

શૂ, વપ્, યજ્, દ્, વૃ, કૃ, સ્, સ્મૃ, વ્યઘ્.

શબ્દકૌશ ૧૫

અક્ષ પુ. જૂગટાના પાસા
અક્ષજ પુ સ્ત્રી ન. પાસાથી
રમવાની કળા જાણનાર
અક્ષનૈપુણ પુ સ્ત્રી. ન. પાસા
નાખવામાં હોશિયારી
અક્ષહૃદય ન. પાસા નાખવાની કળા
અતિનિષ્કરુણ પુ સ્ત્રી ન (અતિ ધણુ,
અતિશય) ધણુ નિર્દય અથવા ક્રૂર
અનર્હ પુ સ્ત્રી ન અયોગ્ય
અનાગસ્ પુ સ્ત્રી. ન નિરપરાધી
અનિશમ્ ક્રિ વિ વારંવાર, હમેશ,
નિરતર
અશ્વહૃદય ન ધોડા ચલાવવાની કળા
અસંશયમ્ ક્રિ વિ બેશક
અસૂયય* ખોટું ઈર્ષ્યુ તે, દ્વેષભાવ
રાખવો તે

દ્વક્ષાકુ પુ. સૂર્યવંશી રાજાઓનો
મૂળ પુરુષ
ઈશ્વર પુ. રાજા
ઉદ્ગમ પુ. મૂળ, ઉત્પત્તિ, નીકળવું તે
કર્કોટક પુ સાપનું નામ છે.
કલિ પુ પાપરૂપી તત્ત્વ
કુણ્ડિનપુર ન. શહેરનું નામ છે
કુમ્ભકર્ણ પુ રાવણનો ભાઈ
કુલ્લજ પુ. સ્ત્રી ન (કુલ ન કુળ,
કુટુંબ, અને જ જન્ ‘ઉત્પન્ન થવું’
ઉપરથી) કુટુંબમાં જન્મેલું, વંશજ
કૃ નિ જોડે, ઈજા કરવી, નુકસાન
કૃતે અ વાસ્તે, લીધે [કરવું
કૌરવ પુ. કુરુનો વંશજ
ગણ્ડકી સ્ત્રી. નદીનું નામ છે, ગણ્ડકી-
તીર ન ગણ્ડકીનો કિનારો

* આ નામધાતુ છે અને અસૂયા પરથી અન્ય સ્વરનો લોપ કરી
દશમાં ગણુમાં અય ઉમેરાય છે તેમ અય ઉમેરવાથી સિદ્ધ થયો છે.

ચાત્રુતસ્ કિ. વિ. શત્રુથી
 શશ્વત્ કિ. વિ. હમેશ
 સમાવિત સમ્ + મૂ પ્રેરક રૂપનુ
 ડર્મણિ ભૂ. કૃ. અતી શકે એવું,
 ધરાયેલું
 સસ્મર્તવ્ય પુ. સ્ત્રી ન. યાદ રાખવા
 લાયક
 સુમિશ્ર ન અનની પુષ્કળતા
 સૂત પુ. સારથિ, રથ હાકનાર
 હરિદ્વાર ન. હિમાલયની તળેટી
 આગળ એક પવિત્ર સ્થાન છે.
 હિમાચલ પુ હિમાલય
 હિરણ્યક પુ ઉંદરનું નામ છે.

આશીર્વાદ આશિશ્ સ્ત્રી.
 ગર્વિષ્ અબલિત ભૂ. કૃ

છેતરવુ અતિ+સમ્+ધા, વિ+પ્ર+લભ્,
 વજ્ઞ્ ૧૦ ગણુ. આત્મને
 છેનટ ઉદર્ક પુ. અવસાન ન.
 પરિણામ પુ., છેનટે ઉદર્ક વગેરે
 નીચ પુરુષ કાપુર્ય પુ.
 ખર્ણદ (શિશ્ય નામ છે.) પર્ણાદ પુ.
 આધ્વુ નિર્ + મા
 મેળાપ આગમન ન
 રખવાળ વિનાનુ અરક્ષિત ડર્મણિ ભૂ કૃ.
 રૂપર (કેઈની) સમક્ષમ્ કિ. વિ.
 પ્રત્યક્ષમ્ કિ. વિ.
 શ્રેષ્ઠ રાજસત્તા સામ્રાજ્ય ન પારમેષ્ઠ્ય
 સખ્યા સહ્યા સ્ત્રી [ન.
 સતુષ્ટ રાખવું અનુમરણ નો પ્રેરક ભેદ
 સુદેવ (વિશેષ નામ છે.) સુદેવ પુ.
 હેતુ પ્રયોજન ન. હેતુશ પુ.

પાઠ ૧૬મો

નામનાં અનિયમિત રૂપો

પહેલી ગોપડીના ૨૫ મા પાઠને મથાળે આપેલા પ્રત્યયો વિધાર્થિએ
 યાદ રાખવા.

૧ કેટલાએક નામની વિભક્તિના અનિયમિત રૂપ જ અહીં
 બતાવાશે, બાકીનાને વિભક્તિના પ્રત્યય લગાડીને તેમ જ સામાન્ય

અર્થ પુરુષથી યનો વંધો મનાને છે, તેના નામોના ડોળા ધીન્ગિ નામોન વિગેણ તરીકે વપરાયા હોય ત્યારે પાવ્ય પુરુષિગના જેના થાય તે મીઠા નામો જેના અન્ત્ય ફે કે જ, ય કે ન મા કેગાય છે, તેના નામો ન્યારે સ્ત્રીલિંગમા હોય ત્યારે તેના નદી કે નનૂ માડડ ડપાખ્યાન થાય છે આ નામના પ્રથમા એ વ માટે ઉપર ડો નિગમ જેનો

પ્રધી પુ

એ વ દિ વ	ય વ	એ વ દિ વ.	ય વ.
પ્ર૦ પ્રધી: પ્રધ્યૌ	પ્રધ્ય:	પં૦ પ્રધ્ય: પ્રધીભ્યામ્ પ્રધીભ્ય.	
દ્વિ૦ પ્રધ્યમ્	”	પ૦ પ્રધ્ય: પ્રધ્યો	પ્રધ્યામ્
તૃ૦ પ્રધ્યા પ્રધીભ્યામ્ પ્રધીભિ:		સ૦ પ્રધ્યિ	પ્રધીપુ
ચ૦ પ્રધ્યે	”	સ૦ પ્રધી: પ્રધ્યૌ	પ્રધ્ય:

પ્રધી સ્ત્રી

પ્ર૦ પ્રધી: પ્રધ્યૌ	પ્રધ્ય:	પં૦ પ્રધ્યા: પ્રધીભ્યામ્ પ્રધીભ્ય:	
દ્વિ૦ પ્રધ્યમ્	”	પ૦ પ્રધ્યા: પ્રધ્યો:	પ્રધીનામ્
તૃ૦ પ્રધ્યા પ્રધીભ્યામ્ પ્રધીભિ:		સ૦ પ્રધ્યામ્	પ્રધીપુ
ચ૦ પ્રધ્ય	”	સં૦ પ્રધિ પ્રધ્યૌ	પ્રધ્ય:

પુનર્મૂ સ્ત્રી એવ પ્રમાણે

(ખ) અપવાદ—સુધી અને ધીન્ગ મૂ અન્ત્ય હોય એવા નામો જેમકે સુધી-ધિયૌ-ધિય, સ્વયમ્-મુવૌ-મુવ ઇં

આવા નામો અને ધીન્ગ ફે કે જ નો ફ્ય કે ઉષ થાય છે, તે ન્યારે સ્ત્રીલિંગ હોય ત્યારે તેના શ્રી પેડે ડપાખ્યાન થાય છે (પા ૧૩૮, ૫ જુઓ)

(ડ) અપવાદમા અપવાદ—વર્ષામ્ અને પૂનર્મૂ જેમકે વર્ષામ્બૌ ઇં

સુધી પુ

એ વ દિ વ	ય વ	એ વ દિ વ	ય વ
૦ સુધી: સુધિયૌ સુધિય.		પં૦ સુધિય: સુધીભ્યામ્ સુધીભ્ય:	
દ્વિ૦ સુધિયમ્	”	પ૦ ”	સુધિયો: સુધિયામ્
તૃ૦ સુધિયા સુધીભ્યામ્ સુધીભિ:		સ૦ સુધિયિ	સુધીપુ
ચ૦ સુધિયે	”	સં૦ સુધી: સુધિયૌ	સુધિય:

સુધી સ્ત્રી

એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.	પં. વ.
પ્ર૦ સુધી:	સુધિયૌ	સુધિયઃ	પં૦ સુધિયઃ-યાઃ સુધીભ્યામ્
દ્વિ૦ સુધિયમ્	"	"	સુધીભ્યઃ
તૃ૦ સુધિયાસુધીભ્યામ્	સુધીભિઃ	પ૦ " સુધિયોઃ	સુધિયામ્
ચ૦ સુધિયે-યૈ	"	સુધીભ્યઃ	સુધીનામ્
			સ૦ સુધિયિ-યામ્ " સુધીષુ
			સં૦ સુધીઃ સુધિયૌ સુધિયઃ

સુધી ન.

એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.	પં. વ.
પ્ર૦ સુધિ	સુધિની	સુધીનિ	પં૦ સુધિયઃ-નઃ સુધિભ્યામ્
દ્વિ૦ "	"	"	સુધિભ્યઃ
તૃ૦ સુધિયા-ના	સુધિભ્યામ્	પ૦ " સુધિયોઃ-નોઃ	સુધિયામ્
	સુધિભિઃ		સુધીનામ્
ચ૦ સુધિયે-ને	"	સુધિભ્યઃ	સ૦ સુધિયિ-નિ " સુધીષુ
			સં૦ સુધે-ધિ સુધિની સુધીનિ

૮. ગો અને દ્વિમા પહેલા પાત્ર રૂપોમાં અન્ત્ય ઓનો ઔ થાય છે. જેમકે ગૌઃ-ગાવૌ-ગાવઃ. વગેરે દ્વિતીયા એ વ ગામ્ અને ઘામ્ થાય છે. અને ત્રિ. વ ગાઃ અને ઘાઃ થાય છે. પચમી અને પટ્ટી એ. વ ગો અને દ્વોઃ થાય છે ઓ અને હોય એવા અધા નામોના આ પ્રમાણે રૂપાભ્યાન થાય છે.

ગો

એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.	પં. વ.
પ્ર૦ ગૌઃ	ગાવૌ	ગાવઃ	પં૦ ગોઃ ગોભ્યામ્ ગોભ્યઃ
દ્વિ૦ ગામ્	"	ગાઃ	ગૌભ્યઃ
તૃ૦ ગવા	ગોભ્યામ્	ગોભિઃ	ગૌભ્યામ્
ચ૦ ગવે	ગોભ્યામ્	ગોભ્યઃ	ગૌભિઃ
			સં૦ ગૌઃ ગાવૌ ગાવઃ

૯. નૌ અને રત્નોમાં ઈષ્ટ વિશેષતા નથી.

વ્યંજન પહેલા અનુનાસિક લેતા નથી. નપુસકના પ્રથમા અને દ્વિતીયાના બહુવચનમાં અનુનાસિક વિકલ્પે લે છે. નપુસક પ્રથમા અને દ્વિતીયાનુ દ્વિવચન અને સ્ત્રીલિંગ ક્રૂત રૂં ઉમેરવાથી થાય છે.

વિભ્રત્ મૃ તુ વર્તમાનકૃદત્

વિભ્રત્ પુ

એ વ. દ્વિ. વ. અ વ.

પ્ર૦ વિભ્રત્ વિભ્રતૌ વિભ્રતઃ

દ્વિ૦ વિભ્રતમ્ ” ”

વિભ્રતી એ સ્ત્રીલિંગ થયુ

વિભ્રત્ ન.

એ. વ. દ્વિ વ. બ. વ.

પ્ર૦ વિભ્રત્ વિભ્રતી { વિભ્રતિ
વિભ્રન્તિ

દ્વિ૦ ” ” ”

૨૪. બીજા ગણના આ અન્તે હોય એવા ધાતુઓનાં વર્તમાનકૃદત્ ફૂઠા ગણના ધાતુઓના વર્તમાનકૃદત્ની પેઠે સ્ત્રીલિંગના રૂં પૂર્વે તેમજ નપુ૦ના પ્રથમા અને દ્વિતીયા દ્વિ વ. ની રૂં પૂર્વે અનુનાસિક વિકલ્પે લે છે. યાત્-યાતી અથવા યાન્તી નપુ૦ પ્રથમા અને દ્વિતીયા દ્વિવચન અને સ્ત્રીલિંગ

૨૫ પુસ્ ના પ્રથમ પાચ રૂપો પુમાન્-પુમાંસૌ-પુમાસ, પુમાસમ્-પુમાંસૌ. સમોદન એકવચન પુમન્. અન્ય સ્ વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રલય પૂર્વે લોપાય છે

૨૬ ગિર્ અને ર્ અન્તે હોય એવા નામો પુર્, હુર્ ધ૦ અને આશિસ્ વ્યંજનથી શરૂ થતા પ્રલયની પૂર્વે અથવા તેની પછી કઈ આવ્યુ ન હોય ત્યારે ઉપાન્ત લખાવે છે આશિસ્ મા સ્ નો ષ સામાન્ય સ્થિતિ ભાણે થાય છે સમ્ભી બ. વ. ને નીચેનો નિયમ લાગુ પડે છે.

૧. પહેલી ચોપડીમાં બતાવેલો સ્ નો ષ થવાનો ફેરફાર અનુનાસિક, વિસર્ગ અથવા ર્, સ્ કે ષ ઉપાન્ત્ય સ્વર અને સ્ત્રી વચ્ચે હોય તોપણ ચાલુ રહે છે.

આશી ષુ કે આશીષુ

ગિર			ગાગિર		
એ ૧	દિ ૧.	૫ ૧.	એ ૧	દિ ૧	૧ ૧
પ્ર૦ ગી:	ગિરૌ	ગિર.	પ્ર૦ ગાગી:	ગાગિરૌ	ગાગિર:
દ્વિ૦ ગિરમ્	"	"	દ્વિ૦ ગાગિરમ્	"	"
તૃ૦ ગિરા	ગીર્થ્યામ્	ગીર્થિ:	તૃ૦ ગાગિરા	ગાગીર્થ્યામ્	ગાગીર્થિ:

૨૭ અપ્ ગાગિરગનમા ૪ ગાગિરગન લે , પ્રથમા ગાગિર અપ્
ના પ્ નો મ્ થી ગત ગતા પગમ નો દ્ ગાય છે અદિ ગતિયા

૨૮ પ્રથમા અને દ્વિતીયા એકવચનના પ્રસય પૂર્વે અદન્ ના ન્ નો
ર થાય છે [પ્રથમા અને દ્વિતીયા અદ અદ્વી-અદ્વની અદ્વની, તૃતીયા અદ્વા
અદ્વોભ્યામ્ અદ્વોમિ ધ૦] અદ્વર્માતિ અદ્વી અદ્વ પ્રથમા એકવચન છે

૨૯ પૂર્વે, પર, અવર, દક્ષિણ, ઉત્તર, અપર, અધર, અને સ્વ ન્યારે
આ શબ્દો સ્વળનો, કાળનો અથવા પુરુષનો સખવ બનાવે અને અન્તર
ન્યારે અદ્વતુ કે નીચલુ જગતુ એવા અર્થમા વપરાય ત્યારે સર્વનામ
તરીકે રૂપાખ્યાન લે છે પ્રથમા ૫ વ પચમી અને સપ્તમી એ વ મા
તેઓ વિકલ્પે એ પ્રમાણે રૂપાખ્યાન લે છે પૂર્વે,-પૂર્વા, પૂર્વાત-પૂર્વસ્માત્,
પૂર્વે-પૂર્વસ્મિન્

૩૦ નીચેના દશ શબ્દો સર્વનામ છે, અને તે પ્રમાણે રૂપાખ્યાન
લે છે, પણ પ્રથમા ને દ્વિતીયા એકવચન નપુસકમા ત્ કે દ્ લગાડવાથી
થાય છે-અન્ય, અન્યતર, કતર, કતમ, યતર, યતમ, તતર, તતમ, એકતમ,
ઇતર જેમકે અન્યત્-દ્, કતરત્-દ્

૩૧. ચરમ, અલ્પ, અર્ધ, કતિપલ્પ અને નેમ નુ પુ પ્ર અ. વ.
સર્વનામના જેવું વિકલ્પે થાય છે નેમ સર્વનામ છે.

૩૨. પપી, યયી અને દીર્ઘ ઈં અન્તે હોય એવા ખીજ પુલિંગ નામોનુ દ્વિ. એ. વ. અને ય વ અનુક્રમે મ્ અને ન્ લગાડવાથી થાય છે.

૩૩. ક્રોષ્ટુ શબ્દના ક્રોષ્ટ હોય એમ રૂપાખ્યાન થાય છે પ્રથમ પાચમા ખાસ ક્રોષ્ટ તરીકે જ થાય છે, પણ તૃતીયા એકવચનથી આગળ વિભક્તિમા સ્વરથી શરૂ થતા પ્રસય પૂર્વે વિકલ્પે થાય છે પષ્ટી બહુવચનમાં આ નિયમ લાગુ પડતો નથી એમા ક્રોષ્ટનામ્ એવું રૂપ થાય છે. સ. એ. વ. ક્રોષ્ટો થાય છે ખીજ રીતે પુલિંગ ટકારાન્ત નામો પ્રમાણે ક્રોષ્ટુના રૂપો થાય છે

૩૪. જરા અને નિર્જર સ્વરથી શરૂ થતા પ્રસય પૂર્વે વિકલ્પે જરસ્ અને નિર્જરસ્ ના રૂપો લે છે, નહિ તો જરા નાં આ અન્ત ઋલિંગ પ્રમાણે રૂપાખ્યાન થાય છે નિર્જર ના ટકારાન્ત નામના જેવા રૂપ થાય છે જરા, જરસૌ-જરે ઇ૦

૩૫. અર્વન્, વત્ અન્તે હોય એવા નામો પેઠે રૂપો લે છે પ્ર. અને સ એકવચનમાં એમ થતુ નથી. જ્યારે નકારદર્શક અન્ શબ્દ પૂર્વે લગાડાય છે તારે આત્મન્ પેઠે તેના રૂપો થાય છે.

૩૬. ઉશનસ્, અસ્ અન્તે હોય એવા નામોથી પ્ર એ વ મા બુદ્ધો પડે છે પ્રથમા એ. વ. ઉશના છે, અને સંબોધન વિકલ્પે ઉશનન્, કે ઉશન. છે.

૩૭ દ્વિતીયા બહુવચનથી આગળ સ્વરથી શરૂ થતા પ્રસય પૂર્વે કેટલાક શબ્દોમા અન્ત વાહ્નો ઝહ્ થાય છે આ ઝ નો પૂર્વના આ કે અ સાથે મળતા ઝૌ થાય છે, જેમકે વિશ્વૌહ દ્વિ. ય. વ વિશ્વવાહ્ ના હ્ નો હ્ થાય છે, જેમ લિહ્ મા થાય છે તેમ, અને તેથી વિશ્વવાહ્-હ્ પ્ર. એ વ. થાય છે વિશ્વવાહ્મ્યામ્ તૃ. દ્વિ. વ. ઇ૦.

૩૮ તુરાસાદ માના મ્નો અજાણી ને પાપ પાત ની ન પા
છે-તુરાસાદ-૩

૩૯ લોષન પુ ન અચન ન તપ પદ પ નમ સી, મામ પ,
હદ ન, મામ ન, પૂત સ્ત્રી, સુ પ ન સહન ન હદ ન જામન ન,
નિશ્ સ્ત્રી એમના પથમામા ને રિ એ ને રિવનમા નો ન નથી
ખાકીના ઉપાખ્યાન આમાન્ય નિગમાનુસાર પાપ છે મામ અને મામ નો મ્
વ્યજનથી ગર ગતા પલયો પોં જોવાય ને મામ મા મ્ નો મ્ પૂર્વે જોય
થતો નથી

यदा महान्वैयाकरण. पाणिनि समजायत तदा व्याकरण-
वियये प्राचा कानिचिन्मतानि प्रतीचा मनेभ्यो भिन्नान्यासन् ।

पूर्वेणा संप्रदायमनुसृत्य ग्रन्थारम्भे देवता स्तोमि ।

विधवाया. पुनरद्वाह सशास्त्र इत्येके. शास्त्रविरुद्ध इत्यन्ये
कलौ प्रतिपिद्ध इत्यपरे वदन्ति ।

विवाहविधावर्यमण पूषणं चाधिकृत्य मन्त्रान્પठन्ति ।

अपराधं विना पत्युर्નારી તસ્મૈ પ્રકુપ્યતિ ।

प्रजापीडनजो वही रात्र. श्रियं कुलं प्राणाश्च दहति ।

यस्मिंश्शकटे सोमो राजानीयते तस्य धुर्यन्यतरोऽनृद्धान्युक्तः
स्यादन्यतरो विमुक्तोऽथ राजानमुपावहरेयुः ।

* ૧૭ મા પાઠની ૪થી કલમ જુઓ

† પવિત્ર સોમવર્ણીને ધણી વાર રાજા ના નામથી વર્ણવી છે.
ઉપાવહરેયુ નો કર્તા કૃત્વિજ અધ્યાહાર છે

યૂનાં બુદ્ધિઃ ૧: સંસ્ક્રિયતે ।

પરિત્યક્તા વિધવા વા યાન્યં પતિં વિન્દતે
પુનર્ભૂર્ભવતિ ।

દિવિ યથા સંખ્યાતીતાસ્તારકાસ્તથૈવ દાશરથૌ રામે ગુણાઃ ।

તસ્યાશ્ચાર્વણ્યાઃ સ્ત્રિયા લાવણ્યં પદ્યન્તો અક્ષ્ણાં
પ્રાપુઃ ।

ઇન્દ્રિયં વા એતદસ્મિંલ્લોકે યદ્દધિ । યદ્દધ્મામિષિચ્ચતીન્દ્રિય-
મેવા† સ્મિન્સ્તદ્દધાતિ ।

મધુરાભિર્ગીર્મિઃ સાધું સાન્ત્વયામાસ ગોવિન્દઃ । સ સાધુશ્ચ
તમાશીભિરનુગૃહ્યેષ્ટં પ્રદેશં મ ।

+ રક્ષઃ સંસૃજતાત્ ।

એકઃ શબ્દઃ સમ્યગ્જ્ઞાતઃ સમ્યક્પ્રયુઃ સ્વર્ગે લોકે
કામધુગ્ભવતીતિ વૈયાકરણાનાં મતમ્ ।

પુણ્યેઽહનિ પુરોધાસ્તં રાજ્યેઽમિષિષેચ મન્ત્રં ચેમં પપાઠ ।

યામિરિન્દ્રમભ્યપિચ્ચત્પ્રજાપતિઃ સોમં રાજાનં વરુણં
મનું તામિરદ્ધિરમિષિચ્ચામિ ત્વામહં રાજ્ઞાં ત્વમધિરાજો ભવેદ્દ ।

દેવાસુરા વા એપુ લોકેષુ સંયેતિરે । ત એતસ્યાં પ્રાચ્યાં
દિશિ યેતિરે તાંસ્તતોઽસુરા અજયન્ । તે દક્ષિણસ્યાં દિશિ

† જે પુરુષ ઉપર પાણી અથવા દહીં છાટવામા આવે છે તે પુરુષને
લાગુ પડે છે

§ તદ્ નો અર્થ 'તેટલા માટે' જેવો થાય છે.

+ જ્યારે યજ્ઞમા પશુને મારી નાખે છે ત્યારે તેનું લોહી રાક્ષસોને
આપી દે છે તાત્ એ પ્રસય આજ્ઞાર્થના રજા અને ઊગા ઊગા પુરુષના એ. વ. ના
રૂપ બનાવવામા વિકલ્પે વપરાય છે. એ અવિકારક પ્રસય છે.

वृश्चिकानां भुजङ्गानां दुर्जनानां च वेधसा ।
 विभज्य नियतं न्यस्तं विषं पुच्छे मुखे हृदि ॥
 चन्दनैश्चर्चितेव द्यौर्दिशः १ रिव श्रिताः ।
 क्षीरेण क्षालितेवोर्वी शर्वरीशे विराजति ॥
 यथामिषं जले मत्स्यैर्मक्ष्यते श्वापदैर्भुवि ।
 आकाशे पक्षिमिश्रैव तथा सर्वत्र वित्तवान् ॥
 नक्रः था साद्य गजेन्द्रमपि कर्षति ।
 स एव प्रच्युतः स्थानाच्छुनापि परिभूयते ॥
 बुद्धिमान्पुरुषो २ द्विन्नां मिवाग्भसि ।
 अग्रवक्त्रमाचार्यमनधीयानमृत्विजम् ॥
 जाड्यं धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यं
 मानोन्नतिं दिशति पा करोति ।
 चेतः प्रसादयति दिक्षु तनोति कीर्तिं
 सत्संगतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ॥
 मानुषाणां* णं स्याद्भुक्तिं ३ दशवार्षिकी ।
 विहंगानां तिरश्चां च यावदेव समाश्रयः ॥
 कृष्णसारे ददच्चक्षुस्त्वयि चाधिज्यकार्मुके ।
 मृगालुसारिणं साक्षात्पश्यामीव पिनाकिनम् ४ ॥
 नाधर्मश्चरितो लोके : फलति गौरिव ।
 शनैरावर्तमानस्तु कर्तुं ५ नि कृन्तति ॥

* माणुसने अने पशुने भाविष्ठीनो हं यवाने डेटला परसनो कथजे
 नेष्ठये ते आ श्लोकमा एणेखु छे

† ज्यारे दुष्यत राज्ज हरण पाछण दोउतो हतो सारे तेने आ
 श्लोक तेना सारथिजे कथो हतो

ગુજરાતી ગીતો

૧ ન્યારે ભગતો ગત્યામિતે, પગે તાર ત્યાં ભગતે નડી
ગાયો આપી દીર્ઘમયે તેને તે આપણ (૧૧૧) ।

૨ ઉત્તર (ઉરન્)ના પોત્તે ગુલામીમિતે ગમાતો, તમી અને
દક્ષિણ પ્રતના (અતન્) પોતની સાથે તેને જામણી । ગમણ ।

૩ ઉત્તમ (ઉત્તમ) અન્તર પોતેનો પોતે ગદ્યામિતે ૧૨ મંત્રો
શુરુ હતો ગગનીનિના ડટાડ પુસ્તક મળે । ત્યાં ત્યાં પાપાત
લેખકો ગણાય છે

૪ તેમજે ટેકરી ખાતે ગરુડી અને તે ગમણા મિત્રે
(અદ્વૈત) પુરુ કયુ

૫ ગામના પટેલને (ગ્રામણી) નેનાપતિએ પૂરુ નુ માગ
હરકને ત્રણ આપીગ ।

૬ ચિત્રનટ પામ જે કપડુ જ તે ત્યાં જુમા મળતા નેગીએએ
(પરિવાજ) આધુ છે

૭. શ્રીઓ (શ્રી) કોડળા ઉડેએ અને પુરુણા (પુગ) મહુનત
મજૂરીથી પૈસા ભેગા કરે

૮ ઇન્દ્રથી (ચન્દ્રહન ક મધવન્) દિલીપનો પોરો એક વખત
હરણ કરાયો હતો

૯ પ્રારભે પાણી (અપ્)જ હતુ આ પાણી પર સ્વયન્ (સ્વયમ્)
ખલ્લા દેખાયા અને તે સ્વયમ્થી આ સર્વ વસ્તુઓ રચાઈ.

૧૦ તે આપે (અક્ષિ) કાણો છે

૧૧ કુદ્દતનાના ફૂલોમાતુ મધ મધમાખોથી પિવાયુ (મધુલિહ્)

૧૨ હાથીના હાડકાની (અસ્થિ) મૂર્તિઓ મનાવાય છે

૧૩ સસ્ય માર્ગે (પથિન્) ચાલનારની ચડતી થાય છે

૧૪ શ્રીસમા એ ટેકરીઓ છે, તે ફૂતરાના (શ્વન્) માથા કહેવાય છે.

૧૫. ગરીબોને પૈસા આપવાને તારા ધણીથી (પત્નિ) તને હુકમ કરાયો છે.

૧૬ તેનો ગોઠિયો (સચ્ચિ) કાશી ગયેલો હોવાથી તે અહીં એકલો રહે છે

૧૭ ઝડ ભાષાનાં ધર્મપુસ્તકોમા અર્થમનનું નામ છે.

૧૮. આ પુસ્તકોમાનુ ગમે તે એક (એકતમ) મને આપો.

૧૯ વેદ બોલતા બ્રાહ્મણો વરસાદમા ડેડે ડેડે કરતા દેડકા (વર્ષામૂ) જેવા છે.

શબ્દકૌશ ૧૬

અક્ષિ ન આખ

અજ્ઞ પુ. સ્ત્રી. ન. હમેશનુ,

નિસ્તરનુ

અત્યર્થમ્ કિ વિ ધણુજ, અતિશય

અદ્ભુત પુ સ્ત્રી. ન. આશ્ચર્યકારક

અઘર સર્વં પુ. સ્ત્રી ન. નીચલુ,

નીચેનુ

અઘર્મ પુ. દુષ્ટ કામ

અનહુહ પુ. બળદ

અનલ પુ અગ્નિ

અનિલ પુ વાયુ

અપ્ સ્ત્રી પાણી (ખ વ. મા જ વપરાય છે)

અપર સર્વં પુ. સ્ત્રી. ન. ખીજુ,

અન્ય, ઇતર

અપ્રવક્તુ પુ. જે બોલતો અથવા શીખવતો નથી તે

અર્ચમન્ પુ દેવ, દેવલોકગત પૂર્વજ
અર્ચન્ પુ ધોડો

અવર સર્વં પુ. સ્ત્રી. ન પાછલુ,

પછીનુ, ઊતરનુ

અવસ્યમ્ કિ વિ. નક્કી, નિશ્ચે

અવાન્ પુ સ્ત્રી ન. દક્ષિણનુ

અસન્ ન લોહી

અસજ્ ન લોહી

અહન્ ન દિવસ

આમિષ પુ. ન માંસ

આશિસ્ સ્ત્રી. આશીર્વાદ

આસન્ ન. મોહુ, મુખ

આત્મ ન મુખ

આહવ ન. લગાઈ

ઇન્દ્રિય ન. જોર (અગતુ)

ફેર ૧ ગ. પરસ્મૈં અને ૧૦

ગ ચ્ઢ જોડે, બોલવ

તન્ત્રી સ્ત્રી. વીણા, સારંગી
 તપ્ ૪ ગ. આત્મતેજ સમ્ જોડે,
 દુષ્પ પામલુ, ઈર્ષ્યા થવી
 તરી સ્ત્રી. મજબો, હોડી
 તાદૃશ્ પુ સ્ત્રી ન તેના જેવુ,
 તત્સદશ
 તિર્યન્ પુ. પશુ, હેવાન, પુ. સ્ત્રી.
 ન. આહુ, ત્રાસું
 તુરાસાદ્ પુ. ઈન્દુ નામ છે.
 ત્વિપ્ સ્ત્રી તેજ, ચળકાટ
 વત્ પુ. દાત
 વદત્ વા 'આપતુ' નું વર્તમાન કૃદ્ત
 વક્ષિણ સર્વં પુ સ્ત્રી. ન દક્ષિણ
 દિશાનુ
 વધિ ન. દહીં
 વાચારયિ પુ. દશરથનો પુત્ર
 વિવ્ સ્ત્રી. દિવસ, સ્વર્ગ
 વિશ્ સ્ત્રી દિશા
 હુર્દમ પુ. સ્ત્રી ન. મુશ્કેલીથી વશ
 થાય એવુ
 હશ્ સ્ત્રી. નજર, આખ
 દેવેજ્ પુ. સ્ત્રી ન. દેવનો પૂજનાર
 દોષન્ પુ ન હાથ
 ઘો સ્ત્રી સ્વર્ગ
 ઘી સ્ત્રી યુદ્ધિ
 ઘુર સ્ત્રી ઝૂસરી, જોતર
 નક્ર પુ. મગર

નશ્વર પુ. સ્ત્રી. ન. નાશવત
 નસ્ સ્ત્રી. નાક
 નિયતમ્ ક્રિ. વિ. નક્કી
 નિરન્તરમ્ ક્રિ. વિ. અવકાશ વગર,
 છેક પાસે પાસે -
 નિર્જર પુ. દેવ
 નિર્દય પુ સ્ત્રી. નં. કૂર, દયારહિત
 નિશ્ સ્ત્રી. રાત્રી
 ષટ્ ૧ ગ પરસ્મૈં લણુલુ, વાચવું
 પતિ પુ. શેઠ, વર, ધણી
 પથિન્ પુ. માર્ગ, રસ્તા
 પદ્ પુ. પગ
 પપી પુ સૂર્ય, રક્ષણ કરનાર,
 પાળનાર, પાલક
 પર સર્વ. પુ. સ્ત્રી. ન. બીજુ,
 અન્ય, ઇતર
 પરિત્યક્ત પરિ + ત્યજ્ નુ કર્મણિ
 ભૂ. કૃ. તળયેલુ
 પરિત્રાજ્ પુ. જોગી
 પિનાકિન્ પુ શિવનુ નામ છે.
 પુસ્ પુ. માણસ, પુરુષ
 પુનર્મૂ સ્ત્રી. ફરીથી પરણેલી વિધવા
 પુર સ્ત્રી પુરી
 પુરોષસ્ પુ. ધરનો ગોર
 પૂર્ણ પૃ નુ કર્મણિ ભૂ. કૃ. ભરયેલુ,
 ભરેલુ
 પૂર્વ સર્વં પુ સ્ત્રી ન અગાઉનુ,
 પૂર્વ દિશાનુ

સુધી સ્ત્રી -

એ. વ.	દ્વિ. વ	ત્રિ. વ	પં. વ.
પ્ર૦ સુધીઃ	સુધિયૌ	સુધિયઃ	પં૦ સુધિયઃ-યાઃ સુધીભ્યામ્
દ્વિ૦ સુધિયમ્	"	"	સુધીભ્યઃ
તૃ૦ સુધિયાસુધીભ્યામ્	સુધીભિઃ	સુધીનામ્	ષ૦ " સુધિયોઃ સુધિયામ્
ચ૦ સુધિયે-યૈ	"	સુધીભ્યઃ	સં૦ સુધિયિ-યામ્ " સુધીષુ
			સં૦ સુધીઃ સુધિયૌ સુધિયઃ

સુધી ન.

એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ	પં. વ.
પ્ર૦ સુધિ	સુધિની	સુધીનિ	પં૦ સુધિયઃ-નઃ સુધિભ્યામ્
દ્વિ૦ "	"	"	સુધિભ્યઃ
તૃ૦ સુધિયા-ના	સુધિભ્યામ્	સુધિભિઃ	ષ૦ " સુધિયોઃ-નોઃ સુધિયામ્
ચ૦ સુધિયે-ને	"	સુધિભ્યઃ	સં૦ સુધિયિ-નિ " સુધીષુ
			સં૦ સુધે-ધિ સુધિની સુધીનિ

૮. ગો અને ઘોમા પહેલાં પાચ રૂપોમા અન્ત્ય ઓનો ઔ થાય છે. જેમકે ગૌ-ગાવૌ-ગાવ વગેરે. દ્વિતીયા એ વ ગામ્ અને ઘામ્ થાય છે અને ત્રિ. વ ગા અને ઘાઃ થાય છે પચમી અને ષષ્ઠી એ. વ ગો અને ઘોઃ થાય છે ઓ અતે હોય એવા બધા નામોના આ પ્રમાણે રૂપાખ્યાન થાય છે.

ગો

એ. વ.	દ્વિ. વ	ત્રિ. વ	પં. વ.
પ્ર૦ ગૌઃ	ગાવૌ	ગાવઃ	પં૦ ગોઃ ગોભ્યામ્ ગોભ્યઃ
દ્વિ૦ ગામ્	"	ગાઃ	ષ૦ " ગવોઃ ગવામ્
તૃ૦ ગવા	ગોભ્યામ્	ગોભિઃ	સં૦ ગવિ ગવોઃ ગોષુ
ચ૦ ગવે	ગોભ્યામ્	ગોભ્યઃ	સં૦ ગૌઃ ગાવૌ ગાવઃ

૯. નૌ અને રલૌમા કાર્દ વિશેષતા નથી

સુધી સ્ત્રી

એ. વ. દ્વિ વ ખ વ
પ્ર૦ સુધી: સુધિયૌ સુધિય:
દ્વિ૦ સુધિયમ્ " "
તૃ૦ સુધિયાસુધીભ્યામ્ સુધીમિ:
ચ૦ સુધિયે-યૈ " સુધીભ્ય:

એ. વ દ્વિ. વ ખ વ.
પં૦ સુધિય:-યા: સુધીભ્યામ્
સુધીભ્ય:
ષ૦ " સુધિયો: સુધિયામ્
સુધીનામ્
સ૦ સુધિયિ-યામ્ " સુધીષુ
સં૦ સુધી: સુધિયૌ સુધિય:

સુધી ન.

એ. વ. દ્વિ વ. ખ વ
પ્ર૦ સુધિ સુધિની સુધીનિ
દ્વિ૦ " " "
તૃ૦ સુધિયા-ના સુધિભ્યામ્
સુધિમિ:
ચ૦ સુધિયે-ને " સુધિભ્ય:

એ. વ દ્વિ વ ખ વ
પં૦ સુધિય:-ન: સુધિભ્યામ્
સુધિભ્ય:
ષ૦ " સુધિયો:-નો: સુધિયામ્
સુધીનામ્
સ૦ સુધિયિ-નિ " સુધીષુ
સં૦ સુધે-ચિ સુધિની સુધીનિ

૮. ગો અને દ્યોમા પહેલા પાત્ર રૂપોમા અન્ત્ય ઓનો ઔ થાય છે.
જેમકે ગૌ-ગાવૌ-ગાવ વગેરે. દ્વિતીયા એ વ ગામ્ અને દ્યામ્ થાય છે
અને ખ. વ ગા અને દ્યા: થાય છે પચમી અને ષષ્ઠી એ વ ગો અને દ્યો:
થાય છે ઓ અતે હોય એવા બધા નામેના આ પ્રમાણે રૂપાખ્યાન થાય છે.

ગો

એ. વ. દ્વિ વ ખ વ
પ્ર૦ ગૌ: ગાવૌ ગાવ:
દ્વિ૦ ગામ્ " ગા:
તૃ૦ ગવા ગોભ્યામ્ ગોમિ:
ચ૦ ગવે ગોભ્યામ્ ગોભ્ય:

એ વ, દ્વિ વ ખ વ
પં૦ ગો: ગોભ્યામ્ ગોભ્ય:
ષ૦ " ગવો: ગવામ્
સ૦ ગવિ ગવો: ગોષુ
સં૦ ગૌ: ગાવૌ ગાવ:

૯. નૌ અને ગ્લૌમા કાર્ધ વિશેષતા નથી.

ઉત્તર સર્વં પુ. સ્ત્રી. ન. ઉપરતુ,
પછીનુ

ઉદ્ધ્ પુ સ્ત્રી ન ઉત્તર દિશાનુ

ઉદન ન પાણી

ઉન્નતિ સ્ત્રી મોટાઈ, મહત્તા

ઉર્વી સ્ત્રી પૃથ્વી

ઉશનસ્ પુ. અસુરોના ગુરુનુ નામ છે

ઋમુક્ષિન્ પુ. ધન્વનુ નામ છે.

કપાલ પુ ન માથુ, જોપરી

કામદુહ્ પુ સ્ત્રી ન. ગમે તે ધ્વજી
પૂરી પાડનાર

કાર્મુક ન કામકુ, અધિજ્ય જોડે
પુ સ્ત્રી ન જેનુ કામકુ ખેંચેલુ
હોય તે

કાશ પુ ન એક જાતનુ ધોળુ
ફૂલ

કુલ ન કુટુંબ

કૃ અપ+ક્રા જોડે, ખસેડવુ, દૂર કરવુ,
અધિ+કૃ તાકવુ, અધિકૃત્ય તાકીને
એટલે લાગુ પાડીને, ઉદ્દેશીને

કૃષ્ણસાર પુ હરણુ

ક્લિન્દ ૪ ગ પરસ્મૈં ભીના થવુ

ક્લિન્દ ૧ ગ પરસ્મૈં શોક કરવો

ક્ષીર ન દૂધ

ગર્હ ૧ ગ પરસ્મૈં અને ૧૦ ગ

કોઈને વિષે હલકો વિચાર
આધવો, ધિક્કારવુ, નિંદા કરવી

ગિર સ્ત્રી વાણી

ગૃહ ૧ ગ. આત્મને કોઈને વિષે
હલકો વિચાર આધવો, ધિક્કારવુ

ગો પુ. આખડો, સ્ત્રી ગાય,
વાણી, પૃથ્વી

ગ્રામણી પુ ગામનો મુખી

ગ્લૌ પુ ચન્દ્ર

ચક્રવદ્ગતિ પુ સ્ત્રી ન (ચક્રવત્
પૈડાની પેડે) ચક્રના જેવી જેવી
ગતિ છે તે, જે હમેશ ફરવુ
રહે છે તે

ચન્દન ન ચદનનુ લાકડુ

ચરિત ચર્તુ કર્મણિ ભૂ કૃ કરેલુ,
આચરેલુ

ચર્ચિત ચર્ચતુ કર્મણિ ભૂ કૃ લેપ
કરેલુ

ચાળ્ડાલ પુ ચાણ્ડાલ, ભગિયો
ચાર્વજી સ્ત્રી સુદર સ્ત્રી, અણખેલી,
છેલછખીલી

ચેતસ્ ન હૈયુ, શુદ્ધિ

જન્ સમ્ જોડે, જન્મવુ, યઈ જવુ

જાલ્ય ન સુસ્તી, જડતા

તદરિચ્છી સ્ત્રી તેના દુસ્મનની સ્ત્રી

તદ્વચતિરેક પુ (વ્યતિરેક પુ ખાતલ
મૂકવુ તે) તેને ખાતલ મૂકવુ તે,
તેની ગેરહાજરી

તન્ત્રી સ્ત્રી. વીણા, સારંગી
 તપ્ ૪ ગ. આત્મને૦ સમ્ જોડે,
 દુષ્ પામવુ, ઈર્ષ્ય થવી
 તરી સ્ત્રી. મળવો, હોડી
 તાદૃશ્ પુ. સ્ત્રી ન તેના જેવુ,
 તત્સદૃશ
 તિર્યન્ પુ. પશુ, હેવાન, પુ. સ્ત્રી.
 ન. આહુ, ત્રાસુ
 તુરાસાદ્ પુ ઈન્દુ નામ છે
 ત્વિપ્ સ્ત્રી તેજ, ચળકાટ
 દત્ પુ દાત
 દદત્ દા 'આપવુ' નું વર્તમાન કૃદંત
 દક્ષિણ સર્વ૦ પુ સ્ત્રી. ન દક્ષિણ
 દિશાનુ
 દધિ ન. દહીં
 દાશરયિ પુ. દશરથનો પુત્ર
 દિવ્ સ્ત્રી દિવસ, સ્વર્ગ
 દિશ્ સ્ત્રી દિશા
 દુર્દમ પુ સ્ત્રી. ન. મુશ્કેલીથી વશ
 થાય એવુ
 દ્વશ્ સ્ત્રી. નજર, આખ
 દેવેજ્ પુ સ્ત્રી ન દેવનો પૂજનાર
 દોષન્ પુ ન. હાથ
 યો સ્ત્રી સ્વર્ગ
 યો સ્ત્રી. શુદ્ધિ
 ધુર્ સ્ત્રી ઝૂસરી, જોતર
 નક્ર પુ. મગર

નશ્વર પુ. સ્ત્રી. ન. નાશવંત
 નસ્ સ્ત્રી. નાક
 નિયત્ત્વ ક્રિ વિ. નક્કી
 નિરન્તરમ્ ક્રિ વિ. અવકાશ વગર,
 છેક પાસે પાસે -
 નિર્જર પુ. દેવ
 નિર્દય પુ સ્ત્રી નં. ક્રૂર, દયારહિત
 નિશ્ સ્ત્રી. રાત્રી
 પદ્ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ ભણવુ, વાચવુ
 પતિ પુ. શેક, વર, ધણી
 પયિન્ પુ માર્ગ, રસ્તા
 પદ્ પુ. પગ
 પયી પુ. સૂર્ય, રક્ષણ કરનાર,
 પાળનાર, પાલક
 પર સર્વ પુ સ્ત્રી. ન ખીજી,
 અન્ય, ઇતર
 પરિત્યક્ત પરિ + ત્યજ્ તુ કર્મણિ
 ભૂ કૃ તન્નયેલુ
 પરિગ્રાજ્ પુ જોગી
 પિનાકિન્ પુ શિવતુ નામ છે.
 પુસ્ પુ માણસ, પુરુષ
 પુનર્મૂ સ્ત્રી ફરીથી પરણેલી વિધવા
 પુર્ સ્ત્રી પુરી
 પુરોષસ્ પુ ધરનો ગોર
 પૂર્ણ પૂ તુ કર્મણિ ભૂ. કૃ. ભરાયેલુ,
 ભરેલુ
 પૂર્વ સર્વ૦ પુ સ્ત્રી ન અગાઉનું,
 પૂર્વ દિશાનું

સજ્ સમ્ જોડે, સમર્ગમા આગ્રુવુ,
 સામેત્ર ક્રુવુ
 છીંત્રી માયડી, વડુ
 સ્તુ પુ ન. ગિખર
 સ્વપ્નાય્ નામધાતુ આત્મને૦ સમાનુ
 આવવુ મમાગ્રુમા ગ્રાન્નુ

સ્વયમ્ પુ ત્રી ન. પોતાની
 નકિતથી જે છે તે
 હાસ્ય ન દમ્પુ તે
 ૮ ૧ ગ પરસ્મૈ૦, આત્મને૦
 ઉપ + અવ જોડે, આગ્રુવુ, ક્રેવુ

આવળુ બન્ધ પુ ત્રી ન
 ઉછેરુ સમ્ + જાંય (ટૂં નો પ્રેરઃ
 ભેદ) પોષણ અવયા ભરણ ક્ર
 હેવુ અમિ + ધા, કહેવાવુ અમિદિત
 ગણાયેવુ અમિમત ક્રમિણિ શ્રુ કૃ,
 પ્રતિદ્ધ શ્રુ કૃ, ક્રી તરીકે
 ગણાયેલા (દ્વિ વ) કર્તૃત્વેના-
 મિમતૌ
 ગુણાભગીરી હાસ્ય ન
 ચોમાસુ વર્ષા અ વ.
 ડે ડે કરુ આ + રટ્ ૧ ગ પરસ્મૈ૦
 દાણો ધાન્ય ન

દીર્ઘમમ (ઋણિનુ નામ છે.)
 રીપંતમન્ પુ
 વર્મપુન્નઃ ધર્મગ્રન્થ પુ ધર્મપુસ્તક ન
 ગોવુ ક્રુવુ ઉદ્ + નન્, ઉત્સાનિતુમ્
 કૃત્વર્થ કૃન્
 પ્રાન્ન અગ્ર ન આદિ પુ
 આવવુ નિર્ + મા ૩ ગ
 માગ્રુમને અયોન્ય (અમાનુષિઃ)
 માનવાનર્હ પુ ત્રી ન નિરજુકોશ
 કર્મ
 મેળવવુ ઉપ + અર્જ ૧ ગ અતે ૧૦ ગ
 રાજકીય વિદ્યા નીતિશાસ્ત્ર ન
 સત્ય ઋત ન સત્ય ન
 સેકડો શતશ અ

પાઠ ૧૭મો

સંખ્યાદર્શક શબ્દો

૧. સસ્કૃતમાં વીસ મુઢીના સખ્યાવાચક શબ્દોની ટીપ નીચે પ્રમાણે છે

૧	અક	એક	૧૧	અકાદશન્	અગિયાર
૨	દ્વિ	બે	૧૨	દ્વાદશન્	બાર
૩	ત્રિ	ત્રણ	૧૩	ત્રયોદશન્	તેર
૪	ચતુર્	ચાર	૧૪	ચતુર્દશન્	ચૌદ
૫	પચ્ચન્	પાચ	૧૫	પચ્ચદશન્	પંદર
૬	ષડ્	છ	૧૬	ષોડશન્	મોળ
૭	સપ્તન્	સાત	૧૭	સપ્તદશન્	સગર
૮	અષ્ટન્	આઠ	૧૮	અષ્ટાદશન્	અઠાર
૯	નવન્	નવ	૧૯	નવદશન્	ઐગર્ણીસ
			एकोनविंशति }		
૧૦	દશન્	દશ	૨૦	વિંશતિ	વીસ

નવદશન્ મુઢીના બધા સખ્યાવાચક શબ્દો વિશેષણ ગણવા, એટલે જે નામની જોડે સંબધ ધગવતા હોય, તે નામના વિભક્તિ અને વચન તેમને લાગે છે. વળી પહેલા ચારને તો જાનિ પણ નામની જ લાગે છે

૨. વિંશતિ	વીસ	પષ્ટિ	સાઠ
ત્રિંશત્	ત્રીસ	સપ્તતિ	સિત્તેર
ચત્વારિંશત્	ચાલીસ	અશીતિ	એંશી
પચ્ચાશત્	પચાસ	નવતિ	નેવુ

આ શબ્દોને નામ તરીકે ગણી સકાય તે બધા ઓર્ડિંગના છે. જે નામને તેઓ અગ્રાકાય છે તે નામ ગમે તે જાતિનું હોય તેમા હરકત નથી. નામ બહુવચનમા હોય તોપણ તેઓ એકવચનમાં આવી શકે, વિંશતિત્રિંશ્વિંશ્ચાઃ 'વીસ આઠણો'. ખીજા નામની પેઠે આ શબ્દોને પણ દ્વિવચન અને

બહુવચન છે, પણ જ્યારે આ વચનનો ઉપયોગ થાય ત્યારે વાક્યરચના કઈક જુદી થાય છે બ્રાહ્મણના વિંશતી 'બ્રાહ્મણોની વીસ વીસની બે મણીઓ', બ્રાહ્મણના વિંશતય 'બ્રાહ્મણોની વીસ વીસની ઘણી મણીઓ' આ જ પ્રમાણે એકવચનનો ઉપયોગ થાય છે. બ્રાહ્મણના વિંશતિ. 'બ્રાહ્મણોની વીસની એક મણી'

૩ આમાના કોઈ પણ બેની વચ્ચેની સખ્યા એક, દ્વિ ઇલાદિ લગાડી કરાય છે, અને તે નવનુ સુધી પણ તે નવવાળી સખ્યા પછીના સખ્યાવાચક શબ્દને એકોન (એક + જન) લગાડીને પણ કરી શકાય. આ સમાસ કરતા અન્ય નૂ નો લોપ થાય છે, દ્વિ નો દ્વા, ત્રિ નો ત્રય અને અષ્ટનુ નો અષ્ટ થાય છે, પણ છેલ્લા ત્રણ ફેરફાર ચત્વારિંશત્, પચાશત્, ષષ્ટિ, સપ્તતિ તે નવતિમા વિકલ્પે થાય છે અને અશ્વીતીમા થતા નથી આ સખ્યાવાચક શબ્દોને ઉપરની કલમના વાક્યરચનાના નિયમો લાગુ પડે છે જત 'સો' ન નામ છે

૩૧ એકત્રિંશત્	એકત્રીસ	૩૯ નવત્રિંશત્-એકોનચત્વારિંશત્
૩૨ દ્વાત્રિંશત્	બત્રીસ	ઓગણચાળીસ
૩૩ ત્રયસ્રિંશત્	તેત્રીસ	૪૨ દ્વિચત્વારિંશત્-દ્વાચત્વારિંશત્
૩૪ ચતુસ્રિંશત્	ચોત્રીસ	બેતાળીસ
૩૫ પચ્ચત્રિંશત્	પાત્રીસ	૪૩ ત્રિચત્વારિંશત્-ત્રયશ્ચત્વારિંશત્
૩૬ ષટ્ત્રિંશત્	છત્રીસ	તેતાળીસ
૩૭ સપ્તત્રિંશત્	સાડત્રીસ	૪૮ અષ્ટચત્વારિંશત્-અષ્ટાચત્વારિંશત્
૩૮ અષ્ટાત્રિંશત્	આડત્રીસ	અડતાળીસ વગેરે વગેરે

૮૨ વ્દ્યશીતિ બ્યાશી

૮૩ ત્ર્યશીતિ ત્યાશી

* અહીં ત્રિંશત્ ના આદિ ત નો યથાક્રમ મૂર્ધસ્થાની વ્યજન થતો નથી, કારણ કે નિયમ એવો છે કે મૂર્ધસ્થાની વ્યજન પદને અનંતે હોય અને તેના પછી દ્વિસ્થાની વ્યજન આવે તો તેને બદલે મૂર્ધસ્થાની થતો નથી

૪. એકના સર્વનામ જેવા રૂપ થાય છે અનિશ્ચિત સર્વનામ તરીકે તેના દિવચન અને બહુવચન થાય છે દ્વિના દિવચનમાં જ રૂપ થાય છે, અને રૂપાખ્યાન કરતી વખતે દ્વિનો દ્વ કરવો એટલે અકારાત નામ ગણવું. દ્વૌ પ્ર૦, દ્વિ૦, દ્વામ્યામ્ તૃ૦, ચ૦, પ૦, દ્વયો ષ૦, સ૦. ત્રિ અને ખીજા વિશેષણરૂપી સખ્યાવાચક શબ્દોના બહુવચનમાં જ રૂપાખ્યાન થાય છે. ત્રિના હ અન્ત્ય પુલ્લિંગ જેવા રૂપાખ્યાન થાય છે પછીમા વિશેષતા છે ત્રયાણામ્, ચતુર નુ પ્રથમા ચત્વાર છે, ષ૦ ચતુર્ણામ્ અને સ૦ ચતુર્ણુ છે ખીજા રૂપો નિયમિત છે

વિશેષણરૂપી ખીજા સખ્યાવાચક શબ્દો પછી પ્રથમા અને દ્વિતીયાના પ્રત્યયો લોપાય છે, અને વ્યજનથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે નૂ નો લોપ થાય છે અનૂ નો અ પછીમા લખાય છે, જેમકે પચ્ચ પ્ર૦, દ્વિ૦, પચ્ચમિઃ ૧૦, પચ્ચમ્ય. ચ૦, પ૦, પચ્ચાનામ્ ૫૦, પચ્ચસુ સ૦, ષટ્ કે ષટ્ પ્ર૦, દ્વિ૦, ષટ્મિ તૃ૦, ષટ્મ્ય ચ૦, પ૦, ષણ્ણામ્ ૫૦, ષટ્સુ સ૦. કતિ 'કેટલા' ના એ જ પ્રમાણે રૂપાખ્યાન થાય છે

અષ્ટનના રૂપાખ્યાન જુદી રીતે ગાય છે અષ્ટૌ પ્ર૦, દ્વિ૦, અષ્ટામિઃ ૧૦, અષ્ટામ્ય ચ૦, પ૦, અષ્ટાસુ સ૦, પછીમા ફેરફાર નથી

ત્રીલિંગ

૫ એકા ને દ્વા ના રૂપાખ્યાન સર્વાની પેઠે થાય છે. ત્રિ અને ચતુર ના ત્રીલિંગ અગો તિસ્ર અને ચતસ્ર છે. તેના રૂપો નીચે પ્રમાણે થાય છે તિસ્ર, ચતસ્ર પ્ર૦ ને દ્વિ૦, તિસ્રમિઃ અને ચતસ્રમિ તૃ૦, તિસ્રમ્ય, તિસ્રમ્યઃ ચ૦ ને પ૦, તિસ્રણામ્ ને ચતસ્રણામ્ ૫૦, તિસ્રસુ ને ચતસ્રસુ સ૦. બીજા વિશેષણરૂપી સખ્યાવાચક ત્રીલિંગ અગો પુલ્લિંગથી જુદા નથી.

નપુસકલિંગ

૬.	એક	એકમ્	પ્ર૦ અને દ્વિ.
	દ્વિ	દ્વે	" "
	ત્રિ	ત્રીણિ	" "
	ચતુર	ચત્વારિ	" "

ખીજ વિશેષણરૂપી સખ્યાવાચક શબ્દોના નપુસક રૂપો પુલ્લિંગ જેવા બ છે

૭. એક, દ્વિ, ત્રિ, ચતુર અને ષષ્ઠ ના સખ્યાપૂરક શબ્દો પ્રથમ, દ્વિતીય, તૃતીય, ચતુર્થ અને ષષ્ઠ પ્રથમને બદલે અગ્રિમ અને આદિમ અને ચતુર્થને બદલે તુર્ય અને તુરીય પણ વપરાય છે. ખીજ દશન્ સુધી સખ્યાવાચક શબ્દોના સખ્યાપૂરક શબ્દો ન હોખી મ લગાડવાથી થાય છે જેમકે પચ્ચમ વગેરે દશન્ થી નવદશન્ સુધી ફક્ત ન નો લોપ કગવાથી થાય છે એકાદશ વગેરે

૮. વિંશતિ અને ખીજનું સંખ્યાવાચક નામો પરથી સખ્યાપૂરક શબ્દો કરવા હોય તો તમ લગાડવો, જેમકે વિંશતિતમ, એકવિંશતિતમ, ત્રિંશત્તમ, એકત્રિંશત્તમ વગેરે ખીજ રીતે વિંશતિના તિનો લોપ કગવાની અને ખીજ શબ્દોના અન્ય અગ્રનનો લોપ કરવાની છે. અન્ય અન્ય સ્વર હોય ત્યા સ્વરનો જ થાય છે, પણ તે ફક્ત સામાનિકે સખ્યાવાચક શબ્દોના, એકલવાયા શબ્દોના સખ્યાપૂરક શબ્દો ખુશી રીતે થાય છે જેમકે વિંશ, એકવિંશ, ત્રિંશ, એકત્રિંશ, પચ્ચિત્તમ, એકષ્ટ-એકષ્ટિતમ વગેરે જત 'મો' નુ જતતમ થાય છે

૯ પ્રથમ, અગ્રિમ, આદિમ, દ્વિતીય, તૃતીય, તુર્ય અને તુરીયના અલિંગ રૂપો જા ઉમેગવાથી થાય છે; બાકીના રૂપો બનો ફે કરવાથી થાય છે જેમકે પ્રથમા, દ્વિતીયા, વગેરે; અને ચતુર્થા, પચ્ચની, એકવિંશી, એકવિંશતિતની વગેરે.

૧૦ પ્રથમ પુનુ પ્રથમાનું બહુવચન પ્રથમે કે પ્રથમાઃ છે, અને દ્વિતીય અને તૃતીય કે દ્વિતીયા અને તૃતીયાના ચ૦, ૫૦, ૫૦, અને સ૦ના એકવચન રૂપો નિઢલ્પે અકારાન્ત કે આકારાન્ત સર્વનામ જેવા થાય છે. જેમકે દ્વિતીયસ્મૈ કે દ્વિતીયાય વગેરે

૧૧. સખ્યાવાચક શબ્દોમાથી નિયમિત આવૃત્તિર્દર્શક ડિ. વિશેષણો દ્વિ, ત્રિ અને ચતુર ને સ્ લગાડવાથી અને ખીજને ક્ષત્ત્વ લગાડવાથી થાય છે, પણ તે પૂવે નનો લોપ થાય છે ૮

ને બદલે સકૃત્ 'એક વાર', દ્વિ 'બે વાર', ત્રિ 'ત્રણ વાર', ચતુઃ 'ચાર વાર', પચ્ચકૃત્ 'પાચ વાર' ષટ્કૃત્ 'છ વાર' વગેરે.

૧૨. વત્ પ્રલય યદ્, તદ્ અને ઇતદ્ ને, અને યત્ પ્રલય ઇદમ્ અને કિમ્ ને 'એટલો' એવો અર્થ કરવાને લગાડાય છે. પહેલા ત્રણ યા, તા અને ઇતા અને છેલ્લા બે ઇ ને કિ થાય છે; એટલે તાવત્ 'તેટલું' તાવાન્ પુ. પ્રથમા એકવચન.

પञ्चाशते ब्राह्मणेभ्यः प्रत्यहं कृष्णवर्मानं ददाति ।

गुरोः परिचर्या कुर्वतस्तस्य द्विचत्वारिंशदहानि व्यतीथुः ।

चतस्रो विद्याश्चतुष्पष्टि कलाश्च चन्द्रापीडोऽशिक्षत ।

चत्वारि शृङ्गाः त्रयोऽस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासोऽस्य† ।

श्रावणस्य कृष्णपक्षेऽष्टम्यां तिथौ देवकी कृष्णं सुपुत्रे ।

त्रिः सप्तकृत्व. परशुरामः पृथिवीमक्षत्रियामकरोत् ।

सप्तदश सामिधेनीरनुब्रूयात् ।

ता एताः सप्तर्चोऽन्वाह‡ तासां त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमां
તા પકાદશ સંપદ્યન્તે ।

त्रयस्त्रिंशद्वै देवा अष्टौ वसव एकादश रुद्रा द्वादशादित्याः
પ્રજાપતિશ્ચ વપત્કારશ્ચ ।

* શૃંગનુ પ્ર૦ બ વ (વૈદિક પ્રયોગ)

† હસ્તનુ પુ પ્ર૦ બ. વ (વૈદિક પ્રયોગ)

‡ ન્યારે પવિત્ર અગ્નિ સળગાવે છે ત્યારે આ ભણવામા આવે છે.
એમા અગ્નિદેવતા કમ્પિત આકારનુ વર્ણન કરેલુ છે

§ આનો કર્તા હોતા અધ્યાહાર છે. અમુક દિવામા હોતા મત્ર ભણુ
છે તે વિશે આ છે.

*શતમનૂચ્યમાયુષ્કામસ્ય† । શતાયુર્વૈ પુરુષ આયુષ્યૈવૈનં
‡તદ્દયાતિ+ । ત્રીણિ ચ શતાનિ ચ ષષ્ટિશ્ચાનૂચ્યાનિ
યજ્ઞકામસ્ય । ત્રીણિ ચ વૈ શતાનિ ષષ્ટિશ્ચ સંવત્સરસ્યાહાનિ ।
તાવાન્સંવત્સરઃ સંવત્સરઃ પ્રજાપતિઃ પ્રજાપતિર્યજ્ઞઃ । †ઉપૈનં યજ્ઞો
નમતિ યસ્યૈવં વિદ્વાંસ્ત્રીણિ ચ શતાનિ ચ ષષ્ટિ ચાન્વાહ ।
સપ્ત ચ શતાનિ વિશતિશ્ચાનૂચ્યાનિ પ્રજાપશુકામસ્ય । સપ્ત ચ
વૈ શતાનિ વિશતિશ્ચ સંવત્સરસ્યાહોરાત્રાઃ ।

સંવિભાજયતિ શ્રીમાન્ સ વિત્તેન દ્વિજોત્તમાન્ ।
ધર્મષષ્ટાંશભાગેન તેऽપિ સંવિભજન્તિ તમ્ ॥
ગર્ભાષ્ટમેઽન્વે કુર્વીત બ્રાહ્મણસ્યોપનાયનમ્ ।
ગર્ભદેકાદશો રાજ્ઞો ગર્ભાત્તુ દ્વાદશો વિશઃ ॥
ત્રિરાચામેદપઃ પૂર્વે દ્વિઃ પ્રમૃજ્યાત્તતો મુખમ્ ।
જ્ઞાનિ ચૈવ સ્પૃશેદદ્વિરાત્માનં શિર ઇવ ચ ॥
જીવન્તોઽપિ મૃતાઃ પશ્ચ વ્યાસેન પરિકીર્તિતાઃ ।
દરિદ્રો વ્યાધિતો મૂર્ખઃ પ્રવાસી નિત્યસેવકઃ ॥
અનારમ્ભો હિ કાર્યાણાં પ્રથમં બુદ્ધિલક્ષણમ્ ।
પ્રારબ્ધસ્યાન્તગમનં દ્વિતીયં બુદ્ધિલક્ષણમ્ ॥

* અગ્નિષ્થેમ નામના યજ્ઞનુ પ્રાતરનુવાક કરીને અગ્નિ છે તેમા ગોરો
ધણુ મને ભણુ છે એ મનની સખ્યા આ વાક્યમા નક્કી કરેલી છે
જેમકે પહેલુ એમ કહે છે કે આયુષ્યકામપુરુષ યજ્ઞ કરે તો સો મન
ભણુવા, પછી તેનુ કારણ આપેલુ છે અને એ જ પ્રમાણે બાકીનુ સમજવુ
આ યજ્ઞમાનને લાગુ પડે છે

† આનો વિશેષ્ય યજ્ઞમાન અથવા યજ્ઞ કરનાર અધ્યાહાર છે

‡ અહીં તદ્ નો અર્થ તસ્માદ્ જેવો થાય છે

+ આનો કર્તા અધ્યાહાર હોતા છે

¶ આ પ્રયોગ પાણિનિના નિયમથી વિરુદ્ધ છે

નયે મૃતે પ્રવ્રજિતે ક્લીબે ચ પતિતે પતૌ* ।
 પશ્ચસ્વાપત્સુ નારીણાં પતિરન્યો વિધીયતે ॥
 તિસ્રઃ કોટ્યોઽર્ધકોટી ચ યાનિ લોમાનિ માનવે ।
 તાવત્કાલં વસેત્સ્વર્ગે ભર્તારં યાનુગચ્છતિ ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. તે મહિનાની ૨૭મી તારીખે પડિતોની સભા ભરાઈ હતી.
 ૨. તે વખતે નવ્યાણુ માણસોની પરીક્ષા લેવાઈ હતી, તેમાંથી ચોપન માણસો વ્યાકરણમાં સારા વિદ્વાન માલૂમ પડ્યા.
 ૩. પડિતો કહે છે કે અટાર પુરાણો છે અને ચોવીસ સ્મૃતિઓ છે.
 ૪. પહેલા ત્રણ વેદ હતા—ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ અને સામવેદ, પછીથી ચાર વધા.
 ૫. હાલ યજુર્વેદની બે મુખ્ય શાખાઓ છે.
 ૬. મનુસ્મૃતિના બાર અધ્યાય છે, અને સાતમામાં રાજ્યોના ધર્મ ગણાવ્યા છે.
 ૭. આસો માસની શુક્લ પક્ષની દશમીએ દક્ષિણમાં લોકો અગ્નિપરસ શમીના પાદડા 'તે સોનું છે' એમ કહી આપે છે.
 ૮. પામે પાડવોથી સર્વ શત્રુઓ માર્યા ગયા.
 ૯. રામે રાવણના દસ માવા કાપી નાખ્યા.
 ૧૦. તેણે ચાર વિદ્યામાં, છ શાસ્ત્રમાં અને ચોસડ કળામાં પ્રતીણતા મેળવી.
 ૧૧. ત્રણ વખત મેં તેને જવાને કહ્યું, અને તે જ્યારે ન ગયો ત્યારે મેં તેને ઢાલ મારી.
 ૧૨. જુદી જુદી આંડ દિશાના આંડ દિગ્પાળ છે, એમ હિંદુઓ માને છે.
-
- * આ પ્રયોગ પાણિનિના નિયમથી વિરુદ્ધ છે. ગયા પાંડનો ૩જો નિયમ જુઓ.

અન્નવાળિયાનુ પખવાડિયુ (ચાન્દ્ર
માસનુ) શુક્લપક્ષ પુ

આસો (મહિનાનુ નામ છે.) આશ્વિન પુ.

ઋગ્વેદ (વેદનુ નામ છે.) ઋગ્વેદ પુ

કહેતુ અભિદધાન અમિ + ઘાનુ વ. કૃ

કુમારસભવ (કાલિદાસ રચિત કાવ્યનુ
નામ છે.) કુમારસમ્ભવ પુ

ગણાયેલુ પરિકીર્તિત કર્મણિ ભૂ કૃ

પરિગણિત કર્મણિ ભૂ કૃ

દ્વિપાળ દિક્પાલ પુ

નાટક નાટક ન.

પર્વ (ભાગ, સર્ગ) પર્વન્ ન.

પહેલા (અસહ, મૂળ) અગ્રે અગ્રનુ

સ એ વ , આદૌ આદિનુ સં
એ. વ

પુરાણ (ધર્મી સ્ત્રીને વિષે પરપરાથી
ચાલતુ વર્ણન જે અથોમા હોય
છે તેવા તથા ધર્મ સંબધી
વિધિ અથવા પદ્ધતિ વિષે જેમા
ખ્યાન હોય છે એવી જાતના
અથોનુ નામ) પુરાણ ન.

કરજ ધર્મ પુ.

ભાર્ગ (મળેલી-જેવી કે સભા)

મહાભારત (પાણ્ડુ અને ધૃત-
રાષ્ટ્રના પુત્રો વચ્ચેનુ યુદ્ધ જેમા
વર્ણવેલુ છે તે વીરરસ કાવ્યનુ
નામ) મહાભારત ન.

માલૂમ પડ્યુ-પડેલુ ઉપલબ્ધ-કર્મણિ
ભૂ કૃ સમધિગત કર્મણિ ભૂ કૃ.

યજુર્વેદ (વેદનુ નામ છે) યજુર્વેદ પુ.

રઘુવશ (કાલીદાસના કાવ્યનુ નામ
છે) રઘુવચ પુ

લાત લતા સ્ત્રી, લાત મારે છે.
લત્તાયા પ્રહરતિ

વિધા વિદ્યા સ્ત્રી

વૈદ મિષજ્ પુ વૈદ્ય પુ.

શમી (એક જાતનુ ઝાડ છે)
શમી સ્ત્રી

સભા સમાજ પુ પરિષદ્ સ્ત્રી.
સમા સ્ત્રી

સર્ગ સર્ગ પુ.

સામવેદ (વેદનુ નામ છે)
સામવેદ પુ.

સારુ સમીચીન પુ સ્ત્રી. ન.
નિપુણ પુ સ્ત્રી. ન

દેવકી સ્ત્રી. કૃષ્ણની મા
 દ્વિજોત્તમ પુ. બ્રાહ્મણોમાં શ્રેષ્ઠ
 ધર્મપદ્ધતિમાગ પુ. પુણ્યનો છઠ્ઠો ભાગ
 પતિત પુ. સ્ત્રી. ન. પાપી, ધર્મ-
 બ્રષ્ટ યથેક્ષુ
 પદ્ ૪થો ગ આત્મને ૦ સમ્ નોડે,
 જુભસે થવુ, બધુ મળીને થવું
 પતિચર્યા સ્ત્રી નોકરી, સેવા
 પ્રજાપતિ પુ બ્રહ્મદેવ
 પ્રજાપણકામ (પ્રજા સ્ત્રી છોકરાં,
 પશુ પુ. ટોર અને કામ પુ ઇચ્છા)
 છોકરા અને પશુ ઇચ્છનાર
 પ્રવાસિન પુ મુસાફર
 પ્રવ્રજિત પ્ર + વ્રજ્ + નુ બૂ. કૃ. દેશમાંથી
 કાઢી મૂકેલો, લાગી થયેલો
 યુદ્ધિલક્ષણ ન. (યુદ્ધિ સ્ત્રી. અક્ષર,
 લક્ષણ ન ચિહ્ન) યુદ્ધિનુ ચિહ્ન
 મજ્ સમ્ + વિ નોડે, ભાગ આપવો,
 બક્ષિસ કરની
 માજ્ ૧૦ ગ સમ્ + વિ નોડે, ભાગ
 આપવો, બક્ષિસ કરની
 મૃજ પ્ર નોડે, ધોવુ

લોમન્ ન. વાળ
 વશકાર પુ. અગ્નિમા બધી નાખતી
 વખતે વૌષટ્ કરીને ઉચ્ચાર કરે
 છે તે, એ દેવતા ગણાય છે.
 વિશા સ્ત્રી. વિદ્યા
 વિદ્વસ્ પુ. સ્ત્રી. ન. જાણનાર
 વિશ્ પુ હિંદુઓમાં (બ્રાહ્મણ,
 ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અથવા વિશ્ અને
 શૂદ્ર) ચાર જાતિમાં ત્રીજો વર્ગ
 અથવા ત્રીજી ન્યાત
 વ્યાધિત પુ. સ્ત્રી. ન રોગિષ્ઠ
 વ્યાસ પુ મહાભારતના કર્તા તરીકે
 મનાય છે તે, ઋષિનુ નામ છે.
 જ્ઞતાયુસ્ પુ. સ્ત્રી ન. સો વરસ
 જીવનાર
 જૃજ્ ન. શીંગડુ
 જાવણ પુ. હિંદુના ચૈત્રી વરસનો
 પાંચમો મહિનો
 સવત્સર પુ વરસ
 સામિષેતી સ્ત્રી યજ્ઞને માટે દેવતા
 પાડતી વખતે એક કવિતા (મંત્ર)
 બોલાય છે તે

અજવાળિયાનુ પખવાડિયુ (ચાન્દ્ર
માસનુ) શુક્લપક્ષ પુ.

આસો (મહિનાનુ નામ છે) આશ્વિન પુ.

ઋગ્વેદ (વેદનુ નામ છે) ઋગ્વેદ પુ

કહેતુ અમિદધાન અમિ + ધાતુ વ. કૃ

કુમારસભવ (કાલિદાસ રચિત કાવ્યનુ

નામ છે.) કુમારસમ્ભવ પુ

ગણાયેલુ પરિકીર્તિત કર્મણિ ભૂ. કૃ

પરિગણિત કર્મણિ ભૂ. કૃ

દ્વિગ્પાળ વિક્ષ્પાલ પુ

નાટક નાટક ન.

પર્વ (ભાગ, સર્ગ) પર્વન્ ન.

પહેલા (અસલ, મૂળ) અમે અગ્રનુ

સ એ વ, આદૌ આદિનુ સં

એ. વ

પુરાણુ (ધર્મી યીજે વિષે પરપરાથી

ચાલતુ વર્ણન જે ગ્રંથોમા હોય

છે તેવા તથા ધર્મ સમ્બંધી

વિધિ અથવા પદ્ધતિ વિષે જેમા

ખ્યાન હોય છે એવી જાતના

ગ્રંથોનુ નામ) પુરાણ ન.

કરુણ ધર્મ પુ.

ભરાઈ (મળેલી-જેવી કે સભા)

મિલિત ભૂ. કૃ

મહાભારત (પાણ્ડુ અને ધૃત-

રાષ્ટ્રના પુત્રો વચ્ચેનુ યુદ્ધ જેમાં

વર્ણવેલુ છે તે વીરરસ કાવ્યનું

નામ) મહાભારત ન

માલૂમ પડ્યુ-પડેલુ ઉપલબ્ધ-કર્મણિ

ભૂ. કૃ સમધિગત કર્મણિ ભૂ. કૃ.

યજુર્વેદ (વેદનુ નામ છે) યજુર્વેદ પુ.

રઘુવંશ (કાલીદાસના કાવ્યનુ નામ

છે) રઘુવંશ પુ

લાત લતા સ્ત્રી, લાત ભારે છે.

લત્તયા પ્રહરતિ

વિદ્યા વિદ્યા સ્ત્રી.

વૈદ મિષજ્ પુ વૈદ્ય પુ.

શમી (એક જાતનુ ઝાડ છે)

શમી સ્ત્રી.

સભા સમાજ પુ પરિષદ સ્ત્રી.

સમા સ્ત્રી

સર્ગ સર્ગ પુ

સામવેદ (વેદનુ નામ છે.)

સામવેદ પુ

સારુ સમીચીન પુ સ્ત્રી. ન.

નિપુણ પુ સ્ત્રી ન

પાઠ ૧૮ મો

વિશેષણનાં અધિક્તાદર્શક અને શ્રેષ્ઠતાદર્શક રૂપો વગેરે

૧. ક્યસ્ અવિહ્તાદર્શક પ્રત્યય છે અને કૃષ્ટ શ્રેષ્ઠતાદર્શક પ્રત્યય છે. આ પ્રત્યયો પહેલા શબ્દોનો અન્ય સ્વર કે વ્યંજન હોય તો તે તેની પહેલાના સ્વર સાથે લોપાય છે. જેમકે લલુ-લ્લાયસ્ અવિહ્તાદર્શક, લલિષ્ટ શ્રેષ્ઠતાદર્શક, મહત્ મૂળ રૂપ, મહાયસ્ અવિહ્તાદર્શક, મહિષ્ટ શ્રેષ્ઠતાદર્શક; વલિન્ મૂળ, વલીયસ્ અધિક્તાદર્શક ઇત્યાદિ.

શુશુ ખતાવના વિશેષણને જ આ પ્રત્યયો લાગે છે, પણ કૃત્તિને તેમ જ ક્રિયાપદ પરથી આવેલા શબ્દોને લાગના નથી. તર અને તમ નીચે આપેલા છે તે બધાને લાગે છે.

૨. પૃથ, વદ્, વૃથ, ક્વથ, દટ અને પતિવૃથ આદિમાં જ છે તેનો રૂ થાય છે. જેમકે પૃથ મૂળ, પ્રથાયસ્ અવિહ્તાદર્શક, પ્રથિષ્ટ શ્રેષ્ઠતાદર્શક.

૩. પૂર્વગામી વ્યંજનઅર્થિ અન્ય સ્વરનો સ્પૂલ, દૂર, ફૂલ, શિય અને છૂદ શબ્દોમાં અને યુવના વના રૂપ થાય છે, અને પૂર્વના સ્વરનો શુશુ થાય છે જેમકે સ્પૂલ મૂળ, સ્પૂલાયસ્ અવિહ્તાદર્શક, સ્પૂલિષ્ટ શ્રેષ્ઠતાદર્શક.

૪. આભિવદર્શક પ્રત્યયો મન્-વન્ અને વિન્ જે હમણાં રૂપોમાં આવશે તેનો લોપ થાય છે. જેમકે વલ્લવન્ મૂળ, વલીયસ્ અવિહ્તાદર્શક, વલિષ્ટ શ્રેષ્ઠતાદર્શક.

૫ નીચેના રૂપો અનિવર્તિત છે.

મૂળ	અવિહ્તાદર્શક	શ્રેષ્ઠતાદર્શક
પ્રશસ્ય ૧૫.૫૫ થા-૧૬	{ જ્યાયસ્ { શ્રેયસ્	{ જ્યૈષ્ઠ { શ્રેષ્ઠ
વૃથ ૫૨૬	{ જ્યાયસ્ { વર્ણયન્	{ જ્યૈષ્ઠ { વર્ણિષ્ઠ
મન્તિક પાસેનુ	નેદાયસ્	નેદિષ્ઠ

ऋग्वेदात्सामवेदस्य महिमा भूयान् ।

यज्ञवर्मायोध्यां गच्छन्नध्वनोऽर्धाद्भूयोऽतिक्रम्याश्राम्यत् ।

कृष्णस्य सुभद्रा यवीयसी स्वसा ।

सर्वेषु कुसुमेषु शिरीषकुसुमं अदिष्टम् ।

निःश्रेयसाय कर्मपथाज्ज्ञानमार्गः साधीयान् । श्रेष्ठस्तु
सर्वेषां भक्तिमार्गः ॥

परमात्माणोरप्यणीयान्महतोऽपि महीयान्वर्तते ।

धार्तराष्ट्रेभ्यः पाण्डवाः कृष्णसाहाय्याद्वलीयांसः किंतु
तेषां योधसमाजो गरीयान् ।

दुःखितस्य वृत्तान्तश्रवणेनार्द्राभवन्ति हृदयान्यनुकम्पिनां
महात्मनाम् ।

यो यज्ञकर्माणि यथाविधि करोति स प्रजावान्पशुमांस्तेजस्वी
ब्रह्मवर्चसी यशस्वांश्च भवति ।

विष्णुशर्मण एकपञ्चाशत्पुत्रा आसन् । तेषां ये मध्यमादेव-
दत्ताज्यायांसः पञ्चविंशतिस्ते कनीयोभिः पञ्चविंशत्या कलहं
वक्रुः ।

सर्वासु नदीषु भागीरथी द्राघिष्ठा विस्तारे वरिष्ठा च ।
तस्याः सलिलं यमुनायाः शुचितरम् । पर्वतेषु हिमालयः प्रथिष्ठः ।
अहो दीप्तिमतोऽपि विश्वसनीयतास्य राज्ञो वपुषः ।

ईदृशी मे मन्दभाग्यता यन्न केवलं भर्तुर्विरहो दारकयोरपि ।

हा सौम्य हनूमन्क पुनस्वादशस्य साधोर्महोपकारिणः
संभवोऽस्मिञ्जगति ।

नैतद्विघ्नः कतरन्नो गरीयो यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः ।

नेयं मे जटा किं तु वेणीकृतः कचानां कलाप इत्य-
ब्रवीत्काचित्स्त्री ।

दासीभूतां सर्पाणां जनन्याः सेवां कुर्वतीं स्वमातरं
घन्धनान्मुमोच गरुडः ।

તપશ્ચરન્નાવળઃ સ્વીયાનિ નવ શિરાંસિ શિવાયોપાયની
ચકારેતિ શૃણુમઃ ।

પ્રિયતમસ્ય પુણ્ડરીકસ્ય મરણેન સશોકયા મહાશ્વેતયા
તિરસ્કૃતા વિપયા દૂરીકૃતો વાન્ધવજનોઽહ્નીકૃતમરણ્યેઽવસ્થાનમ્ ।

૧૬૫૬. પુરુષઃ પ્રિયતમાયાઃ પ્રાસાદસ્યોપરિતર્ની ભૂમિ
પ્રવેશુમિચ્છુર્વાતાયનાદધોઽવલમ્બમાનમહિં રજ્જૂકૃત્યારોહ ।

ઉપરતે ભર્તરિ યત્રાણાઃ પરિત્યજ્યન્તે તન્મૌર્ચ્યમ્ । ઉત્તરા
વિરાટદુહિતા ચાલિકા વિનયવતિ ધીમતિ વિક્રાન્તે ચ પશ્ચત્વ-
મભિમન્યાવુપગતેઽપિ પ્રાણાન્ન જઘૈ । અન્યા અપિ સહસ્રશઃ કન્યકા
અમર્ત્યમત્યો જાતાઃ સત્યો જીવિતાનિ ન તત્યજુરિતિ શ્રૂયતે ।

જીવનાય મનુજન્મનામિહ બ્રામ્યતામથ કદાપિ સ પ્રભુઃ ।

ત્વાદૃશો ભવતિ ભાગ્યયોગતો વેત્તિ યઃ સદસતાં યદન્તરમ્ ॥

શુભશાંતી વાક્યો

૧. દ્વારયની ત્રણ પત્નીઓમાં કૌસલ્યા સૌથી મોટી (વૃદ્ધ) અને
કૌંટી સૌથી નાની (યુવતી) હતી.

૨. સીતાના શરીરની આકૃતિ દ્રૌપદીના કરતા વધારે નાબુક
(તનુ) હતી.

૩. મોટું (વહુ) નાના (લઘુ)ની બરાબર થાય એ અર્થ વગરનું છે.

૪. દેવતામાં સર્વ પ્રાણીઓમાં ઘોડા સૌથી વધારે ઝડપવાળા
(ભાગ્ય) છે.

૫. સદ્ગુણી (સદ્ગુણ, પુણ્ય) સુખી (સુખ) છે, અને માનને
ચોગ્ય છે.

૬. સત્યતામાં કરતા રુઝિભણી કૃષ્ણને વધારે પ્રિય (પ્રિય) હતી.

૭ જ્યારે માણસ વધારે દુર્ભાગી હોય, ત્યારે તેના સગા પણ દુશ્મન જેવા (વિપક્ષ) થાય.

૮ જેની પાસે પૈસો (વસ્તુ) કે હિમત (ઘૈર્ય) કે કીર્તિ (યશસ્, કીર્તિ) કે જમીન (ભૂમિ) હોય, તેને શુ કહેવાય ?

૯ અધા એક મનના થાઓ (એકચિત્ત), અને આ જાળ લઈને ઊડી જાઓ

૧૦. દેવોમા ઇન્દ્ર સૌથી વધારે પ્રતાપી (ઓજસ્વિન્) ને સૌથી વધારે બળવાન (બલિન્) હતો, તેથી તેનો રાજ્યાભિષેક કર્યો.

૧૧ ટીકાકારથી મૂળ ફેરવોનો અર્થ સ્પષ્ટ (વિશદ) કરાય છે અને કેટલીક વાર ગૂંચવણભરેલો (ગૂઢ) કરાય છે

૧૨. તે વખતની બધી સ્ત્રીઓમા દમયંતી સૌથી વધારે સુદર (ચારુ) હતી, અને પોતાના સ્વામીને આસક્ત (અનુરક્ત, મક્ત)† હતી.

૧૩ સ્નેહથી તારુ હૃદય આ ક્ષણે પીગળ્યું (દ્રવ) છે

૧૪ સાધારણ બળદો કરતા ઝૂસરીએ જોડેલા વધારે જાડા (વીર) છે

૧૫. હે સીતા ! તારા (ત્વદ્) જેવી આવી શુદ્ધ, સાદી, પ્રેમી (અનુરાગ, પ્રણય) સ્ત્રી ખીજી કોઈ નથી, અને મારા જેવો (મદ્) આવો દયાહીન અને કૃતદ્ધ મનુષ્ય ખીજો કોઈ નથી

શબ્દકોશ ૧૮

અણ પુ. સ્ત્રી. ન. નાનું, પુ. નાનો
 ગળકરણ
 અઘસ્ અ. નીચે, તળે
 અઘન્ પુ. માર્ગ
 અનુકમ્પિન્ પુ. સ્ત્રી. ન. દયાવાન
 અન્તર ન. ફેર
 અભિમન્યુ પુ. અર્જુનનો પુત્ર
 અઠસ્ પુ ન ધા, જખમ
 અબલમ્બમાન પુ સ્ત્રી. ન લટકતું
 અવસ્થાન ન રહેકાણું
 અહિ પુ. સાપ
 આર્દ્ર પુ સ્ત્રી. ન. બીતું
 ઇચ્છુ પુ સ્ત્રી. ન ઇચ્છતું, ઇચ્છનાર
 ઉત્તરા સ્ત્રી. વિરાટ રાજાની પુત્રી
 ઉપરિતન પુ. સ્ત્રી ન. ઉપહુ
 ઉપાયન ન નજગણું
 ઉકમનસ્ પુ. સ્ત્રી ન એક મનનું
 કચ પુ. વાળ
 કર્મપથ પુ (કર્મનું કર્મ, અને પથિનું
 રસ્તો) કર્મનો માર્ગ, એટલે મોહ
 અયવા નિલ સુખ મેળવવાને
 વર્ષ સખધી ક્રિયા તથા કર્મ
 કર્નાં તે.
 ફલહ પુ. કનિયો
 ફલાપ પુ દો, સમૃદ્ધ
 ફણ પુ ન. દૂધાણુ, પાતળું

કૃષ્ણસાહાય્ય ન કૃષ્ણની મદદ
 ક્રમ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં અતિ જોડે,
 ઓળગવું, ઉલ્લાસન કરવું
 છુદ્ધ પુ સ્ત્રી. ન. નાનું, નીચ
 ગરુહ પુ ગરુડ પક્ષી, વિષ્ણુદેવ
 વાહન તરીકે વાપરે છે તે જાતનું
 પક્ષી
 જટા સ્ત્રી જટા (ગૂચવાયેલા
 વાળનું ગુંડ)
 જીવન ન ગુજરાન
 જીવિત ન જિંદગી
 જ્ઞાનમાર્ગ પુ. (જ્ઞાન ન જાણવું તે,
 માર્ગ પુ રસ્તો) જ્ઞાનનો રસ્તો,
 મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે ઉચિત સખધીજ્ઞાન
 દારક પુ બાળ, પુત્ર
 દીપ્તિ સ્ત્રી તેજ
 દહ પુ. સ્ત્રી ન. નિશ્વસ, મગખૂત
 નિ શ્રેયસ્ ન. કલ્યાણ, મુક્તિ
 પરિવ્રહ પુ ધણી, માસિક
 પુણ્ડરીક પુ વિશેષ નામ છે,
 ન. રમણનું કૂંડ
 પૃથુ પુ સ્ત્રી. ન મોટું
 વચ્ચન ન કચળે, કેદ કરવું તે, બદી
 વાલિકા સ્ત્રી. બાળક છોકરી
 વ્રહ્મવર્ચસિન્ પુ. સ્ત્રી ન. વેદ
 કરીને તેજ પામેલું, વૈદિક ક્રિયાથી
 પ્રાપ્ત થતું તેજ પામેલું

મક્તિમાર્ગ પુ (મક્તિ સ્ત્રી પ્રીતિ,
હકિત અને માર્ગ પુ રસ્તો)
મુક્તિ માટે ઈશ્વરની પ્રીતિ અથવા
હકિત

માગ્યયોગ પુ (માગ્ય ન નસીય,
સારુ નસીય, યોગ પુ પ્રાપ્તિ)
સારા ભાગ્ય અથવા નસીયની
પ્રાપ્તિ

મૃદા પુ સ્ત્રી ન ધણુ, જ્યારુ
મધ્યમ પુ સ્ત્રી ન વચલુ, ન
કમ્ભ

મનુજન્મન્ પુ (મનુ પુ માણસોના
પૂર્વજો અથવા મૂળ પુરુષોમાનો
એક) મનુથી જન્મેલો, માણસ,
મનુષ્ય

મન્દમાગ્યતા સ્ત્રી (મન્દ સુસ્ત,
નખણુ, માગ્ય નસીય, મન્દમાગ્ય
નખણા નમીયવાળો, કમનસીય,
અભાગિયો) દુર્દૈવ, દુર્ભાગ્ય

મહાશ્વેતા સ્ત્રી એક ગન્ધર્વની
દીકરીનું નામ છે

મહોપકારિન્ પુ સ્ત્રી ન. ધણુ કરીને
મૌર્ખ્ય ન મૂર્ખાઈ

યજ્ઞવર્મન્ પુ વિશેષ નામ છે

યયાવિવિ ક્રિ. વિ વિધિપુસ્તકમા
ઢેલા નિયમ પ્રમાણે

યમુના સ્ત્રી જમના નદી

યુગ પુ. ન ઝૂસરી, જોતર

યોગસમાજ પુ (યોગ પુ જોડો,
સમાજ પુ ટોળું) જોડાનું ટોળું,
લગ્નકર

રજ્જુ સ્ત્રી દોરડું

રમ્ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ ઉપ જોડે,
મરી જતુ

રહસ્ ન ગુપ્ત, એકાતપણુ, ગુપ્ત
વાત, ક્રિ વિ. છાનુમાંનું, એકાંતિ

લઘુ પુ સ્ત્રી ન નાનું

વપુસ્ ન શરીર

વિક્રાન્ત પુ. સ્ત્રી ન હિમનવાન, શ્વશે

વિશ્વસનીયતા સ્ત્રી વિશ્વાસ ઉપગમવ-
વાની શક્તિ

વિષય પુ ઇન્દ્રિયસુખ આપનાર
પદાર્થ

વિષ્ણુજર્મન્ પુ વિશેષ નામ છે

વિસ્તાર પુ ફેલાવો

વૃત્તાન્તશ્રવણ ન (વૃત્તાન્ત પુ.

ઇતિહાસ, હેવાલ, શ્રવણ ન.
સાભળવું તે) ઇતિહાસ અથવા
હેવાલ સાભળવો તે

વેણિ-ળી સ્ત્રી ગૂથેલા વાળ

ચિરીષ ન એક જાતનું ફૂલ

ચુન્નિ પુ સ્ત્રી ન સ્વચ્છ

સમવ પુ શક્યતા, બની શકે એવી
રિયતિ, સભવ

સદસત્ પુ સ્ત્રી. ન. સારુ કે નહારું
સલિલ ન પાણી

સશોક પુ સ્ત્રી. ન (સ જોડે શોક
પુ દિવગીરી) શોકથી પીડિત

સહસ્રશ કિ વિ. હજારે

અર્થ અર્થ પુ

અર્થ વગરનું, અયુક્ત બ્રૂ ઠ.
અનુપપન્ન બ્રૂ ઠ.

ઝંકેયી (પ્રારયતી એક પત્નીનું
નામ છે) કેફેયી સ્ત્રી

કૌસલ્યા (દ્વારયતી એક પત્નીનું
નામ છે.) કૌસલ્યા સ્ત્રી

કૂર વૃશા પુ સ્ત્રી ન.

ખોટું પ્રતિફલ પુ. સ્ત્રી. ન

ગળા જાલ ન.

જોગેયુ નિયુક્ત કર્મણિ બ્રૂ ઠ,
ધુરિ નિયુક્ત

ટીકા ઝગનાટ ટીકાકાર પુ ટીકાકાર પુ

ટપા વગરનું નિર્મૂળ પુ સ્ત્રી ન

સુમદ્રા સ્ત્રી અર્જુનની પત્ની

સેવા સ્ત્રી નોકરી

સૌમ્ય પુ સ્ત્રી. ન. નમ્ર, મનોહર,
સુન્દર

હનૂમત્ પુ વાનરનું નામ છે.
(એ રામનો ભક્ત હતો.) હનુમાન

હૃત્ પુ સ્ત્રી ન દૂકું

દોડવું તે વિદ્રવણ ન

નિખાલમ ઋતુ પુ સ્ત્રી ન.

માર્જવયુક્ત પુ. સ્ત્રી ન.

સરલ પુ. સ્ત્રી ન.

પવિત્ર વિશુદ્ધશીલ પુ. સ્ત્રી ન.

પળ ક્ષણ પુ

રુદ્ધિમણી (કૃષ્ણની પત્ની)

રુદ્ધિમણી સ્ત્રી

ચારીરનો આકાર તનુ સ્ત્રી વપુસ્ ન

આકૃતિ સ્ત્રી.

મગ્નુ વન્ધુ પુ. વન્ધુજન પુ જ્ઞાતિ પુ

સત્યભામા (કૃષ્ણની એક પત્નીનું
નામ છે) સત્યભામા સ્ત્રી.

માધ્યમ્ય સાધારણ પુ સ્ત્રી. ન.

સામાન્ય પુ સ્ત્રી ન.

પાઠ ૧૯મો

સમાસ

દ્વંદ્વ અને તત્પરુપ

૧. ૧ સસ્કૃતમાં એક મૂળ* નામને ખીજા નામ સાથે જોડી શકાય, અને આ સમાસને ત્રીજા નામ સાથે કે કોઈ ખીજા સમાસ સાથે જોડી શકાય, અથવા તો ઘણા નામો એકએક સાથે જોડી મોટો સમાસ કરી શકાય આ રીતે ગમે તેટલા શબ્દો સાથે આવી સમાસ થાય. જે રીતે અથવા તો જે અર્થને ઉદ્દેશીને આ સમાસ કરાય છે, તે પ્રમાણે સમાસના અનેક વર્ગ† થઈ શકે દ્વંદ્વ વર્ગના સમાસોમાના શબ્દો જો તે એકઠા ન જોડાય તો ચ નામના અવ્યયથી જોડાય જેમકે રામશ્ચ કૃષ્ણશ્ચ = રામકૃષ્ણૌ, રામશ્ચ લક્ષ્મણશ્ચ ભરતશ્ચ શત્રુઘ્નશ્ચ = રામલક્ષ્મણભરતશત્રુઘ્ના

૨ (અ) જ્યારે સમાસ બે જ નામનો હોય અને દરેક નામ એકવચનનું હોય તો આખો સમાસ દ્વિવચનમાં આવે, અને તેથી

૪ એટલે સત્ત્વવાચક નામ, વિશેષણ અથવા અવ્યય

† ગમે તે નામનો ગમે તે ખીજા નામની સાથે ગમે તે અર્થમાં સમાસ થઈ શકે એમ કદી ધારવું નહીં સસ્કૃત ભાષાની વાક્યરચના પ્રમાણે અમુક સમાસ જ સશક્ત છે અને ખીજાઓ નથી આ વાત ન જાણનારા માણસો ગમે તેવા સમાસો કરે છે, પણ તે ખરા સસ્કૃત સમાસ નથી સસ્કૃત વૈયાકરણોએ એ વિષે ઘણા બારીક નિયમો આપ્યા છે અને તેમાંના કેટલાક આ ગ્રંથમાં સમજાવ્યા છે. અભ્યાસને માટે તો ઉત્તમ ગ્રંથકારોએ જે સમાસ વાપર્યા છે તે વાપરવા એ જ ઉત્તમ રસ્તો છે.

વધારે નામો હોય તો બહુવચનમા આવે. (ખ) સમાસના છેલ્લા નામની જાતિ તે આખા સમાસની જાતિ ગણવી. જેમકે કુકુટમયૂર્યાવિમે, મયૂરી-કુકુટાવિમૌ. (ક) આવા ૬ન્દ્ર સમાસ જ્યારે એક સમૂહ બતાવે છે કે જ્યારે એકસામયો વિચાર બતાવે છે સારે એકવચનમા અને નપુસકલિંગમા આવે છે જેમકે આહારનિદ્રામયમ્. આ સમાસ સમાહાર ૬ન્દ્ર નામથી ઓળખાય છે. જ્યારે સમાસના શબ્દો જીવડાં, પ્રાણીના શરીરના અંગો, સૈન્યના વિભાગો, જેમની વચ્ચે આભાવિક શત્રુના હોય એવા પદાર્થો અને પ્રાણી સિવાય સામાન્ય નામો બતાવનાર હોય સારે હમેશા આ જ સમાસ થાય છે. જેમકે યૂકાલિફમ્, પાણિપાદમ્, રચિકાશ્વારોહમ્, અહિનકુલમ્, ધાનાશક્કુલિ. ખીજ બાબતોમા સમાસની ગ્યના બોલનારની ઇચ્છા પર આધાર રાખે છે.

૩ જ્ઞ અન્તે હોય એવો શબ્દ જે નિકટ સગપણ કે કોઈ જાતની વિદ્વતા સૂચવતો હોય તે શબ્દના જ્ઞનો તેની પછી જ્યારે જ્ઞ અન્તે હોય એવો ખીજનો શબ્દ આવે સારે આ થાય છે, અથવા પુત્ર શબ્દ આવે તોપણ તેમ થાય છે. જેમકે હોતાપોતારૌ, માતાપિતરૌ, પિતાપુત્રૌ.

૪ જો સમાહાર ૬ન્દ્રને છેડે તાલબ્ય વર્ગનો કોઈ પણ અક્ષર હોય અથવા તો દૂ, પ્ કે હ્ હોય તો અ સ્વર ઉમેરાય છે જેમકે વાક્ત્વચમ્, રક્ષણજમ્, શમીદપદમ્, વાક્ત્વપમ્, છત્રોપાનહમ્. જ્યારે સમાહાર ૬ન્દ્ર ન હોય સારે અ ઉમેરતો નથી, જેમકે પ્રાવૃદ્ધારદૌ

૨. ૧ તત્પરુપ નામના સમાસમા બે અવયવ હોય છે એમા પહેલો અવયવ ખીજ અવયવના અર્થને ચોક્કસ કરે છે કે તેના અર્થમા વંશરો કરે છે* તુલ્યર્થક અવયવ વિભક્તિના અર્થમા આવે કે ખીજ શબ્દની સાથે સમવિભક્તિમા આવે ખીજ બાબતમા તે વિગેયણુ તરીકે કે નામ તરીકે આવે છે, પહેલી સ્થિતિએ તે તત્પરુપ કહેવાય છે અને ખીજ સ્થિતિમા કર્મચાગ્ય નામે ઓળખાય છે. જેમકે રાજ પુરુષ = રાજપુરુષ.

* કેટલેક કિસ્સો તુલ્યર્થક અવયવ અન્તે મુકવામા આવે છે

(તત્પુરુષ), ગમ્મીરો નાદ = ગમ્મીરનાદઃ (કર્મધારય), પુરુષો વ્યાગ્ર ઇવ = પુરુષવ્યાગ્ર (કર્મધારય).

૨ પ્રથમા સિવાયની છ વિભક્તિ અનુસાર તત્પુરુષ સમાસની છ જાત છે—

અ. (૧) દ્વિતીયા વિભક્તિમા નામનો—શ્રિત, અતીત, પતિત, ગત, અત્યસ્ત, પ્રાપ્ત અને આપન્ન સાથે સમાસ થાય છે. જેમકે કૃષ્ણ શ્રિત = કૃષ્ણશ્રિત, દુઃખમ્ આપન્ન = દુઃખાપન્ન, સ્વર્ગ ગત = સ્વર્ગગતઃ

(૨) જ્યારે દ્વિતીયા એક ચાલુ કાર્ય કે સ્થિતિનો સમય દર્શાવતી હોય ત્યારે તે એ કાર્ય કે સ્થિતિ દર્શાવતા ખીજી નામ સાથે જોડાય છે. મુહુર્ત સુખમ્ = મુહુર્તસુખમ્

ખ તૃતીયામા નામ (૧) પરિણામ ખતાવનાર શબ્દ સાથે જોડાય છે. (૨) પૂર્વ, સદૃશ, સમ, કન ને કન જેવા અર્થવાળા શબ્દો તેમજ કલહ, નિપુણ, મિશ્ર અને શ્રદ્ધા સાથે જોડાય છે

(૩) જ્યારે તૃતીયા કર્તાના અર્થમા કે કર્મના સાધનના અર્થમા હોય ત્યારે પણ કોઈ વાર ક્રિયાપદ પરથી સાધિત રૂપો જોડાય છે

(૪) ખોરાકને સ્વાદિષ્ટ ખનાવનારી વસ્તુના અર્થમા તૃતીયા વપરાઈ હોય અને તેની પછીના શબ્દોનો ‘એક જાતનું અન્ન’ એવો અર્થ થતો હોય તો તે ખેતો સમાસ થાય છે

જેમકે (૧) શઙ્કુલયા લખ્ઢ = શઙ્કુલાલખ્ઢ (૨) માસેન પૂર્વ = માસપૂર્વ, માત્રા સદૃશ = માતૃસદૃશ, વાચા કલહ = વાકલહ (૩) હરિણા ત્રાત = હરિત્રાત, નલ્લૈર્મિત્ર = નલ્લમિત્ર (૪) દધ્નોદનઃ = દધ્નોદન. ૬૦

ક ચોથી વિભક્તિમા નામના (૧) તે નામથી સૂચિત વસ્તુઓની ખનાવેલી વસ્તુદર્શક નામ સાથે સમાસ થાય છે જેમકે ચૂપાય દારુ = ચૂપદારુ. (૨) તેમજ અર્થ, વલિ, હિત, સુખ અને રક્ષિત જેડે સમાસ થાય છે અર્થ સાથે જો સમાસ થાય તો સમસ્ત શબ્દ વિશેષણ થાય છે, અને તેને તેના વિશેષ્યના લિંગ અને વચન લાગે છે જેમકે દ્વિજાયાયમ્ = દ્વિજાર્થ ઓદન,

દ્વિજાયેયમ્ = દ્વિજાર્થ યવાગૂ, દ્વિજાયેદમ્ = દ્વિજાર્થ પય, મૂતેભ્યો વલિઃ = મૂતવલિઃ, ગવે હિતમ્ = ગોહિતમ્, ગવે સુલ્લમ્ = ગોસુલ્લમ્, ગવે રક્ષિતમ્ = ગોરક્ષિતમ્.

૬. પચમીના નામ મય, મીત, મીતિ અને મી સાથે અને કોઈ વાર અપેત, અપોહ, સુક્ત, પતિત અને અપત્રસ્ત સાથે જોડાય છે ઉદાહરણ—
ચોરાદ્વયમ્ = ચોરમયમ્, સુલાદપેત. = સુલાપેત, ચક્રાન્સુક્ત. = ચક્રસુક્ત, સ્વર્ગાત્પતિત = સ્વર્ગપતિત

ઈ (૧) પછીના નામ ખીજા કોઈ પણ નામ સાથે સમાસમા આવી શકે. જેમકે રાજ પુરુષ = રાજપુરુષ, પણ ક્રેટલાક અપવાદ છે. તુ ને અક અને હોય એવા ક્રિયાપદ પછી સાધિત શબ્દો સાથે તેમજ કર્મતુ કર્તાપણુ સૂચવતા શબ્દો સાથે જોડાતા નથી જેમકે અપા સ્ત્રા, ઓદનસ્ય પાચક, ઘટસ્ય કર્તા, પણ અપ્સ્રા, ઓદનપાચક કે ઘટકર્તા થતુ નથી ક્રેટલાક આ અપવાદમા અપવાદમૂત છે જેમકે દેવપૂજક, બ્રાહ્મણયાજક ઇં

નીચેની પછીના સમાસ યોગ નથી— નૃણા દ્વિજઃ શ્રેષ્ઠઃ, સતા ષષ્ઠઃ, આશ્વર્યો ગવા દોહોઽગોપેન, ઇં

(૨) પૂર્વ, અપર, અધર અને ઉત્તર પછી વિભક્તિવાળા નામ સાથે જોડાય છે, પણ તે પહેલા મુકાય છે જેકે જાગતમા પછીથી આખો ભાગ દર્શાવેલો જેઈએ, અને તેનો એક ભાગ આખા સમાસથી સૂચવાતો જેઈએ. પૂર્વ કાયસ્ય = પૂર્વકાય, ચરમ રાત્રે = ચરમરાત્ર, મધ્યમહ = મધ્યાહ્ન ઇંસાદિ.

(૩) એક જનાવ મન્યા પછી જે કાળ ગયો હોય તે કાળદર્શક નામ તે જનાવ સૂચવતા નામ સાથે જોડાય છે સવત્સરો નૃતસ્ય યસ્ય (જેને મર્ધાને એક વર્ષ થયુ) = સવત્સરનૃત, માસજાત. ઇં

૬ અમીના નામ નીચેના શબ્દ સાથે જોડાય છે—શૌન્દ, ધૂત, પ્રાંભ, નિપુણ, પશ્ચિત, પદ્મ, કુશલ, સિદ્ધ, શુષ્ક, પક્ષ, વન્ધ ઇં. ઉદ્યદ્યુ-વાનિ પદ્મ = તારવટ, સમાયા પશ્ચિત - સમાપશ્ચિત, આતપે શુષ્ક આતપશુષ્ક. ઇં

૩. સમવિભક્તિ તત્પુરુષ ઓટલે કર્મધારય નીચેની સ્થિતિમા થાય છે-

(અ) ઉપમાનવાચક નામ સમાન ધર્મદર્શક શબ્દ સાથે સમાસમા આવે છે જેમકે ઘન ઇવ ર્યામ = ઘનર્યામ

(બ) ઉપમેય-ઉપમાન, જેમકે વ્યાગ્ર, ચન્દ્ર, કમલ, પદ્મ ઇત્યાદિ સાથે સમાસમા આવે છે જેમકે પુરુષો વ્યાગ્ર ઇવ = પુરુષવ્યાગ્ર, મુખ ચન્દ્ર ઇવ = મુખચન્દ્ર, નેત્ર કમલમિવ = નેત્રકમલમ્, પાદ પદ્મમિવ = પાદપદ્મમ્, અથવા મુખમેવચન્દ્ર = મુખચન્દ્ર, નેત્રમેવકમલમ્ એમ પણ છૂટા પાડી શકાય

(ક) ધણી જગાએ વિશેષણ વિશેષ્ય સાથે આવે. જેમકે નીલ ચ તદુત્પલ ચ નીલોત્પલમ્, ગમ્મીરશ્વાસૌ નાદશ્ચ = ગમ્મીરનાદ

(ડ) રૂપાખ્યાન થાય એવા કૃદતો-તેમા પહેલું કૃદત આગળનું કાર્ય ખતાવતું હોય અને ખીજું કૃદત પછીનું કાર્ય ખતાવતું હોય જેમકે બાદૌ સ્નાત પશ્ચાદનુલિપ્ત = સ્નાતાનુલિપ્ત.

૪. જ અને જન્ નો કોઈ નામ સાથે જે સમાસ નકાર ખતાવે છે તે તત્પુરુષ છે

૫. કર્મધારયનો પહેલો અવયવ સખ્યાદર્શક હોય તો તે સસ્કૃતમા દ્વિગ્ર નામથી ઓળખાય છે. દ્વિગ્ર સમૂહસૂચક છે જેમકે ત્રયાણા મુવનાના સમાહાર = ત્રિમુવનમ્. સખ્યાદર્શક અવયવ પહેલો હોય એવો કર્મધારય દ્વિગ્ર જ હોય

૬. નીચેના શબ્દો અન્ત્ય સ્વર કે પૂર્વ સ્વર સાથે અન્ત્ય વ્યગ્રજનો હોય કરી નીચેની સ્થિતિમા જ ઉમેરે છે

(અ) પથિન્ કોઈ પણ સમાસને છેડે, જેમકે, સ્વર્ગપથ

(બ) સ્ત્રિ અને રાજન્ તત્પુરુષ સમાસને છેડે, જેમકે, મદ્રરાજ, કૃષ્ણસ્રજ

(ક) રાત્રિ તત્પુરુષ સમાસને છેડે, ન્યારે તેની પૂર્વે સખ્યા-વાચક શબ્દ હોય અથવા અવ્યય કે વિભાગદર્શક શબ્દ હોય, જેમકે,

પૂર્વે, અપર ધ૦, અથવા તો સર્વે, સહ્યાત કે પુણ્ય હોય સારે, અને દ્વન્દ્વમા ન્યારે તેની પૂર્વે અહ હોય સારે; જેમકે, દ્વિરાત્રમ્, અતિરાત્ર-, પૂર્વરાત્રઃ, અહોરાત્ર-

(૬) અહનુ તત્પુરુષને છેડે, ન્યારે ૭મા નિયમ પ્રમાણે તેનો અહ થતો નથી સારે; જેમકે, પુણ્યાહમ્, વ્યહઃ, ઉત્તમાહ.

૭. અહનુનો તત્પુરુષ સમાસને છેડે ન્યારે તેની પૂર્વે અવ્યય હોય કે વિભાગદર્શક શબ્દ હોય, જેવા કે પૂર્વે, અપર ધ૦, અથવા સર્વે, સહ્યાત હોય સારે અહ થાય છે. સર્વાહ, પૂર્વાહ

૮. ઋચ્, પુર્, ધુર્ (ન્યારે ગાડીની ધૂસરી એવો અર્થ ન થાય સારે) કોઈ પણ સમાસને છેડે, અને (ખ) ગો ન્યારે તત્પુરુષને છેડે હોય સારે તેમા જ ઉમેરાય છે, અર્વર્ચ-ર્ચમ્, વિષ્ણુપુરમ્, રણજુરા, પરમગવ

૯. (અ) તત્પુરુષને છેડેલા નામની જાતિ લાગે છે. (ખ) સમાહાર દ્વિગ નપુસકલિંગનો છે, અને જ અન્તે હોય એવો કેટલીક વાર ઔલિંગમા હોય છે અને તેને ફે પ્રત્યય લાગે છે જેમકે રાજપુરુષ, નસ્રમિજ - જા - જમ્, પદ્મગવમ્ (પદ્મ અને ગો), પદ્મપાત્રમ્, ત્રિલોકી. (ક) તત્પુરુષના (પ્રત્યેક વિભાગમા) રાત્ર, અહ અને અહ અન્તે હોય સારે પુલ્લિંગ હમેશા હોય છે, પણ ન્યારે રાત્રની પૂર્વે સપ્ત્યાદર્શક શબ્દ આવે સારે અને અહની પૂર્વે પુણ્ય આવે સારે નપુસકલિંગના થાય છે. જેમકે પૂર્વરાત્રઃ, મધ્યાહ્નઃ, સપ્તાહ, દ્વિરાત્રમ્, પુણ્યાહમ્.

૧૦. ન્યારે નપુસકલિંગના સમાહાર દ્વન્દ્વ કે દ્વિગને અન્તે દીર્ઘ આવે સારે તે સ્વર હ્રસ્વ થાય છે. ઓ અને ઔને મદ્ધે હ્રસ્વ થાય છે, અને ઈ તથા એને અદ્ધે હ્રસ્વ થાય છે. જેમકે દ્વિચારી (દિ અને ચારી અનાજનુ માપ).

પ્રયાગે ચતુરહમુષિત્વા કાશીપથમુપયયાવુદ્દાલકઃ ।

રવિવારસ્ય ચરમરાત્રે સંસારાદ્ધારતતઃ કશ્ચિત્પુરુષશ્ચિચ્છે-
દાત્મનઃ શિરઃ ।

આશ્વિનસ્યાદ્યે નવરાત્રે દુર્ગાયા મહોત્સવઃ ક્રિયતે ।

નનુ પ્રભાતા રજની । તચ્છીઘ્રં શયનં પરિત્યજામિ । અથવા
લઘુલઘૂત્થિતાપિ કિ કરોમિ । ન મે દુઃખાદુચિતેષુ પ્રભાત-
કરણીયેષુ હસ્તપાદં પ્રસરતિ ।

અસ્મિન્કલૌ ચલોત્સૃષ્ટદુષ્ટવાગ્વાણદારુણે ।

કથં જીવેજ્જગન્ન સ્યુઃ સંનાહાઃ સજ્જના યદિ ॥

इज्याध्ययनदानानि तपः सत्यं धृतिः क्षमा ।

अलोभ इति मार्गोऽयं धर्मस्याष्टविधः स्मृतः ॥

રોગશોકપરીતાપવન્ધનવ્યસનાનિ ચ ।

* આત્માપરાધવૃક્ષાણાં ફલાન્યેતાનિ દેહિનામ્ ॥

† સુખદુઃખે સમે કૃત્વા લાભાલાભૌ જયાજયૌ ।

તતો યુદ્ધાય યુજ્યસ્વ નૈવં પાપમવાપ્સ્યસિ ॥

ધર્માર્થકામમોક્ષાણાં યસ્યૈકોઽપિ ન વિદ્યતે ।

અજાગલસ્તનસ્યેવ તસ્ય જન્મ નિરર્થકમ્ ॥

યદેતદનુમરણં નામ તદતિનિષ્ફલમ્ । અવિદ્વજ્જનાચરિત-
પ્થ માર્ગો મોહવિલસિતમેતદજ્ઞાનપદ્ધતિરિયં રમસાચરિતમિદં
શુદ્ધદૃષ્ટિરેપાતિપ્રમાદોઽયં મૌર્ખ્યસ્થલિતમિદં યદુપરતે પિતરિ

* વ્યજનાન્ત શબ્દો જો સમાસના છેલ્લા અવ્યય ન હોય, તે
વ્યજનાદિ વિભક્તિના પ્રત્યયો લાગતા જેવા રૂપો થાય છે તેવાં ક્રમ-
આત્મન્ + અપરાધ = આત્મ + અપરાધ = આત્માપરાધ, વિદ્વસ્ + રત્ન વિદ્વદ્ન.

† અર્જુને લગ્નઈની નાખુશી ખતાવી ભારે કૃષ્ણે આ શ્લોક કહ્યો .તો.

રિ સુહૃદિ ભર્તરિ વા પ્રાણાઃ પરિત્યજ્યન્તે । સ્વયં ચેન્ન
જહતિ ન પરિત્યાજ્યાઃ । અત્ર હિ વિચાર્યમાણે સ્વાર્થે एव
પ્રાણપરિત્યાગોऽयमसह्यशोकवेदनाप्रतीकारत्वादात्मनः । ઉપરતસ્ય
તુ ન કમપિ ગુણમાવહતિ । ન ત્તસ્યાર્યં પ્રત્યુજ્જીવનોપાયો
ન ધર્મોપચયકારણં ન શુભલોકોપાર્જનહેતુર્ન નિરયપાતપ્રતીકારો
ન દર્શનોપાયો ન પરસ્પરસમાગમનિમિત્તમ્ । મેવ સ્વકર્મ-
ફલપરિપાકોપચિતા વવશો નીયંતે ભૂમિ વપ્યાત્મઘાતિનઃ
કેવલમેનસા સંયુજ્યતે ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧. પખવાડિયામાં આઠ વખત મહેતાજી અમને શીખવે છે.

૨ છ દિવસમાં ધર્મગુરુઓ અગ્નિષ્ટોમ યજ્ઞ કરે છે.

૩ સાત સ્વર્ગ અને સાત પાતાળમાં રામના પરાક્રમની કીર્તિ ગવાઈ

૪. મનુ, યાજ્ઞવલ્કય અને અસિતની સ્મૃતિઓમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય ને શૂદ્રોના ધર્મો કહ્યા છે

૫ પરસ્પર સહાય માટે રામે અને સુગ્રીવે મિત્રતા કરી

૬ રઘુ પોતાની સાથે મોટું લશ્કર લઈને પૂર્વના સમુદ્ર તરફ જતો શિવની જટામાંથી પડેલી ગંગાને લઈને જતા ભગીરથ જોવો દેખાયો.

૭ આ પ્રમાણે પૂર્વ તરફના દેશોમાં મુસાફરી કરતા તે વિજયી રાજા તાલી વૃક્ષના વનને લીધે કાળા દેખાતા+ મહાસમુદ્રના કિનારા સુધી પહોંચ્યો

* આ અને આવતા પાઠમાં ગુજરાતી વાક્યોમાં જગા અલ્પ છે. સાં વિદ્યાર્થીએ સસ્કૃત સમાસ વાપરવા.

+ મહત્ કર્મધારય કે બહુવીહિનો પહેલો અવયવ હોય તો તેને બદલે મહા થાય છે.

૮ વહાણના કાફલાને લીધે મગડર એવા વગોનો જડમૂળથી નાશ કરી તેણે ગંગાના બે કાંઠાની વચ્ચે વિજયના સ્થંભ બિભો કર્યો.

૯ જેવી રીતે પર્વતો પાંખ કાપવા તૈયાર થયેલા ઇન્દ્રની સામા પથરાઓ વાપરી સામા થયા, તેમ કલિગના રાજાએ તેની સામા શસ્ત્રો વાપર્યાં

૧૦ તે વિજયી રાજાએ મહેન્દ્રનો રાજા જે પહેલાં પકડાયો હતો પણ પાછળથી છૂટ્યો હતો તેનું ધન લીધું, પણ દેશ લીધો ન હતો.

૧૧. સમુદ્ર જે કે પરશુરામનાં આણ્થી ઘણો આધો ખસેડાયો હતો, તોપણ તેના મોટા સૈન્યને લીધે જાણે સહ્ય પર્વતને અડકતો હોય એમ લાગ્યું.

શબ્દકોશ ૧૯

અગ્નિદ્યોમ પુ એક જાતનો યજ્ઞ
અક્ષર પુ ન અગારો
અજા સ્ત્રી બહરી

અતિનિષ્ફલ પુ સ્ત્રી ન છેડ વ્યર્થ,
કર્ષ પણ ફળ વગરનું

અતિપ્રમાદ પુ મોટી ચૂડ, વણી
એકિંદરાઈ

અનુમરણ ન (કોઈની) પાછળ
મરવું તે, જેમ વિધવા મૃએલા
ધણીની જોડે જાણી મરે છે તેમ,
સતી થવું તે

અભામ પુ નુકસાન

અભોમ પુ લોભનો અભાવ, સતોષ
અવશ પુ સ્ત્રી ન પગધીન, પરવશ
અસહ્ય પુ સ્ત્રી ન સહનું વિધર્થ
કૃ અ જોડે, સહેવાય નહીં તેણે

આચરિત પુ સ્ત્રી ન આચરેલું,
વર્તેલું, ન આચરણ, ફેલ
આત્મચાતિન પુ સ્ત્રી ન આપવાનું
કરનાર

અત્સૃષ્ટ સજ્જનું કર્મણિ ભૂ કૃ વદ
જોડે, છોડેલું, તમ્મયેલું

અદાલત પુ પુરુષનું નામ છે.

અપચય પુ ખજાનો, સવરો અથવા
સચય કરવો તે

અપચિત્ત ચિત્તુ કર્મણિ ભૂ. કૃ. અપ
જોડે, એકકુ કરેલુ

અપરત્ત પુ. સ્ત્રી. ન. મૂએલુ, બધ
થયેલુ

અનસ્ ન પાપ

કરણીય ન જે કામ કરવાનુ હોય
તે કાર્ય, કર્તવ્ય

કલિ પુ કળિયુગ એટલે ચાર યુગ-
માનો છેલ્લો અને પાપિષ્ઠ, હાલમા
દુનિયામા જે યુગ ચાલે છે તે

ગલ પુ ગળુ

ગુણ પુ કાયદો, ગુણુ

ચરમ પુ સ્ત્રી ન છેલ્લુ

જય પુ કૃતેહ, છત

દેહિન્ પુ. સ્ત્રી. ન દેહવાળુ,
પુ. માણસ, આત્મા

નિરય પુ. નરક

પદ્ધતિ સ્ત્રી. રસ્તો, વહીવટ, રીતિ

પરિત્યાજ્ય પુ સ્ત્રી ન પરિ + ત્યજ્ નુ
વિધ્યર્થ કૃ તજવા લાયક

પરિપાક પુ પાકવુ તે, પકવતા

પરિતાપ પુ દુખ, પીડા

પાત પુ પડવુ તે, પતન

પ્રતિકાર } પુ. અનર્થ દૂર કરવાનુ
પ્રતીકાર } સાધન, ઉપાય

પ્રત્યુજીવન ન સજીવન કરવુ તે

પ્રમાત પુ. સ્ત્રી ન. પ્ર + માનુ

ભૂ કૃ. (અધારાના રૂપમા) અદૃશ્ય
થઈ ગયેલુ અને (અજવાળાના
રૂપમા) દેખાયેલુ તે, ન. પરાહ

મૂલ ન. મૂળ, પાયો

મોહ પુ. મૂર્ખાઈ, મોહ

રમસ પુ કિતાવળ, સાહસ, અવિચાર

રોગ પુ. મદવાડ, રોગ

લઘુલઘુ ક્રિ. વિ. વહેલુ

લાભ પુ પ્રાપ્તિ, ફાયદો

વજ્રા પુ. એક દેશનુ તથા તેના
લોકનુ નામ. (ખ. વ. માં
વપરાય છે)

વહ્ આ જોડે, ૧ ગ. પરસ્મૈ૦,
આત્મને૦ આણુવુ

વાસર પુ. ન દિવસ

વિચાર્યમાણ (વિ + ચર્ 'જવુ' ના
પ્રેરકભેદનુ કર્મણિ વર્તમાન કૃ.)
જે વિષે વિચાર થાય છે તે,
વિચાર કરતા

વિલસિત ન રમત, પાપી કર્મ

વેદના સ્ત્રી મહા દુખ

સનાહ પુ અપ્પતર, કવચ

સસાર પુ. દુનિયા

સ્થલિત ન. સહેજ ગોચુ, ચૂક

સ્તન પુ ચાન

સ્તમ્ભ પુ. થાભલો

સ્વકર્તવ્ય ન. સ્વકાર્ય, આત્મવર્મ

અડકતુ લમ્પુ સ્ત્રી ન
 આથે ખસેડાયેલુ દૂરોત્સારિત, વત્સા-
 રિત, સ્તુ પ્રેરક ક ભૂ ફે.
 વદ્ બોડે
 ઓળંગલુ આ + ક્રમ્ ૧ ગ અને
 ૪ ગ પરસ્મૈ૦
 કાપલુ તે છેદ પુ
 કાળુ રયામ પુ સ્ત્રી ન
 ગર્વ કરનાર વદ્ધત ભૂ ફે.
 છોડી મુકાયેલુ મુક્ત, મુચ્તુ કર્મણિ
 ભૂ ફે
 જીતનાર વિજિગીષુ પુ.
 તાડ તાલી સ્ત્રી
 તૈયાર થયેલુ વચત, વદ્ + યમ્ તુ
 ભૂ ફે.
 થાભલો સ્તમ્ભ પુ

દરિયાઈ (વહાણુનો) કાફલોનો સાધન ન.
 દરિયાઈ અર્ણવ પુ.
 પકડાયેલુ ગૃહીત, પ્રહ્નુ કર્મણિ ભૂ. ફે.
 પતિ નાથ પુ પતિ પુ.
 પરાક્રમ અદ્ભુતવરિત ન પરાક્રમ પુ.
 પાતાળ પાતાલ ન
 પાખ પક્ષ પુ.
 પૂર્વ તરફતુ પૂર્વ પુ. સ્ત્રી ન.
 (સર્વનામ) પ્રાચ્ય પુ. સ્ત્રી. ન.
 ક્ષોટો, પ્રવાહ સ્રોતસ્ ન
 મદદ સાહાય્ય ન
 મહેન્દ્ર (એક પર્વત અને તેની
 પાસેના દેશનુ નામ છે.) મહેન્દ્ર પુ.
 વચલો પ્રદેશ અન્તર ન અન્તરાલ ન.
 મિત્રતા સધિ પુ સચ્ચ ન

પાઠ ૨૦ મો

સમાસ (ચાલુ)

અહુવીહિ અને અવ્યયીભાવ

૧. ૧ સમાસમા વિશેષણ પહેલુ મુકાયુ હોય એવા બે કે તેથી
 વધારે વિશેષણ વિશેષ્ય ભાવવાળા નામો સમાસમા જોડાઈ ખીજા નામના
 વિશેષણ તરીકે મુકાય છે તે વિશેષ્ય નામ સમાસના જુદા જુદા અવયવની
 સાથે સમવિભક્તિમા ન હોવુ જોઈએ આવો સમાસ અહુવીહિ સમાસ
 કહેવાય છે જેમકે મહાબાહુ, પીતામ્બર કર્મધારય તરીકે મહાબાહુ તે
 મહાન્ બાહુ એમ જુદો પાડી શકાય, પણ અહુવીહિ તરીકે મહાન્બાહુર્યસ્ય

જેનો હાથ મોટો છે તે, તેમજ પીતામ્બર (જેનું પહેરેલું લૂગડું પીળું છે તે.) મહાન્વાહુર્યસ્ય સઃ = મહાવાહુર્નવાલ અહીં વાહુ કે મહત્, નલની સાથે સમાનાધિકરણમાં નથી, પણ આખો સમાસ મહાવાહુ નલના વિશેષણ તરીકે છે ઘનશ્યામો નલમાં, શ્યામ નલની સાથે સમ વિભક્તિમાં છે તેથી સમાસ બહુવ્રીહિ નથી. સારે જે સમાસ છોડતા ચત્ત સર્વનામ પહેલી સિવાય ગમે તે વિભક્તિમાં વપરાયું હોય તે સમાસ બહુવ્રીહિ કહેવાય છે, પ્રાસમુદક યમ્ = પ્રાસોદકો ગ્રામ., વહ્યો નયો યસ્મિન્ = વહુનદીકો દેશ.

૨ કેટલીક વાર બહુવ્રીહિ સમાસમાં પહેલો અવયવ બીજા સાથે સમાનાધિકરણમાં નથી હોતો. જેમકે ચક્રપાણિઃ = ચક્ર પાણૌ યસ્ય સ 'જેના હાથમાં પૈકું છે તે.'

૩ ન્યારે ઉપમાનો ભાવ દર્શાવવાનો હોય સારે પહેલો અવયવ પછી વિભક્તિના અર્થમાં હોઈ શકે જેમકે ચન્દ્રકાન્તિઃ = (ચન્દ્રસ્ય ઇવ કાન્તિ યસ્ય) ચન્દ્રસ્યેવ કાન્તિર્યસ્ય, તત્પુરુષ તરીકે ચન્દ્રસ્ય કાન્તિ.

૪. નકારદર્શક અવયવ બ કે બન્ ઉપસર્ગ નામ સાથે જોડાઈ બહુવ્રીહિ સમાસ કરે છે જેમકે અવિચમાન પુત્રો યસ્ય સ = અપુત્ર, નિર્ગતા ઘૃણા યસ્ય સ = નિર્વૃણ (૧૦મો નિયમ જુઓ), વિગત્ત જીવિત યસ્ય સ = વિજીવિત, ઉત્તરા કન્ધરા યસ્ય સ = ઉત્કન્ધર ધ્વં અવિચમાનપુત્ર, નિર્ગતઘૃણ ધ્વં સામાન્ય નિયમાનુસાર પણ છે

૫. મુખ્ય દિશાવાચક શબ્દોથી પણ આ સમાસ બને છે, અને તે દિશાઓની વચ્ચેનો ભાગ (એટલે ખૂણા) દર્શાવે છે. જેમકે ઉત્તરપૂર્વા એટલે ઉત્તર અને પૂર્વની વચ્ચેનો ભાગ, ઈશાન. દિશાવાચક નામ સમાસમાં ન આવે તો સર્વનામનાં રૂપાખ્યાન લે છે, અને સમાસમાં ત્રિકલ્પે સર્વનામનાં રૂપાખ્યાન લે છે.

૬ ન્યારે સ કે સહ સાથે જોડાયેલું નામ વિશેષણના અર્થમાં આવે છે સારે પણ બહુવ્રીહિ સમાસ થાય છે દેવદત્ત સહપુત્રો ગ્રામ ગતઃ

(ક) આ પ્રમાણે ધર્મનુ ધર્મનુ જો તેની પૂર્વે એક શબ્દ આવે તો થાય છે

(૩) જ્યારે અન્ય શબ્દમા કાઈ આવો ફેરફાર થતો નથી કે કાઈ પણ ઉમેરાતો નથી, ત્યારે ક વિકલ્પે ૫-૭મા નિયમાનુસાર બનેલા સમાસ સિવાય ખીજ બધી જાતના આ વર્ગના સમાસને છેડે લગાડાય છે. જેમકે અધ્યયનનિમિત્તકો મે વાસોઽસ્મિન્યામે.

૧૦. (૧) જ્યારે ક ઉમેરાતો નથી ત્યારે બહુવ્રીહિ સમાસનો અન્ય સ્વર, જો છેલ્લો અવયવ મો હોય કે આ અન્યવાળુ સ્ત્રીલિંગ નામ હોય તો હ્રસ્વ થાય છે જેમકે ચિત્રા ગાવો યસ્ય સ = ચિત્રગુ, લક્ષ્મી માર્યા યસ્ય સ લક્ષ્મીમાર્યા. જ્યારે ક લગાડાય ત્યારે આ વિકલ્પે હ્રસ્વ થાય છે જેમકે લક્ષ્મીમાર્યાક કે લક્ષ્મીમાર્યાક

(૨) અવ્યયીભાવ સમાસ, અવ્યય (ઉપસર્ગ કે ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય) અને એક નામ જોડાવાથી થાય છે (અ) કિં વિં નપુસકલિંગના દ્વિતીયા એ વ જેવા ગણવા. (ખ) અ અન્યવાળા અવ્યયીભાવ સમાસ કેટલીક વાર તૃતીયા કે સપ્તમી એકવચનના પ્રત્યય લે છે. (ક) (પાનુ ૧૮૩ ૧૦ પ્રમાણે) છેલ્લો દીર્ઘ સ્વર હ્રસ્વ થાય છે (૩) અન્ય ન્ લોપાય છે; પણ જ્યારે અન્ય અવયવ નપુસકલિંગ હોય ત્યારે વિકલ્પે લોપાય છે. જેમકે અધિહરિ 'હરિમા', અનુવિષ્ણુ 'વિષ્ણુની પછાડી' એટલે વિષ્ણુ પાછળ, ઉપગદ્ગમ્ 'ગગા સમીપ', અનુગદ્ગમ્ 'ગગાની બાજુથી', યથાશક્તિ 'શક્તિ પ્રમાણે', અધ્યાત્મમ્ 'આત્મામા', પ્રત્યહમ્ કે પ્રત્યહ 'દરરોજ', સતૃણમ્ 'ધાસ સાથે' નીચે પ્રમાણે સમાસ છોડવા

હરાવિતિ = અધિહરિ । વિષ્ણો પશ્ચાત્ = અનુવિષ્ણુ । ગદ્ગાયા સમીપમ્ = ઉપગદ્ગમ્ । ગદ્ગામન્વાયતમ્ = અનુગદ્ગમ્ । શક્તિમનતિક્રમ્ય = યથાશક્તિ । આત્મનીતિ અધ્યાત્મમ્ । અહન્યહનીતિ = પ્રત્યહમ્ અથવા પ્રત્યહ । તૃણમપ્યપરિત્યજ્ય = સતૃણમ્ ।

સ્નેહરૂપસ્તન્તુર્મનુજાનાં હૃદયમર્માણિ સીવ્યતિ ।

ભાર્યાયા યદ્યદિદૃં તત્તદધિજ્યધન્વનસ્તસ્ય ભૂપતેર્નાનાસાદ્યં
કિંચિદાસીત્ ।

પ્રતિદિનં ઝ્યમ્વકં યથાવિધિ પૂજયામિ યાવદવકાશં
ગ્રન્થાનવલોકયામ્યામધ્યાહ્નસમયમક્ષમાલાં ગૃહીત્વા જપામિ ।

ત્રિચતુરાણ્યહાન્યસ્મિન્મે ગૃહે વસ્તું ત્વમર્હસિ યાવત્તવાર્ય-
સિદ્ધિ કરોમિ ।

આસન્નપશ્ચાશા ગા બ્રાહ્મણેભ્યોઽદદાદ્યજ્ઞવર્મા શ્રાવણસ્ય
પ્રથમે સોમવાસરે ।

ચિરપ્રવૃત્ત ઇષ મૃતસ્ય પુનર્જીવપ્રદાને પન્થાઃ । તથાહિ ।
વિશ્વાવસુના ગન્ધર્વરાજેન મૈનકાયામુત્પન્નાં પ્રમદ્વરાં નામ
કન્યામાશીવિપવિલુપ્તજીવિતાં સ્થૂલકેશાશ્રમે ભાર્ગવસ્ય નતા
પ્રમતિતનયો મુનિકુમારકો રુરુર્નામ સ્વાયુષોઽર્ધેન યોજિતવાન્ ।

અર્જુનં ચાશ્વમેધતુરગાનુસારિણમાત્મજેન વશ્રુવાહનનાન્ના
સમરશિરસિ શરાપહનપ્રાણમુલૂપી નામ નાગકન્યકા સોઘ્વા-
સમકરોત્ ।

અભિમન્યુતનયં ચ પરિક્ષિતમશ્વત્થામાસ્ત્રપાવકપરિપ્લુપ્ત-
દરાદુપરતમેવ નિર્ગતમુત્તરાપ્રલાપોપજનિતકૃપો ભગવાન્વાસુદેવો
દુર્લ્ભાનસન્પ્રાપિતવાન્ ।

અન્યેવ સુરમિકુસુમધૂપાનુલેપનાદીનિ ચન્દ્રાપીઙ્ગસમાગમ-
સુખોપભોગાયનીતાનિ તૈરેવ મૃતે તસ્મિન્દેવતોચિતામપચિતિ

આ જન્મરી નામની દુઃખગિતિ વિશે છે તે પોતાના આશય
ચન્દ્રાપીઙ્ગને મળવા એક દગવેલી ગંગાએ ગર્ભ, પણ સા એને મૂએલો
દીકો દેખ અદ્ભુત ગતિએ તેને આશા આપી કે તારો સ્વામી સજીવન
થશે અને તેનું શરીર ગમ્પી મૂડવા ડહુ

સંપાદ્ય ચન્દ્રાપીડમૂર્તૌ મૂર્તિમતીવ શોકવૃત્તિરાર્તરૂપા રૂપાન્તરમિવ
તત્ક્ષણેનૈવોપગતા ગતર્જીવિતેવ શૂન્યમુર્ત્વી મુખાવલોકિની ચન્દ્રા-
પીડસ્ય પીડોત્પીડિતહૃદયાપિ રક્ષન્તી વાપ્પમોક્ષમુદામવૃત્તેઃ
શોકાદપિ મરણાદપિ ચ કથૃતમામવસ્થામનુભવન્તી તથૈવાઙ્કે
સમારોપિતચન્દ્રાપીડચરણદ્વયા દૂરાગમનચિન્તેનાપિ વુમ્બુક્ષિતેનાપ્ય-
પ્રતિપન્નસ્નાનપાનભોજનેન મુક્તાત્મના રાજપુત્રલોકન સ્વપરિજનેન
ચ સહ નિરાહારા કાદમ્વરી તં દિવસમનયત્ ।

સજ્જન્તિ કુહરઘટાઃ સ્વલુ તત્પ્રયાણે
તં સંતતં યુધિ પરિપ્વજતે જયધ્વીઃ ।
ચેત. સમાસજતિ તસ્ય ગુણાનુરાગા-
દ્વિધ્યાવિશુદ્ધહૃદયે વિદુષાં સમૂહે ॥
યં ન સ્પૃશન્ત્યેનમચિન્ત્યતત્ત્વં દુરન્તધામાનમનન્તરૂપમ્ ।
મનોવચોવૃત્તય આત્મભાજાં સ ઇવ પૂજ્ય. પરમઃ શિવો નઃ ॥
અયં નિજઃ પરો વૈતિ ગણના લઘુચેતસામ્ ।
ઉદારચરિતાનાં તુ વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્ ॥
દંદ્રામઙ્ગં મૃગાણામધિપતય ઇવ વ્યક્તમાનાવલેપાઃ ।
નાજામઙ્ગં સહન્તે નૃવર નૃપતયસ્ત્વાદૃશાઃ સાર્વભૌમાઃ ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. મેં ખાંચ છ માણસ, પચાવન કરતાં વધારે ગાયો અને
સગસગ સાઠ ઇંતગયો ગસતા પર જોયા

૨. આ અંગ દેશનો રાજા છે, જેનો પ્રેમ સ્વર્ગની અપ્સરાઓ
ઈચ્છે છે.

૩. શ્રી અને સગ્ગવતી દેવીઓ જેમનાં રહેઠાણ સ્થાભાવિક
રીતે જુદાં છે, તેઓ તેનામા એકલા ગહે છે

૪ જે ગગ્ગએ મહાશ્વેતાનું વૃત્તાન્ત સાંભળ્યું તે દુઃખનો માર્થો એક પણ શબ્દ બોલી શક્યો નહીં.

૫ જેનું તેજ અગાધ છે અને જેણે પ્રજાને સંતોષી મોટી કીર્તિ મેળવી છે તે આ પરંતપ નામે રાજા છે

૬. મારી શક્તિ પ્રમાણે ન્યાયના તરવો હવે સમગ્રનું થુ.

૭ તીડો અગ્નિ તરફ ગોડે છે

૮ દરેક પર્વત પર સુએ ડીર્નિન્ધ્યમ ગિઓ કર્યો

૯. ગોદાવરીના કિનારા પર જનસ્થાન આવેલું છે

૧૦ ધણીને થેઝ દીઝીને મોઝીને જાણે કે મેં કોઈની આપેલી થાપણ પાછી સોપી હોય તેમ ન મુખી થુ

૧૧ સાંખા હાથવાળો, પહોળી છાતીવાળો અને નાજુક કમરવાળો આ અવન્તિનો રાજા છે

૧૨ કમળ જેવી આખોવાળી જેના અંગો નાજુક હતા તેણે તેને માટે પ્રીતિ રાખી નહીં

૧૩ કડાથી શોભાયમાન હાથવાળો, મહેન્દ્ર પર્વતની શક્તિવાળો અને જેણે પોતાની શક્તિથી શત્રુઓનો નાશ કર્યો હતો, તે હેમાગ્ન કલિગનો રાજા જે જગ્યાએ ખેડો હતો, ત્યાં તે જ્યારે પહોંચી ત્યાં મુનન્દ્રએ તે ચન્દ્રમુખી સુઝીને કહ્યું

શબ્દકોશ ૨૦

અક્ષમાલ ઓ. (અક્ષ પુ એક હોડનું અને તેના બીજનું નામ છે, અને માલા ઓ ક્કી, માળા) રુદ્રાલની માળા
અદ્ધ પુ. ખોળો

અચિન્ત્ય પુ. ઓ. ન અવિચાર્ય, ન ધારી ગડાય એવું
અધિજ્યવન્ન પુ જેનું વનુપ ખેંચેલું હોય તે
અનુરાગ પુ પ્રીતિ

અનુલેપન ન મલમ, અગને લગાડ-
 વાનો સુગંધીદાર પદાર્થ
 અપચિતિ ત્રી પૂર્વ
 અર્થ પુ ઇચ્છેલી વસ્તુ
 અવલેપ પુ ગર્વ
 અવમેઘ પુ એક પ્રકારનો યા
 (એમાં અશ્વનુ બલિદાન અપાય છે)
 અસુ પુ જીવ, પ્રાણુ (આ અર્થમાં તે
 હમેરા બહુવચનમાં વપરાય છે,
 કેમકે પ્રાણુ પાય છે.)
 આ મર્યાદા બતાવનારુ અન્યય,
 અવધિદર્શક અન્યય
 આત્મભાજ પુ જેને આત્મા છે તે,
 માણસ
 આનીત આ + નીતુ કર્મણિ બૂ ક.
 આણેલુ
 આયુષ્ ન જિંદગી
 આર્ત પુ સ્ત્રી ન દુખિત, પીડિત
 આશીવિષ પુ સર્પ
 આસાદ્ય પુ સ્ત્રી ન મેળવાય તેવું
 ઉત્પન્ન પુ. સ્ત્રી ન જન્મેલું, ઊપજેલું
 ઉદાર પુ. સ્ત્રી ન. ઉમદ, મોટા
 મનવાળું, ઉદાર
 ઉદામવૃત્તિ પુ. સ્ત્રી ન. ઉદ્ધત
 સ્વભાવવાળું, અમર્યાદ
 ઉદ્ધત પુ સ્ત્રી ન ગર્વિષ્ટ
 ઉપજનિત ઉપ + જન્નુ પ્રેરક કર્મણિ
 બૂ. ક. ઉપજાવેલું

ઉપમોગ પુ ભોગવવું તે
 ઉલ્લપી સ્ત્રી એક નાગકન્યાનું નામ
 છે (એ થોડો વખત અર્જુનની
 ભાર્યા હતી.)
 કન્યકા સ્ત્રી દીકરી
 કાદમ્બરી સ્ત્રી એક તરુણ સ્ત્રીનું
 નામ છે
 કુટુમ્બક ન કુટુંબ
 કુમારક પુ જુવાન છોકરો, કુવર,
 કુમાર
 કૃતિન્ પુ સ્ત્રી ન જેની ઇચ્છા
 સંપૂર્ણ થઈ છે તે, કૃતકૃત, સુદર
 ગતજીવિત પુ સ્ત્રી. ન મૃત્યુ
 ચિરવ્રજ્જ પુ સ્ત્રી. ન. લાંબા
 વખતથી ચાલતું
 જપ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં ધીમે ધીમે
 જપવું
 તનય પુ દીકરો
 ત્ર્યમ્બક પુ રુદ્રનું નામ, શિવ
 દષ્ટા સ્ત્રી. દાદ, અણીદાર દાત
 દુરન્ત પુ. સ્ત્રી ન જેને છોડે પહોંચવું
 કઠણ છે એવું, અમર્યાદ
 દેવતા સ્ત્રી દેવતા
 ધામન્ ન. તેજ
 ધૂપ પુ ધૂપ
 નિરાહાર પુ સ્ત્રી ન. ભૂખ્યું,
 ઉપવાસી

નિર્ણય પુ સ્વભાવ, પ્રકૃતિ
 પરીક્ષિત પુ અભિમન્યુનો પુત્ર અને
 અર્જુનનો પૌત્ર
 પરિજન પુ સેવક, નોકર
 પરિપ્લુષ્ટ પરિ + પ્લુષ્તુ ભૂ કૃ બાળી
 નાખેલું
 પ્રચાર પુ ફેલાવો
 પ્રમતિ પુ. માણસનું નામ છે
 પ્રમદ્વરા સ્ત્રી સ્ત્રીનું નામ છે
 પ્રયાણ ન જવું તે, કૂચ
 પ્રાપિતવત્ પ્ર + આપ્તુ પ્રેરક કર્તારિ
 ભૂ કૃ પમાડનાર, આપનાર
 વાણ પુ ન આસુ
 બુઝુક્ષિત પુ સ્ત્રી ન બૂખ્યું
 માર્ગવ પુ ઋષિનું નામ છે
 માન પુ આખર, માન
 મેનકા સ્ત્રી અપ્સરાનું નામ છે
 યથાવિધિ કિં વિ ત્રિધિ પ્રમાણે
 યાવત્ કિં વિ જ્યા સુધી
 યુષ્ સ્ત્રી લડાઈ
 યોજિતવત્ યુજ્તુ પ્રેરક કર્તારિ
 ભૂ કૃ જોડનાર
 રર પુ માણસનું નામ છે
 લોક ૧ ગ આત્મને અને ૧૦ ગ
 અવ જોડે, જોડું, અવલોકન કરવું
 વિહસત વિ + હપ્તુ ભૂ કૃ નાશ કરેલું
 વિશ્વાવસુ પુ ગન્ધર્વનું નામ છે

વ્યક્ત વિ + અજ્તુ કર્મણિ ભૂ. કૃ
 ખુલ્લું, સ્પષ્ટ
 શન્યમુલ્કી સ્ત્રી સૂતા મેવાળી,
 ફીકા મુખવાળી, ઝખવાણી પહેલી
 સમાગમ પુ સોખત, મેળાપ
 સમારોપિત સમ્ + આ + રૂઢ્નુ પ્રેરક
 કર્મણિ ભૂ કૃ. મુકાયેલું
 સજ્ સમ્ + આ જોડે, પ્રીતિ કરવી,
 અનુરક્ત થવું, લાગવું
 સસ્જ્ ૬ ગ પરસ્મૈં તૈયાર થવું
 સાર પુ શક્તિ, તાત્પર્ય
 સાર્વભૌમ પુ. સ્ત્રી. ન ચક્રવર્તી
 સુરમિ પુ સ્ત્રી ન. સુગન્ધ,
 સુવાસવાળું
 સોચ્છાસ પુ સ્ત્રી ન શ્વાસવાળું,
 જીવતું
 સ્થૂલકેશ પુ ઋષિનું નામ છે
 અગાધ અગાધ પુ સ્ત્રી ન
 કમ્ભર મધ્ય ન
 જાતી વક્ષસ્ ન
 જુહ મિજ મિદ્નુ કર્મણિ ભૂ કૃ.
 તરફ અગ્નિ (ઉપસર્ગ)
 તીઝ જલમ પુ
 તેજ સત્ત્વ ન
 થાપણુ ન્યાસ પુ નિક્ષેપ પુ
 દરેડ પ્રતિ (ઉપસર્ગ)
 દેવકુમારી અપ્સરસ્ સ્ત્રી. સુરાદ્વના સ્ત્રી.

પરપતપ (રાગ્ગતુ નામ છે.)પરતપ પુ
પાછુ આપેલુ પ્રત્યર્પિત પ્રતિ + ઋતુ
પ્રેરક કર્મણિ ભૂ કૃ
પહેળુ વિશાલ પુ સ્ત્રી ન
પ્રકૃતિ નિસર્ગ પુ પ્રકૃતિ સ્ત્રી
સ્વમાવ પુ
પ્રીતિ પ્રીતિ સ્ત્રી અનુરાગ પુ
બાધવુ વચ્ચે ૯ ગ
માગેલુ પ્રાર્થિત પ્ર + અર્થ નુ કર્મણિ
ભૂ કૃ.

માર્યું (પીડાયેલુ) અભિમૂત અભિ+મૂ
નુ કર્મણિ ભૂ કૃ પર્યાકુલ પુ
સ્ત્રી ન. આકુલ પુ સ્ત્રી ન
રહેડાણુ આસ્પદ ન આવાસ પુ.
રીઝવવુ તે (રાગ્ગતે પ્રગ્ગતે)
અનુરજ્જન ન.
શક્તિ, શરપાણુ પ્રતાપ પુ પરાક્રમ પુ.
હાથનુ ધરેણુ, કંડુ અન્નદ પુ
હેમાગદ (રાગ્ગતુ નામ છે)હેમાન્નદ પુ.

પાઠ ૨૧મો

પ્રેરક ભેદ

૧ કોઈ પણ ધાતુનુ પ્રેરક રૂપ અથવા લગાડી દશમા ગણના અથવા પહેલા કરવામા આવતા સ્વરમા ફેરફારો કરવાથી થાય છે. કરોતિ 'તે કરે છે,' કારયતિ 'તે કરાવે છે'

૨ પ્રેરક રૂપ ઉભયપદી છે.

૩ અમ્ અતે હોય એવા ધાતુઓ (કમ્, અમ્ અને ચમ્ સિવાયના) અને જન્, જૃ (યથા ગણ), દલ્, વલ્, ત્રપ્, વન્, જ્વલ્ અને ખીજા કેટલાક બહુ અગત્યના નહીં એવા ધાતુઓમા સ્વરની વૃદ્ધિ થતી નથી આ ધાતુઓમા વમ્, નમ્, વન્, અને જ્વલ્ જ્યારે તેમને ઉપસર્ગ લાગતો નથી ત્યારે તેમના અમા વિકલ્પે ફેરફાર લે છે જેમકે જનયતિ, વલયતિ, નમયતિ, નામયતિ, રન્નમયતિ.

૪ આ અતે હોય એવા ધાતુઓ દ્વી અને ઋમા અથવા પહેલા પ્ ઉમેરાય છે જેમકે દા-દાપયતિ, દ્વેપયતિ, અર્પયતિ.

૫ ઇ, ઈ કે ઓ અતે હોય એવા ધાતુઓમા અન્ય સ્વરને બદલે આ મુકાય છે જેમકે ઘે-ઘા-ઘાપયતિ, દો-દા-દાપયતિ (પા ૧૦૮, ૧૪ જુઓ)

૬ કૌનો આ નિત્યે હ્રસ્વ થાય છે, ગ્લૈ અને સ્નાનો વિકલ્પે થાય છે, પણ એ બે ધાતુઓની પૂર્વે ઉપસર્ગ આવે તો સ્વર હ્રસ્વ થતો નથી. જેમકે ક્ષપયતિ, ગ્લપયતિ કે ગ્લાપયતિ, પ્રગ્લાપયતિ

૭ રુદ્ધમા દ્વને અદલે પ્ વિકલ્પે મુકાય છે જેમકે રોપયતિ, રોહયતિ દ્વનો ઘાત્ થાય છે

૮ રમ્ અને લમ્મા અન્ત્ય અક્ષરની પહેલા અતુનાસિક આવે છે. જેમકે રમ્મયતિ, લમ્મયતિ

૯ શો, છો, સો, ક્લે, વ્યે, વે અને પા (પીવુ) એટલામા અચની પહેલા પૂને અદલે ય્ ઉમેરાય છે પા 'રક્ષણુ કર્તુ'મા લ્ ઉમેરાય છે જેમકે જ્ઞાયયતિ, જ્ઞાયયતિ વગેરે જિ, ક્રી અને ઙ + અધિ માના સ્વરને અદલે આ મુકાય છે જેમકે જાપયતિ, ક્રાપયતિ અને અચ્ચાપયતિ

૧૦ *અચની પછી હ પ્રલય આવે તો અચ ના છેદલા અનો લોપ થાય છે (અ) ભૂ કૃ ના પ્રલય પૂર્વે, (બ) યથી શઙ્ થતા પ્રલય પૂર્વે (ડ) અને ધાતુ સાધિતના સ્વરથી થતા પ્રલયો પૂર્વે અચ નો લોપ થાય છે, પણ સ્વરમા થયેલા ફેરફાર કાયમ રહે છે જેમકે વિદ્ 'જાણુવુ,' વિદિત 'જાણેલુ,' વેદિત 'જાણાવેલુ', સહૃત્ય મૂળ, સહૃત્ય પ્રેરક હ્રસ્વ ઉપાન્ત્યવાળા ધાતુ પછી અવ્યય ભૂ કૃ ના ય પ્રલય પૂર્વે અચમાના અન્ત્ય અનો લોપ થાય છે જેમકે પ્રણમચ

૧૧ દશમા ગણુના પ્રેરક રૂપ મૂળ રૂપના જેવા જ છે

૧૨ અકર્મક ક્રિયાપદના પ્રેરક રૂપો, સકર્મક ક્રિયાપદમા કર્મ કંઠ સાહિત્યને લગતુ કાર્ય હોય અને ખીજા જેવા કે ગતિ દર્શાવતા હોય કે ઝઠ્ઠ જ્ઞાન, ખમર, ખાવાનુ દર્શાવતા હોય, અને કૃષ્ ધાતુના પ્રેરક રૂપ જ્યારે વપરાય છે ત્યારે ક્રિયાપદના મૂળ ભેદનો કર્તા દ્વિતીયામા મુકાય છે ની અને વહ્ મા આ નિયમ લાગુ પડતો નથી અને હ અને ક્રમા વિકલ્પે લાગે છે ખીજા વાચ્યતમા મૂળ કર્તા તૃતીયામા આવે છે

+ આ નિયમો દશમા ગણુના અચને લાગુ પડે છે

यजमानो यज्ञकर्मत्विग्भिरारम्भयति ।

इन्द्रः स्वयशः किंनरसिन्धुनानि गापयामास ।

पुष्पसित्रो यजते याजकास्तं याजयन्ति ।

कृष्णवर्मा पुत्रेण ब्राह्मणेभ्यः प्रत्यहं शतं गा दापयति ।

जानकीं रथमारोप्य जाह्नवीतीरमासाद्य रामाज्ञापितो

लक्ष्मणस्तां विजहौ ।

प्रभुप्रसादलवोऽप्यधीरप्रकृतेर्दासजनस्य प्रागल्भ्यं ति ।

असुरस्य तिग्मतपसा प्रीतात्मा भगवाञ्शंकरः स्वीयं रूपं
तं दर्शयामास ।

नगेन्द्रसक्तां दृष्टि पार्श्वे कस्यापि क्रन्दितमाकर्ण्य राजा
निवर्तयामास ।

अस्मिंल्लोकेऽनुष्ठितो धर्मस्तस्य कर्तारं स्वर्गलोकं प्रापयति ।

ग्रीष्मकाले धर्मोऽङ्गानि ग्लपयति स्वेदं प्रवर्तयति तृष्णां
परिवर्धयति च ।

बहिर्द्वारि प्रवृत्तमृपिकुमारकं प्रवेशयितुं प्रतिहारीमाज्ञा-
पया राजा ।

चिरनष्टमात्मनो बालकं दृष्ट्वा सा सुन्दरी भृशं क्रोद-
तं च दृढं परिष्वज्याश्रुभिः स्नपयामास ।

शत्रूनगमयत्स्वर्गं वेदार्थं स्वानवेदयत् ।

आशयच्चासृतं देवान्वेदमध्यापयद्विधिम् ।

आसयत्सलिले पृथ्वी यः स मे श्रीहरिर्गतिः ॥

रमयन्ति मनस्तावद्भावाः संसारसंभवाः ।

यावन्न श्रूयते साश्रुलोकफूत्कारकाहलः ॥

स्वीयं यशः पौरुषं च गुप्तये कथितं च यत् ।

कृतं यदुपकाराय धर्मज्ञो न प्रकाशयेत् ॥

वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययम्* ।

कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हन्ति कम् ॥

નૈનં છિન્દન્તિ શસ્ત્રાણિ નૈનં દહતિ પાવકઃ ।
 ન ચૈનં ક્લેદયન્ત્યાપો ન શોષયતિ મારુતઃ ॥
 સંયોજયતિ વિદ્યૈવ નીચગાપિ નરં સરિત્ ।
 સમુદ્રમિવ દુર્ધર્ષં નૃપં ભાગ્યમતઃ પરમ્ ॥
 યદિ સત્યામિસંધસ્ત્વં રાજન્રામં પ્રવાસય ।
 નવ પશ્ચ ચ વર્ષાણિ નિર્જને ગહને વને ॥
 ગુધિષ્ટિરસ્તુ કૌન્તેયો મયમાહૂય સત્ત્વરમ્ ।
 કારયામાસ વૈ તેન સભામદ્રુતદર્શનામ્ ॥
 દષ્ટિસ્તૃણીકૃતજગત્ત્રયસત્ત્વસારા
 ધીરોદ્ધતા નમયતીવ ગતિર્ધરિત્રીમ્ ।
 કૌમારકેઽપિ ગિરિવદ્ધુરુતાં દધાનો
 વીરો રસઃ કિમયમેત્યુત દર્પ એવ ॥

ગુજરાતી વાક્યો

- ૧ રાજા બ્રાહ્મણો પાસે પૈસા લેવાવે છે (પ્રતિ + ગ્રહ) +
- ૨ વસિષ્ઠે દશરથ પાસે યજ્ઞ કરાવ્યો (યજ્)
- ૩ બાહુરાજના પાપી કર્મો આપણને લગવે છે (હ્રી)
- ૪ ઇન્દ્રે સ્વર્ગમાં અર્જુનને પોતાની ગાડીમાં માતલિ પાસે તેડાવ્યો (આ + ની)
- ૫ પહેલા તે માણસો પાસે પોતાનામાં વિશ્વાસ મુકાવે છે (વિ + શ્વસ્),
અને પછી તેમને નાશ પમાડે છે (નશ્, બવ + સદ્ અથવા ધ્વસ્)
- ૬ પોતાના ગુરુના હુકમથી (આ + જ્ઞા પ્રેરક) તેણે રાજ ગાયોને
ખવરાવ્યું (ચર્) અને પાણી પીવરાવ્યું (પા)
- ૭ તેણે પ્રાત કર્મ પૂરું કર્યા પછી (સમ્ + આપ્ પ્રેરક) સોળ
બ્રાહ્મણોને જમાડ્યા (મુજ્) અને પછી પોતે ખાધું

* ધાતુઓનો પ્રેરક ભેદ વાપરવો

૮. ચૌદ વર્ષ રામનું વનમાં ગ્વાનું થયું, તેણે દશરથનું મોત કરાવ્યું (પ્ર + સજ્)

૯. ન્યા પાડવો અને ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રો લગતા હતા તે રણસયામમાં શું થયું તે સળ્યે ધૃતરાષ્ટ્રને સલામીઆવ્યું (શુ)

૧૦ જે ભાઈઓને અને મિત્રોને પરસ્પર લગતી મારે છે (યુદ્ધ), અને વખતે માણસ પાસે પોતે પોતાનું માથું પણ કપાવે છે (છિદ્) તે અદૃષ્ટ જ છે

૧૧ બાપે પોતાની દીકરીને સારી ચાલના, ઊંચા કુળના, સારી કૌશલ્યવાળા માણસને પરણાવવી જોઈએ. (પરિન્ની, વિ+વહ્, ઉદ્+વહ્)

૧૨. આ છોકરાએ જે શ્લોકો ગાયા છે તે દુઃસ્વારે મારી પ્રિયા અને શક્તિશાળી સાથે પ્રત્યક્ષ પર્વતના શિખર પર રહેતો તે સમય ત્યાં દેવકાંડે છે (સ્મૃ)

૧૩. સૌપદ્મના યજ્ઞમાં શ્યાપર્ણી ગયા અને વેદીની અદર આસન લીધી, ત્યારે રાજાએ તેમને આમન પરથી ઉકાડી મૂક્યા (ઉદ્ + સ્વા-) પોતાના માણસોને હુકમ કર્યો, તેમણે તે પ્રમાણે તેમને ઉકાડી મૂક્યા તેમને ઉકાડી મૂક્યા ત્યારે તેમણે મોટેથી ખૂમ પાડી

શબ્દકોશ ૨૧

અજ પુ સ્ત્રી ન. નહીં જન્મેલું
અઘીર પુ સ્ત્રી ન. સામિત કે
ગભીર મન વગરનું, અદ્ય મન-
વાળું, અધીરું

અમિતવા સ્ત્રી વચન, નિશ્ચય
અમ્ ૧ ગ પરસ્મૈં હાલવું
અમૃત ન. અમૃત
અર્થ પુ. ખરો ભાવ, અર્થ

* સ્થા અને સ્તમ્ભ ધાતુઓના સ્ નો ઉદ્ ઉપસર્ગ પછી લોપ થાય છે.

(અ) ખાસ થનારા

લિપ્ લેપ કરવો

સિચ્ સીચ્ચુ

*ક્ષે (ક્ષ) બોલાવુ

આ ત્રણ ધાતુઓ જ્યારે આત્મને-
પદી હોય છે ત્યારે આ વિભાગના
વિકલ્પે થાય છે

ઘસ્ (ઘસ્થ) ફેંકવું

ઘાપ્ મેળવવું

ક્રુચ્ ગુસ્સે થવું

ક્લમ્ થાકી જવું

ક્ષમ્ ૪ ગ. માફ કરવું

ઋયા (ઋય) પરસ્મૈં ને આત્મનેં
ગમ્ જવું [કહેવું

ગૃધ્ લોભી થવું

ઘસ્ ખાવું

તમ્ શરીરે અથવા મનથી દુખી થવું

તુષ્ સતોષ પામવું

તૃષ્ તરસ્યા થવું

દમ્ પાળવું

દુષ્ દોષિત થવું

દ્રઘ ઇંગ કરવી, વિશ્વાસનાત કરવો

મદ્ ગાઝા થવું

મુચ્ મૂકવું, છોડી દેવું

મુહ્ મોહ પામવો

ઙપ્ કાપવું

હ્રમ્ ૪ ગ લોભ કરવો

વચ્ (વોચ્) પરસ્મૈં, આત્મનેં
શક્ શક્તિમાન થવું [બોલવું

શદ્ નાશ પામવું

શમ્ શાત થવું

શાસ્ (શિષ્) હુકમ કરવો

શિષ્ સરખામણી કરવી, ભેદ પાડવો

શુષ્ શુદ્ધ થવું

શ્રમ્ શ્રમ લેવો

શ્લિષ્ ૪ ગ ચોટવું

સદ્ બેસવું, ખિન્ન થવું

સિષ્ ૪ ગ તૈયાર થવું

સૃપ્ ચાલવું, પેટે ચાલવું

સ્નિહ્ સ્નેહ રાખવો

સ્વિદ્ ૪ ગ પરસેવો થવો

હૃષ્ ૪ ગ ખુશ થવું

(ખ) વિકલ્પે થનારા

હ્રદ્ ભૂકો કરવો

ઘુષ્ બહાર કરવું

ચ્યુત્ ટપકવું

છિદ્ કાપવું

જ્ઞ (જર્) ધરડા થવું

થાય તે કૌંસમા

દા 'આપવુ'

	એ. વ	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ
૧લો પુ	અદામ્	અદાવ	અદામ
૨જો ,,	અદાઃ	અદાતમ્	અદાત
૩જો ,,	અદાત્	આદાતામ્	અદુઃ

અસ્ પહેલા પા. ૨૦૪, ૧ પ્રમાણે બાનો લોપ થાય છે એટલે
અદ્ + અસ્ = અદુ. થયુ, તે જ પ્રમાણે અસ્થુ, અગ્ વગેરે.

૨જો પ્રકાર

૧ ધાતુમા અ ઉમેરાય છે, અને અસ્તન ભૂતકાળના પહેલા
વિભાગના ગણોના પ્રત્યયો લાગે છે

પરસ્મૈપદ

	એ. વ	દ્વિ. વ	ત્રિ. વ
૧લો પુ.	અમ્	વ	મ
૨જો ,,	સ્	તમ્	ત
૩જો ,,	ત્	તામ્	અન્

અમ્ ને અન્ પહેલા અનો લોપ થાય છે ,અને મ ને વ પહેલા
લગાય છે (માર્ગોં પા. ૫ અને ૬ નોંધ જુઓ)

આત્મનેપદ

	એ. વ	દ્વિ. વ	ત્રિ. વ
૧લો પુ	હ	વહિ	મહિ
૨જો ,,	થાસ્	ઇથામ્	ધ્વમ્
૩જો ,,	ત	ઇતામ્	અન્ત

૨ અન્ત પહેલા અનો લોપ થાય છે અને વહિ ને મહિ પહેલા
તેને લગાવવામા આવે છે. ધાતુના સ્વરોનો ગુણ કે વૃદ્ધિ થતી નથી

૩ આ પ્રકાર કેટલાક ધાતુઓ સિવાય પરસ્મૈપદનો જ છે

૪ કેટલાક ધાતુઓના વિકલ્પે આ પ્રકારના રૂપો થાય છે, અને કેટલાકના
આસ રૂપો થાય છે કેટલાક જરૂરી ધાતુઓ નીચેની ટીપમા આપ્યા છે.

(અ) ખાસ થનારા

લિપ્ લેપ કરવો

લિચ્ સીચવુ

લ્લે (લ્) બોલાવવુ

આ ત્રણ ધાતુઓ જ્યારે આત્મને-
પદી હોય છે ત્યારે આ વિભાગના
વિકલ્પે ચાપ છે

ભસ્ (ભસ્ય) કેવુ

ભાપ્ મેળવવુ

ક્રુચ્ ગુન્સે ચવુ

ક્લમ્ યાદી જવુ

ક્ષમ્ ૪ ગ માફ કરવુ

ઠ્ઠ્યા (ઠ્ઠ્ય) પરસ્મૈં તે આત્મનેં

ગમ્ જવુ [કેહેવુ

ઘૃવ્ લોભી ચવુ

ઘમ્ ખાવુ

તમ્ સારીરે અચવા મનથી દુખી ચવુ

તુષ્ સનોપ પામવુ

તૃવ્ તરન્યા ચવુ

દમ્ પાળવુ

દુષ્ દોષિત ચવુ

દુહ્ ઇગ્ન કરવી, વિશ્વાસનાત કરવો

નશ્ નાશ પામવુ

પત્ (પત્ત) પડવુ

પિષ્ દગવુ

પુષ્ ૮ ગ પોપવુ

ઞમ્ ૪ ગ ભટકવુ, બૂલ કરવી

મદ્ ગાડા થવુ

મુચ્ મૂકવુ, છોડી દેવુ

મુહ્ મોહ પામવો

હ્રપ્ કાપવુ

હ્રમ્ ૪ ગ લોભ કરવો

વચ્ (વોચ્) પરસ્મૈં, આત્મનેં

શક્ શક્તિમાન થવુ [બોલવુ

શદ્ નાશ પામવુ

શમ્ શાન થવુ

શાસ્ (શિપ્) ટુકમ કરવો

શિપ્ સરખામણી કરવી, ભેદ પાડવો

શુષ્ શુદ્ધ થવુ

શ્રમ્ શ્રમ લેવો

શ્લિષ્ ૪ ગ ચોટવુ

સદ્ બેસવુ, ખિન્ન થવુ

સિવ્ ૪ ગ તૈયાર ચવુ

સપ્ ચાલવુ, પેટે ચાલવુ

સ્નિહ્ સ્નેહ રાખવો

સ્તિદ્ ૪ ગ પરસેવો ચવો

ઠ્ઠ્ ૪ ગ ખુશ ચવુ

(ખ) વિકલ્પે થનારા

હ્રદ્ બૂકો કરવો

ઘુપ્ જાહેર કરવુ

ચ્યુત ટપકવુ

હ્રિદ્ કાપવુ

જૃ (જર્) ધરડા ચવુ

* અ લગાડતા પહેલાં કેટલાક ધાતુઓના જે રૂપ ચાપ તે ઝોંસમા
આપેલા છે. જેમકે ભાસ્ય + ભમ્ = ભાસ્યમ્, અદ્ + અમ્ = અદ્દમ્.

તૂષ્ સ્તોપ પામતુ
 દૃષ્ મગરર થતુ
 દૃશ્ (દર્શ) જોતુ
 નિજ્ સાક કરતુ
 જુષ્ જાણતુ
 મિદ્ ભેદતુ
 યુજ્ જોડતુ
 રિચ્ ખાલી કરતુ
 રદ્ રડતુ
 રષ્ અટકાવતુ
 વિચ્ જુદ કરતુ
 જુચ્ ૪ ગ ચોખ્ખુ કરતુ
 શ્ચિ (શ્ચ) ઊપસતુ
 સ્કન્દ્ (સ્કદ્) ફેફસા મારવો
 સ્તમ્ (સ્તમ્) રોડતુ, રુંધતુ
 સ્ફુટ્ ૧ ગ ભાગતુ

નીચેના પહેલા ગણના ધાતુઓ
 ધણુ કરીને આત્મનેપદી છે, પણ
 ન્યારે તે આ વિભાગના થાય
 છે ત્યારે પરસ્મૈપદી થાય છે
 કલ્પ જનાવતુ, ના તરફ વડાણ હોતુ
 ક્ષમ્ ખળમળતુ
 શુત્ પ્રકાશતું
 ધ્વસ્ (ધ્વસ્) નાશ પામતુ
 મ્રશ્ (મ્રશ્) પડતુ
 ર્ચ પ્રકાશતુ
 વૃત્ થવું, હોતુ
 વૃધ્ વધતુ
 જુમ્ પ્રગલ્ભતુ, સ્વચ્છ દેખાતુ
 સ્યન્દ્ (સ્યદ્) પડતુ, વહેતુ
 સ્સ (સ્સ) નીચે પડતુ
 સ્વિદ્ પરમેવો યવો

૫. આમા શ્ચિ રૂળ અને પમા પ્રકારનો પણ છે ખીજા ધાતુઓ
 ૪થા અને પમા પ્રકારના તે અનિદ્ કે સેદ્ હોય તે પ્રમાણે ગણાય છે

૬. ન્યારે શ્ચિપૂનો અર્થ ' ભેદતુ ' એવો યાય છે ત્યારે તે સાતમા
 પ્રકારનો છે.

૭ ઉપરની બે ટીપોમા ક્ષમેલા જે ધાતુઓ આત્મનેપદી છે તે
 આત્મનેપદમા ચોથા ને પાંચમા પ્રકારના પણ છે

પુષ્

	એ. વ	દ્વિ વ	ત્ર વ.
૧લો પુ	અપુષમ્	અપુષાવ	અપુષામ
૨જો "	અપુષઃ	અપુષતમ્	અપુષત
૩જો "	અપુષત્	અપુષતામ્	અપુષન્

વચ્ આત્મને०

	એ વ	દ્વિ વ	ત્રિ વ
૧લો પુ	અવોચે	અવોચાવહિ	અવોચામહિ
૨જો "	અવોચથાઃ	અવોચેથામ્	અવોચધ્વમ
૩જો ,,	અવોચત	અવોચેતામ્	અવોચન્ત

૩ જો પ્રકાર

૧. દશમા ગણના અને પ્રેરક બેદ પામેલા ધાતુઓના આ કાળના રૂપો આ રીતે થાય છે

૨ (અ) અયનો લોપ થાય છે, પણ સ્વરના ફેરફારો અથવા બીજા ધાતુમાં થયેલા ફેરફારો કાયમ રહે છે.

(ખ) ઉપાન્ત્ય સ્વર હ્રસ્વ થાય છે

(ક) ધાતુની દ્વિરુક્ત સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે થાય છે જે ધાતુમાં દ્વિરુક્ત થયેલા સ્વરયુક્ત વ્યંજન પછીનો સ્વરયુક્ત વ્યંજન હ્રસ્વ હોય અને જોડાક્ષરને લીધે પણ દીર્ઘ ન હોય તો (૩) દ્વિરુક્ત વ્યંજનના અનો ફ થાય છે (૪) સ્વર સામાન્ય રીતે હ્રસ્વ હોય અને જોડાક્ષરને લીધે દીર્ઘ ન હોય તો દીર્ઘ થાય છે (૫) આવા તૈયાર અગતે અ લગાડી બીજા પ્રકાર પ્રમાણે હસ્તન ભૂતકાળના પ્રત્યયો લગાડવા જેમકે મૂ ધાતુનું પ્રેરક રૂપનું અગ માવય છે અયનો લોપ કરવાથી માવ્, ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ થવાથી મવ, દ્વિરુક્તથી વમવ્, દ્વિરુક્ત અનો ફ થવાથી વિમવ્, ફને દીર્ઘ કરવાથી વીમવ્, અ ઉમેરવાથી અને ત્ પ્રત્યય લગાડવાથી અને અ નિશાની મૂકવાથી અઘ્રીમવત્ તેમજ સ્પન્દયતિ (સ્પન્દ્તુ પ્રેરક) (અ) પ્રમાણે સ્પન્દ્, પસ્પન્દ્ (ક) અપસ્પન્દત્ (ફ) (ખ)ને લગાડવાનું કામ નથી, કારણ કે ઉપાન્ત્ય સ્વર નથી અને (ક) માટે પણ એમજ છે, કારણ કે પ પછી જોડાક્ષર આવવાથી દીર્ઘ થાય છે સ્વલ્લયતિ (સ્વલ્તુ પ્રેરક), સ્વલ્ (અ) પ્રમાણે, ચસ્વલ્ (ક) અને પા ૮૨, ૨. (આ) અને (ફ) પ્રમાણે, ચિસ્વલ્ (૩) પ્રમાણે, અચિસ્વલ્ત્ (ફ) પ્રમાણે (ખ)નું કામ પડતું નથી તેમજ (ધ)નું કામ પડતું નથી, કારણકે ચિનો સ્વર ફ જોડાક્ષર આવવાથી દીર્ઘ થાય છે

૩ (અ) જો ધાતુ સ્વરથી શરૂ થતો હોય તો પછીના વ્યંજનની દ્વિરુક્તિ થાય છે અને દ્વિરુક્ત વ્યંજનમા હ લગાડાય છે. (ખ) જ્યારે જોડાક્ષરમા ન્, ઢ કે ર્ પહેલો અક્ષર હોય અને તે પ્રથમ સ્વર પછી આવતો હોય તો બીજા અવયવની દ્વિરુક્તિ થાય છે

જેમકે અટ્-આટય-આટ્ (૨, અ), અટ્ (૨, ખ), અટિટ્ (૩, અ), આટિટ્, આ નિશાની લગાડ્યાથી (માર્ગો ૦ પાઠ ૧૭) અને આટિટટ્ (૨, ૩) ઉન્દ્-ઉન્દય-ઉન્દ્-ઉન્દિદ્ (૩, ખ પ્રમાણે), એ જ પ્રમાણે ઔન્દિદ્ (માર્ગો ૦ પાઠ ૧૭ પ્રમાણે) અને ઔન્દિદત્ આ જ પ્રમાણે અર્દ્-આર્જિહત્ છેલ્લા બે વિષયમા ઉન્ અને અર્ કેરે મુકાય છે, અને ઢ, ઢ ની દ્વિરુક્તિ કરી ઢ ઉમેરાય છે

૪ (અ) જો ધાતુને અન્ને ઢ હોય (હ્રસ્વ કે દીર્ઘ) તો દ્વિરુક્તિ વ્યંજનમા હ ને બદલે તે જ સ્વર મુકાય છે, પણ જો તેની પછી ષોષ-અંજન ય્, ર્, લ્, વ્ કે જુ (જો પછી ષ આવેલો હોય તો) ન આવ્યો હોય તો ઉપરનો ફેરફાર યાય ક પ્રેરક કાવય-કાવ્-કવ્-ચકવ્ અને ચિકવ્, પણ ધાતુને અન્ને ઢ છે તેથી ચુકવ્-ચૂકવ્-અચૂકવત્ થાય છે, અને મૂ કે પૂ મા અવીભવત્ કે અપીવત્ જ થાય, પણ અવૂમવત્ કે અપૂવત્ થતુ નથી (ખ) છુ, શુ, ઢુ, મુ, પ્લ અને ચ્યુમા હ વિકલ્પે રખાય છે. ઉદા ૦ અશ્વિશ્રવત્ કે અશુશ્રવત્ શ્રુના પ્રેરક રૂપ ઉપરથી અદ્યતન ભૂત.

૫ નીચેના ધાતુઓનો ઉપાન્ત્ય વિકલ્પે હ્રસ્વ થાય છે-બ્રાજ, માવ્, માસ, લીપ્, જીવ્, મીલ્, પીઢ્ અને વળી હે, છઠ્, છપ્ અને થોડા બીજા, જેમકે અપીપિઢત્ કે અપિપીઢત્ પીઢય-પીઢ્-પિપીઢ્-અપિપીઢત્, (૨. ધ) અહીં લાગતી નથી ઉપાન્ત્યમા હ્રસ્વ થતા પીઢ્-પિઢ્-પિપિઢ્-પીપિઢ્-અપીપિઢત્

૬ (૨ ધ)મા ખતાવેલા સ્વરના ફેરફારો-ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ થતુ (ખ) જ ને બદલે હ મુકાવી, અને અભ્યસિત વ્યંજનસ્વરનુ લખાવુ, નીચેના ધાતુઓમા થતુ નથી-કચ્, વર્, શઠ્, રઢ્, સ્પઢ્, સૂચ્, મૃગ્, ધ્વન્, પાર્ જેમકે કચ્-અચકચત્, વર્-અવવરત્.

૭ સ્મૃ, દૃ, ત્વર, પ્રથ, ઘ્રદ, સ્તૂ અને સ્પૃશ્માં દ્વિરુક્ત વ્યગ્ગનતો
અ ત્રાયમ રાખવામા આવે છે વેષ્ટ અને ચેષ્ટમા ફનો વિકલ્પે અ યાય
છે. જેમંક અસસ્મરત્, અદદરત્ વગેરે, અને અવવેષ્ટત્ ઃ અવિવેષ્ટત્.

૮ ગણ્ ના બે ડોષો અજગણત્ ઃ અજીગણત્.

૯ ધ્રિ, ટ્રુ અને સ્તુ ધાતુઓ મૂળ રૂપમા ત્રીજા પ્રકારમા આવે છે,
ધ્રિ વિકલ્પે ત્રીજા પ્રકાર લે છે ઘેનો (પાનું ૨૦૪, ૪ બુઓ) દ્વિરુક્ત થયા
પછી આ લોપાય છે આમા અભ્યાસ યવો એજ વડરનુ છે ધ્રિ-શિધ્રિ+
અત્-અશિધ્રિયત્ પાનુ ૧૮, ૨ પ્રમાણે, અ અવિકારી છે તેથી, ધ-અદત્.

૧૦ સ્થાપયતિનુ અતિષ્ટિપત્, પાયયતિનુ અપીપ્યત્, અને વ્રાપયતિનુ
અજિવ્રપત્ ઃ અજિત્રિપત્.

૧૧ ધાતુનો ઉપાન્ત્ય ધ્રુવ્ય ઋ વિકલ્પે રખાય છે, અને દીર્ઘ ઋ
વિકલ્પે ધ્રુવ્ય યાય છે વર્તય (ઋતુ પ્રેરક) અયનો લોપ કરવાથી કર્ત
ઃ ઋત્ ઉપગના નિયમ પ્રમાણે, વર્ત-વર્ત-અવર્તત્ (૨, ૩ અને ૪
ક્રમનો નથી) ઋત્-વર્ત-વિષ્ટ-ઃ, - -વીયત્ ૨, ૪ -અર્ચીકૃત્ કીર્તય
મૂળ ઃ પ્રેરક ક્રમ નું અય નો લોપ થવાથી કીર્ત અને ઋત્ તેથી
અર્ચીકીર્તત્ ઃ અર્ચીકૃતત્ એવાં બે રૂપ યાય છે

૧૨ લોક, લોચ, જામ, જાઘ, વાવ, સેવ, વેપ, ગજ, જાઘ,
રાઘ, તાય, વાશ, યાચ અને રાજનો ઉપાન્ત્ય ધ્રુવ્ય યતો નથી.
અટ્લોકત ને અતતાયત

૧૩ હે અને સ્વપ પ્રેરક અધતનમા હુ અને સુપ તરફ ગળવાના
છે ધ્રિ નુ વિકલ્પે શુ જેમંક અજહવત્ - અજુહાવત્ અસૂપુપત્ -
અગ્જશવત્ ઃ અશિશવત્

૧૪. આ પ્રકાર આત્મને ૦ ને પગમંપદી છે

હ 'લર્ધ જલુ' પ્રેરક

	એ વ	દ્વિ વ	ત્ર વ
૧સા પૃ	અજીહરમ્	અજીહરાવ	અજીહરામ
૨ને "	અજીહર.	અજીહરતમ્	અજીહરત
૩ને "	અજીહરત્	અજીહરતામ્	અજીહરત્

आत्मने०

	अ. व.	द्वि. व.	प्र. व.
१. अ.	अजीहरे	अजीहरावहि	अजीहरामहि
२. अ.	अजीहरथाः	अजीहरेथाम्	अजीहरध्वम्
३. अ.	अजीहरत	अजीहरेताम्	अजीहरन्त

काशी गन्तुकामः श्रीनगराग्निरगात्पण्डितः सह परिवारेण ।

भगो अर्यमा सविता पुरंधिर्मह्यं त्वादुर्गार्हपत्याय देवाः ।

तस्मिन्गुर्वनुचरे गृहं प्रविष्टे यूयं किमधुनोदस्थात ।

गुह्यमिति ।

अस्मिन्निर्जने वने - श्वसियन्तं कालमन्विष्यन्नपि न
सदम् ।

इदमाम्रफलं वृक्षावपसत् । यदि रोचते गृहीत्वा स्वादस्व ।

हे गङ्गे यदीदृशेभ्यः पापेभ्यो मामुददीधरस्ततः सत्य-
थशरणमसि विष्णुपदपङ्कजोद्भवासि ।

प्रातरारभ्य पञ्चसप्तति वृक्षानसिचाम ।

वत्सस्य मरणेन तद्विषयकाः - मनोरथा मेऽध्वसन् ।

क्रीडार्थमुपवनमगमतां दंपती तयोर्निवृत्तयोरात्मनः करुण-
वार्ता कथय ।

इय वालिका दुःखवार्ता श्रुत्वासुहृत् । आश्वासयैनामुदकेन
च सिञ्च ।

इमं मागच्छन्तौ भवन्निर्दिष्टे गहने वने नानापक्षिगण-
समाकुलं महावटवृक्षं तमदर्शय ।

उपाध्यायो देवानपूजयधुनातिथयो यथेष्टं भुञ्जताम् ।

अस्मिन्मण्डपे - हतान्ब्राह्मणानहमजगणम् । पञ्च शतानि
तेषां वर्तन्ते । एतेभ्योऽधुना दक्षिणां दातुमारभस्व ।

મચ્ચિન્તિતા સરણિર્વરીયસેઽધિકારિણે નારુચદતઃ સ તા
નિરાસ્થન્નવીનાં ચ સ્વયં કલ્પિતાં પ્રાવીવૃતત્ ।

કિ યૂયમવોચત । પુનરપિ કથયત નાહમવહિતોઽભૂવમ્ ।

પ્રાતિષ્ઠિપત્સ વોધાર્ય કુમ્ભકર્ણસ્ય રાક્ષસાન્ ॥

રાઘવસ્યામુષઃ કાન્તામાપ્તૈરુક્તો ન ચાર્પિષઃ ॥

મુષ્ટિનાદરત્તસ્ય મૂર્ધાનં મારુતાત્મજઃ ॥

મુક્ત્વા નિઃશ્રીકમપ્યબ્જં મરાલી ન ગતાન્યતઃ ।

ભ્રમરાલી ત્વગાદ્વેગાદિદં સદસદન્તરમ્ ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. અમે સોમરસ પીધો (પા) છે અને અમર થયા છીએ (મૃ)

૨. દેવદત્તે આ સોનું તોલ્યુ છે (તુલ્) એના ધરેણા કરે

૩. કલિંગના રાજાએ પાટલિપુત્રને ઘેર્યું છે (રુધ્) પણ તેના
ધણા સૈનિકો હારમાંથી છૂટા થયા છે (અશ્) અને લૂટ શોધે છે.

૪. અષ્ટાવક્ર બાર ગાઉથી આવતા હવે થાક્યો છે (શ્રમ્), તેને
અન્નપાણી આપો

૫. જૂત છે એવો મારો વિચાર ન પગો છે, એવી મારી ખાતરી
તે કરી શક્યો નથી (શક્)

૬. પ્રધાને દેશ પર ન્યાયથી અમલ કર્યો છે (જ્ઞાસ), બધી પ્રજા
તેને ચાહે છે

૭. ગોવિંદે આખો દિવસ ખોવાયેલી ચોપડી શોધી પણ તે ન
જડી. (અધિ + ગમ્, સમ્ + આ + સદ્)

૮. યજ્ઞસ્થલ કરવા અમે પત્રાશની ડાળી કાપી નાખી છે (છિદ્)

૯. હજી તમે તમારા હાથ ધોયા નથી ? (કલ્)

મગ પુ. એક દેવતાનું નામ છે.
 ગ્રન્થ ૧ ગ આત્મને૦, ૪ ગ
 પરમ્ને૦ પડ્યુ
 મળ્લપ પુ માડવો (લગ્ન વગેરે
 ઉત્સવ પ્રસંગે કરેલો)
 મનોરથ પુ ઇચ્છા
 મરાલી સ્ત્રી રાગહુમી
 માસ્તાત્મજ પુ વાયુપુત્ર, હનુમાન,
 માગુનિ
 મૃગ ૧૦ ગ આત્મને૦ શોધવું, ખોળવું
 રહ્ ૧૦ ગ. છોટી દેવું
 વદ્યસ્ત્ર પુ વડનું ઝાડ
 વર્ ૧૦ ગ વરવું, પસદ કરવું
 વૃત્ત પ્ર જોડે (પ્રેરકમા), તાખલ
 કરવું, પ્રવર્તવાવું
 ચાટ ૧૦ ગ. ઠગવું, છેતરવું
 ચદ્ સમ્ + આ જોડે, મેળવવું, મળવું,
 જડ્યુ
 સમાકુલ પુ સ્ત્રી ન. ગેજાયેલું, પૂર્ણ
 સમાહત સમ્ + આ + હ નુ જુ ૬
 એકઠું કરેલું

સરણિ-ળી સ્ત્રી રસ્તો, વસ્તુઓની
 રચના અથવા ગોઠવણી
 સવિત્ર પુ સૂર્ય
 સૂચ્ ૧૦ ગ સૂચવવું
 સ્વામિન્ પુ. માલિક, ધણી

અમર અમૃત મૃતુ જુ ૬. જ
 જોડે, અમર પુ સ્ત્રી. ન
 ખાતરી કરવી કે પ્રતિ જોડે (પ્રેરક)
 પ્રતીતિ કૃ
 ચાહવું સ્ત્રિ ૪ ગ તેને ચાહે છે.
 તસ્મિન્નિશ્ચયિ
 જૂત પ્રેત પુ વેતાલ પુ પિશાચ પુ.
 મૂળ વગગનું નિર્મૂલ પુ સ્ત્રી. ન.
 લૂટ લોપ્ત ન છુનન ન
 વાળખી રીતે ઘર્મણ, ન્યાયેન
 વિચાર શ્રદ્ધા સ્ત્રી વિશ્વાસ પુ.
 હજી પણ અથાપિ અ
 હાર (લસકરની હાર, સેનાની
 રચના) વ્યૂહ પુ
 હોવાપણુ માવ પુ અસ્તિત્વ ન.

પાઠ ૨૩ મો

અઘતન ભૂતકાળ (ચાલુ)

૧. છઠ્ઠો પ્રકાર

૧. છઠ્ઠા પ્રકારમા ત્રીજા પ્રકારના અસ્ ધાતુના રૂપો ધાતુને લગાડવામાં આવે છે. અસ્ નો અ લોપાય છે. આ રૂપો પ્રત્યય તરીકે ગણાય છે. તે નીચે પ્રમાણે છે—

	એ વ.	દ્વિ. વ	ત્રિ. વ.
૧લો પુ.	સિષમ્	સિષ્વ	સિષ્મ
૨જો „	સીઃ	સિષ્ટમ્	સિષ્ટ
૩જો „	સીત્	સિષ્ટામ્	સિષુઃ

આ સહેલાઈથી મોઢે રાખવા વિદ્યાર્થીએ અસ્ ધાતુના હસ્તન ભૂતકાળના રૂપ સમજવા, પણ આ નો લોપ કરી સિ પૂર્વે લગાડાઈ છે સ્ નો ષ્ મા ફેરફાર થાય છે. સન્ બદલે સુસ્ ૩ જો પુ. ત્રિ વ નો પ્રત્યય ગણવો, અને ખીજા ને ત્રીજા પુ એ. વ મા સિ લગાડાઈ નથી

૨ આકારાન્ત ધાતુઓ અને યમ્, રમ્ ને નમ્ આ પ્રકારના છે

૩. આ પ્રકાર પરસ્મૈપદનો જ છે.

૨. સાતમો પ્રકાર

૧. અસ્ હોવુ ના ખીજા પ્રકારના રૂપો આ પ્રકારમા ધાતુને લગાડવામાં આવે છે. અસ્ નો અ લોપવામાં આવે છે. ખીજા શબ્દોમા સ્ ને અ લગાડી તેને કેટલાક ફેરફાર સાથે હસ્તન ભૂતકાળના પ્રત્યય લગાડવામાં આવે છે આ રૂપો પ્રત્યય તરીકે ગણાય છે ને ધાતુને લગાડાય છે

	પરસ્મૈ૦			આત્મને૦		
	એ. વ	દ્વિ. વ	ત્રિ. વ	એ. વ.	દ્વિ. વ	ત્રિ. વ.
૧લો પુ	સમ્			સિ	સાવહિ	સામહિ
૨જો „	સઃ	સતમ્			: સાથામ્	સધ્વમ્
૩જો „	સત્	સતામ્	સન્		સાતામ્	

૨. આ પ્રકાર પરસ્મૈ૦ અને આત્મેપદનો છે

૩ શ્, ષ્, સ્, હ્ અતવાળા અનિટ્ ધાતુઓ જેમા ઉપાન્ત્ય હ, ઝ, જ, લ હેય તેના અધતન ભૂતકાળ આ પ્રકારના થાય છે

૪ દૃશ્ ધાતુ અપવાદ છે

૫ સ્પૃશ્, મૃશ્, અને કૃષ્ વિકલ્પે આ પ્રકારના થાય છે

૬ ત્રીજો પુ એ વ, ખીજો પુ એ વ અને બ વ, અને પહેલો પુ દ્વિ વ આત્મેપદમા ડુહ્, દિહ્, લિહ્ અને ગુહ્ ધાતુઓમા સ કે સા નો લોપ કરવાથી અને પ્રસયનો બાકી રહેલો ભાગ લગાડવાથી વિકલ્પે ખીજ રૂપો થાય છે

ગ્લૈ પરસ્મૈ૦

	એ વ	દ્વિ વ	બ વ
૧લો પુ	અગ્લાસિષમ્	અગ્લાસિષ્વ	અગ્લાસિષ્મ
૨જો ,	અગ્લાસીઃ	અગ્લાસિષ્ટમ્	અગ્લાસિષ્ટ
૩જો ,	અગ્લાસીત્	અગ્લાસિષ્ટામ્	અગ્લાસિષુઃ

લિહ્ પરસ્મૈ૦

	અલિક્ષમ્	અલિક્ષાવ	અલિક્ષામ
૧લો પુ	અલિક્ષઃ	અલિક્ષતમ્	અલિક્ષત
૨જો ,	અલિક્ષત્	અલિક્ષતામ્	અલિક્ષન્

આત્મે૦

	અલિક્ષિ	અલિક્ષાવહિ-અલિક્ષહિ	અલિક્ષામહિ
૧લો પુ	અલિક્ષયાઃ-અલીઢાઃ	અલિક્ષાથામ્	અલિક્ષધ્વમ્-અલીઢ્વમ્
૨જો ,	અલિક્ષત-અલીઢ	અલિક્ષાતામ્	અલિક્ષન્ત

અ + લિહ્ + ષત્, લિહ્ - લિહ્ (પાઠ ૯, ૧ પ્રમાણે) - લિક્ (પાઠ ૯, ૪ પ્રમાણે) - લિક્ + ષત્ = લિક્ષત્ માર્ગોં પાઠ ૯૩ + નોધ પ્રમાણે - અલિક્ષત્.
અ + દિહ્ + ષત્, દિહ્ - દિષ્ (પાઠ ૯, ૫ પ્રમાણે) - ધિષ્ (પાઠ ૯, ૪ પ્રમાણે) - ધિક્ માર્ગોં પા. ૫ § નોધ પ્રમાણે ધિક્ + ષત્ = અધિક્ષત્.

अ-दिच्-सत्, दिन्-दिप्-दिक्-षत्=अदिसत्. अ-कृप्-सत्;
कृप्-कृक्=अकृन्त्. अ-लिङ्-सत्; लिङ्-लिट् ४० अलिङ्गित;
लिङ्-ट-लिङ्-त पा. ६४, १ प्रभाशे-लिङ्-व पा. ६५, २ प्रभाशे-
-लिङ्-ढ अर्जो पा. २३ * नोत्र प्रभाशे-लोढ पा. ६५, ३ प्रभाशे-
अने ६६२३ अ अर्जो पूर्वे भूयो अष्टये अलोढ.

नित्यकर्मानुष्ठानायास्नासीस्तच्छूद्रादीन्मा स्पृशः ।

वेणुधमन्याग्निमध्मासिपम् । तदस्मिन्प्रदीप्ते ब्रह्मावाहुतीः
प्रास्य ।

भो. पुरोहित भवदाज्ञामनुसृत्य वटवेऽहं सावित्रीमुपा-
दिक्षम् । तदधुनान्यत्करणीयं दर्शय ।

विवाहविधेरितिकर्तव्यतामत्रत्या ब्राह्मणा नाज्ञासिपुरतो
मां तत्संपादनायाह्वन् ।

अस्तमयासीद्रविस्तिमिरेणावृतं नभः तत्किमद्यापि गां
नाधुक्षत पयः ।

कुर्यावला भूमिमकुक्षन्परं त्वार्द्रास्तु स्थितेऽपि सूर्ये पर्जन्यो
न वर्षति ।

मा वयं आतरः परस्परं द्विक्षामेत्यत्माकं पितासन्नमरणो
रिक्तस्य समानांश्चतुरो भागानकरोत् ।

महाकार्यारम्भे देवो गुरुजनश्च वन्दितव्य इति वचन-
मनुरुध्य गृहदेवतां मातरं पितरमन्यांश्च वृद्धान्प्राणंसिष्म ।

कूपतडागादिनिर्माणाय महान्तो यत्ना गुप्ताभिः कृतास्ते
कस्मिन्पर्यवासासिपुः ।

इदं मधु किं नालिक्षः । तच्चिकरमेतत् ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧. તે પોતાના દીકરાને ભેટ્યો (ઋષ્) અને છાતીફાટ રજો (રદ્)
 ૨. અમે અમારા ઘોડા પર ચઢ્યા છીએ (આ + રહ્) અને શત્રુ સામા જઈએ છીએ.

૩. ગઈ કાલે આણેલાં ફૂલો કરમાઈ ગયા છે (મ્લૈ) તેમને ફેંકી દો અને નવા આણો.

૪. ચંદ્રકેતુ અને લવ કેવી રીતે એક ખીજ સાથે લડ્યા અને રામે તેમને શાત રહેવા કેવી રીતે આજ્ઞા કરી તે અમને કહીને તે અટક્યો. (વિ + રમ્ પરસ્મૈ૦)

૫ મેં હજી વિચાર કર્યો નથી કે કયુ મારે માટે સારુ પડશે, કાયદાનો અભ્યાસ કે વૈદકનો ? વિ + મૃશ)

૬ તમે પુષ્પ સૂધ્યુ ? (વ્રા) તે ધણુ સુગંધીદાર છે

૭. રાજા ગાદી પર બેઠો છે (ઉપ + વિશ્) અને પ્રધાનોની સલાહ લે છે.

૮ અમે તમને આટલા વખત સુધી સકટમાથી કે ઇજામાથી બચાવ્યા (પા) અને હવે દગલબાજ બાવ્યો છો, ખીજુ શુ વધારે શોકજનક થઈ પડે ?

૯ જે સ્ત્રીએ તને અણુગમતુ કોઈ દિવસ કંઈ પણ કર્યું નથી, તેને તેં કેમ તજી દીધી ? (હા)

શબ્દકોશ ૨૩

અનુષ્ઠાન ન કરવુ તે, બળવવુ તે
 અસ્ત પુ સૂર્યનુ આથમવુ તે
 આર્દ્ર સ્ત્રી ચન્દ્રનુ જીહ્વા નક્ષત્ર
 આશ્રિત (આ + શ્રિ)નુ કર્મણિ બ્રૂ ૨
 ભરેલુ, ડગાયેલુ

આસજ્જમરણ પુ સ્ત્રી ન (આસજ્જ
 પુ સ્ત્રી. ન પાસેનુ, મરણ ન
 મોત) જેનુ મોત પાસે આવ્યુ
 હોય તે, ચોકે નાખેલુ
 આહુતિ સ્ત્રી યજ્ઞનુ ગણિદાન

હતિકર્તવ્યતા સ્ત્રી. કર્ત કરવાની રીત
કરણીય વિધ્યર્થ કૃદ્ત, જે કરવાનું
હોય તે

ગૃહદેવતા સ્ત્રી. કુલદેવતા, ધરનો દેવ
તિમિર ન અધારુ

ધમની સ્ત્રી ભૂગણી

નિત્યકર્મનુ ન. નિત્ય કરવાનું ધર્મકાર્ય
પર્જન્ય પુ વરસાદ

પ્રવીણ વીપ 'દીપવુ' નું ભૂ. કૃ.

પ્ર જોડે, ચક્રચકિત પ્રકાશનું

માગ પુ ભાગ

રિક્ષ ન માલમિલકત, ધન
રુચિકર પુ સ્ત્રી ન સ્વાદિષ્ટ

વન્દિતવ્ય વન્દુ નું વિધ્યર્થ કૃ
નમવા જોગ

વૃષ્ટ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ વરસવું

વેણુ પુ. વાસ

સપાદન ન પૂર્ણ કરવું તે, સિદ્ધ
કરવું તે

સમાન પુ. સ્ત્રી. ન. અરોબરિયુ
સાવિત્રી સ્ત્રી. ઋગ્વેદનો પવિત્ર મત્ર;
એને બહુધા ગાયત્રી કહે છે, અને
સર્વ બ્રાહ્મણો દરરોજ તેના જપ
કરે છે.

સો ૪ ગ પરસ્મૈ૦ અત આવવો,
પરિ + અવ જોડે, પરિણામ આવવું

ધનન અનર્થ પુ. પીઢા સ્ત્રી સકટ ન.
ચન્દ્રકેતુ (રામના ભાઈ લક્ષ્મણનો
પુત્ર) ચન્દ્રકેતુ પુ.

છાતીકાટ પ્રમુક્તકળમ્ (કિ વિ.
તરીકે વપરાય છે)

દગલખાળ થવું હુદ્ ૪ ગ. પરસ્મૈ૦
ધર્મશાસ્ત્ર ધર્મશાસ્ત્ર ન

વધારે શોકકારક હુ સ્વતર પુ. સ્ત્રી. ન.
વૈદ્યશાસ્ત્ર વૈદ્યક ન આયુર્વેદ પુ.

સામા જવું અભિ + ગમ્

સુગંધીદાર સુરભિ પુ સ્ત્રી. ન

પાઠ ૨૪મો

ભાગ ૧ લો

અદ્યતન ભૂતકાળ (ચાલુ)

ચોથો ને પાંચમો પ્રકાર

૧ અદ્યતન ભૂતકાળના ઘણા જ સામાન્ય પ્રકારો ચોથા ને પાંચમા છે જે કોઈ ધાતુ ખીજા કોઈ પ્રકારમા ગણાયા નહિ હોય તે આ બેમાથી કોઈપણ પ્રકારના હોય છે તે જ પ્રમાણે કોઈ ધાતુ ખીજા કોઈપણ પ્રકારનો, વિકલ્પે હોય કે પરસ્મૈપદમા જ હોય તો તેનો ખીજો પ્રકાર કે આત્મનેપદના રૂપો આ બેમાથી એક રીતે થાય છે

૨. (અ) પ્રત્યય પૂર્વે હ લગાડવાથી પાંચમો પ્રકાર ચોથાથી જુદો પડે છે, તેથી પાંચમામા સેટ્ ધાતુઓ આવે છે, અને ચોથામા અનિટ્ આવે છે (ખ) સ્તુ અને સુ પરસ્મૈ૦ પાંચમા પ્રકારના અનિટ્ હોવા છતાં ગણાય છે (ઙ) ટ અને પૂર્વે જોડાક્ષર હોય એવા ઋકારાન્ત ધાતુઓ અને દીર્ઘ ઋકારાન્ત ધાતુઓ જ્યારે આત્મનેપદમા હોય અને (ડ) જે ધાતુઓ વિકલ્પે સેટ્ છે તે બેમાથી ગમે તે એક પ્રકારના છે (ધ) ધૂ જ્યારે પરસ્મૈ૦ હોય સારે અને અજ્ઞ પાંચમા પ્રકારના જ છે

૩ સ્તુ અને ક્રમ્ જ્યારે આત્મનેપદના પ્રત્યયો લે છે સારે હ લેતા નથી

૪ (અ) અસ્ 'હોવું' ના હસ્તન ભૂતકાળના રૂપોની નિશાની આનો લોપ કરી પ્રત્યય તરીકે ધાતુને લગાડવામા આવે છે (ખ) ડ પુ બ વ સન્ ને બદલે સુ ઇ (ક) પાંચમા પ્રકારમા જ્યારે પૂર્વે હ આવે છે સારે ખીજા અને ત્રીજા પુરુષના એકવચનમા સ્ નો લોપ થાય છે (ડ) પા ૧૦૪, ૪ મા આપેલો ધ્વે નો ઢ્વે થવાનો નિયમ આ કાળમા ધ્વમ્ મા પણ લાગે છે. ધ્વમ્ નો ઢ્વમ્, ર્ તેની પૂર્વે આવે સારે પણ થાય છે

૧. સ્ ની પૂર્વે અને પછી અનુનાસિક કે અતરથ વ્યજન સિવાય ખીજો કોઈ વ્યજન આવે તો સ્ નો લોપ થાય છે જેમકે અભિદ્ + સ્ત = અભિત્ત; અભેદ્ + સ્તામ્ = અભેત્તામ્

ચોથો પ્રકાર

પરસ્મૈ૦

એ વ દ્વિ વ બ વ

૧લો પુ સમ્ સ્વ સ્મ

૨જો „ સીઃ સ્તમ્ સ્ત

૩જો „ સીત્ સ્તામ્ સુઃ

આત્મને૦

૧લો પુ. સિ સ્વહિ સ્મહિ

૨જો „ સ્થાઃ સાથામ્ ધ્વમ્

૩જો „ સ્ત સાતામ્

પાંચમો પ્રકાર

પરસ્મૈ૦

એ. વ દ્વિ. વ. બ વ

૧લો પુ. ઇષમ્ ઇષ્વ ઇષ્મ

૨જો „ ઈઃ ઇષ્ટમ્ ઇષ્ટ

૩જો „ ઈત્ ઇષ્ટામ્ ઇષુઃ

આત્મને૦

૧લો પુ. ઇષિ ઇષ્વહિ ઇષ્મહિ

૨જો „ ઇષ્ટાઃ ઇષ્ટાથામ્ ઇષ્વમ્

૩જો „ ઇષ્ટ ઇષ્ટાતામ્ ઇષત

પરસ્મૈપદ

ચોથો પ્રકાર

૫ પરસ્મૈપદમા ચોથા પ્રકારમા ધાતુના સ્વરની વૃદ્ધિ થાય છે જેમકે મિદ્ = અમૈત્સીત્.

પાંચમો પ્રકાર

૬. પરસ્મૈપદમા પાંચમો પ્રકારમા (અ) અન્ત્ય ઇ, ઊ, ઋ ને લ્ હ્રસ્વ કે દીર્ઘની, (બ) જે ધાતુને છેડે ર કે લ્ હોય એવા ધાતુઓના ઉપાન્ત્ય અ, તેમજ વદ્ ને વ્રજ્ ના બની વૃદ્ધિ થાય છે જેમકે લ્-અલૌ+ઇષમ્-અલાવિષમ્, ચર્-અચારિષમ્, ફલ્-અફાલિષમ્

૭ વ્યજનથી શરૂ થતા અને ર્ ને લ્ સિવાય ખીજ કોઈ પણ વ્યજન અંતે હોય એવા ધાતુઓનો અ જોડાક્ષરને લીધે દીર્ઘ ન હોય તો વિકલ્પે તેની વૃદ્ધિ થાય છે જેમકે ગદ્-અગદીત્ કે અગાદીત્

૮ અપવાદ—હ, મૂ, ય્ અંતે હોય એવા ધાતુઓ અને ક્ષળ, શ્વષ્, જાઘ્, કટ્, લ્ઘ્, હ્સ, શ્ચ અને કેટલાક ખીજ ધાતુઓમા વૃદ્ધિ થતી નથી જેમકે ક્રમ્-અક્રમીત્

૯. ઉપાન્ત્ય ઇ, ઊ, ઋ, લ્ અને જાઘ ને શ્ચિના અન્ત્ય સ્વરનો પાંચમો પ્રકારમા ગુણ થાય છે, સિઘ્-અસેધીત્, શુચ્-અશોચીત્, કૃત્-અકર્તીત્.

આત્મનેપદ

ચોથો પ્રકાર

૧૦ ચોથામા આત્મનેપદી ધાતુના પ્રકાર (અ) અન્ત્ય ઇ કે ઙ હ્રસ્વ કે દીર્ઘ હોય તો ગુણ થાય છે, (બ) અન્ત્ય ઋનો ઉપાન્ત્ય સ્વરમા ફેરફાર થતો નથી ની-અનેષ્ટ, સુ-અસોષ્ટ, મૃ-અમૃષત ૩ પુ બ વ. મિદૂ-અમિત્ત અન્ત્ય દીર્ઘ ઋમા (૧લો પાઠ, ૯મો નિયમ) ફેરફાર થાય છે સ્તૃ - અસ્તીર્ષ્ટ, વૃ - અવૃર્ષ્ટ

૧૧ હ્રસ્વઘ્વઘ્વઘ્વ પછી સ્ત અને સ્થા ના સ્ નો લોપ થાય છે જ્યેમેઠે હ-અહત

૧૨ આત્મનેપદ દા, ઘા અને એવા અગવાળા ખીજા ધાતુઓ અને સ્વા મા અન્ત્ય આ ને બદલે ઇ આવે છે આ ઇ નો ગુણ થતો નથી અદિત, અદિષાતામ્

પાચમો પ્રકાર

૧૩ અન્ત્ય સ્વર કે ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વગ્નો ગુણ થાય છે જ્યેમેઠે લ્ - અલવિષ્ટ. મુદ્ - અમોદિષ્ટ

૧ આત્મનેપદ ચોથા પ્રકારમા હન્ નો અનુનાસિક જરૂર લોપાય છે ગમ્ અને યમ્ 'પરણુ'મા વિકલ્પે અનુનાસિકનો લોપ થાય છે હન્ ને મદ્લે વધ્ પઘ્ઘૈંમા ખાસ અને આત્મનેંમા વિકલ્પે વપગય છે વધ્મા વૃદ્ધિ થતી નથી આ+હન્ આત્મનેં-આ+અ+હન્+સ્ત-હ+ત ૧૧ પ્રમાણે - અહત-આહત, ડિ વ આહસાનામ્ - ય વ આહસત ખીજા ૩૫ અવધિષ્ટ, ૩૫ + યમ્ આત્મનેં-ઉપાયત, ઉપાયસાતામ્ ૮૦ કે ઉપાયસ્ત, ઉપાયસાનામ્ ૯૦ સમ્ - ગમ્ આત્મનેં - સમગત કે સમગસ્ત ૯૧સાદિ.

૧૫ પદ્મ પુ એ વ અપાદિ થાય છે સ્ત ને મદ્લે ઇ નપરાયો છે લીપ્, જન્, લુધ્ ૪ ગ, પૂર્, તાય્ અને પ્યાય્ મા સ્ત કે (ઇષ્ટ) ને મદ્લે ઇ વિકલ્પે પ્રસય તરીકે આવે છે

૧૬ (અ) ગણકાર્યરહિત ઝાળની પેઠે અધતનનો સહભેદ તૈયાર અગતે આત્મનેપદના પ્રસયો લગાડવાથી થાય છે. (પાઠ ૧૫, ભાગ ૨જો, ૩જો નિયમ) (મ) પહેલો, ખીજો, ત્રીજો અને ચતુરો

પ્રકાર મૂળભેદનો જ છે, તેથી સહભેદમા આ પ્રકારના ધાતુઓ ચોથો, પાંચમો અને સાતમો પ્રકાર આત્મનેપદમા જ લે છે. (ક) અધતન ભૂતકાળના સહભેદમા ૩મી પુ. એ. વ મા બધા જ ધાતુઓ સ્ત (ઈષ્ટ) કે સત ને બદલે હ લે છે.

૧૭. આ ૬ પહેલા અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય અની વૃદ્ધિ થાય છે, અને બીજા ઉપાન્ત્ય હસ્વ સ્વરોનો ગુણ થાય છે, અને જન્ અને (આ + ચમ્, ક્રમ્ અને વમ્) સિવાયના મકારાન્ત સેદ્ ધાતુઓના અનો ફેરફાર થતો નથી.

૧૮. આ ૬ પહેલા અન્ત્ય આ મા ચ ઉમેરાય છે.

૧૯. હન્ ના સ્વરની વૃદ્ધિ થાય છે ત્યારે હ્ નો ષ્ થાય છે
(પાઠ ૨૧, ૭ પ્રમાણે)

મૃ પરસ્મૈ૦

એ વ. દ્વિ વ બ વ

૧લો પુ અમાર્ષમ અમાર્ષ્વ અમાર્ષ્મ
૨જો „ અમાર્ષીઃ અમાર્ષ્મ અમાર્ષ્
૩જો „ અમાર્ષીત્ અમાર્ષ્મ અમાર્ષ્ઃ
અ+મૃ+સીત્-માર્ પા. ૨૨૧, ૫
પ્રમાણે અમાર્ષીત્ (માર્ગોં પા ૨૫
† નોંધ પ્રમાણે)

લૂ પરસ્મૈ૦

એ વ. દ્વિ વ બ વ

૧લો પુ અલાવિષમ અલાવિષ્વ
અલાવિષ્મ
૨જો „ અલાવી. અલાવિષ્મ
વિષ્
૩જો „ અલાવીત્ અલાવિષ્મ
અલાવિષ્ઃ
અ+લૂ+ઈત્-લૌ+ઈત્ પા ૨૨૧,
† (અ) પ્રમાણે-અલાવીત્

મૃ આત્મને૦

એ વ. દ્વિ વ બ વ

અમૃષિ અમૃષ્વહિ અમૃષ્મહિ
અમૃથાઃ અમૃષાથામ્ અમૃદ્ધમ્
અમૃત્ અમૃષાતામ્ અમૃષત
અ+મૃ+સ્ત સ્વર જેવો ને તેવો રહે છે
પા ૨૨૨, ૧૦ (બ) પ્રમાણે-સ્તો
લોપ પા ૨૨૨, ૧૧ પ્રમાણે એટલે-
અમૃત.

લૂ આત્મને૦

એ વ. દ્વિ વ. બ. વ

અલવિષિ અલવિષ્વહિ
અલવિષ્મહિ
અલવિષ્ઠાઃ અલવિષાથામ્
અલવિષ્વમ્-દ્ધમ્
અલવિષ્ઠ અલવિષાતામ્
અલવિષત
અ+લૂ+ઈષ્ટ-લૂ-લો પા. ૨૨૨ ૧૩
પ્રમાણે-અલવિષ્ઠ

૧ પ્રહ્ અનિદ્ છે તેથી ચોથો પ્રકાર, અ+પ્રહ્+સીત્-પ્રાહ્ પા ૨૨૧, ૫ પ્રમણે-પ્રાપ્ પા ૧૯, ૯ પ્રમણે-પ્રાક્ પા ૬૫, ૪ પ્રમણે-પ્રાક્+વીત્ માર્ગોં પા ૯૩ ન નોવ પ્રમણે-અપ્રાક્ષીત્, દ્વિ વ અ+પ્રહ્+સ્તામ્-પ્રાહ્+તામ્ પા ૨૪, ૧ અને ૫ પ્રમણે-પ્રાપ્-તામ્=પ્રાષ્ટામ્ માર્ગોં પા ૨૧ નોવ પ્રમણે-અપ્રાષ્ટામ્, બ વ અપ્રાહ્ ૨ પુ. અપ્રાક્ષી-અપ્રાષ્ટમ્-અપ્રાષ્ટ ૧લો પુ. અપ્રાક્ષમ્-અપ્રાષ્વ-અપ્રાષ્મ

૨ તૃપ્ નુ એકે ૩૧ અતૃપ્ત છે આ ધાતુ પા ૧૦૫, ૧ પ્રમણે ૬ વિદ્યે લે છે તેથી તે ચોથા અને પાંચમા પ્રકારનો છે. અ+તૃપ્+સીત્-તૃપ્ વિદ્યે પા ૧૩, ૧૯ પ્રમણે-ત્રાપ્ પા ૨૮, ૫ પ્રમણે-અત્રાપ્સીત્, તૃપ્-તાર્પ પા ૨૧, ૫ પ્રમણે-અત્રાપ્સીત્, દ્વિ વ અત્રાપ્તામ્ અને અત્રાપ્તામ્, ક્રમકે સુ નો પા ૨૧, ૧ પ્રમણે લોપ યાય છે પાંચમા પ્રકારનું ૩૫ અતર્પીત્ યાય છે એમા પા ૨૧, ૯ પ્રમણે ગુણ યાય છે, દ્વિ વ અતર્પિષ્ટામ્ ૭૦ આ પ્રમણે આ ધાતુના ચાર રૂપો યાય છે તૃપ્ ના ૩૫ આજ પ્રમણે ૫૪ છે

૩ ત્યજ્-અત્યજ્-સીત્-ત્યાજ્ પા ૨૮, ૫ પ્રમણે-ત્યાક્ માર્ગોં પા ૯૩ ન પ્રમણે-ત્યાક્-વીત્ માર્ગોં પા ૯૩ ન પ્રમણે-અત્યાક્ષીત્, દ્વિ વ અત્યાક્ષામ્, આન પા ૨૮, ૧ પ્રમણે સુ નો લોપ યાય છે

૪ વહ્-અવહ્+સીત્-વાહ્ પા ૨૮, ૫ પ્રમણે-વાહ પા ૧૬, ૫ પ્રમણે-વાપ્ પા ૬, ૭ પ્રમણે-વાક્ માર્ગોં પા ૫૬ નોવ પ્રમણે-અવાક્ષીત્, દ્વિ વ અ+વહ્+સ્તામ્-અવહ્+સ્તામ્ પાંડેશ નો સુ લોપાય છે, એટલે અ-વહ્-તામ્-વાહ્+તામ્ પા ૧૧, ૫ પ્રમણે-વાહ્+તામ્ પા ૧૫, ૨ પ્રમણે-અવાગ્યામ્ પા ૧૯, ૧ પ્રમણે, ૫ વ અવાહુ

૫ વમ્-અવમ્-સીત્-વામ્-વાત્ પા ૧૨૮, ૧ પ્રમણે-અવાહસીત્, દ્વિ વ અ+વામ્-સ્તામ્ પા ૨૦૦, ૧ પ્રમણે, સ્તામ્ ના સુ નો લોપ ક્રમ પાંડેશ વમ્ ના નુ નો ત્ ક્રમે-અવાત્તામ્

૬ વહ્-અવહ્+સીત્-વાહ્-વાટ્ પા ૧૧, ૧ પ્રમણે-વાક્ પા ૬૫ ૮ પ્રમણે-વાક્+વીત્-અવાક્ષીત્ દ્વિ વ અ-વહ્+સ્તામ્-વાહ્+તામ્-

વાઢ્ + તામ્ - વાઢ્ + ઘામ્ પા. ૬૫, ૨ પ્રમાણે - વાઢ્ + ઢામ્ - વાઢામ્ પા. ૬૫
૩ પ્રમાણે - અવોઢામ્ પા. ૧૧૮, ૨ પ્રમાણે એવાજ ફેરફાર તમ્,
૩ અને આત્મનેપદ ત, યાસ્ અને ઘમ્ પહેલા થાય છે

૭ રઘ્ પરસ્મૈ૦ અને આત્મને૦ છે. પાનુ ૨૦૬, ૪ (ખ) પ્રમાણે
અઘતન બૂતકાળનુ એક રૂપ અરઘત છે ખીજ માટે અ + રઘ્ + સીત્ - રૌઘ્
પા. ૨૨૧, ૫ પ્રમાણે - રૌત્ માર્ગો૦ પા ૫ ડુનોવ પ્રમાણે - અરૌત્સીત્,
દ્વિ વ. રૌઘ્ + સ્તામ્ - રૌઘ્ + તામ્; સ્ લોપાવાથી રૌઘ્ + ઘામ્ પા ૬૫,
૨ પ્રમાણે - રૌઢામ્ પા ૬૭, ૬ પ્રમાણે - અરૌઢામ્, ખ વ. અરૌત્સુ આત્મને૦.
અ + રઘ્ + સ્ત, સ્ નો લોપ થયો એટલે રઘ્ + ત - પછી ઉપર પ્રમાણે
રઢ્ - અરઢ્, દ્વિ વ અરઢ્સાતામ્, ખ વ અરઢ્સત

૮. લમ્ આત્મને - અલમ્ + સ્ત - લમ્ + ત - લમ્ + ઘ - લઘ્ - અલઘ્,
દ્વિ. વ અ + લમ્ + સાતામ્ - અલપ્સાતામ્ માર્ગો૦ પા. ૫ ડુનોવ પ્રમાણે.

૯ સ્વલ્ - અસ્વાલીત્ પા ૨૨૧, ૬ (ખ) પ્રમાણે, નદ્ - અનવીત્
કે અનાવીત્ પા ૨૨૧, ૭ પ્રમાણે, નન્દ્ - અનન્વીત્

૧૦ સ્ત્રજ્ અનિટ્ છે એટલે ૪થો પ્રકાર લે છે અ + સ્ત્રજ્ + સીત્ -
સ્રજ્ પા ૧૦૯, ૧૮ પ્રમાણે - સ્રાજ્ પા ૨૨૧, ૫ પ્રમાણે - સ્રાઘ્ પા
૬૯, ૯ પ્રમાણે - સ્રાક્ પા ૬૫, ૪ પ્રમાણે - સ્રાક્ + ધીત્ માર્ગો
પા. ૯૩ + નોધ પ્રમાણે - અસ્રાક્ષીત્

૧૧ વૃ પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦ સેટ્ છે તેથી પાયમો પ્રકાર લે છે,
પરસ્મૈ૦ અવરીત્ આત્મનેપદમા પા ૨૨૦, ૨ (ક) પ્રમાણે એથી ને
પાયમો ખન્ને લે છે અ + વૃ + સ્ત - અ + વૃ + ત પા ૨૨૨, ૧૧ પ્રમાણે
અવૃત્, અ + વૃ + ઇષ્ટ - વર્ + ઇષ્ટ પા ૨૨૨, ૧૩ પ્રમાણે - અવરિષ્ટ - વર્ + ઇષ્ટ
વિકલ્પે પા ૧૨૭, ૩ પ્રમાણે - અવરીષ્ટ

૧૨ અધિ + ઇ અનિટ્ છે, એટલે ૪થો પ્રકાર લે છે, અધિ + આ + ઇ
+ સ્ત - અધિ + આ + ઇ + સ્ત - અધિ + ઇ + સ્ત - અધ્યૈષ્ટ, અથવા અધિ +
અ + ગા + સ્ત - ગી + સ્ત પા. ૧૨૯, ૨ પ્રમાણે - અધ્યગીષ્ટ

असमर्थोऽयमर्जुनो धार्तराष्ट्रैः सह योद्धुमतः सङ्ग्रामाद्भय-
वर्तिष्ठेति जना ब्रूयुः ।

भार्या मे पुत्रमसविष्ट । अतो जातकर्मादिसंस्काराणां
संभारान्करोमि ।

अधुनैव सोऽत्रागत्यायं पुरुषः सुविनीतोऽयं दुर्विनीत इति
बहु प्रालापीत् । मैवं पुनः प्रलपीदित्येकदा तं भृशं ताडय ।

अस्माभिराज्ञतः पौराणिकः पुराणकथाः कथयितुमारब्ध
तदेहि श्रोतुम् ।

परिचारकं मे दन्दशूकोऽदाह्वीत्तत्त्वरस्व भिषजं गत्वौषध-
मानय ।

इयन्तं कालमुद्यमं कुर्वन्नपि सुखं नालप्सि तस्मान्निय-
तिर्वलीयसी ।

महता प्रयत्नेन तेन संचितं धनमहथास्तस्मात्पापोऽसि
गर्हणीयचरितोऽसि ।

तेऽभ्यगुर्भवन् तस्य सुतं चैक्षिषताथ तम् ॥

अवोचत्कुम्भकर्णस्तं वयं मन्त्रेऽभ्यधाम यत् ।

न त्वं सर्वं तदश्रौषीः फलं तस्येदमागमत् ॥

प्राज्ञवाक्यान्यवामंस्था मूर्खवाक्येष्ववास्थिताः ।

अध्यगीष्ठाश्च शास्त्राणि प्रत्यपत्था हितं न च

मूर्खास्त्वामववञ्चन्त ये विग्रहमचीकरन् ।

अभाषीन्माल्यवान्युक्तमक्षंस्थास्त्वं न तन्मदात्

ततोऽकन्दीद्दशग्रीवस्तमाशिश्वसदिन्द्रजित् ।

निरयासीच्च संक्रुद्धः प्रार्चिचच्च स्वयंभुवम् ॥

सोऽलब्ध ब्रह्मणः शस्त्रं स्यन्दनं च जयावहग

प्रोदपाति नभस्तेन स च प्रापि महागिरिः ।

यस्मिन्नज्वालिषू रात्रौ महौषध्यः सहस्रशः ।

एतं ह वा ऐन्द्रं महाभिषेकं वासिष्ठः सात्यहव्योऽत्यरातये
 जानंतपये प्रोवाच । तस्माद्वत्यरातिर्जानंतपिरराजा* सन्विद्यया
 सर्वतः पृथिवी जयन्परीयाय । स होवाच वासिष्ठः
 सात्यहव्योऽजैषीर्वै समन्तं सर्वतः पृथिवी महन्मा † गमयेति । स
 होवाचात्यरातिर्जानंतपिर्यदा ब्राह्मणोत्तरकुलञ्जयेयमथ त्वमु हैव
 पृथिव्यै‡ राजा स्याः सेनापतिरेव तेऽहं स्यामिति । स होवाच
 वासिष्ठः सात्यहव्यो देवक्षेत्रं वै तन्न वै तन्मर्त्यो जेतुमर्हत्यद्भुक्षो +
 वै म आऽत इदं दद इति । ततो हात्यरातिं जानंतपिमात्तवीर्यं
 निःशुक्रममित्रतपनः शुष्मिणः शैव्यो राजा जघान ।

ગુજરાતી વાક્યો

૧ દુશ્મનોએ વીસ ગામ બાળી નાખ્યા છે. (દહ્) અને હવે
 મુખ્ય શહેર સામા કૂચ કરે છે

૨ પાળરામા પુરાયેલા પક્ષીઓ ઊડી ગયાં છે (ઉડ્ + ઠી આત્મને०)

૩ લાખો વખત થયા જે મિત્રોની વાટ જોતો હતો તે આવ્યા છે
 (આ + ગમ્ કે આ + इ) અને હમણાજ ગાડીમાથી ઊતર્યા છે (અવ + ત્)

૪ બાગમા ઝાડોની ડાળીઓ અમે કાપી નાખી છે (હ્ કે હિદ્)

૫ ખેતીવાડી માટે સિંધુને લગતી ધણી નહેરો અમે ખોદી છે (હ્ન)

૬ જ્યારે તેણે કહ્યું કે સસ્કૃતપણિત દશ દિવસમા થાઉં સારે
 હું હસ્યો (સ્મિ)

૭ યદ્યદ્દતે હમણાં છોકરાના ઉપનયનનો વિધિ કર્યો (ક્ર, વિ + ધા
 કે અનુ + સ્યા) તે વખતે બ્રાહ્મણોને ધણી દક્ષિણા આપી

* સમાસને છેડે આવેલા કેટલાક શબ્દોમા અન્ય વર્ણુમા જે
 ફેરફાર થાય છે તે અ કે અન્ પૂર્વપદ હોય એવા તત્પુરુષ સમાસમા એટલે
 નજ્ તત્પુરુષમા થતા નથી

† અસ્મદ્ નુ દિ એ વ.

‡ ચતુર્થી પદ્ધતિના અર્થમા વપરાય છે.

+ દ્રુહ્ ને સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે સાતમો પ્રકાર લગાડ્યો છે અને તેના
 દૂ નો ઘૂ થયો નથી

૮ મદદ માટે પોતે ગોવિંદને બોલાવવા માણસ મોકલ્યું છે, એ તેમને હમણા જ યાદ આવ્યું. (સ્મૃ)

૯. ખીતો મા (મા + મી), તુ જુએ છે તે નાગ નથી પણ દોરડું છે.

૧૦. આખો દિવસ ઘેર બેસી રહેવાથી અને ખીજુ કાઠ પણ ન કરવાથી દારિદ્ર અને ધણા દુઃખકારક દરદો થયાં (જન્ કે નિસ્ + પદ)

૧૧ મેં તમને કહ્યા હતા તે ધરેણા તમે કર્યા છે? (કૃ) જો તમે કર્યા હોય તો બતાવો

૧૨. મોજણીદારોએ હજી જમીન માપી નથી. (મા)

૧૩. અમે બધા કાગળો ફાડી નાખ્યા છે, (દૃ) હવે તે કામના નથી.

૧૪. તેણે દવા વાટી છે (છુદ્), વાસણ ખાલી કર્યું છે (રિન્) અને ભૂકો તેમા નાખ્યો છે (નિ + ક્ષિપ્), પાણી રેણુ છે, ને તે દેવતા પર મૂક્યું છે

૧૫. ગોવિંદની ઇચ્છા પાર પડી છે (તૃપ્), અને તે હવે સુખી છે.

૧૬. તેણે બધા સાસારિક કામો છોડી દીધા છે (પરિ + ત્યજ્) અને હવે તે સન્યાસી થયો છે (પરિ + વ્રજ્)

૧૭ તેમણે ગઈ કાલે આપેલા પૈસા અમે હજી લીધા નથી (પ્રતિ + ગ્રહ્)

૧૮ તેમણે શેઠને ઇમાનદારીથી સેવ્યો છે (સેવ્)

૧૯ બજારમા વેપારીઓએ બધું રૂ વેચાતું લીધું છે (પરિ + ક્રી) અને તે પરદેશ મોકલી દીધું છે (પ્ર + હિ)

૨૦ ધરતુ છાપરુ વાંદરાઓએ ભાગી નાખ્યું છે. (મજ્)

૨૧. આપદાદાની મિલકત ભાઈઓએ વહેંચી લીધી છે. (વિ + મજ્)

૨૨ મેં લોકોના મહેણા શાત રીતે સહન કર્યા છે (સદ્) અને સતત રાજ કરવા માથે લીધું છે (વહ્)

૨૩. બે દેશોએ ચકાઈ માટે લશ્કર તૈયાર કર્યા છે (સમ્ + નહ્)

~ જલેન + પૃ કે નિ + સિન્. નિ પછી સિન્તુ ધિન્ થાય છે.

શબ્દકોશ ૨૪

અક્ષમ પુ. સ્ત્રી. ન અશક્ત
 અમિરથ પુ. આગગાડી
 અત્યરાતિ પુ એક ક્ષત્રિયનું નામ છે
 અનુષ્ઠેય અનુ + સ્થા નુ વિધ્યર્થ કૃ
 કરવાનું
 અમિત્ર પુ શત્રુ
 આજ્ઞાત કર્મણિ ભૂ કૃ. હુકમ કીધેલું
 આદત્ત પુ સ્ત્રી ન. આ અતે દત્ત
 (દા 'આપવું' નું કર્મણિ ભૂ કૃ)
 લઈ લીધેલું
 આસ્ સત્ર જોડે, યજ્ઞસમારભ કરવો,
 ધણા યજ્ઞો અનુક્રમે કરવા
 ઉત્તરકુરવ પુ ય વ હિમાલયની
 પેલી મેરના દેશનું નામ છે (ધણુ
 કરીને આર્યલોકનું અસલ સ્થાન
 એ હતું)
 ઉપરિ કિ વિ ઉપર
 એકાન્ત પુ સ્ત્રી ન. એકસરખું
 એકાન્તત કિ. વિ એકસરખી રીતે
 એલ્લ પુ ઈલ્લુષાનો પુત્ર
 ઔષધ ન ઓસડ
 કવષ પુ પુરુષનું નામ છે
 કિતવ પુ ઠગ, અપ્રમાણિક પુરુષ,
 ઉચાપત કરનાર
 કુસુમપુર ન શહેરનું નામ છે

જયાવહ પુ સ્ત્રી ન જય લાવનારું
 જાતકર્મનૂ ન જન્મક્રિયા, જન્મ
 વખતે કરવાનો સસ્કાર
 જાનતપિ પુ જનતપનો પુત્ર
 તપન પુ. જુલમ કરનાર, જુલમી
 તૃપ્ ૪ ગ પરસ્મૈં સતુષ્ઠ થવું,
 તૃપ્ થવું
 દશ ૧ ગ. પરસ્મૈં ડખવું
 દન્દશક્ક પુ સર્પ
 દક્ષા સ્ત્રી અવસ્થા, સ્થિતિ
 દહ્ ૧ ગ પરસ્મૈં ખાળવું
 દીક્ષ ૧ ગ આત્મનેં પવિત્ર કરવું,
 અતે તેથી કરીને યજ્ઞ કરવા
 યોગ્ય કરવું
 દુર્વિનીત પુ સ્ત્રી ન વિનયરહિત,
 બેઅદ્વય
 દૃ ૬ ગ આત્મનેં આ જોડે, માન
 આપવું, આદરવું
 દેવક્ષેત્ર ન. દેવભૂમિ
 નિયતિ સ્ત્રી નસીમ, પ્રારબ્ધ
 નિશ્ચુક્ર પુ સ્ત્રી ન સત્તા વગરનું,
 શક્તિહીન
 નીચૈ કિ વિ નીચે
 નેમિ સ્ત્રી. પૈડાનો ઘેર
 પત્ ૩ + ઉદ્ જોડે, ઊડવું

પદ્ પ્રતિ બેડે, ગાલુવુ, સમજવુ,
અગીકાર કરવો, કરવું, આચરવું
પૌરાણિક પુ પુરાણી

ફલ્ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ ક્ષણુ, ક્ષેત્ર
પામવુ

મજ્ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
વિ બેડે, વહેંચવુ, ભાગ કરવા
માનુમતી સ્ત્રી ધૃતરાષ્ટ્રના મોટા
દીકરા દુર્યોધનની પત્ની

મન્ અવ બેડે, અવગણના કરવી
મહત્ત્વ ન તેજ, મોટાઈ
માલ્યવત્ પુ ગણસનુ નામ છે, એ

રાવણની માતો આપ હતો
મુક્તકેળી સ્ત્રી છૂટા કેશવાળી
મુગ્ધાકૃતિ પુ સ્ત્રી ન રૂપાળી
આકૃતિવાળુ, રમ્યાકૃતિ
મ્લેચ્છ પુ મ્લેચ્છ

લપ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ પ્ર બેડે બોલવુ,
બકબકવુ

ઘજ્ ૧૦ ગ આત્મને કંગવુ
વાસિષ્ઠ પુ વસિષ્ઠનો વસજ
શાક પુ શાક

શુષ્મિણ પુ સ્ત્રી ન શક્તિમાન
શૈવ્ય પુ. ગગનુ નામ છે
શોકવિક્રલ પુ સ્ત્રી ન ગોકમા
મત્ર, ગોકથી આવરુ
સત્ર ન યત્રનો સમારભ

સરસ્વતી સ્ત્રી નદીનુ નામ છે.
સાચિવ્ય ન પ્રધાનપણુ
સાત્યહવ્ય પુ ગોરનુ નામ છે
સુવિનિત પુ સ્ત્રી ન નમ્ર

અખડ અવિરતમ્ ક્રિ વિ
ઈમાનદારીથી મત્તયા, નિષ્ઠયા
ઓપધ ઔષધ ન. ઔષધિ સ્ત્રી.
કાગળ પત્રક ન
ખાઈ કુલ્યા સ્ત્રી
ખેતીવાડીના કામ માટે કૃષિહેતો,
કૃષિકર્મણે

ગરીમાઈ દારિદ્ર્ય ન દુર્ગતિ સ્ત્રી.
ધરડાઓનુ પિતૃપૈતામહ પુ. સ્ત્રી ન.
છાપરુ છદિસ્ ન પટલ ન
દુખકારક વ્યથાકર પુ સ્ત્રી ન
પીઢાકર પુ સ્ત્રી. ન

નાગ ફણિન્ પુ નાગ પુ
પૂરેલું નિયન્ત્રિત કર્મણિ ભૂ કૃ
નિવદ્ધ કર્મણિ ભૂ કૃ

પાજરુ પજર પુ
અગ્ગર પળ્યવીથિકા સ્ત્રી આપણ પુ.
ભૂકો ક્ષોદ પુ. ચૂર્ણ ન
મિશ્રકત રિક્ત્ય ન વિત્ત ન
મહેણુ ઉપાલમ્મ પુ
મોજણીદાર મૂમાપક પુ
યત્રદત્ત યજ્ઞદત્ત પુ

રાજચલાવવાનો જુઓ રાજ્યધૂરા સ્ત્રી.

રાજધાની રાજધાની સ્ત્રી.

૩ તૂલ પુ પિચ્છ પુ.

રોગ વ્યાધિ પુ

વેપારી વણિજ પુ.

સખધ રાખતુ સગત જૂ. કૃ.

સગચ્છમાન વર્તમાન કૃ

ભાગ ૨ જે

આશીર્વાદાર્થ

૧. પરસ્મૈપદના આ અર્થના પ્રસયો હસ્તન જૂતકાળના પ્રસયોની પહેલા યાસ્ લગાડવાથી થાય છે અને પુ. બ વ. યાસુ છે, અને ઉગ્ર અને રગ્ર પુરુષના એ વ ના પ્રસય ત્, સ્ પહેલા યાસ્ ના સ્નો લોપ થાય છે.

૨ વિધ્યર્થ આત્મનેપદના પ્રસયોને અને તે પ્રસયોમા આવેલા ત્ ને ચ્ પૂર્વે સ્ લગાડાય છે આશીર્વાદાર્થ આત્મનેપદ પ્રસયો એ જ સમજવા ષીષ્વમ્ નુ ષીર્ઙ્મ પા ૨૨૦, ૪ (૩) પ્રમાણે થાય છે

૩ પરસ્મૈપદના પ્રસય અવિકારી છે અને આત્મનેપદના વિકારી છે.

પરસ્મૈપદી રૂપોના નિયમો

૪ ૧૫મા પાઠમા ભાગ ૨ માના ૨ ની (અ), (બ), (ક), (ઈ), (ફ) અને (ગ) કલમો અહીં કામ લાગે છે

૫ પા ૧૩૪, ૨ (૩)મા લખેલા ધાતુઓના અન્ય સ્વરનો અહીં દ થાય છે.

૬ આકારાન્ત ધાતુઓના આની પૂર્વે જોડાક્ષર આવે તો આ નો દ વિકલ્પે થાય છે જેમકે ગ્લૈ-ગ્લેયાત્-ગ્લાયાત્, ગ્લેયાસ્તામ્-ગ્લાયાસ્તામ્ ઇ.

આત્મનેપદી રૂપો

૭ સેટ્ ધાતુની પછી પ્રસય પૂર્વે હ મુકવામા આવે છે, અને વેટ્ પછી વિકલ્પે હ મુકાય છે

૮. દીર્ઘ ઋકારાન્ત ધાતુઓ અને અન્ય ઋની પૂર્વે જોડાક્ષર આવે તો (હ્રસ્વ) ઋકારાન્ત ધાતુઓ અને ઋ વિકલ્પે હ લે છે. જેમકે ઢ-વરિષીઢ, ઢ્વીષીઢ (નીચેના નિયમ જુઓ), ને સ્તૃ-સ્તરિષીઢ, સ્તૃષીઢ.

૯. જ્યારે પ્રત્યયની પૂર્વે હ આવતી નથી ત્યારે અન્ય ઋ અથવા ઋનો અથવા ઉપાન્ય સ્વરનો ગુણ થતો નથી. જેમકે ઢ-હૃષીઢ, સ્તૃ-સ્તરિષીઢ, સ્તીષીઢ, મુચ્-મુક્ષીઢ

૧ ગણકાર્યરહિત કાળોના તૈયાર કરેલા અગોત્રે આત્મનેપદના પ્રત્યયો લગાડવાથી થતા સહભેદના નિયમો ઉપરાંત પા. ૧૩૪, નિયમ ૩ આ અર્થમાં પણ લાગુ પડે છે.

કૃ પરસ્મૈપદ

	એ. વ	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧લો પુ.	ક્રિયાસમ્	ક્રિયાસ્વ	ક્રિયાસ્મ
૨જો ,	ક્રિયાઃ	ક્રિયાસ્તમ્	ક્રિયાસ્ત
૩જો ,	ક્રિયાત્	ક્રિયાસ્તામ્	ક્રિયાસુઃ

કૃ આત્મનેપદ

	એ. વ.	દ્વિ. વ.	ત્રિ. વ.
૧લો પુ.	કૃષીય	કૃષીવહિ	કૃષીમહિ
૨જો ,	કૃષીષ્ઠાઃ	કૃષીયાસ્થામ્	કૃષીદ્વમ્
૩જો ,	કૃષીષ્ઠ	કૃષીયાસ્તામ્	કૃષીરન્

(અ) પ્રત્યયને લાગુ પડતા નિયમો આપી નીચેના રૂપો સમજાવો—

દિશ્યાત્, દિક્ષીષ્ઠ, રુધ્યાત્, રુક્ષીષ્ઠ, રુચ્યાત્, સ્મર્યાત્, સ્તર્યાત્, નીયાત્, નેષીષ્ઠ, દેયાત્, દાક્ષીષ્ઠ, ગાહિષીષ્ઠ, ગ્રેયાત્, ગ્રાયાત્, તીર્યાત્, પૂર્યાત્, રહ્યાત્, વક્ષીષ્ઠ, મોદિષીષ્ઠ, ધુક્ષીષ્ઠ, દુહ્યાત્.

(બ) નીચેના ધાતુઓના આશીર્વાદર્થ રૂપો આપો—

હ, હૃ, વપ્, યજ્, સહ્, નહ્, રહ્, લિહ્, વન્ઘ્, ગ્લૈ, હા, મિદ્, મૂ, વૃત્, રુચ્, હુ, હ, સો, સ્તુ, ર, શાસ્.

૮. (અ) ઇચ્છાદર્શક રૂપમા ધાતુ મૂળમા જે (પરસ્મૈ૦ કે આત્મને૦)ના પ્રત્યયો લે તે જ લાગે છે.

(ખ) જ્ઞા, શ્રુ, સ્મૃ અને વૃજ્ ના ઇચ્છાદર્શક રૂપો આત્મનેપદી છે. ક્ઠ + સ્ - કૃ ૪ પ્રમાણે, કેમકે ૨ પ્રમાણે સ્ ને હ લાગતી નથી-કીર્ પા ૨, ૯ પ્રમાણે, કેમકે ઋનો ૩ (અ) પ્રમાણે ગુણ થતો નથી-ચિકીર્ ૧ (અ) પ્રમાણે-પછી સ્ નો ષ થયો અને ૧ પ્રમાણે તેને જ લગાડ્યો એટલે ચિકીર્પતિ સિદ્ધ થયું. મૃ ધાતુ ૮ (અ) પ્રમાણે પરસ્મૈપદી છે. મૃ + સ્ = મૃ - મૂર - મુમૂર - મુમૂર્ષતિ. મૂ + સ્ - બુમૂ ૧ (અ) પ્રમાણે-બુમૂષતિ. એમાના સ્ ને ૨ (અ) પ્રમાણે હ આગમ આવતી નથી અને ૩ (અ) પ્રમાણે ગુણ પામતો નથી ગ્રહ + સ્ - જગ્રહ - જિગ્રહ + સ્ કેમકે સ્ ની પૂર્વે ૨ (અ) પ્રમાણે હ આગમ આવતી નથી-જિગ્રહ ૫ (અ) પ્રમાણે-જિગ્રહ-જિગ્રહ-જિગ્રહ-જિગ્રહ+સતિ-જિગ્રહસતિ દ્યુત+સ્-દિદ્યુત ૫ (ખ) પ્રમાણે-દિદ્યોત અથવા દિદ્યુત ૩ (ખ) પ્રમાણે. સ્ પૂર્વે હ આગમ ૨ પ્રમાણે અને ૮ (અ) પ્રમાણે આત્મનેપદ લાગ્યા એટલે દિદ્યોત્તિષતે કે દિદ્યુતિષતે. મિદ્ + સ્ - વિમિદ્ ૧ (અ) પ્રમાણે, ૩ (અ) પ્રમાણે ગુણ થતો નથી એટલે વિમિત્સતિ.

૯ (અ) ઇચ્છાદર્શક રૂપને ૩ લગાડ્યાથી 'ઇચ્છનાર' દર્શક નામ બને છે આ ક્રિયાવાચક નામો ખીજ વિભક્તિતુ નામ (કર્મ તરીકે) લે છે જેમકે ચિકીર્ષુ કટમ્.

(ખ) જ્ઞા લગાડવાથી લાવવાચક નામ થાય છે જેમકે જિજ્ઞાસા 'જાણવાની ઇચ્છા'

प्रारिप्सितस्य ग्रन्थस्याविघ्नपरि सत्य इष्टदेवतां स्तौति ।
 स्वयंवरकाले सीतां लिप्सवो रावणादयो बहवो राजानो
 विदेहाक्षग्मुः । किं तु रुद्रधनुर्नमयितुमशक्ताः सर्वे शा बभूवुः ।
 अभितापसंपदमथोष्णरुचिर्निजतेजसामसहमान इव ।
 पयसि प्रपित्सुरपराम्बुनिधेरधिरोदुमस्तागिरिमभ्यपतत् ॥
 ब्रह्मतत्त्वं जिज्ञासमानः कश्चिदाचार्यमुपेत्याध्यापय भो
 ब्रह्मेत्युवाच ।

तस्यां यामेव दुर्योधनं गदाघातेन जिघांसुर्भीमसेनो
 युधिष्ठिरेण निवारितः ।

यियक्षमाणेनाहूतः पार्थेनाथ द्विपन्मुरम् ।
 अभिचैद्यं प्रतिष्ठासुरासीत्कार्यद्वयाकुलः ॥
 प्रासादतलमारुह्युः सोपानपङ्क्तिषु पदं निधत्ते ।
 यूरोपीयवैभवं दिदृक्षमाणाः प्रतिसंवत्सरं कतिचिद्भरत-
 खण्डीया यूरोपादिदेशानग्निनौकाभिर्गच्छन्ति ।
 ब्राह्मणो बुभूषू राजर्षिर्विश्वामित्र उग्रं तपश्चक्रे ।
 प्रभूतवर्षणादस्या नद्याः कूलं पिपतिषति । तदस्मिन्मा
 पदं निधेहि ।

सूर्यवंशसंभवानां राज्ञां यशो जिगासुः कालिदास आह ।
 क सूर्यप्रभवो वंशः क चाल्पविषया मतिः ।
 तितीर्धुर्दुस्तरं मोहादुदुपेनास्मि सागरम् ॥

भूरि ध दित्सुना बलेनानुगम्यमानः शरदारम्भे दिग-
 न्ताञ्जिगीषू रघुरयोध्यायाः प्रतस्थे ।

वडमुपनिनीपुराचार्यः स्वाधिकारसिद्धये कृच्छ्रत्रयं कुर्यात् ।
 राजगृहं प्रविशिक्षुर्कपिकुमारको हठान्निःसारितो दुर्विनीतै-
 र्द्वारपालैः ।

આત્મનઃ કૌશલં દિદર્શયિષન્ત્યક્ષના મહાન્તં કાલમનૃત્યત્ ।
 અર્થયન્તે દ્વિજન્માનો યસ્માદર્થં યિયક્ષવઃ ।
 અર્થાપયત્યસૌ સમ્યગ્ દુર્વુદ્ધં વૈદિકં વચઃ ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧ ક્ષત્રિયે ભરવામાં છે - (સુ), તેને છેડો નહીં

૨ ગાડની ગાળીને નમાવવાની ઇચ્છા કરીને (નમ પ્રેક્ષ)
 તેણે હાથ ઉઠાવે ક્યો

૩ વણુ સખન તોફાન ચડી આવ્યું, મૂર્ચ દેખાતો બવ થયો અને
 નાણે પવન બવા ઝડેને મૂળમાંથી ઉખેડી નાખવા માગતો હોય
 (ઉદ્ + મૂલ) અને મવા વગેરે નાગ કરવા ઇચ્છતો હોય એવું
 કાવ્યુ (મજ્)

૪ હનગે વર્ષ મુંઝી વિશ્વામિત્રે તપશ્ચર્યા કરી અને ત્યાં મુંઝીમા તેણે
 બધું કાઢું ચલના તન્માત્ર તત્ત્વથી દીપિત થયું અને પોતાના અંતરુત તેમથી
 આખી મૃદિને આળી નાખવાની તૈયારીમાં હોય એમ દેખાયું (દ્વ)

૫ પોતાના મગા પોતાની સાથે લડવાને તૈયાર (બુવ) નેઈને
 તેણે ને કીડ પડ્યું

૬ આ છોડરુ ઝીંઘવામાં છે (સ્વપ્), થોડિયામાં મુવાડો અને
 તેને મુલાવી ઝીંઘાડો

૭ એક માણસ આરણે ઊભો છે, જરૂરના કામ માટે તમારી
 સાથે બોલવા ઇચ્છે છે. (વચ્)

૮ જે સસારબંધનથી મુક્ત થવા ઇચ્છે છે (મુચ્) તેણે
 તત્ત્વદર્શી પામે જવું, અલ્પને ઓળખી તેણે ધ્યાન ધરવું

* જે મગા અક્ષરમાં જાપેલા છે તેને કેવણે ઇચ્છાદર્શકે ૩૫ વાપરવું.

૯ જે પુનર્વિવાહનો રિવાજ ચલાવવા માગે છે (પ્ર + વૃત્ત પ્રેરક), તેણે તે કામ એકદમ શરૂ કરવું, વિવાહનો વખત ગયો છે

૧૦ તે લડાઈમાં એક સિપાઈ હતો અને તે ધાયલ થવાથી ઘણી જ તરસથી [પાણી પીવાની ઇચ્છાથી] (પા) પીડાયો

૧૧. પોતાની તરવારથી ધૃષ્ટકેતુ એક ઋષિને પોતાનો શત્રુ ગણી મારવા જતો હતો (પ્ર + હ) ત્યારે મેં તેને હાથથી પકડ્યો.

૧૨ ગગાના પવિત્ર પાણીમાં નાહવાની ધારણા રાખી (સ્ના) અને સાખ્યદર્શન બણવાને બે વર્ષ ત્યાં રહેવાની ઇચ્છાથી (નિ + વસ) હું કાશી ગયો

૧૩ ફૂલ લેગાં કરવાની ઇચ્છાથી (અવ + ચિ) બે કન્યા ખાગમાં ગઈ

૧૪ સ્વયંભૂ ઈશ્વર સૃષ્ટિ રચવાની ઇચ્છાથી (સૃજ) સર્વ અવકાશને ઢાકી મૂકનાર પાણીની સપાટી ઉપર દેખાયા

૧૫ જે પોપટ આજ સવારે પાજરામાં પુરાયો હતો તે ઊડી જવાની તૈયારીમાં છે. (ઙી કે ઉદ્ + પત્)

શબ્દકોશ ૨૫

અધિકાર પુ કોઈપણ ધર્મક્રિયા કરવાને યોગ્યતા

અપરામ્બુનિવિ પુ (અપર બીજો એટલે પશ્ચિમનો, અને અમ્બુનિવિ સમુદ્ર) પશ્ચિમનો સમુદ્ર

અભિચૈદ્યમ્ કિ વિ (ચૈદ્ય પુ ચેદિનો રાજા અને કૃષ્ણનો શત્રુ, એ શબ્દ ઉપરથી) ચૈદ્ય તરફ

અનિતાપ પુ ઘણો જ બળનો તાપ અર્થ ૧૦ ગ આત્મને ૦ યાચવું

અર્થાપય નામધાતુ પરસ્મૈ ૦, આત્મને ૦ સ્પષ્ટ કરી સમજાવવું

અત્પવિષયા સ્ત્રી દૂકા વિપયવાળી, દૂકી

અવિમ્ન પુ સ્ત્રી. ન વિમ્નઃહિત, ઇમા વગરનું

અસ્તગિરિ પુ. પશ્ચિમનો પર્વત જેના
ઉપર સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારા
આથમે છે એવું કહેયેલું છે તે

આચાર્ય પુ વિદ્યાર્થીને જનોઈ પહે-
રાવી વેદ શીખવે છે તે ધર્મગુરુ

આશા સ્ત્રી ઉમેદ

દૃષ્ટદેવતા સ્ત્રી. ધૃષ્ટદેવ, આરાધ્ય
દેવતા

દમ્પ પુ સ્ત્રી ન સખત, તીક્ષ્ણ

ચંદ્રપ પુ ત્રાપો, કોટિયુ

લક્ષ્મણચિ પુ સૂર્ય

કતિચિત્ સર્વં કેટલાએક

કાર્યદ્વયાકુલ પુ સ્ત્રી ન. એકજ
વખતે બે વસ્તુઓ કરવાની
હોવાથી વ્યય થયેલો

કૂલ ન કિનારો

કૃચ્છ્રત્રય ન. (કૃચ્છ્ર ન પ્રાયશ્ચિત
અને ત્રય ત્રણ) ત્રણ પ્રાયશ્ચિત

મદ્ સમ્ જોડે, સમ્રહ કરવો, ભેગું કરવું
દિગન્ત પુ દિશાઓનો છેડો, બધી

દિશાઓનો દેશ

દુર્બુદ્ધ પુ સ્ત્રી ન સમજવું કઠણ
પડે એવું, ગૂઢ

દ્વારપાલ પુ. દરવાન, દ્વારરક્ષક

ની ઉપ જોડે, જનોઈ દેવ, ઉપનયન
પક્ષિ સ્ત્રી હાર, લીટી [કરવું

પન્ન અમિ જોડે, કોઈની તરફ ફેરવું

પરિસમાપ્તિ સ્ત્રી છેડો, સંપૂર્ણત્વ
પ્રચ્છન્ન પુ. સ્ત્રી ન. બળતું, ઉગ્ર
બલ ન સૈન્ય

મમ્ મજ્ઞ 'નાશ કરવો'નું કર્મણિ
ભૂ કે નાશ પામેલું

મૂરિ પુ સ્ત્રી ન ધણું

મુર પુ વિષ્ણુ અથવા કૃષ્ણના
શત્રુનું નામ છે.

યુરોપીય પુ સ્ત્રી ન યુરોપખંડનું
રહ્ અગ્નિ જોડે, ચઢવું

વર્ષણ ન વરસવું તે, વરસાદ

વૃ ૧૦ ગ નિ જોડે, સામા થવું,

વૈદિક પુ. સ્ત્રી ન વેદનું [વારવું
સમય પુ જન્મ

સાખ્ય ન એક દર્શન એટલે
શાસ્ત્રનું નામ છે

સિદ્ધિ સ્ત્રી સંપૂર્ણત્વ

સ (પ્રેરક) નિર્ જોડે, હાકી કાઢવું,
કાઠી મૂકવું

સૂર્યવંશ પુ સૂર્યનું કુળ

સોપાન ન દાદર, પગથિયા

હઠાત્ કિ વિ જોરજુલમથી

ઉગામવુ ઉદ્ + નમ્ પ્રેરક

ધોડિયુ પ્રેક્ષા સ્ત્રી

ચમત્કારી અદ્ભુત પુ સ્ત્રી ન.

છેડવું તુદ્

તકરાર વાદવિવાદ પુ

તન્માત્ર તન્માત્ર તત્ત્વવિદ્ પુ
તન્માત્ર તન્માત્ર ન
તીક્ષ્ણ પ્રવલ પુ સ્ત્રી ન. વલીયસ્
પુ. સ્ત્રી ન.
તેજસ્વી દેવીપ્યમાન પુ સ્ત્રી ન
વિધ્રાજમાન વર્તમાન કૃ
દીપતુ ઉત્તેજિત કર્મણિ ભૂ કૃ
ઉદ્દીપિત કર્મણિ ભૂ કૃ
ન દેખાર્થ શઠે એવુ અદૃશ્ય પુ
સ્ત્રી ન.

પાજરુ પજ્જર પુ
પીડાયુ, પીડાયેલુ આર્તે ભૂ કૃ.,
અર્દિત કર્મણિ ભૂ કૃ
કીકુ પાણ્ડુ પુ સ્ત્રી ન વિવર્ણ પુ. સ્ત્રી. ન.
બધ વન્ધન ન નિગઢ પુ ન
શઠિ વિવિ પુ પદ્ધતિ સ્ત્રી
સખત પ્રચ્છન્ન પુ. સ્ત્રી. ન
સયુ જ્ઞાતિ પુ વન્ધુ પુ
હિંડોળતુ, બુધાવતુ દોલય નામધાતુ,
આન્દોલય નામધાતુ

પાઠ ૨૬ મો

ધાતુસાધિત શબ્દો

૧. સેટ્ ધાતુઓ પછી હેતુર્થ કૃદન્તના પ્રસય તુમ્ની પૂર્વે હ લાગે છે અનિટ્ ધાતુઓને હ લાગતી નથી જે વિકલ્પે સેટ્ હોય છે તેને હ વિકલ્પે લાગે છે

૨ અ. ભૂતકૃદન્તનો ત અવિકારી પ્રસય* તરીકે ગણાય છે તેથી શુશ્ચ યતો નથી, (પા ૧૬, ૬ જુઓ) અને પા ૨, ૯ અને પા. ૧૧૬, ૪ જેવા નિયમો લાગુ પડે છે. કૃ-કૃત, વદ્-વદિત.

૫. સેટ્ ધાતુઓને લગાડતી હ વિધેનો સામાન્ય નિયમ* ધ્યાનમાં રાખવો, તોપણ કેટલાએકને તે લાગુ પડે નથી.

૩ નીચેના ધાતુઓને હ લાગતી નથી

(૧) અન્સ ડ, ક ને ક્રવાળા ધાતુઓ. જેમકે ડુ-ડુર, મૂ-મૂત, કૃ-કીર્ણ.

* એટલે અગમા શુશ્ચ કે વૃદ્ધિ ન કરાવે એવો પ્રસય

(૨) ઇષ્ અને ખીજ ધાતુઓ જે કોઈ પણ પ્રસય
 ૩ લે છે. ઇષ્-ઇષ્ટ (પા. ૧૨૭, ૨ જુઓ), દમ્-દમ્બ (૨, ૩), સિવ્-સ્યૂત* (પા ૨૩૪, ૨, ૩), મુહ્-મુઘ કે મૂઢ
 ૬ અને પા ૧૧૭, ૧, અ), ક્રમ્-ક્રાન્ત (પા ૨૪૪, ૬
 ખીજ કેટલાક વધારે પણ છે

૩' અન્ત્ય દ્ અને રૂની પછી તને બદલે ન આવે છે,
 દ્નો પણ ન થાય છે જેમકે નિદ્-નિજ, શૂ-શીર્ણ.

૪. આકારાન્ત ધાતુ હોય અને તેને આદિએ ય, વૂ,
 જોડાક્ષર હોય તોપણ તનો ન થાય છે, અને વળી ખીજ
 પછી પણ તનો ન થાય છે

અપવાદ—નુદ્, વિદ્ ૭ ગ, ઉન્દ્, જૈ, ઘ્રા અને
 તને બદલે ન વિકલ્પે થાય છે, અને યૈ, રૂયા અને ઙ
 ન થતો નથી

૬ શી, સ્વિદ્ ૧ ગ, મિદ્, ક્વિદ્, અને ઘૃષ્ એ
 લે છે સારે તેમના સ્વરનો ગુણ થાય છે

ગ યમ્, રમ્, નમ્, ગમ્, હન્, મન્, તન્, કળ્
 અને વન્ના અનુનાસિકનો લોપ થાય છે જેમકે ગમ્નો ગત,

હ આ સિવાયના જે ધાતુઓને છેડે અમ્ ને અન્ હોય
 ન્યારે ૩ લેતા નથી સારે તેમનો સ્વર દીર્ઘ થાય છે જેમકે
 કમ્-ક્રાન્ત, દમ્-દાન્ત (પા ૨૪૪, ૬ (અ) અને પા ૧૦૧

જ ન્યારે ત પૂર્વે ૩ લાગતી નથી સારે ઉપાન્ત્ય
 લોપ યાય છે જેમકે, રજ્-રક્ત, અજ્-અક્ત

* અતરથ અથવા અનુનાસિક સિવાય કોઈ પણ વ્યજ
 થતા અવિકારક પ્રસય પૂર્વે અન્ત્ય વ્નો ક થાય છે, અને ક
 કે આ જોડે મળે સારે જે સ્વરોને ઠેકાણે વૃદ્ધિ કે ઔ થાય છે

૩ અ કર્મણિ ભૂતકૃદતને વત્ લગાડવાથી કર્તરિ ભૂતકૃદત થાય છે. જેમકે કૃ-કૃતવત્, લભ્-લબ્ધવત્, કૃતવાન્, લબ્ધવાન્ પ્રથમા એકવચન.

ખ. સ્ત્રીલિંગે હૈ ઉમેરવાથી થાય છે જેમકે કૃતવતી

૪ અ પગેક્ષ ભૂતકાળનુ કર્તરિ કૃદત, પરસ્મૈપદમા વસ્ ને આત્મનેપદમા આન અવિકારી પ્રત્યય પૂર્વના અગને (જેવા કે ૩ પુ ખ. વ) લગાડવાથી થાય છે.

ખ ન્યારે આ રૂપમા એકજ સ્વર હોય કે બા અને હોય તો વસ્ પૂર્વે હ લાગે છે. ઘસને પણ હ લાગે છે જેમકે દા-દદિવસ્, પત્-પેતિવસ્, કૃ-ચક્રવસ્-ચક્રાણ, દ્વ-જહ્વસ્-જઘ્નાણ

ક ગમ્, હન્, વિદ્ ૬ ગ., વિશ્, અને દૃશ્ પછી વસ્ વિકલ્પે હ લે છે. જેમકે ગમ્-જગિમવસ્ કે જગન્વસ્

૬ વસ્ અને આન પૂર્વે વન્ઘ્, અજ્ઞ ૪૦ ધાતુઓના અતુનાસિકનો લોપ થાય છે અને દીર્ઘ ઋઙારાન્ત ધાતુઓ ગુણ પામતા નથી જેમકે આજિવસ્, તિતીર્વસ્ પહેલો ફેરફાર પરાક્ષ ભૂતકાળમા થતો નથી અને બીજો યાય છે

(૪) પરાક્ષ ભૂતકાળનુ ત્રીજા પુરુષ બહુવચનનુ રૂપ કૃદતના અગ તરીકે દ્વિતીયા ખ વ થી આગળ સ્વરથી શરૂ થતા પ્રત્યય પૂર્વે ગણવુ. આજ અગ સ્ત્રીલિંગની નિશાની હૈ પૂર્વે અને નપુસકલિંગના પ્રથમા, દ્વિતીયા અને સમ્બોધન દ્વિવચનમા લેવાય છે ચિક્રોવસ્-ચિક્રોયુષા તૃ એ, ચિક્રિયુષી સ્ત્રી, જગન્વસ્ કે જગિમવસ્ ઉપરથી જગ્મુષા તૃ એ, જગ્મુષી સ્ત્રી.

અમુક આખતમા આ રૂપમા (૬) પ્રમાણે ફેરફાર થાય છે

૫ સામાન્ય લવિષ્યકાળનુ કૃદત કર્તુ હોય તો પરસ્મૈપદમા અત્ અને આત્મનેપદમા માન, પ્રત્યય રહિત તે કાળમા અગને લગાડવાથી થાય છે.

પૂર્વેના અનો અત્ પહેલા લોપ થાય છે જેમકે, કરિષ્યત્ ‘કરનાર’, ‘કરવાનો’, કરિષ્યમાણ (કર્તારિ) ‘કરનાર’, (કર્મણિ) કરાનાર દ્રશ્યત્ ‘જોનાર’, ‘જોવાનો’, દ્રશ્યમાણ ‘દેખવાનું’, ‘દેખાનાર’ સ્યત્નુ સ્ત્રીલિંગ સ્યન્તી કે સ્યતી થાય છે.

૬ અ, અવ્યયભૂતકૃદ્દત્તનો ત્વા પ્રલય સેટ્ ધાતુ પૂર્વે ૬ લે છે, અને ધાતુને અતે અમ્ ને અન્ આવે તે સેટ્ ધાતુ પૂર્વે વિકલ્પે ૬ લે છે

ખ આ અવિકારી પ્રલય છે, પણ કૅટલીક વાર જ્યારે તેની પૂર્વે ૬ આવે ત્યારે સ્વરનો ગુણ થાય છે

ક. ઉપર કહેલા ૨, ગ ને હ ત્વા પૂર્વે ૬ ન લાગે ત્યારે કામ લાગે છે. તન્-ત્ત્વા કે તનિત્વા. ૬, અ પ્રમાણે ને આ નિયમ પ્રમાણે મન્-મત્વા, શમ્-શાન્ત્વા કે શમિત્વા ધૃ

૭ યમ્, રમ્, ગમ્, અને નમ્ મા અવ્યયભૂતકૃદ્દત્તના ય પ્રલય પૂર્વે વિકલ્પે અન્ત્ય અનુનાસિકનો લોપ થાય છે જે ધાતુઓ (૨, ગ, મા) ઉપર આપેલા છે તેમાના બાકીના ધાતુઓમા જરૂર લોપ થાય છે

૭. અ વિધ્યર્થ* કર્મણિ કૃદ્દત્તના પ્રલયો તત્વ્ય, અનીય અને ય છે.

ખ. તવ્ય અને અનીય પૂર્વે અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે

ક. તવ્યમા સેટ્ ધાતુ પૂર્વે ૬ લાગે છે

૭ ૧ ય પૂર્વે અન્ત્ય અને ઉપાન્ત્ય ૬ અને ૭નો ગુણ થાય છે, અને અન્ત્ય ઓનો ઋ, ઋ થાય છે જેમકે કુ-કો-કવ્ય, ની-નેય

૨ અન્ત્ય ઓનો ઇ થાય છે જેમકે દા-દેય

૩. ઋકારાન્ત ધાતુઓમા ઋની વૃદ્ધિ થાય છે જેમકે ઋ-કાર્ય

૪ ૬, સ્તુ, વૃ (પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦), ઢૃ, જુષ્ અને ઋ ઉપાન્ત્ય હોય એવા ધાતુઓ ય પૂર્વે પોતાના સ્વરમા ફેરફાર થવા દેતા નથી

૧ ધાતુ સકર્મક હોય તો કૃદ્દત્ત ‘કર્મણિ’ થાય છે, અને અકર્મક હોય તો ‘લાવે’ થાય છે

હ્રસ્વ સ્વર પછી ય પૂર્વે ત મુકાય છે. જેમકે, સ્તુત્ય આ નિયમના કેટલાએક અપવાદ છે તે ધણા હોવાથી લખી શકાતા નથી.

૮ અ તુ અને અક પ્રસંગોથી ધાતુસૂચિત ક્રિયા કરનાર નામો ખનાવાય છે

ખ. તુ પૂર્વે અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે.

ક. અક પૂર્વે અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય અ (મ્ અતે હોય એવા સેટ્ ધાતુના ઉપાન્ત્ય અ સિવાય)ની વૃદ્ધિ થાય છે, અને ખીજા ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે જેમકે ની-નેતુ અને નાયક, વચ્-વક્તુ અને વાચક, બુધ્-બોધુ અને બોધક, શમ્-શમક અને આ+ચમ્-આચામક થાય છે.

૭ આકારાન્ત ધાતુઓમા આ અક પૂર્વે ય લાગે છે. જેમકે, સ્થા અને દા ઉપરથી સ્થાયક ને દાયક

૮ વૃદ્ધિ કરનાર ધાતુસાધિત પ્રસય પૂર્વે હન ના ન નો ત થાય છે. જેમકે, ઘાતક (પા ૨૨૩ ૧૯ જુઓ).

૯ તુ તુ સ્ત્રીલિંગ ત્રી અને અક તુ ઇકા તથા કેટલીક વાર અકા થાય છે

૧૦ અ. ધાતુને અન, અ અને તિ લગાડ્યાથી ભાવવાચક નામ થાય છે.

ખ તિ અવિકારક પ્રસય છે ભૂતકૃદ્ધતના પ્રસય પૂર્વે જે ધાતુઓમા ફેરફાર થાય છે તેજ ફેરફાર ધણુ કરીને તેની પૂર્વે થાય છે જેમકે, વચ્-અક્તિ, મુચ્-મુક્તિ

ક અ પૂર્વે કેટલાક ધાતુઓમા ગુણ અને કેટલાકમા વૃદ્ધિ થાય છે અન પૂર્વે અન્ત્ય સ્વર અને ઉપાન્ત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો ગુણ થાય છે

જેમકે, મૂ-માબ-મવન, જિ-જય, હન-ઘાત-હનન, બુધ્-બોધ-બોધન.

૭. અન્ત્ય ચ્ કે જ્ નો આ અ પૂર્વે ક્ કે ગ્ થાય છે જેમકે, પચ્-પાક, યુજ્-યોગ

૮. જે નામને છેડે તિ હોય તે સ્ત્રીલિંગ છે, અ હોય તે પુલિંગ છે, અને અન હોય તે નપુસકલિંગ છે.

તસ્માદેવં વિદુષે બ્રાહ્મણાયૈવં ચક્રુષે ન ક્ષત્રિયો દ્રુહ્યાત્ ।
રાજા વક્ષ્યમાણો બ્રાહ્મણં પુરોદધીત ।

*હ્રન્દાંસિ વૈ દેવેભ્યો હવ્યમૂઢ્ઢા શ્રાન્તાનિ જઘનાર્ધં
યજ્ઞસ્ય તિષ્ઠન્તિ યથાશ્વો વાશ્વતરો વોહિવાંસ્તિષ્ઠેદેવમ્ ।

અસુરૈઃ સહ યોત્સ્યમાન ઇન્દ્રો વરુણસ્ય સાહાર્યં યયાચે ।
વરુણસાહાર્યં લઙ્ઘવતસ્તસ્માત્સર્વેઽસુરા અભિમયુઃ ।

વ્યર્થં મે જન્મ ન મયા કૃતં કર્તવ્યં ન ભુક્તં ભોક્તવ્યં
ન દૃષ્ટં દ્રષ્ટવ્યં ન શ્રુતં શ્રોતવ્યમ્ ।

નિપેદુર્ધા રાક્ષા દૃષ્ટા દાસ્યોઽપિ સપત્નીવૃત્તં કથયિ-
ષ્યન્ત્યોઽધસ્તસ્યુઃ ।

બ્રાહ્મણેભ્યો દત્તસર્વસ્વો રઘુ. પ્રત્યગ્રાગતાયાર્થિને ધનં
દિત્સુઃ કુવેરાત્તન્નિષ્કણ્ડું ચક્રમે । કુવેરસ્તુ તેનાભિયાસ્યમાન-
માત્માનં પ્રેક્ષ્ય સ્વયમેવ તસ્ય કોશે ધનવૃષ્ટિ પાતયામાસ ।
તત્સર્વં ધનમાત્મને દદિવાસં રઘુ વક્ષ્યમાણામાશિષં સોઽશ્ચર્યુવાચ ।

આશાસ્યમન્યત્પુનરુક્તભૂતં શ્રેયાંસિ સર્વાણ્યધિજન્મુષસ્તે ।
પુત્રં લભસ્વાત્મગુણાનુરૂપં ભવન્તમીઢ્યં ભવત. પિતેવ ॥

તતો રઘુ. પુત્રં પ્રાપાજં નામ । તં કતિમિઃ સંવત્સરૈર્વિ-
વાહયોગ્યદશં જ્ઞાત્વા સસૈન્યમિન્દુમતીસ્વયંવરાય વિદર્ભાન્પ્ર-
સ્થાપિતવાન્ ।

= યતમા એ મત્ર યોગાય છે તેના છઠ દેવ પામે આદિનાન લઈ
ગય છે એવી સ્થના હોય છે

માર્ગે નર્મદારોધસ્યેકરાત્રમુષિતવતસ્તસ્ય સેનાનિવેશો
 વન્યગજત્વમૃષિશાપાત્સમાપેદાનેન કેનચિદ્રન્ધર્વેણ તુમુલશ્ચક્રે ।
 તમાપતન્તં નૃપતેરવધ્યો વન્યઃ કરીતિ શ્રુતવાન્કુમારઃ ।
 નિવર્તયિધ્યન્વિશિખેન કુમ્ભે જઘાન નાત્યાયતકૃષ્ણાપઃ ॥
 સ વિદ્ધમાત્રઃ સ્વીયં દિવ્યં રૂપં પ્રાપ । તતઃ પ્રજહુષે-
 ઽપ્યાત્મન ઉપચક્રુષેઽજાય સંમોહનાશ્ચ્યમસ્ત્રંદદૌ ।
 एवं તયોરધ્વનિ દૈવયોગાદાસેદુષોઃ સશ્ચ્યમચિન્ત્યહેતુ ।
 યકો યયૌ ચૈત્રરથપ્રદેશાન્સૌરાજ્યરમ્યાનપરો વિદર્માન્ ॥
 તં નગરોપકળ્પે તસ્થિવાસં તદાગમનહૃદ્યો વિદર્મનાથઃ
 પ્રત્યુજ્જગામ નગર ચાનીય સર્વા સત્ક્રિયાં ચકાર ।
 ત્રૈલોક્યદીપકે દેવે લોકાન્તરમુપેયુષિ ।
 તમસ્તાન્તમભૂદ્વિશ્વં કઃ સુખી મહદાપદિ ॥

ગુજરાતી વાક્યો

૧. નિષાદ કે જોણે કોય પક્ષીની જોડાથી એકને મારીx નાખ્યું હતું (હન) તેને વાલ્મીકિએ શાપ દીધો.
- ૨ જે રાજકુમારે તેને સો ગાયો આપવા વચન આપ્યું હતું (પ્રતિ + શ્રુ) તેને ઋષિએ આશીર્વાદ દીધો.
- ૩ પાડવો જ્યારે વારણાવતી જવાની તૈયારીમાં હતા (ગમ્ કે હ) સારે વિદુરે તેમને શિખામણુ દીધી.

* નામ પછી જ્યારે માત્ર પ્રત્યય આવે સારે તે પ્રત્યયનો અર્થ 'માત્ર' 'ફક્ત' થાય છે વિદ્ધમાત્ર 'ધાયણ થતા વાર જ.'

x જે શબ્દો અને શબ્દસમુદાયો જડા અક્ષરમા છાપેલા છે તેને ઠેકાણે ફક્ત વાપરવા

૧ તેણે શહેર આગળું તે પહેલાં તે મેનાપનિએ તેમથી
અથા ઐગણેગને મહાર હર્ષ લીધા

૫ તેને પેમો પાછો આપવાનું કહેનાં પહેલાં (આ - દિશ્)
ન્યાયાધીશે મંગેનર ચાલવા ગિઆમણુ આપી

૭ દશીમથી યત્નને જવતી રજા મળી (અનુ - જા) તે
પહેલાં દેવસ્તે તેને કહેનાં પાપો નાદે નપ કંવા ક્યુ.

૭ પનિતે શેઠ જ્યાંએ મહુંનસાને મોટલવાની હતી (પ્ર - હિ
કે પ્ર - ક્ય) ત્યાંએ કંવે તેને અગ્નિની પ્રક્રિયા કંવા ક્યુ અને પોતાની
મોટાઈ માટે મગક ન થવા ગિઆમણુ આપી

૮ જે વગણ વિષ્ણુને આપવાનાં કે (દા) તે ધણુ સાર
અને કીમતી છે

૯ ગાડ કપાવવાનું છે. (હિદ્)

૧૦ તેણે આ વિચિત્ર સ્ત્રીને મોટલ્યો તેમથી શું સમજવાનું?
(કુવ)

૧૧ ગગનસય તેણે મવા ગગનઓને છત્યા હુતા (જિ) અને
કે કર્યા હુતા તે ક્યુ અને બીમથી મરાયો.

૧૨ તેના વચન વિદ્યાસ કંવા થોગ્ય નથી (વિ - ચક્),
તેના ઝાન નિદા કંવા થોગ્ય છે. (નિન્દ)

૧૩ તે ખાયા થોગ્ય નથી (મક્, અમિ - અવ - દ) કે
પીવા થોગ્ય નથી. (પા) આપણે શા માટે ગોવસુ?

૧૪ તેણે કહાણના ચિહ્નો મનાવ્યા હવે તેને મૂર્ખ ગણવાનો
નથી. (મન્)

શબ્દકોશ ૨૬

અજ પુ રધુના દીકરાનું નામ છે
 અત્યાયત ક્રિ વિ અથવા વિ પુ.
 સ્ત્રી ન ધણુ વેગળુ, ધણુ લાળુ
 અધસ્ ક્રિ વિ નીચે
 અનુરૂપ પુ સ્ત્રી ન મળતુ, યોગ્ય
 અશ્વતર પુ ખચ્ચર
 આર્યા સ્ત્રી. નામ
 હન્દુમતી સ્ત્રી એક સ્ત્રીનું નામ છે.
 અપકળ ન ગામ અથવા શહેરની
 પાસેની જગા, પાધર, સીમ
 કુમ્મ પુ હાથીના કપાળના ભાગ
 ઉપરનો ગોળો
 કૃ ઉપ જોડે, ઉપકાર કરવો
 ગમ્ પ્રતિ + ઉદ્ જોડે, સામુ જવુ
 ચૈત્રરથ પુ ગધર્વનો દેશ
 છન્દસ્ ન પિંગળ, છદ્
 જઘનાર્થ ન (જઘન ન ક્રેડ, કટિનો
 પૂર્વ ભાગ, અને અર્ધ અંડધુ)
 પાછલો ભાગ
 તમ્ ૪ ગ પરસ્મૈં દુખી થવુ
 લીપક પુ સ્ત્રી ન પ્રકાશમાન
 કરનાર
 ઘા પુરસ્ જોડે, ક્રોધને ગોર બનાવવો
 નર્મદા સ્ત્રી નદીનું નામ છે
 પુનરુક્મૂત પુ સ્ત્રી ન (પુનરુક્મ
 ફરીથી કહેલું અથવા ફરીથી કહેલી

વાત, અને મૂત થયેલું) ફરીથી
 કહેવા જેવું
 પ્રત્યગ્ર પુ. સ્ત્રી ન. અથવા ક્રિ વિ.
 નધુ, તાળુ
 પ્રદેશ પુ મુલક
 રોષસ્ ન. કિનારો
 લોકાન્તરમ્ ન. (અન્યો લોકઃ
 લોકાન્તરમ્) ખીજ દુનિયા
 વન્ આશિષમ્ જોડે, આશીર્વાદ દેવો
 વન્ય પુ સ્ત્રી. ન રાની અથવા
 વનનું
 વરુણ પુ સમુદ્રનો દેવતા
 વિદર્મ્ પુ (અ. વ મા વપરાય છે)
 દેશનું નામ છે, હાલ જેને વરાડ
 પ્રાત કહે છે તે દેશ
 વિશિષ્ઠ પુ બાણુ
 વૃષ્ટિ સ્ત્રી વરસાદ
 શાપ પુ શાપ
 શાસ્ આત્મને ૨ ગ આ જોડે,
 ધ્યજ્યુ, આશિષ દેવી
 સમોદન ન એક અદ્ભુત અસ્ત્રનું
 નામ છે.
 સત્ક્રિયા સ્ત્રી પરાણાગત, સત્કાર
 સપત્ની સ્ત્રી શોક (ઉચ્ચાર શોક્ય
 જેવો કરવો)

સર્વસ્વ ન. (સર્વ સત્રણ અને
સ્વ ન) અધી મિલકત, અધી
માલમતલ

સેનાનિવેશ પુ લશ્કરની છાવણી
સૌરાજ્ય ન. સારુ રાજ
હવ્ય ન. અગ્નિદાન

કીમતી મદદ પુ સ્ત્રી. ન
કેદ કરવું કારાગૃહે નિકષ્પ
કૌચ (એક જાતનું પક્ષી છે)
ક્રૌંચ પુ
જરાસંધ (મગધ દેશના એક
ગજાનું નામ છે) જરાસંધ પુ
તરેહવાર વિલક્ષણ પુ સ્ત્રી ન
નિષાદ (એક જગતી જાતનું
અથવા તે જાતના સખમનું
નામ) નિષાદ પુ

નિશાની ચિહ્ન ન
પાધુ આપવું પ્રતિ - દા
પ્રદક્ષિણા કરવી પ્રદક્ષિણીક
મગર ઉત્તિષ્ઠ કર્મણિ ભૂ કૃં
ઉત્તેક્ષિની સ્ત્રી
યોગ્ય રીતે યાદવું સદાચાર પ્રતિપદ્,
સદાચારેણ વૃત્
વારણાવતી (એક જગાનું નામ
છે) વારણાવતી સ્ત્રી
વિદુર (વિશેષ નામ છે) વિદુર પુ.

મનોયત્ન માટે ચૂંટી કાઢેલા પાઠ

(૧. ऐतरेय ब्राह्मण - पञ्चिका ७)

हरिश्चन्द्रो ह वैधस ऐक्ष्वाको राजाऽपुत्र *आस । तस्य ह शतं जाया बभूवुः । तासु पुत्रं न लेभे । तस्य ह पर्वतनारदौ गृह ऊपतुः । स ह नारदं पप्रच्छ ।

यन्निवमं पुत्रमिच्छन्ति ये विजानन्ति ये च न ।
किस्वित्पुत्रेण विन्दते तन्म आचक्ष्व नारद ॥ इति ।
स एकया † पृष्ठो दशभिः ‡ प्रत्युवाच ।

ऋणमस्मि † न्संनयत्यमृतत्वं च गच्छति ।
पिता पुत्रस्य जातस्य पश्येच्चेज्जीवतो मुखम् ॥
यावन्तः पृથिव्यां भोगा यावन्तो जातवेदसि ।
यावन्तो अप्सु प्राणिनां भूयान्પુત્રે પિતુસ્તતઃ ॥
શશ્વત્પુત્રેણ પિતરોઽત્યાયન્વહુલં તમઃ ।

*

*

*

*

अथैनमुवाच वरुणं राजानमुपधाव पुत्रो मे जायतां तेन त्वा यजा इति । तथेति । स वरुणं राजानमुपससार पुत्रो मे जायतां तेन त्वा यजा इति । तथेति । तस्य ह पुत्रो जज्ञे रोहितो नाम । तं होवाचाजनि ते वै पुत्रो यजस्व मानेनेति । स होवाच यदा वै पशुर्निर्दशो भवत्यथ स मेभ्यो भवति

* અસ્ 'હોવુ' એનો પરોણ બૂતકાળ, કાવ્યાદિ પુસ્તકોમાં આમ્ યુક્ત પરોણ બૂતકાળ બનાવવામાં માત્ર સહાયકારક ક્રિયાપદ તરીકે અસ્ વપરાય છે

† આની પછી ગાથા એટલે 'શ્લોક' શબ્દ સમજવો.

‡ આ દશમાના કૃત અઢી શ્લોક આપેલા છે

† અન્ત ન્ અને સ્ વચ્ચે ત્ વિકલ્પે મુકાય છે.

निर्दशो न्वस्त्वथ त्वा यजा इति । तथेति । स ह निर्दश आस ।
 तं होवाच निर्दशोऽन्वभूद्यजस्व मानेनेति । स होवाच यदा वै
 पशोर्दन्ता जायन्तेऽथ स मेध्यो भवति दन्ता न्वस्य जायन्तामथ
 त्वा यजा इति । तथेति । तस्य ह दन्ता जज्ञिरे । तं
 होवाचाज्ञत* वा अस्य दन्ता यजस्व मानेनेति । स होवाच
 यदा वै पशोर्दन्ताः पद्यन्तेऽथ स मेध्यो भवति दन्ता न्वस्य
 पद्यन्तामथ त्वा यजा इति । तथेति । तस्य ह दन्ताः पेदिरे ।
 तं होवाचापत्सत वा अस्य दन्ता यजस्व मानेनेति । स होवाच
 यदा वै पशोर्दन्ताः पुनर्जायन्तेऽथ स मेध्यो भवति दन्ता न्वस्य
 पुनर्जायन्तामथ त्वा यजा इति । तथेति । तस्य ह दन्ताः
 पुनर्जज्ञिरे । तं होवाचाज्ञत वा अस्य पुनर्दन्ता यजस्व मानेनेति ।
 स होवाच यदा वै क्षत्रियः सांनाहुको भवत्यथ स मेध्यो
 भवति संनाहं नु प्राप्नोत्वथ त्वा यजा इति । तथेति । स ह संनाहं
 प्रापत्तं होवाच संनाहं नु प्राप्नोद्यजस्व मानेनेति । स
 तथेत्युक्त्वा पुत्रमामन्त्रयामास ततायं वै मह्यं त्वामददाद्धन्त
 त्वयाहमिमं यजा इति । स ह नेत्युक्त्वा धनुरादायारण्यमपातस्थौ ।
 स संवत्सरमरण्ये चचार ।

अथ हैक्ष्वाकं वरुणो जग्राह । तस्य होदरं जज्ञे । तदु ह
 रोहितः शुश्राव । सोऽरण्याद्ग्राममेयाय तमिन्द्रः पुरुषरूपेण
 पर्येत्योवाच ।

नानाश्रान्ताय श्रीरस्तीति रोहित शुश्रुम ।

पापो नृपद्वरो जन इन्द्र इच्चरतः सखा ॥

चरैवेति । चरैवेति वै मा ब्राह्मणोऽवोचदिति ह द्वितीय
 संवत्सरमरण्ये चचार । सोऽरण्याद्ग्राममेयाय । तमिन्द्रः
 पुरुषरूपेण पर्येत्योवाच ।

पुष्पिण्यां चरतो जङ्घे भूष्णुरात्मा फलग्रहिः । ,

*शेरेऽस्य सर्वे पाप्मानः श्रमेण प्रपथे हताः ॥

चरैवेति । चरैवेति वै मा ब्राह्मणोऽवोचदिति ह तृतीयं संवत्सरमरण्ये चचार । सोऽरण्याद्ग्राममेयाय । तमिन्द्रः पुरुष-
रूपेण पर्येत्योवाच ।

आस्ते भग आसीनस्योर्ध्वस्तिष्ठति तिष्ठतः ।

शेते निपद्यमानस्य चराति चरतो भगः ॥

चरैवेति । चरैवेति वै मा ब्राह्मणोऽवोचदिति ह चतुर्थं संवत्सरमरण्ये चचार । सोऽरण्याद्ग्राममेयाय । तमिन्द्रः पुरुष-
रूपेण पर्येत्योवाच ।

कलिः शयानो भवति संजिहानस्तु द्वापरः ।

उत्तिष्ठंस्त्रेता भवति कृतं संपद्यते चरन् ॥

चरैवेति । चरैवेति वै मा ब्राह्मणोऽवोचदिति ह पञ्चमं संवत्सरमरण्ये चचार । सोऽरण्याद्ग्राममेयाय । तमिन्द्रः पुरुष-
रूपेण पर्येत्योवाच ।

चरन्वै मधु विन्दति चरन्त्स्वादुमुदुस्वरम् ।

सूर्यस्य पश्य श्रेमाणं यो न तन्द्रयते चरन् ॥

चरैवेति । चरैवेति वै मा ब्राह्मणोऽवोचदिति ह षष्ठं संव-
त्सरमरण्ये चचार । सोऽजीगर्त सौयवसिमृषिमशनया परीतम-
रण्य उपेयाय । ह त्रयः पुत्रा आसुः शुनःपुच्छः शुनःशेषः
शुनोलाङ्गूल इति । तं होवाच ऋषेऽहं ते शतं ददाम्यहमेपा-
मे-
केनात्मानं निष्क्रीणा इति । स ज्येष्ठं पुत्रं निगृह्णान उवाच
न न्विममिति नो एवेममिति कनिष्ठं माता । तौ ह मध्यमे
संपादयांचक्रतुः शुनःशेषे । ह शतं दत्त्वा स तमादाय

સોઽરણ્યાદ્ગ્રામમેયાય । સ પિતરમેત્યોવાચ તત હન્તાહમનેના-
ત્માનં નિષ્ક્રોણા ઇતિ । સ વરુણં રાજાનમુપસસારાનેન ત્વા
યજા ઇતિ । તથેતિ ભૂયાન્વૈ બ્રાહ્મણઃ ક્ષત્રિયાદિતિ વરુણ ઉવાચ ।
તસ્મા એતં રાજસૂયં યજ્ઞક્રતું પ્રોવાચ । તમેતમભિષેચનીયે પુરુષં
પશુમાલેભે ।

તસ્ય હ વિશ્વામિત્રો હોતાસીઝમદગ્નિરધ્વર્યુર્વસિષ્ઠો બ્રહ્મા-
યાસ્ય ઉદ્ગાતા । તસ્મા ઉપાકૃતાય નિયોક્તાર ન વિવિદુઃ ।
સ હોવાચાજીર્ગતઃ સૌયવસિર્મહ્યમપર શતં દત્તાહમેનં નિયો-
ક્ષ્યામીતિ । તસ્મા અપર શતં દદુસ્તં સ *નિનિયોજ । તસ્મા
ઉપાકૃતાય નિયુક્તાયાપ્રીતાય પર્યગ્નિકૃતાય વિશસિતાર ન
વિવિદુઃ । સ હોવાચાજીર્ગત સૌયવસિર્મહ્યમપર શતં દત્તાહમેન
વિશસિષ્યામીતિ । તસ્મા અપર શતં દદુઃ । સોઽસિ નિશાન
પયાય । અથ હ શુનઃશેષ ઈક્ષાંચક્રેઽમાનુપમિવ વૈ મા વિશસિ-
ષ્યન્તિ હન્તાહં દેવતા ઉપધાવામીતિ । સ પ્રજાપતિમેવ પ્રથમં
દેવતાનામુપસસાર । તં પ્રજાપતિરુવાચાગ્નિર્વૈ દેવાનાં નેદિષ્ટસ્તમેવો-
પધાવેતિ । સોઽગ્નિમુપસસાર । તમગ્નિરુવાચ સવિતા વૈ પ્રસવાના-
મીગોં તમેવોપધાવેતિ । સ સવિતારમુપસસાર । તં સવિતોવાચ
વરુણાય વૈ રાજં નિયુક્તોઽસીતિ તમેવોપધાવેતિ । સ વરુણં રાજા-
નમુપસસાર । તં વરુણ ઉવાચાગ્નિર્વૈ દેવાના મુખં સુહૃદયતમસ્તં નુ
સ્તુહ્યથ ત્વોત્સક્ષ્યામ ઇતિ । સોઽગ્નિ તુષ્ટાવ । તમગ્નિરુવાચ વિશ્વા-
ન્દેવાન્સ્તુહ્યથ ત્વોત્સક્ષ્યામ ઇતિ । સ વિશ્વાન્દેવાંસ્તુષ્ટાવ । તં
વિશ્વેદેવા ઝચુરિન્દ્રો વૈ દેવાનામોજિષ્ઠો વલિષ્ઠઃ સહિષ્ઠ સત્તમઃ

૧ આ ધાતુના પહેલા એક સ્વરને બદલે આ ડેકાણે ઉપસર્ગના
દ્વિલાવ થયો એમ લાગે છે

† વર્તમાનકાળ ૩ પુ એ વ નિયમ પ્રમાણે તો એ ૩૫ હ્રસ્વે થયુ બોધ્યું.

पारयिष्णुत नु स्तुह्यथ त्वोत्सक्ष्याम इति । स इन्द्रं तुष्टाव ।
 इन्द्रः स्तूयः प्रीतो मनसा हिरण्यरथं ददौ । तमिन्द्र
 उवाचाश्विनौ नु स्तुह्यथ त्वोत्सक्ष्याम इति । सोऽश्विनौ तुष्टाव ।
 तमश्विना ऊचतुरुषसं नु स्तुह्यथ त्वोत्सक्ष्याम इति । स उषसं
 तुष्टाव । तस्य† ह स्मर्च्यच्युक्तायां विपाशो मुमुचे । कनीय
 ऐक्ष्वाकस्योदरं भवति । उत्तमस्यामेवर्च्युक्तायां विपाशो मुमुचे ।
 अगद ऐक्ष्वाक आस ।

२. त्रयाणां धूर्तानाम् ।

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने मित्रशर्मा नाम ब्राह्मणः प्रतिवसति
 स्म । स कदाचिन्माघमासे पशुप्रार्थनाय ग्रामान्तरं गतः । तत्र
 तेन कश्चिद्यजमानो याचितः । भो यजमान आगामिन्याममा-
 वास्यायां यक्ष्यामि यज्ञं तदेहि मे पशुमेकम् । अथ तेन तस्य
 शास्त्रोक्तः पीवरतनुः पशुः प्रदत्तः । सोऽपि तं समर्थसि
 गच्छन्तमवलोक्य स्कन्धे कृत्वा सत्वरं स्वपुरामिमुखः प्रतस्थे ।

अथ तस्य गच्छतो मार्गे त्रयो धूर्ताः संमुखा बभूवुः ।
 तैश्च तादृशं पीवरतनुं पशुं स्कन्धमारूढमवलोक्य मिथोऽभिहितम् ।
 अहो अस्य पशोर्भक्षणादद्यतनो हिमपातो व्यर्थतां नीयते ।
 तदेनं वञ्चयित्वा पशुमादाय शीतत्राणं कुर्मः ।

अथ तेपामेकतमो वेषपरिवर्तनं विधाय संमुखो भूत्वा
 तमुचे । भो भोः किमेवं जनविरुद्धं हास्यकार्यमनुष्ठीयते यदेष
 सारमेयोऽपवित्रः स्कन्धारूढो नीयते । तेन कोपाभिभूतेना-

† शुन शेषे प्रातः कालेना स्तवनं कृत्वा आ गायत्र्या कीर्तनं पठ्य आ
 शप्ते भूकेले छे

मिहितमहो किमन्धो भवान्यत्पशुं सारमेयं प्रतिपादयसि ।
सोऽब्रवीद्ब्रह्मन् कोपस्त्वया न कार्यो यथेच्छं गम्यतामिति ।

अथ यावत्किञ्चिदध्वान्तर गच्छति तावद्वितीयो धूर्तः
संमुखः समुपेत्य तमुवाच । भो ब्रह्मन् कष्टं कष्टं यद्यपि
बल्लभोऽयं ते सारमेयस्तथापि स्कन्धमारोपयितुं न युज्यते ।
अथासौ सकोपमिदमाह । भोः किमन्धो भवान्यत्पशुं सारमेयं
वदसि । सोऽब्रवीद्भगवन् मा कोपं कुर्वन्नानामयामिहितम् ।
त्वमात्मरुचितं समाचरेति ।

अथ यावत्स्तोकं वर्तमान्तर गच्छति तावत्तृतीयोऽन्यवेपथारी
धूर्तः संमुखः समुपेत्य तमुवाच । भो अयुक्तमेतद्यत्त्वं सारमेयं
स्कन्धाधिरूढं नयसि तत्त्यज्यतामेव यावदन्यः कश्चिन्न पश्यति ।
अथासौ बहु विमृश्य तं पशुं सारमेयमेव मन्यमानो भयाद्भूर्मा
प्रक्षिप्य स्वगृहमुद्दिश्य पलायितः । ततस्ते त्रयो मिलित्वा तं
पशुमादाय प्रतस्थिरे ।

ब्राह्मणभुजंगमयोः ।

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने हरिदत्तो नाम ब्राह्मणः । तस्य च
कृपि कुर्वतः गृहेण निम्नतः कालोऽतिवर्तते । अथैकस्मिन्दिने
स ब्राह्मणो धर्मेन स्वक्षेत्रमध्ये वृक्षच्छायायां प्रसुतः । अनतिदूरे
वल्मीकोपरि प्रसर्तितं नागं भुजंगं दृष्ट्वा सौ चिन्तयामास ।
नूनमेषां क्षेत्रदेवता कदाचिदपि न पूजिता तेनेदं मे कृपिकर्म
विफलीभवति तद्दहमस्याः पूजामद्य करिष्यामि । इत्यवधार्य
कुतोऽपि शीरं याचित्वा शरावे निक्षिप्य वल्मीकान्तिकमुपगम्यो-
वाच । भो क्षेत्रपाल मयैतावन्तं कालं न ज्ञातं यत्तत्र वससि
तेन पूजा न कृता तत्सांप्रतं क्षमस्वेति । एवमुक्त्वा दुग्धं निवेद्य
गृहामिमुखं प्रायात् ।

अथ प्रातर्यावदागत्य पश्यति तावदीनारमेकं वे दृष्टवान् ।
एवं च प्रतिदिनमेकाकी समा क्षीरं ददात्येकैकं च
दीनारं गृह्णाति ।

अथैकस्मिन्दिवसे वल्मीके क्षीरनयनाय पुत्रं नियुज्य ब्राह्मणो
ग्रामं जगाम । पुत्रोऽपि क्षीरं तत्र नीत्वा संस्थाप्य च पुनर्गृहं
तः । दिनान्तरे तत्र गत्वा स दीनारमेकं दृष्ट्वा गृहीत्वा च
चिन्तितवान् । नूनं सौवर्णदीनारपूर्णाऽयं वल्मीकस्तदेनं भुज्जं
हत्वा सर्वमेकवारं ग्रहीष्यामि । एवं संप्रधार्यान्येद्युः क्षीरं ददता
ब्राह्मणपुत्रेण सर्पो लगुडेन शिरसि ताडितः । स च दैववशादमुक्त-
जीवितो रोषात्तं ब्राह्मणकुमारं तीव्रविषैर्दशनैस्तथादशद्यथा स
सद्यः पञ्चत्वमुपागतः ।

अथ पुनरपि ब्राह्मणः प्रत्यूषे क्षीरं गृहीत्वा तत्र गत्वा
तारस्वरेण सर्पमस्तौत् । तदा सर्पो वल्मीकान्तर्लीन एव
ब्राह्मणं प्रत्युवाच । त्वं लोभादत्रागतः पुत्रशोकमपि विहाय ।
इतः परं तव मम च प्रीतिर्नोचिता । तव पुत्रेण यौवनोन्मत्तेनाहं
ताडितो मया च स दष्टः । कथं मया लगुडप्रहारो विष्णु-
व्यस्त्वया च पुत्रशोकदुःखं कथं विस्मर्तव्यम् । इत्युचवा
बहुमूल्यं हीरकमणि तस्मै दत्वा पुनस्त्वया नागन्तव्यमिति
कथयित्वा विवरं प्रविष्टः । ब्राह्मणोऽपि मणिं गृहीत्वा पुत्रबुद्धि-
निन्दन्स्वगृहमागतः ।

३. (भर्तृहरिना नीतिशतकभांशी)

अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः ।

ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रक्षयति ॥ १ ॥

लभेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः पीडय-

न्पिबेच्च मृगतृष्णिकासु सलिलं पिपासार्दितः ।

कदाचिदपि पर्यटञ्जशविपाणमासादये-

न्न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ २ ॥

व्यालं बालमृणालतन्तुभिरसौ रोज्झं समुज्जृम्भते

छेत्तुं वज्रमणीञ्जिरीषकुसुमग्रान्तेन संनह्यते ।

माधुर्यं मधुविन्दुना रचयितुं क्षाराम्बुधेरीहते ।

नेतुं वाञ्छति यः खलान्पथि सतां सूक्तैः सुधास्यन्दिभिः ॥ ३ ॥

स्वायत्तमेकान्तगुणं विधात्रा विनिर्मितं छादनमज्ञतायाः ।

विशेषतः सर्वविदां समाजे विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ॥ ४ ॥

साहित्यसंगीतकलाविहीनः साक्षात्पशुः पुच्छविषाणहीनः ।

तृणं न खादन्नपि जीवमानस्तद्भागधेयं परमं पशूनाम् ॥ ५ ॥

येषां न विद्या न तपो न दानं ज्ञानं न शीलं न गुणो न धर्मः ।

ते मृत्युलोके भुवि भारभूता मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति ॥ ६ ॥

वरं गहनदुर्गेषु भ्रान्तं वनचरैः सह ।

न मूर्खजनसंपर्कं सुरेन्द्रभवनेष्वपि ॥ ७ ॥

हर्तुर्याति न गोचरं किमपि शं पुष्पाति यत्सर्वदा-

प्यर्थिभ्यः प्रतिपाद्यमानमज्ञानं प्राप्नोति वृद्धिं पराम् ।

कल्पान्तेष्वपि न प्रयाति निधनं विद्याख्यमन्तर्धनं

येषां तान्प्रति मानमुज्ज्वलत नृपाः कस्तैः सह स्पर्धते ॥ ८ ॥

अम्भोजिनीवननिवासविलासमेव

हसस्य हन्ति नितरां कुपितो विधाता ।

न त्वस्य दुग्धजलमेदविधौ प्रसिद्धां

धैर्यद्वयकीर्तिमपहर्तुमसौ समर्थः ॥ ९ ॥

कैयूरा न विभूषयन्तिपुरुषं हारा न चन्द्रोज्ज्वला
न स्नानं न विलेपनं न कुसुमं नालंकृता मूर्धजाः ।
वाण्येका समलंकरोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते
क्षीयन्ते खलु भूषणानि वाग्भूषणं भूषणम् ॥ १० ॥

१ नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं
विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुरुणां गुरुः ।
विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परा देवता
विद्या राजसु पूजिता न तु धनं विद्याविहीनः पशुः ॥ ११ ॥

सूनुः सच्चरितः सती प्रियतमा स्वामी प्रसादोन्मुखः
स्निग्धं मित्रमवञ्चकः परिजनो निष्केशलेशं मनः ।
आकारो रुचिरः स्थिरश्च विभवो विद्यावदातं मुखं
तुष्टे विष्टपहारिणीष्टदहरौ संप्राप्यते देहिना ॥ १२ ॥

प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संयमः सत्यवाक्यं
काले शक्त्या प्रदानं युवतिजनकथामूकभावः परेषाम् ।
तृष्णाक्षोतोविभङ्गो गुरुषु च विनयः सर्वभूतानुकम्पा
सामान्यः सर्वशास्त्रेष्वनुपहतविधिः श्रेयसामेष पन्थाः ॥ १३ ॥

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः
प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्याः ।
विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः
पारब्धमुत्तमजना न परित्यजन्ति ॥ १४ ॥

प्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिनमसुभङ्गेऽप्यसुकर-
ममन्तो नाभ्यर्थ्याः सुहृदपि न याच्यः कृशधनः ।
विपद्युच्चैः स्थेयं पदमनुविधेयं च महतां
सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतसिदम् ॥ १५ ॥

स्वल्पं स्नायुवसावशेषमलिनं निर्मासमप्यस्थिकं

श्वा लब्ध्वा परितोषमेति न तु तत्तस्य क्षुधाशान्तये ।

सिंहो जम्बुकमङ्कमागतमपि त्यक्त्वा निहन्ति द्विपं

सर्वः कृच्छ्रगतोऽपि वाञ्छति जनः सत्त्वानुरूपं फलम् ॥ १६

लाङ्गूलचालनमधश्चरणवपातं

भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च ।

श्वा पिण्डदस्य कुरुते गजपुंगवस्तु

धीर विलोकयति चाटुशतैश्च भुङ्क्ते ॥ १७ ॥

परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।

स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ॥ १८ ॥

कुसुमस्तवकस्येव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः ।

मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य विशीर्येत वनेऽथवा ॥ १९ ॥

तानीन्द्रियाणि सकलानि तदेव कर्म

सा बुद्धिरप्रतिहता वचनं तदेव ।

अर्थोष्मणा विरहितः पुरुषः स एव

अन्यः क्षणेन भवतीति विचित्रमेतत् ॥ २० ॥

दौर्मन्यान्पतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात्सुतो लालना-

द्विप्रोऽनध्ययनात्कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् ।

द्वीर्मद्यादनवेश्मणादपि कृपिः स्नेहः प्रवासाश्रया-

न्मैत्री चाप्रणयात्समृद्धिरनयात्यागात्प्रमादाद्धनम् ॥ २१ ॥

दानं भोगो नाशस्तिस्त्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य ।

यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति ॥ २२ ॥

रे रे चातक सावधानमनसा मित्र क्षणं श्रूयता-

मम्भोदा वहवो वसन्ति गगने सर्वेऽपि नैतादृशाः ।

केचिद्वृष्टिभिरार्द्रयन्ति धरणी गर्जन्ति केचिद्वृथा

यं यं पश्यसि तस्य तस्य पुरतो मा ब्रूहि दीनं वचः ॥ २३ ॥

जाड्यं होमति गण्यते व्रतरुचौ दम्भः शुचौ १ वं
 शूरे निर्घृणता क्रुजौ विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि ।
 तेजस्विन्यवलसिता मुखरता वक्तव्यशक्तिः स्थिरे
 तत्को गुणो भवेत्सुगुणिनां यो दुर्जनैर्नाङ्कितः ॥ २४ ॥

लोभश्चेदगुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातकैः
 सत्यं चेत्तपसा च किं शुचिं मनो यद्यस्ति तीर्थेन किम् ।
 सौजन्यं यदि किं निजैः सुमहिमा यद्यस्ति किं मण्डनैः
 सद्ब्रिद्या यदि किं धनैरपयशो यद्यस्ति किं मृत्युना ॥ २५ ॥

न कश्चिच्चण्डकोपानामात्मीयो नाम भूभुजाम् ।
 होतारमपि जुह्वानं स्पृष्टो दहति पावकः ॥ २६ ॥

आरम्भगुर्वी क्षयिणी क्रमेण लघ्वी पुरा वृद्धिमती च पश्चात् ।
 दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना छायेव मैत्री खलसज्जनानाम् ॥ २७ ॥

मृगमीनसज्जनानां तृणजलसंतोषविहितवृत्तीनाम् ।
 लुब्धकधीवरपिशुना निष्कारणवैरिणो जगति ॥ २८ ॥

वाञ्छा सज्जनसंगमे परगुणे प्रीतिर्गुरौ नम्रता
 विद्यायां व्यसनं स्वयोपिति रतिलोकापवादान्मयम् ।
 भक्तिः शूलिनि शक्तिरात्मदमने संसर्गमुक्तिः खले-
 प्वेते येषु वसन्ति निर्मलगुणास्तेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥ २९ ॥

प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते संभ्रमविधिः
 प्रियं कृत्वा मौनं सदसि कथनं नाप्युपकृतेः ।
 अनुत्सेको लक्ष्म्यां निरभिभवसाराः परकथाः
 सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतसिद्धम् ॥ ३० ॥

संपत्सु महतां चित्तं भवत्युत्पलकोमलम् ।
 आपत्सु च महाशैलशिलासंघातकर्कशम् ॥ ३१ ॥
 यसि संस्थितस्य पयसो नामापि न ज्ञायते
 मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते ।

स्वात्यां सागरशुक्तिमध्यपतितं सन्मौक्तिकं जायते
प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संवासतो जायते ॥ ३२ ॥

नम्रत्वेनोन्नमन्तः परगुणकथनैः स्वान्गुणान्ख्यापयन्तः
स्वार्थान्संपादयन्तो विततबहुतरारम्भयत्नाः परार्थे ।
क्षान्त्यैवाक्षेपरुक्षाक्षरमुखरमुखान्दुर्मुखान्दूषयन्तः
सन्तः साश्चर्यचर्या जगति बहुमताः कस्य नाभ्यर्चनीयाः ॥ ३३ ॥

भवन्ति नम्रास्तरवः फलोद्गमै-
र्नवाम्बुभिर्भूरिविलम्बिनो घनाः ।
अनुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः
स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् ॥ ३४ ॥

श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन
दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन ।
विभाति कायः करुणापराणा
परोपकारैर्न तु चन्दनेन ॥ ३५ ॥
पापान्निवारयति योजयते हिताय
गुह्यं च गूहति गुणान्प्रकटीकरोति ।
आपद्रुतं न च जहाति ददाति काले
सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः ॥ ३६ ॥

पते सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थान्परित्यज्य ये
सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये ।
तेऽमी मानवराक्षसाः परहितं स्वार्थाय निघ्नन्ति ये
ये तु घ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे ॥ ३७ ॥

इतः स्वपिति केशवः कुलमितस्तदीयद्विषा-
मितश्च शरणार्थिनः शिखरिणा गणाः शेरते ।
इतोऽपि वडवानलः सह समस्तसंवर्तकै-
रहो विततमूर्जितं भरसहं च सिन्धोर्वपुः ॥ ३८ ॥
तृष्णां छिन्दि भज क्षमां जहि मर्द पापे रति मा कृथाः
सत्यं ब्रह्मनुयाहि साधुपदवी सेवस्व विद्वज्जनान् ।

मान्यान्मानय विद्विषोऽप्यनुनय प्रच्छादय स्वान्गुणा-
 न्कीर्ति य दुःखिते कुरु दयामेतत्सतां लक्षणम् ॥ ३९ ॥
 मनसि वचसि काये पुण्यपीयूषपूर्णा-
 स्त्रिभुवनमुपकारश्रेणिभिः प्रीणयन्तः ।
 परगुणपरमाणून्पर्वतीकृत्य नित्यं
 निजहृदि विकसन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः ॥ ४० ॥
 रत्नैर्महाहैस्तुतुर्न देवा न भेजिरे भीमविपेण भीतिम् ।
 सुधां विना न प्रययुर्विरामं न निश्चिताथार्थाद्विरमन्तिधीराः ॥ ४१ ॥
 ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक्संयमो
 ज्ञानस्योपशमः श्रुतस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः ।
 अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रभवितुर्धर्मस्य निर्व्याजता
 सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणम् ॥ ४२ ॥

४. (५।६-२५री पूर्वभागभांथी)

देवि किमत्र क्रियतां देवायत्ते वस्तुनि । अलं रुदितेन ।
 न वयमनुग्राह्याः प्रायो देवतानाम् । आत्मजपरिष्वङ्गामृता-
 स्वादसुखस्य नूनमभाजनमस्माकं हृदयम् । अन्यस्मिञ्जन्मनि
 न कृतमवदातं कर्म । जन्मान्तरविहितं हि कर्म फलमुपनयति
 पुरुषस्येह जन्मनि । न हि शक्यं दैवमन्यथा कर्तुमभियुक्तेनापि ।
 यावत्तु मानुष्यके शक्यमुपपादयितुं तावत्सर्वमुपपाद्यताम् ।
 अधिकां कुरु देवि गुरुषु भक्तिम् । द्विगुणामुपपादय देवतासु
 पूजाम् । ऋपिजनपरिचर्यासु दर्शितादरा भव । पर हि
 दैवतमृपयो यत्नेनाराधिता यथासमीहितफलानामतिदुर्लभा-

• छेडन न होवार्थी शोकग्रस्त थयेकी पोतानी राणीनि ओक गज्जये
 आ प्रभाणे कथि छे

नामपि दातारो भवन्ति । श्रूयते हि पुरा चण्डकौशिक-
 प्रसादान्मगधेषु बृहद्रथो नाम राजा जनार्दनस्य जेतारमतुल-
 वलपराक्रमं जरासंधं नाम तनयं लेभे । दशरथश्च
 राजा परिणतवया अपि विभाण्डकमहामुनिसुतस्यर्ष्यशृङ्गस्य
 प्रसादान्नारायणभुजानिवाप्रतिहतानुदधीनिवाक्षोभ्यानवाप चतुरा-
 पुत्रान् । अन्ये च राजर्षयस्तपोधनानाराध्य पुत्रदर्शनामृतत्वाद्-
 सुखभाजो बभूवुः । अमोघफला हि महामुनिजनसेवा । अहमपि
 खलु कदा समुपारूढगर्भभरालसामापाण्डुरमुखीमासन्नचन्द्रो-
 दयामिव पौर्णमासीनिशा देवीं दृक्ष्यामि । कदा मे तनयजन्म-
 महोत्सवानन्दनिर्भरो हरिष्यति पूर्णपात्रं परिजनः । कदा हारिद्र-
 वसनधारिणी सुतसनाथोत्सङ्गा धौरिवोदितरविमण्डला सवाला-
 तपा मामानन्दयिष्यति देवी । कदा सर्वौषधिपिञ्जरजटिलकेशो
 गोरोचनाचित्रितकण्ठसूत्रग्रन्थिरुत्तानशयो दशनशून्यस्मिताननः
 पुत्रको जनयिष्यति मे हृदयाह्लादम् । कदा गोरोचनाकपिल-
 द्युतिरन्तःपुरिकाकरतलपरपरासंचार्यमाणमूर्तिरशेषजनाभिनन्दितो
 मङ्गलप्रदीप इव मे शोकान्धकारमुन्मूलयिष्यति चक्षुषोः । कदा
 च क्षितितलरेणुधूसरो मण्डयिष्यति मम हृदयेन दृष्ट्या च सह
 परिभ्रमन्भवनाङ्गणम् । कदा केसरिकिशोरक इव संजातजानु-
 चङ्क्रमणारम्भः संचरिष्यतीतस्ततः स्फटिकमणिमयभित्त्यन्तरि-
 तान्भवनमृगशावकानाजिबृशुः । कदान्त पुरिकानूपुरनिनादसग-
 तान्गृहकलहंसकाननुसरन्कक्षान्तरप्रधावितः कनकमेखलाघण्टि-
 कारवानुसारिणीमायासयिष्यति धात्रीम् । कदा मातुश्चरणरागो-
 पयुक्तशेषेण पिण्डालक्तकरसेन कञ्चुकिनां विडम्बयिष्यति
 मुखाणि । कदा कुतूहललोललोचनो मणिकुट्टिमेष्वधोदत्तदृष्टिरनु-
 सरिष्यति स्खलद्रतिरात्मनः प्रतिविम्बानि । कदा नरेन्द्रसहस्र-

रितभुजयुगलाभिनन्दमानागमनो भूषणमणिमयूखलेखाकुली-
 क्रियमाणलोलदृष्टिरास्थानस्थितस्य मम पुरः पर्यटिष्यति सभा-
 न्तरेषु । इत्येतानि चान्यानि मनोरथशतानि चिन्तयतोऽन्तः
 संतप्यमा यान्ति रजन्यः । पि दहत्येवायमहर्निशमनल
 इवानपत्यतासमुद्भवः शोकः । शून्यमिव मे प्रतिभाति जगत् ।
 अफलमिवाखिलं पश्यामि जीवितं राज्यं च । अप्रतिविधेये तु
 विधातरि किं करोमि । तन्मुच्यतां देवि शोकानुबन्धः । आधी-
 यतां धैर्ये धर्मे च धीः । धर्मपरायणानां हि सदा समीपसंचा-
 रिण्यः कल्याणसंपदो भवन्ति । एवमभिधाय सलिलमादाय
 लेनाभिनवपल्लवेनेव विकचकमलतुल्यमाननमस्याः
 साश्रुलेखं ज ।

૧. આ ગ્રંથમાં આવેલા સંસ્કૃત શબ્દોનો

સામાન્ય કોશ

અ

અકરણ પુ ઓ. ન (અ નહિ,
કરણા ઓ. દયા) નિર્દય,
દયાહીન

અર્કિચન પુ ઓ. ન (અ નહિ,
કિચન ન ઈર્ક) જેની પાને
ઈર્ક પણ નહિ હોય તે, ગરીબ

અક્ષ પુ જૂઠાના પાસા

અક્ષજ પુ, ઓ. ન પામ્યાથી ગમવાની
કળા ગણના

અક્ષત્રિય પુ ઓ. ન ક્ષત્રિય વિનાનું

અક્ષતૈપુણ પુ ઓ. ન પાસા નાખ-
વામાં હેતુવિધાર

અક્ષમ પુ ઓ. ન અનન્દા

અક્ષમાલા ઓ. (અક્ષ પુ એક
કેન્દ્ર અને તેના ખીજનું નામ
કે, માલા ઓ. કડી, માળા)
કુદાનની માળા

અક્ષરશ દિ વિ. અક્ષરેઅક્ષર

અક્ષરદય ન પાસા નાખવાની કળા

અક્ષિ ન આખ

અતોમ્ય પુ ઓ. ન જ્ઞાન ન
પને એવું, ખીએ નહિ એવું,
એ નહિ એવું

અગદ પુ ઓ. ન ગેગ વગરું

નીંગી, ચ્ચન્ય, આરોગ્ય

અગત્ય પુ ઋષિનું નામ છે.

અગાર ન ધર

અનિતત્ત પુ ઓ. ન (અનિ અતિ,
તત્ત તપેલું) દેવતાથી તપેલું

અનિરય પુ આગગાડી

અનિટોમ પુ એક મનનો પત્ર

અનિદોષ ન અગ્નિ દેવતાને આપેલો
પત્ર

અઠ્ઠ પુ ખેળો

અઢિત પુ ઓ. ન નિદિત, ક્ષિપિત

અઢ ન અવયવ

અઢન ન આગણું

અઢાર પુ ન અગાગે

અચિન્ત્ય હુ ઓ. ન અવિચાર્ય,
ન તારી રાજ્ય એવું

અજ પુ રચુના પુત્રનું નામ છે,
હુ ઓ. ન નહિ જન્મેલું

અજલ પુ ઓ. ન હમેશ્વર,
નિર્ગતનું અજલમ્ દિ. વિ

અજા ઓ. મરગી

અર્જાગત પુ એક આત્મજાનું નામ છે.

અજ્ઞ ૭ ગ પરસ્મૈં તેલ ચોપડુ,
 વિ + અજ્ઞ ખુલ્લુ કરવુ, ઉઘીકુ કરવું
 અજ્ઞન ન કાજળ, મેશ
 અજ્ઞલિ પુ ખોખો
 અજ્ઞ ૪ ગ. આત્મનેં શ્વાસ લેવો,
 શ્વવુ
 અજ્ઞ પુ. સ્ત્રી ન. નાનુ, પુ નાનો
 રજકણ
 અતિઘોર પુ સ્ત્રી ન. (અતિ ઘણુ)
 ઘણુ ભયઝર, કૂર
 અતિનિષ્કરણ પુ સ્ત્રી. ન. (અતિ
 ઘણુ, અતિશય) ઘણુ નિર્દય,
 કૂર
 અતિનિષ્ફલ પુ. સ્ત્રી ન છેક વ્યર્થ
 અતિપ્રમાદ પુ મોટી ચૂક, ઘણી
 ખેટિકરાઈ
 અતુલ પુ સ્ત્રી ન અતુપમ
 અત્યર્થમ્ કિ વિ ઘણુ
 અત્યરાતિ પુ. એક ક્ષત્રિયતુ નામ છે
 અત્યાયત કિ વિ અયવા પુ સ્ત્રી.
 ન ાણુ લાણુ, ઘણુ દૂર
 અદ્રુત પુ સ્ત્રી ન આશ્ચર્યકારક
 અદ્યતન પુ સ્ત્રી ન આજનુ,
 આજને લગતુ
 અદ્યપ્રવૃત્તિ કિ. વિ (અદ્ય આજ,
 પ્રવૃત્તિ માંડીને, થી) આજથી,
 અત્યાર પછીથી

અઘમ પુ સ્ત્રી. ન નીચ
 અઘર સર્વં પુ સ્ત્રી ન. નીચલુ,
 નીચેતુ
 અઘર્મ પુ. દુષ્કૃત્ય
 અઘસ્ અવ્યય નીચે, તળે
 અધિકાર પુ જગા, અખતાર,
 હોદ્દો, કોઈપણ ધર્મક્રિયા કરવાને
 યોગ્યતા
 અધિજ્યધન્વન્ પુ. જેતુ ધનુષ ખેચેલુ
 હોય તે
 અધિષ્ઠાન ન. જગા
 અધીર પુ. સ્ત્રી ન સાખૂત કે
 ગભીર મન વગરતુ, અલ્પ
 મનવાળુ, અધીરુ
 અધ્વન્ પુ. માર્ગ
 અધ્વર્યુ પુ યાજ્ઞિક ગોર
 અન્ ૨ ગ પરસ્મૈં શ્વાસ લેવો;
 પ્ર + અન્ શ્વાસ લેવો, શ્વવુ.
 અનહુહ પુ ખળા
 અનુષ્ઠાન ન (અન્ નહિ, અનુષ્ઠાન ન.
 કરવુ તે, સાધવુ તે) ન કરવુ તે,
 ન કરવાની કસર
 અનપત્યતા સ્ત્રી (અપત્ય ન. છોડુ)
 વાઝિયાપણુ
 અનપરાધિન્ પુ. સ્ત્રી ન. નિરપરાધી,
 નિર્દોષ
 અનય પુ ડહાપણુનો અભાવ

અનર્હ પુ સ્ત્રી ન અયોગ્ય

અનલ પુ અગ્નિ

અનવેક્ષણ ન સલાળ ન લેવી તે

અનાગત્ પુ સ્ત્રી ન નિરપરાધી

અનાથ પુ સ્ત્રી ન લાચાર, ધણી

વગરનું, આશ્રયહીન

અનાચનન્ત પુ સ્ત્રી ન (અનાદિ

જેનો આરભ નહિ તે, અનન્ત

જેનો છેડો નહિ તે) આરભ

અને છેડા વિનાનું

અનારમ્મ પુ પ્રારભ નહિ તે

અનાર્જવોપેત પુ સ્ત્રી ન (અન્

નહિ, આર્જવ ન પ્રમાણિકપણ,

ઉપેત ઉપ + ઇતુ કર્મણિ ભૂ કૃ

યુક્ત) અપ્રમાણિક

અનિગ્રહ પુ (નિગ્રહ પુ કબજો,

નિયમ) કબજામાં ન રાખવું તે,

નિરકુશપણ

અનિલ પુ પવન

અનિશ્ચમ્ કિ વિ વારવાર, નિસ્તર,

હમેશા

અનિષ્ણ પુ સ્ત્રી ન ખેડેલું નહિ તે

અનીક ન સૈન્ય, સેના

અનીકસ્ય પુ સ્ત્રી ન (અનીક ન

લશ્કર, સ્યા રહેવું) લશ્કરમાનો

એક સિપાઈ

અનુકમ્પિન્ પુ સ્ત્રી ન દયાવાન

અનુચર પુ ચાકર, નોકર

અનુત્સેક પુ નમ્રતા, ગર્વાભાવ

અનુપહત પુ સ્ત્રી ન અવિચ્છિન્ન

અનુવન્ધ પુ જારી રહેવું તે

અનુમરણ ન. સતી થવું તે, મરનારી

પાછળ મરવું તે

અનુરાગ પુ પ્રીતિ, મહેરબાની

અનુરૂપ પુ સ્ત્રી ન મળવું, મુજબનું,

પ્રમાણેનું

અનુલેપન ન મલમ, અગતે લગાડ-

વાનો સુગંધીદાર પદાર્થ

અનુવિધેય પુ સ્ત્રી. ન અનુસરવા

યોગ્ય, પ્રમાણે ચાલવા યોગ્ય

અનુષક્ (અનુ અને સક્ત સજ્જનું

કર્મણિ ભૂ કૃ) સાથે રહેલું,

જોડાયેલું,

અનુષ્ઠાન ન કરવું તે

અનુષ્ઠેય અનુ + સ્થાનું વિધ્યર્થ કૃ.

કરવાનું હોય તે

અનૂચ્ય અનુ + વચ્નું વિધ્યર્થ કૃ.

ભણી જવાનું

અન્ત પુ છેડો, નાશ

અન્તપુરિકા સ્ત્રી જનનાનખાનામાં

રહેનારી સ્ત્રી

અન્તક પુ. યમરાજ

અન્તગમન ન અતે જવું તે

અન્તત્ત કિ વિ આખરે

અન્તર ન ફેર

અન્તરિત પુ સ્ત્રી. ન તદ્વાવતવાળુ,
જુદ પડેલુ

અન્ય સર્વં પુ સ્ત્રી ન ઇતર,
ખીજુ

અન્યથા કિ વિ ખીજ રીતે, નહિ તો
અન્યેષુ કિ વિ. ખીજે દિવસે
અન્વાહ (અનુ+આહ) તે ખોલે છે.

અન્વિત અનુ+ઇતુ કર્મણિ ભૂ કૃ
યુક્તા, સહિત, ભરેલુ

અન્વિષ્યત્ (इष् ४ ग परस्मै०तु
વર્તમાન કૃ. અનુ પૂર્વક) શોધતા
અપ્ સ્ત્રી. પાણી (ખ વ. મા
વપરાય છે)

અપચિતિ સ્ત્રી પૂજા

અપદ્ય ન અવગુણકારક ચીજ
અપયશસ્ ન અપહીર્તિ

અપર સર્વં પુ સ્ત્રી ન ખીજુ

અપરાધસહસ્ર ન. (સહસ્ર ન હજાર)
હજાર અપરાધો

અપરામ્બુનિધિ પુ (અપર ખીજો
ઐટલે પશ્ચિમ, અને અમ્બુનિધિ
સમુદ્ર) પશ્ચિમનો સમુદ્ર

અપવિત્ર પુ સ્ત્રી ન. અપવિત્ર,
પાપી

અપેક્ષિત ન અપ+ઈક્ષ્તુ કર્મણિ
ભૂ. ૩, જે ઇચ્છેલુ હોય તે

અપ્રણય પુ કઠોરતા

અપ્રતિવિષેય પુ સ્ત્રી ન. ઉપાય
રહિત, દુ સાધ્ય

અપ્રતિહત પુ. સ્ત્રી ન પ્રતિબધ
રહિત, અટકાવાય નહિ એવુ

અપ્રમત્ત પુ સ્ત્રી ન (અ નહિ,
પ્રમત્ત ખેદિકરુ) ખેદિકરુ નહિ
તે, સાવચેત

અપ્રવક્તુ પુ જે ખોલતો અથવા
શીખવતો નથી

અબ્જ ન કમળ

અબ્દ પુ વર્ષ

અમાજન ન અપાત્ર, નાલાયક,
અમુક કાર્યને માટે નિર્મિત નથી તે

અભિગીત (અભિ+ગૈ ૧ ગ પરસ્મૈ૦
તુ કર્મણિ ભૂ કૃ) ગાયેલુ,
ગવાયેલુ

અભિચૈયમ્ કિ વિ (ચૈય પુ
ચેદિનો રાગ, જે કૃષ્ણનો રાતુ
હતો) ચૈય તરફ

અભિતાપ પુ ધણો જ બળતો તાપ
અભિનવ પુ સ્ત્રી. ન. નવીન, કોમળ

અભિમન્યુ પુ અર્જુનનો પુત્ર

અભિમુખ પુ. સ્ત્રી. ન સામુ

અભિયુક્ત પુ. સ્ત્રી. ન. ગુણી, યોગ્ય,
પુણ્યશાળી

અલોભ પુ સનોન

અત્પ પુ સ્ત્રી. ન નાનુ, થોડુ

અનત્પ પુ સ્ત્રી. ન. ધણા, ધણુ

અત્પવિષયાસ્ત્રી ટૂંકા વિષયવાળી, ટૂંકી

અવજ્ઞાત અવ + જ્ઞાનુ કર્મણી બૂ કં.

ધિક્કારાયેલુ

અવદાત પુ સ્ત્રી ન સુદર, સકેત,

શ્વેત, સ્વચ્છ, પુણ્યશાળી

અવર સર્વં પુ સ્ત્રી ન પાછલુ,

પછીનુ

અવલમ્બમાન પુ સ્ત્રી ન (અવ +

લમ્બ્તુ વર્તમાન કૃત્ત) લટકતુ

અવલેપ પુ ગર્વ

અવશ પુ સ્ત્રી ન પરાધીન,

પગ્વશ, આશ્રયરહિત

અવશ્યમ્ કિં વિ નક્કી

અવસ્થાન ન. રહેકાણુ

અવહિત (અવ + ધાનુ બૂ કં)

ધ્યાન રાખેલુ

અવાચ્ પુ સ્ત્રી ન દક્ષિણુનુ

અવિગ્ન પુ સ્ત્રી ન. અડચણ વગરનુ

અવિનાશિન્ પુ સ્ત્રી ન નાશ

નહિ પામે એવુ

અવિલમ્બિતમ્ કિં વિ તરત

અવ્યય પુ સ્ત્રી ન કરે નહિ એવુ,

નિર્નિકાટ

અશ્ પ ગ આત્મનેં મેળવવુ,

ભોગવવુ, વ્યાપવુ, વિ+અશ્ વ્યાપવુ.

અશ્ ૯ ગ પરસ્મૈં ખાવુ

અશક્ત પુ સ્ત્રી ન નમ્બુ,

અશક્તિમાન

અશન ન ખાવુ તે, ભોજન

અશના ન સ્ત્રી બૂખ

અશોક પુ આસોપાલવનુ ઝાડ

અશ્વતર પુ ખચ્ચર

અશ્વમેધ પુ એક પ્રકારનો યજ્ઞ

(એમા અશ્વનુ ખળિદાન થાય છે)

અશ્વહૃદય ન થોડા ચક્ષાવવાની કળા

અશ્વિન્ પુ (દિ વ મા વપરાય છે) બે

સ્વર્ગલોકના વૈધો (સાથે જન્મેલા)

અષ્ટાવક્ર પુ પુરુષનુ નામ છે

અસ્ ૪ ગ નિર્ જોડે, રદ કરવુ,

ઝાઠી નાખવુ

અસ્ ૨ ગ પરસ્મૈં હોવુ

અસશ્યમ્ કિં વિ નક્કી

અસત્પુરુષસેવા સ્ત્રી (સત્ પુ. સ્ત્રી

ન સારુ, સેવા સ્ત્રી ચાકરી) દુષ્ટ

અથવા નિર્ણય પુરુષની ચાકરી

અસન્ ન લોડી

અસત્ પુ. સ્ત્રી ન. (સદ્નુ વિધ્યર્થ

કૃત્ત અ જોડે) સહેવાય નહિ તેવુ

અસાર પુ સ્ત્રી ન (સાર પુ જીવ,
તત્ત્વ) તત્ત્વ વગરનું, કાયદા
વગરનું, નકામું

અસિધારા સ્ત્રી (ધારા સ્ત્રી ધાર)
તલવારની ધાર

અસિધારાત્રત ન તલવારની ધાર
ઉપર સૂઈ રહેવાના જેવું કંઈયું વ્રત
અસુ પુ જીવ, પ્રાણુ (આ અર્થમાં
હમેશા મ. વ મા વપરાય છે,
કેમકે પ્રાણુ પાત્ર છે.)

અસુમન્ન પુ મોત
અસૂયય નામધાતુ દ્વેષભાવ રાખવો
અસુજ્ ન લોહી
અસ્ત પુ સૂર્યનું આથમવું તે
અસ્તગિરિ પુ પશ્ચિમનો પર્વત જેના
ઉપર સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારા આથમે
છે એવું કહ્યોલું છે તે

અસ્થિ ન હાડકું
અહન ન. નિવસ
અહરહ અ દરોજ
અહર્નિશમ્ કિ વિ દહાડો ને રાત
અહનિશમ્ ન (સમાહાર્ય-૬) દહાડો
ને રાત

અહિ પુ મર્ષ
અહોરાત્ર પુ રાતદિવસ
અહાય કિ વિ અ તલ્લીણુ, તરતજ,
જલદીથી

આ

આ મર્યાદા દાખવનાર અન્યથ,
અવધિદર્શક અન્યથ

આકાર પુ આકાર, રૂપ
આકાશવાયુ પુ આકાશમાનો વાયુ
આક્ષેપ પુ. મહેણું, નિંદા
આલ્યા સ્ત્રી નામ
આગામિન્ પુ. સ્ત્રી ન આવનારો-
રી-રુ

આદ્વિરસ પુ અદ્વિરસનો વશજ
આચરિત પુ સ્ત્રી ન આચરેલું,
વર્તેલું, ન આચરણુ, કૃત્ય
આચાર્ય પુ વિદ્યાર્થીને જોતો
પહેરાવી વેદ શીખવે તે ધર્મશુરુ
આજિ પુ સ્ત્રી લડાઈ, યુદ્ધ
આજ્ઞા કર્મણિ ભૂ કૃ હુકમ કરેલું
આત્ત પુ સ્ત્રી ન (આ + દત્ત, દા
'આપવું'નું કર્મણિ ભૂ કૃ.)
લઈ લીધેલું

આત્મઘાતક પુ ન (આત્મન્ પોતે,
ઘાતક મારનાર) પોતાનો નાશ
કરનાર

આત્મઘાતિન્ પુ સ્ત્રી ન આપઘાત
કરનાર

આત્મદમન ન મનનો કબજો
રાખવો તે

આત્મભાજ્ પુ જેનો આત્મા છે તે,
માણસ

આત્મચિત્ત પુ. સ્ત્રી ન. પોતાને ગમેલું
 આત્મહિત ન (આત્મનુ પોતે અને
 હિત લેલું) પોતાનું લેલું
 આત્મીય પુ. સ્ત્રી ન. પોતાનું
 આદર પુ. લક્ષ, માન
 આદિહેતુ પુ. મૂળ કારણ
 આનન ન. મુખ
 આનીત આ + ની નુ કર્મણિ ભૂ
 કૃ આણેલું
 આન્તર પુ. સ્ત્રી. ન અદરનું
 આપ્ પ. ગ. પરસ્મૈ૦ મેળવવું,
 સપાદન કરવું; અથ + આપ્ મેળવવું,
 પામવું
 આપરાહ્નિક પુ. સ્ત્રી. ન પાછલા
 પહેારને લગતું, ઊતરતા દિવસને
 લગતું
 અપાણ્ડુર પુ. સ્ત્રી ન થોડું કીકું
 આપ્ત પુ. મિત્ર, હિત ઇચ્છનાર
 આપ્રોત પુ. સ્ત્રી. ન આપ્રી નામની
 કેટલીક ઋચા લક્ષીને અભિષેક
 કરાયેલું
 આમિષ પુ. ન માસ
 આમોદ પુ. સુગન્ધ, સુવાસ, ખુશખો
 આયત્ત પુ. સ્ત્રી. ન આધીન,
 સત્તામા રહેલું, વશ
 આયાસ્ય પુ. ઋષિનું નામ છે
 આયુષ્કામ પુ. લાંબુ આયુરદાય
 ઇચ્છનાર

આયુસ્ ન. જિંદગી
 આરાધના સ્ત્રી. પૂજા
 આરાધિત પુ. સ્ત્રી ન સતુષ્ટ કરેલું
 આલ્લ આ + રહ્ નુ ભૂ. કૃ ચઢેલું
 આર્ત પુ. સ્ત્રી ન દુઃખિત, પીડિત
 આર્દ્ર પુ. સ્ત્રી ન. ભીનું
 આર્દ્રા સ્ત્રી ચન્દ્રનું છટું નક્ષત્ર
 આલવાલ ન ઝાડના મૂળની આસ-
 પાસ પાણી ભરી મૂકવા માટે
 કરેલું કુડાળું, કયાગે
 આભાષ પુ. વાતચીત
 આલો સ્ત્રી. ઓળ, પકિત
 આવિશ્ચિત પુ. અવિશ્ચિત્ત તે પુત્ર
 આવૃત્ત આ + વૃ નુ કર્મણિ ભૂ. કૃ.
 ભરેલું, ઢકાયેલું
 આચ્છા સ્ત્રી ઉમેદ
 આશિસ્ સ્ત્રી. આશીર્વાદ
 આશીવિષ પુ. સર્પ
 આસ્ ૨ ગ. આત્મને ખેસવું, અધિ +
 આસ્ ખેસવું, ઉપ + આસ્ પૂજવું,
 ઉપાસના કરવી, સત્ર + આસ્ યજ્ઞ
 સમારભ કરવો, ધણા યજ્ઞો
 અનુક્રમે કરવા.
 આસન્ ન. મુખ
 આસન્નમરણ પુ. સ્ત્રી. ન. (આસન્ન
 પુ. સ્ત્રી. ન. પાસેનું અને મરણ
 ન મોત) જેનું મોત પાસે આવ્યું
 હાય તે, ચોકે નાખેલું

આસાચ પુ સ્ત્રી ન મેળવાય તેવુ
 બાસીન (આસ્ નુ વર્તમાન કૃ)
 પુ સ્ત્રી ન ખેડેલુ
 આસ્થાન ન સભાસ્થાન, સભામડપ
 આસ્ય ન મોહુ, મુખ્ય
 આસ્વાદ પુ રુચિ
 આહવ પુ યુદ્ધ, લડાઈ
 આહુતિ સ્ત્રી યજ્ઞનુ ખલિદાન

इ

इ ૨ ગ પરસ્મૈં જવુ, અભિ + इ
 તરફ જવુ, અવ+इ જાણવુ, આ+इ
 આવવુ, ઉદ્+इ ઊગવુ, આમાદ થવુ,
 ઉદય થવો, નિર્+इ નીકળવુ, પરિ+इ
 આસપાસ ફેરો ફરવો વ્યતિ+इ
 જતા રહેવુ, વિ+અપ્+इ જુદું
 પડવુ, શરણમ્ + ઉપ + इ તાખે
 થવુ, શરણે જવુ, સમ્ + इ એકઠું
 થવુ, સાથે આવવુ

इ ૧ ગ પરસ્મૈં ઉદ્ જોડે,
 ઊગવુ, ઉદય થવો

इ ૨ ગ આત્મનેં અધિ જોડે,
 અભ્યાસ કરવો, અધ્યયન કરવુ
 રક્ષાકુ પુ સૂર્યવંશી રાગગ્યોતો
 મૃગ પુરુષ

इच्छु પુ સ્ત્રી ન ઇચ્છવુ, ઇચ્છનાર
 રવસ્તત કિ. વિ આમ તેમ,
 અહીંથી તહીંથી

इतिकर्तव्यता સ્ત્રી કર્મ કરવાની રીત
 इन्द्रादि (इन्द्र અને આદિ પ્રારમ)
 જેમા ઇન્દ્ર મુખ્ય છે તે, ઇન્દ્ર
 વગેરે

इन्द्रिय ન જોર (અગતુ)
 इन्द्रियसौष्ठव ન. (इन्द्रिय ન અવયવ
 અથવા ઇન્દ્રિય અને સૌષ્ઠવ ન,
 ખૂબસૂરતી) રૂપનાળો ધાટ,
 આરોગ્ય શરીર

इन्द्रियार्थोपसेवन ન (इन्द्रिय ન.
 ઇન્દ્રિય, અર્થ પુ. પદાર્થ, ઉપસેવન
 ન આશ્રય કરવો તે, ઉપભોગ)
 ઇન્દ્રિયવિષયનો ઉપભોગ કરવો તે,
 વિષયીપણુ, વિષયલપટપણુ
 इन्दुमती સ્ત્રી. એક સ્ત્રીનું નામ છે.
 इन्ध ૭ ગ આત્મનેં સળગાવુ,
 ચેતાવવુ

इष्ट પુ સ્ત્રી ન ઇચ્છેલુ આપનાર
 इष्टदेवता સ્ત્રી ઇષ્ટદેવ, આરાધ્ય
 દેવતા, રક્ષણ કરનાર દેવ

ई

ई ૪ ગ આત્મનેં ઉદ્ જોડે,
 ઊગવુ, ઊચે ઊગવુ

ईस् પ્રતિ જોડે, જોવુ, સભાળ લેની
 ईद् ૨ ગ. આત્મનેં અને ૧૦ ગ.
 વખાણવુ

ईदृश પુ. સ્ત્રી. ન. આવુ

ઈન્દ્ર ૧ ગ. પરસ્મૈં અને ૧૦ ગ.
 ઉદ્ જોડે, ખોલવું
 ઈન્દ્ર ૨ ગ. આત્મનેં ધણી થવું,
 રાજ કરવું
 ઈન્દ્ર ૫ ગ. રાજ
 ઈન્દ્ર ૧ ગ. આત્મનેં યત્ન કરવો,
 તકાવવું

૩

૪ અન્યથા

ઉદ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં જવું
 ઉદ્ પુ. સ્ત્રી. ન સખત, તીક્ષ્ણ,
 આકરું
 ઉદ્ પ્ર. કિ. વિ. જોરથી, સખત,
 આકરો, કરડો
 ઉદ્ અ કિ વિ. મોટેથી
 ઉદ્ ૬ ગ. પરસ્મૈં નાખી દેવું,
 લાગ કરવો
 ઉદ્ પુ. સ્ત્રી. ન. ત્રાપો, કોટિયું
 ઉદ્ પુ. સ્ત્રી. ન. છેલું
 ઉદ્ પુ. સ્ત્રી. ન. (ઉદ્ પુ.
 સ્ત્રી. ન. સુદર, શ્રેષ્ઠ, ફળ ન
 ફળ અને ક પ્રલય) સારા ફળ-
 વાળું, સારા પરિણામવાળું
 ઉદ્ સર્વં પુ. સ્ત્રી. ન. ઉપરનું,
 પછીનું
 ઉદ્ સર્વં પુ. બ. વ. હિમાલયની
 પેલી મેરના દેશનું નામ છે. (ધણું

કરીને આર્ય લોકનું અસલ સ્થાન
 એ હતું.)

ઉત્તરા સ્ત્રી. વિરાટ નામના રાજાની
 પુત્રી

ઉત્તરીય ન ઉપલું વસ્ત્ર, ઉપરનો
 પોશાક

ઉત્તાન પુ. સ્ત્રી. ન. ચતુ

ઉત્પત્તિસ્થિત પુ. સ્ત્રી. ન (ઉત્પત્તિ
 પુ. જોડો રસ્તો, દોષવાળો માર્ગ,
 આસ્થિત આ + સ્થાનું બૂ. ફ. પ્રાપ્ત
 થયેલું) જોડો રસ્તો ગયેલું

ઉત્પન્ન ઉદ્+પદ્ નું બૂ. ફ. જન્મેલું,
 ઉપજેલું

ઉત્પલ ન. કમલ

ઉત્સવ પુ. જોળો

ઉત્સૃષ્ટ ઉદ્+સૃજ્ નું કર્મણું બૂ. ફ.
 છોડેલું

ઉદન્ પુ. સ્ત્રી. ન. ઉત્તર દિશાનું

ઉદન્ પુ. પાણી

ઉદર ન. પેટ, જઠર

ઉદરમરિ પુ. સ્ત્રી. ન. (ઉદર ન.
 પેટ અને મૃ લગવું) પોતાનું પેટ
 ભરે તે, પેટભરું, એકલપેટું
 અને લોભી

ઉદાર પુ. સ્ત્રી. ન. ઉમદા, મોટા
 મનવાળું, ઉદાર

ઉદુમ્બર પુ. એક આડનું નામ છે;
 ન. એ આડનું ફળ

વદ્મ પુ મૂળ, ઉત્પત્તિ, નીકળવું તે
વદ્માત્ પુ યાત્રિક ગોર, તેનું કામ
એટલું જ કે સામવેદના મત
બલુવા

વદ્માત્ પુ ઉદ્ધત સ્વભાવવાળું,
અમર્યાદ

વદ્માત્ પુ પુરુષનું નામ છે

વદ્માત્ પુ સ્ત્રી ન ગર્વિષ્ઠ

વદ્માત્ (વદ્ + હન નું બૂ કે
કિ વિ તરીકે વપરાય છે)

એકિંગાઈથી, ઉદ્ધતાઈથી

વદ્માત્ પુ સ્ત્રી ન (વદ્માત્
વદ્ + મૂ ઉત્પન્ન થવું નું બૂ કે)
જેનામાં અમર્યાદ ઉત્પન્ન થયો છે તે

વદ્માત્ પુ સ્ત્રી ન. ઉદ્યોગી

વદ્માત્ સ્ત્રી ચક્રતી, મોટાઈ

વદ્માત્ પુ હર્ષ, પ્રકુશિત થવું તે,
વિહાસ

વદ્માત્ ન ગામ અથવા ગાહેની
પામેની જગા, પાવર, મીમ

વદ્માત્ પુ પગાનું કામ, ખીજાનું
બંધુ સ્વરૂપ તે

વદ્માત્ પુ સ્ત્રી ન ઉપકાર કરનારું
વપ્રકૃતિ સ્ત્રી ઉપકાર

વદ્માત્ પુ અનનો, સવરો અથવા
મચાર સ્વરો તે

વદ્માત્ ઉપ + નિ નું કર્મણું બૂ કે
એકંદુ સ્વરૂપ

વપ્રકૃતિ ઉપ + જન નું પ્રેરક કર્મણું
બૂ કે. ઉપગમેલું

વપ્રકૃતિ } ન. જનોઈની ક્રિયા
વપ્રકૃતિ }

વપ્રકૃતિ પુ ભોગવવું તે

વપ્રકૃતિ પુ સ્ત્રી ન ઉપયોગ
કરેલું, વાપરેલું

વપ્રકૃતિ પુ. સ્ત્રી. ન મૂએલું, અથ
થયેલું

વપ્રકૃતિ કિ વિ ઉપર

વપ્રકૃતિ પુ સ્ત્રી ન ઉપધ

વપ્રકૃતિ પુ સનોપ

વપ્રકૃતિ પુ સ્ત્રી. ન લાવેલું

વપ્રકૃતિ ન. નજીકનું

વપ્રકૃતિ પુ. સ્ત્રી. ન ઉપકારાપક,
દોષપાત્ર

વપ્રકૃતિ ઉપ + હનું કર્મણું બૂ કે.
જોડાયેલું, યુક્ત

વપ્રકૃતિ સર્વં અનંત

વપ્રકૃતિ સર્વં પુ સ્ત્રી ન એ પક્ષને
અગત્ય

વપ્રકૃતિ સ્ત્રી. પૃથ્વી

વપ્રકૃતિ સ્ત્રી એક નાગકન્યાનું નામ
છે, જે થોડા દિવસ અર્જુનની
ભાષા હતી.

વપ્રકૃતિ પુ અસુગેના ગુરુનું નામ છે.

વપ્રકૃતિ ૧ ગ પરસ્મૈં અળવું

સ્ત્રી. પ્રાત કાળની દેવી,
મળસકું
રુષ્ણમ્ કિ. વિ. ગરભીથી બિનું બિનું
રુષ્ણરુચિ પુ. સૂર્ય
રુષ્ણન્ પુ. ગરમી

ઝ

ઝર્જિત પુ. સ્ત્રી. ન. મોડું, શ્રેષ્ઠ,
ઝાડું, ઝખરું
ઝર્જ પુ સ્ત્રી ન. ઊંચું, ઊંચું

ઞ

ઞ ૧ ગ પરસ્મૈન્ ઞવું
ઞજ્ઞ ૧ ગ. આત્મનેન્ મેળવવું
પુ સ્ત્રી. ન સાદું, સીધું, સાદું
ઞણ ન. દેવું
ઞત્વિજ્ઞ પુ. યાત્રિક ગોર
ઞમુક્ષિન્ પુ ઈન્દ્રિય નામ છે.

ટ

ટકદા કિ. વિ. એક વખત
ટકમનમ્ પુ સ્ત્રી. ન. એક મનનું
ટકરાત્ર ન. એક રાત
ટકાકિન્ પુ સ્ત્રી. ન. એકલું,
૦એકાતવાસી
ટકાન્ત પુ સ્ત્રી. ન એકસરખું
ટકાન્તગુણ પુ સ્ત્રી ન. નિશ્ચિત
ટુટુવાળું, જેના ટુટુ ફરે નહીં તે
ટકાન્તત કિ. વિ. એકસરખી રીતે

ઠકૈક સર્વન્ પુ. સ્ત્રી. ન. અડકેક,
ઠરેક
ઠતાદૃશ પુ સ્ત્રી. ન. આ તરેહનું,
આવું
ઠનસ્ ન. પાપ

ડ

ડેસ્વાક પુ. ઇશ્વાકુનો વશજ
ડેન્દ્ર પુ સ્ત્રી. ન. ઇન્દ્ર સખધી
ડેલ્લ પુ. ઇલ્લપાનો પુત્ર

ઢ

ઢોપથ ન ઢોસડ

ક

કક્ષા સ્ત્રી ઓરડો
કક્કળ ન કાકણ
કચ પુ. વાળ
કટ પુ સાદડી
કણ્ઠ પુ. ઝાંધિયું નામ છે
કતિચિત્ સર્વન્ ડેટલાએક
કનક ન સુવર્ણ
કન્યકા સ્ત્રી દીકરી
કપાલ પુ ન માથું, ઓપરી
કપિલ પુ સ્ત્રી. ન પીળાશ પડતો,
તપખીરિયા, બદામી
કમ્ ૧૦ ગ આત્મનેન્ પ્રીતિ કરવી
કરણીય ન. જે કામ કરવાનું હોય
તે, કાર્ય, કર્તવ્ય

કાર્ય પુ સ્ત્રી. ન. કરવા લાયક,
કૃત્ય, કામ

કાર્યકર પુ સ્ત્રી ન. (ખીજને
માટે) કર્ષણ કામ જે કાર્ષ
કરે તે

કાર્યદ્રયાકુલ પુ સ્ત્રી ન એકી
વખતે બે કામ કરવાને લીધે
ગભરાયેલું

કાલેય પુ. કેટલાક રાક્ષસોનું નામ છે
કાવ્ય ન કવિતા

કાશ પુ ન એક જાતનું ઘોળું ફૂલ
કાષ્ઠલોષ્ટસમ પુ. સ્ત્રી. ન (કાષ્ઠ
ન લાકડું, લોષ્ટ પુ. ન માટીનું
ટેપું, અને સમ સરખું, જેવું)
લાકડા અને માટીના ઢેકા જેવું

કાહલ પુ. શબ્દ

કિન્નર પુ દેવયોનિવિશેષ

કિંસ્વિત્ પુ કર્ષ જાતની વસ્તુ ?

કિતવ પુ. ઠગ, અપ્રમાણિક માણસ

કિયત્ પુ. સ્ત્રી ન. કેટલું

કિરણ પુ. પ્રકાશનું કિરણ

કિર્મીર પુ રાક્ષસનું નામ છે.

કિશોરક પુ. શિશુ, છોકરું (જેમકે
સિંહનું)

કીર્તિ સ્ત્રી. કીર્તિ

કુ (નામની આગળ મૂકવામા
આવે છે.) ખરાબ, નિંદિત

કુવકુર પુ. કૂતરો

કુજર પુ. હાથી

કુડુમ્બક ન કુડુમ

કુદ્દિમ પુ ન ફરસબધી, મણિકુદ્દિમ
મણિની ફરસબધી, સ્ફટિકની
ફરસબધી

કુલ્લ પુ ધાનનું માપ

કુળ્લ ન કાનનું ધરેણું

કુળ્લિનપુર ન શહેરનું નામ છે,
વિદર્ભ અથવા વરાહની રાજધાની

કુતૂહલ ન આશ્ચર્ય, જિજ્ઞાસા

કુમારક પુ કુમાર

કુમુદ ન. રાત્રે ખીલતું કમળ

કુમ્ભ પુ હાથીના કપાળના ભાગ
ઉપરનો ગોળો

કુમ્ભકર્ણ પુ રાવણના લાઘવનું
નામ છે.

કુરુક્ષેત્ર ન કૌરવ લડ્યા તે
જગાનું નામ

કુલ ન. કુળી

કુલ્લ પુ સ્ત્રી. ન (કુલ ન.
કુળ, અને જ જન્ 'પેદા થવું'
ઉપરથી) કુળમા જન્મેલું, કુળનું

કુશ પુ. અને લવ પુ રામના
દીકરાઓ

કુસુમપુર ન શહેરનું નામ છે.

કૂલ ન કિનારો

કૃ ૮ ગ પરમૈ૦, આત્મને૦
 ડરવુ, અક્ષી + કૃ આશ્રય લેવો,
 અગીઝર કવો; અધિ+કૃ તાડવુ,
 લાગુ પાડવુ, અધિકૃત્ય તાકીને,
 એટલે સમય રાખીને, લાગુ
 પાડીને, અપ+આ+કૃ દૂર ડરવુ,
 અલમ્+કૃ શણગારવુ, આવિમ્+કૃ
 ખુલ્લુ ડરવુ, ઉવાડવુ, ઉપ+કૃ ઉપકાર
 ડરવો, લલુ ડરવુ, તિરસ્+કૃ
 ધિક્કારવુ, નમસ્+કૃ નમન્દાર ડરવો,
 નમન ડરવુ, નિ+કૃ ઠગ ડરવી,
 અપદાર ડરવો, નિમ્+આ (નિરા)
 +કૃ નિગકન્હુ ડરવુ, લાગ ડરવો,
 ઊંડી દેવુ, પ્રતિ+કૃ વેગ લેવુ,
 આમા થવુ, વક્ષી+કૃ વગ ડરવુ

કૃ ૫ ગ પરમૈ૦, આત્મને૦
 માગવુ

કૃચ્છ્રત્રય ન (કૃચ્છ્ર ન પ્રાયશ્ચિત
 અને ત્રય ત્રણ) ત્રણ પ્રાયશ્ચિત

કૃત ૧ ગ પરમૈ૦ કાપવુ

કૃત } ન મસયુગ, આયુગમાનો
 કૃતયુગ } પરુલો યુગ, જગતનો પરુલો
 અને ઉત્તમ જાગ

કૃતિદાત્રી ત્તાડ લીધેલી (પુત્રી)

કૃત્તિ પુત્રી ન જેવું કાર્ય
 મદન થયું છે, કૃત્તિલ, સાર,
 ગુણવાળું

કૃતે અ લીધે, વાસ્તે

કૃત્ત્વ પુત્રી ન. આખું

કૃપણ પુત્રી ન કદરી, હલકા
 મનવાળું

કૃપાનિધિ પુ (કૃપા સ્ત્રી દયા
 અને નિધિ પુ ભંડાર) દયાનો
 ભંડાર, ધણો માયાળું

કૃપાલુ પુત્રી ન માયાળું

કૃષ્ણ પુત્રી ન અશક્ત, પાતળું

કૃષ્ ૧ ગ પરમૈ૦ ખેંચવું, વિ+પ્ર
 +કૃષ્ નિઃકૃષ્ટ સ્થિતિમા આણવું

કૃષિ સ્ત્રી ખેતી

કૃષ્ણ પુ. વિધ્યુનો આક્રમો અવતાર

કૃષ્ણપક્ષ પુ અધારિયું

કૃષ્ણવર્મન પુ પુરુષનું નામ છે.

કૃષ્ણસાર પુ હરણું

કૃષ્ણસાહાય્ય ન કૃષ્ણની મદદ

કૃ ૬ ગ પરમૈ૦ વિખેરવું, વિ+કૃ
 પાયરવું

કૃ ૯ ગ પરમૈ૦, આત્મને૦
 મારવું, નાગ ડરવો

કૃત્ ૧૦ ગ તારીક કચી, વખા-
 લવું, સુતિ કરવી

કૈયૂર પુ માનુષ્યવ, આહુત્યપણ,
 કોણી ઉપર પહેરવાનું ધણું

કૈશ પુ વાળ

કેશરિન્ પુ. સિંહ

૧ ન. હગાઈ, કપટ

કોદી-ટિ સ્ત્રી કરોડ

કોપ પુ કોપ, ગુસ્સો

કોશાગાર ન તિગેરી

કૌમારક ન. બાળપણ

ક્રન્દિત (બૂ. કૃ. નામ તરીકે
વપરાય છે) ન ખૂમ

ક્રમ ૧ ગ. અને ૪ ગ. પરસ્મૈં
ચાલવું, પગલું ભરવું, આત્મને
લાગુ થવું, અસર કરવી, અતિ+ક્રમ
પેલી તરફ ચાલવું અથવા જવું,
જુદા પડવું, ઓળંગવું, પાર જવું,
આ+ક્રમ ઉપર થઈને ચાલવું,
ઊગવું, ઊંચે ઊગવું.

ક્રી ૯ ગ. પરસ્મૈં, આત્મને
ખરીદવું, નિષ્ + ક્રી દુશવત આપી
પોતાનું કરી લેવું, નિષ્ક્રય
આપવો, ખડ્ગી આપી છોડવું,
વિ + ક્રી વેચવું

ક્રીડાશૈલ પુ (ક્રીડા સ્ત્રી. રમત
ગમન, શૈલ પુ. પર્વત) ગમતને
માટે પર્વત, મોજ કરવાનો પર્વત
ક્રુધ્ ૪ ગ. પરસ્મૈં ગુસ્સે થવું,
અભિ+સમ+ક્રુધ્ કોપવું, ક્રોધ કરવો
ક્રુષ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં વિ નોડે, રડવું,
શોક કરવો

ક્લમ્ ૧ ગ. અને ૪ ગ. પરસ્મૈં
ચાકવું, મરી જવું, પરિચય
પામવો, નરમ પડવું, ઉદાસીમા
હોવું

ક્લાન્ત ક્લમ્ નુ બૂ. કૃ ચાકી ગયેલું,
નિર્ગત થયેલું, કરમાયેલું, જ્ઞાન
પામેલું

ક્લિદ્ ૪ ગ. પરસ્મૈં બીના થવું
ક્લીન્દ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં ગોઠ કરવો
ક્લીષ્ ૯ ગ. પરસ્મૈં દુખ દેવું,
પીડા કરવી, પીડાવું

ક્લીષ્ પુ ન. નપુસક

ક્લય્ ૧ ગ. પરસ્મૈં વદ્ નોડે, ઊકળવું
ક્ષણ-ક્ષિન્ ૮ ગ. પરસ્મૈં ધાયલ
કરવું

ક્ષણચ્ચસિન્ પુ. સ્ત્રી. ન. (ક્ષણ પુ.
પળ અને ચ્ચસિન્ નાશ પામવું)
ક્ષણુમા નાશ પામવું, હાણિક,
ક્ષણુભગુર

ક્ષણિકત્વ ન. ક્ષણુભગુરપણું

ક્ષત ક્ષણ્ નુ કર્મણિ બૂ. કૃ.
ધાયલ થયેલું

ક્ષમ્ ૪ ગ. પરસ્મૈં માફ કરવું

ક્ષમિન્ પુ. સ્ત્રી ન ક્ષમા કરનાર

ક્ષય પુ નાશ, ઘટાડો

ક્ષિતિ સ્ત્રી પૃથ્વી, જમીન

ક્ષિતીષા પુ. (ક્ષિતિ સ્ત્રી. પૃથ્વી) રાજ

ક્ષીર ન. દૂધ

કુદ્ ૭ ગ પરસ્મૈં, આત્મનેં

ખાડ્યુ, ભૂકો અથવા ચૂરો કરવો

કુદ્ ૫ સ્ત્રી ન હલકુ, નીચ

કુમ્ ૬ ગ પગ્મૈં ક્ષોભ પમાડ્યુ,

ગભરાવ્યુ, આકુળવ્યાકુળ કર્યુ

ક્ષેત્રદેવતા સ્ત્રી (ક્ષેત્ર ન ખેતર

અને દેવતા દેવ) ખેતરપાળ

ક્ષૈ ૧ ગ પગ્મૈં હાય પામવો

સ્ત્ર

સ્ત્ર ન માણસના શરીરના પોલા

ભાગ જેવા કે મોઢુ, નાક વગેરે

સ્વદ્ગચ્છ પુ સ્ત્રી ન. (સ્વદ્ગ પુ

તક્ષવાર) જેણે તક્ષવાર ખેંચી

છે તે

સ્વભુજન્ન પુ (સ્વ પુ દુષ્ટ, મુજન્ન

પુ સાપ) દુષ્ટ માણસથી સર્પ

સ્વલ્લ અ નિશ્ચય

સ્વાદિર પુ સ્ત્રી ન સ્વદિર પુ

ખેરતુ ઝાડ) ખેરતુ

સ્તિદ્ ૭ ગ અને ૪ ગ આત્મનેં

અને . ગ પરસ્મૈં ખિન્ન થયુ,

નાખુદા થયુ, ખોડુ લગાડ્યુ

સ્ત્ર ૨ ગ પરસ્મૈં કહેવુ

ગ

ગગનમધ્ય પુ ન (ગગન ન આકાશ,

મધ્ય પુ ન વચ્ચે ભાગ)

આકાશનો વચ્ચે ભાગ

ગજઘટાશ્વત ન. (ઘટા સ્ત્રી. રચના,

સમૂહ, સમુદાય, શ્વત ન સો)

હાથીઓની સો હાર, સેંકડો

હાથીઓ

ગજપુગવ પુ સારામા સારો હાથી

ગણ્ડકી સ્ત્રી. નદીતુ નામ છે

ગણ્ડકીતીર ન. ગણ્ડકીનો કિનારો

ગણ્ડસ્થલ ન. હાથીના લમણા

ગતજીવિત પુ સ્ત્રી. ન મૂએલું

ગતિ સ્ત્રી આશ્રય, આશરો, ચાલવું તે

ગદ્ ૧ ગ પરસ્મૈં ખોલવું

ગદા સ્ત્રી ગદા

ગન્તુકામ પુ. સ્ત્રી ન જવાને આતુર

ગન્ધર્વકન્યા સ્ત્રી ગધર્વની છોકરી

ગમીર પુ ન ગભીર

ગમ્ અમિ જોડે, હુમલો કરવો,

પ્રતિ+વદ્ જોડે, તરફ જવું.

ગરુડ પુ વિષ્ણુદેવનું વાહન

ગરુડાજ્ઞા સ્ત્રી સર્પમૃતિના શત્રુ

ગરુડનો હુકમ

ગર્ભ પુ ગર્ભ

ગર્માષ્ટમ પુ સ્ત્રી ન (ગર્મ પુ.

ગર્મ ગ્રહેવો તે, અને અષ્ટમ આઠમું)

ગર્મ ગ્ણા પત્ની આઠમું

ગર્હ ૧ ગ પરસ્મૈં અને ૧૦ ગ.

હલકો વિચાર બાધવો, નિંદવું

ગલ પુ ગણુ

ગલિત ગલ્ નુ બૂ. કૃ. ગળેલુ,
પડેલુ

ગહન પુ. સ્ત્રી. ન દુર્ગમ, લેદાય
કે પેસાય નહીં એવું, ન અરણ્ય,
ઝાડી

ગાળ્લીવ ન અર્જુનના ધનુષનુ નામ છે.
ગાત્ર ન અવયવ, શરીર

ગાધોદક ન. (ગાધ પુ સ્ત્રી ન
છાછર, અને ઉદક ન પાણી)
છાછર પાણી

ગાન્ધર્વ પુ એક પ્રકારની લક્ષ્મિક્રિયા
છે એ ક્રિયા પ્રમાણે વરકન્યાની
પરસ્પર અનુમતિ થઈ એટલે
લક્ષ્મ થાય, ખીજુ કશું જોઈએ
નહીં

ગાર્હપત્ય પુ ગૃહસ્થ હમેશા જે
પવિત્ર અગ્નિ રાખે છે તે અગ્નિનું
નામ છે, ગૃહકૃત્ય

ગિર સ્ત્રી વાણી

ગુણ પુ. ક્ષયદો

ગુપ્ ૧ ગ પરસ્મૈં રક્ષણ કરવું
ગુપ્તિ સ્ત્રી ગુપ્તપણુ, રક્ષણ

ગુરતા સ્ત્રી મોટાઈ, દબ્બેમો, લપકો
ગુર્વી ગુરુ નુ સ્ત્રી, મોટી, મોટા
કદવાળી

ગુલ્મપાલ પુ. (ગુલ્મ પુ. કિલ્લો)
કિલ્લાનું રક્ષણ કરનાર

ગુહ્ ૧ ગ પરસ્મૈં આત્મનેં
છાનું રાખવું, ગુપ્ત રાખવું

ગૃધ્ ૪ ગ. પરસ્મૈં લોભ કરવો
ગૃહ્ ૧ ગ આત્મનેં હલકો વિચાર
બાધવો, નિંદવું

ગૃહદેવતા સ્ત્રી કુળદેવતા, ધરની
અથવા કુળની દેવી

ગૃહમેષિન્ પુ ગૃહસ્થધર્મ પ્રમાણે
વર્તનાર

ગૃ ૬ ગ પરસ્મૈં ગળવું, સમ્ + ગૃ
આત્મનેં વચન આપવું

ગૃ ૯ ગ. પરસ્મૈં સમ્ જોડે, બોલવું
ગો પુ આખલો, સ્ત્રી ગાય,
વાણી, પૃથ્વી

ગોચર પુ વિષય, કંઈપણ પહોંચી
શકે એટલી હદ

ગોમતી સ્ત્રી નદીનું નામ છે.

ગોરોચના સ્ત્રી. એક જાતનું ચક્રચકિત
ખીજુ અનુલેપન

ગ્રન્થ્ ૯ ગ પરસ્મૈં ગૂંથવું, એકત્ર
કરવું, રચવું

ગ્રન્થિ પુ ગાંઠ

ગ્રહ્ (ગૃહ્) ૯ ગ પરસ્મૈં, આત્મનેં
લેવું, ગ્રહણ કરવું, અનુ + ગ્રહ્ અનુ-

અહ ડરવો, મહેરમાની કરવી,
 નિ + પ્રહ્ કમ્ - ગુપ્તું; વિ + પ્રહ્
 કાર્થ કરવી, વિઅહ ડરવો, સમ્ +
 પ્રહ્ એહ્ ડરવું, સઅહ ડરવો
 પ્રામણી પુ. ગામનો મુખી
 પ્રાવન્ પુ. પૃથ્વ
 ર્લૈ ૧ ગ પરસ્મૈં ચાડી જવું,
 જ્ઞાનિ પામવી
 ર્લૌ પુ અં

ચ

ઘષ્ટિકા સ્ત્રી. નાનો વટ, વટી
 ઘનં પુ ગંગી
 ઘનંજ પુ સ્ત્રી ન. (ઘનં પુ ઉપલબ્ધ)
 ગમ્ભીરી ઉપન યયેતુ
 ઘર્ ૧ ગ પરસ્મૈં ખાવું
 ઘોર ૩ સ્ત્રી ન ભયડગ, ભયાનક
 ઘ્રા ૧ ગ પરસ્મૈં વપાવે, મુવવું

ચ

ચક્રામ્ ૦ ગ પરસ્મૈં પ્રકાશવું
 ચક્રવર્તિ પુ સ્ત્રી ન (ચક્રવર્ત
 ચક્ર અયગ પેંડાની માકડ)
 જેની ગતિ પેંડાની ગતિ જેની
 છે તે, દમેચ ડરવું
 ચક્ષુ ૦ ગ આન્મતેં બોલવું, આ +
 ચક્ષુઃક્રિયા, નિ + આ + ચક્ષુસમન્વવું
 ચક્ષુસમ ન ડરવું તે
 ચગ્ધૌષિક પુ ઝાપિતુ નામ છે

ચત્વાર સખ્યાવાચક પ્ર૦ ગ વ.
 ચાર

ચન્દન પુ ન. સુખાન્તુ લાડું
 ચન્દનમજ્જરી સ્ત્રી. (ચન્દન પુ.
 સુખાન્તુ ઝાડ, મજ્જરી સ્ત્રી અડુગ,
 માગર, ફૂલ અથવા મોર)
 ચંદનના ઝાડનું રીયકું, ફણગો,
 મોગ, ફૂલ વગેરે

ચન્દ્રગુપ્ત પુ. ગગનનું નામ છે
 ચન્દ્રાપીઢ પુ. રાગડુવરનું નામ છે.
 ચમ્ ૧ ગ પરસ્મૈં ચાડી જવું,
 પીતુ, આ + ચમ્ આચમન કરવું
 (ચાંદુ પાણી મોંમા લઈ ધર્મ-
 જિયામા કરવામા આવે છે તેમ
 પી જવું)

ચમ્પકપુષ્પરેણ પુ (ચમ્પક પુ એક
 જાતનું મુગધીનું ફૂલવાળું ઝાડ)
 ચપાનુ ઝાડ, રેણુ પુ પગલ, ગર)
 ચપાના ફૂલની ગર ૩ પગલ

ચમ્પકવન પુ ચપાના ઝાડનો
 સમૂહ

ચર ૧ ગ પરસ્મૈં જવું, ખડાર
 ડરવું

ચરણરાગ પુ પગને ગતવા ને,
 પગનો ગગ

ચરમ પુ સ્ત્રી ન. છેલ્લું

ચરિત ચર્નું કર્મણિ બૂ. કૃ.

આચરેલું, કરેલું

ચર્ચિત ચર્ચ્નું કર્મણિ બૂ. કૃ.

લેખ કરેલું, ચોપડેલું

ચર્મચક્ષુસ્ ન. (ચર્મન્ ન ચામકુ

અને ચક્ષુસ્ ન. આખ) શારીરિક દષ્ટિ

ચલ્ પ્ર + વિ જોડે, દૂર ચાલવું,
એક દોરે ચાલવું

ચાટુ પુ. ન. મધુર ભાષણ

ચાળાક્ય પુ. પુરુષનું નામ છે.

ચાળાલ પુ. ચાપ્પાળ, ભગિયો

ચારણસ્તુત પુ. સ્ત્રી. ન. (ચારણ
પુ ભાટ) ભાટથી વખણાયેલું

ચારદત્ત પુ પુરુષનું નામ છે.

ચારસર્વાદ્વી સ્ત્રી. (ચાર ખૂમસૂત,
સર્વાદ્ સધળા અવયવ) જેના

સધળા અવયવ મુંદર છે એવી સ્ત્રી
ચાર્વેદી સ્ત્રી. ખૂમસૂત સ્ત્રી,

અક્ષમેત્રી

ચિ ૫ ગ પરસ્મૈન્ ને આત્મનેન્

એઠ્ઠું કરેલું, રૂપ + ચિ ગણ થયું;
નિન્ + ચિ નિશ્ચય કરેલો, ઠરાવ

કરેલો; વિ + ચિ શોધવું, ખોળવું,

ઠુંકવું, સમ્ + ચિ સમજ કરેલો.

ચિત્ ૧૦ ગ. આત્મનેન્ ચેતન

હોવું, ગતિ હોવી

ચિત્રવન ન. વનનું નામ છે.

ચિત્રાલાપ પુ. (ચિત્ર જુદી જુદી
તરેહની, અને આલાપ પુ વાત-
ચીન) જુદા જુદા વિષયો ઉપર
વાતચીન

ચિત્રિત પુ. સ્ત્રી. ન. ચિત્રવિચિત્ર
કરેલું, મુશોભિત કરેલું

ચિરપ્રવૃત્ત પુ. સ્ત્રી ન લાખા
વખતથી ચાલતું

ચિરાદ્ કિ. વિ. લાખા કાળ પછી

ચૂત પુ. આગ્રવૃક્ષ, આખાનું ઝાડ;
ન. આખાના ઝાડનું ફળ

ચૂર્ણ પુ ન. મૂકો, ચૂરણ; ચૂર્ણવત્
મૂકાના જેવું, ધુળ જેવું

ચેત્ અ જો

ચેતન્ ન. મન, ચિત્ત

ચૈત્ર પુ. શાશિવાહન હિંદુ વર્ષનો
પહેલો માસ, ચૈત્ર

ચૈત્રાય પુ ગધર્વ લોકોનો દેશ

છ

છદ્ ૧૦ ગ. પ્ર જોડે, કોઈપણ
ચીજ ઠાંકવી

છન્દસ્ ન છંદ, રૂપ

છલ્ ન છળ, ઝપટ

છાદન ન ઢાંચું

અહ કરવો, મહેરખાતી કરવી,
નિ + પ્રહ્ કખજે રાખવું; વિ + પ્રહ્
લગાઈ કરવી, વિઅહ કરવો, સમ્ +
પ્રહ્ એકઠું કરવું, સઅહ કરવો.

પ્રામણી પુ. ગામનો મુખી

પ્રાચન્ પુ. પથ્થર

રલૈ ૧ ગ પરસ્મૈં યાકી જવું,

ગ્લાનિ પામી

રલૌ પુ. ચંદ્ર

ઘ

ઘણિકા સ્ત્રી નાનો ઘટ, ઘટડી

ઘર્મ પુ. ગરગી

ઘર્ગજ પુ સ્ત્રી ન (ઘર્મ પુ ઉષ્ણતા)

ગરગીથી ઉત્પન્ન થયેલું

ઘસ ૧ ગ. પરસ્મૈં ખાવું

ઘોર પુ સ્ત્રી ન ભયકર, ભયાનક

પ્રા ૧ ગ પરસ્મૈં ટપજોડે, સૂધવું

ચ

ચઠાસ ૨ ગ પરસ્મૈં પ્રકાશવું

ચાત્પદ્મતિ પુ સ્ત્રી ન (ચાત્પદ્મ

ચક્ર અથવા પૈંગળી માફક)

જેની ગતિ પૈંગળી ગતિ જેવી

છે તે, લગેલ ફરવું

ચદ્ ૨ ગ આત્મને જોતવું, આ +

ચદ્ + કદ્ + ણિ + આ + ચદ્ સમન્વયવું

ચદ્ + મળ ન ફરવું તે

ચાન્દ્રકોશિક પુ નામ છે

ચત્વાર સખ્યાવાચક પ્ર૦ ખ. વ.

ચાર

ચન્દન પુ. ન. સુખડનું લાકડું

ચન્દનમણરી સ્ત્રી. (ચન્દન પુ.

સુખડનું ઝાડ, મણરી સ્ત્રી અકુર,

માજર, ફૂલ અથવા મોર)

ચદનના ઝાડનું ડીચકું, ફણગો,

મોર, ફૂલ વગેરે.

ચન્દ્રગુપ્ત પુ. રાજાનું નામ છે.

ચન્દ્રાપીઢ પુ. રાજકુવરનું નામ છે.

ચમ્ ૧ ગ પરસ્મૈં ચાટી જવું,

પીવું, આ + ચમ્ આચમન કરવું

(થોડું પાણી મોંમાં લઈ ધર્મ-

ક્રિયામાં કરવામાં આવે છે તેમ

પી જવું)

ચમ્પકપુષ્પરેણ પુ. (ચમ્પક પુ એક

ગાતનું સુગંધીદાર ફૂલવાળું ઝાડ)

ચપાનું ઝાડ, રેણુ પુ પરાગ, રજ)

ચપાના ફૂલની રજ કે પરાગ

ચમ્પકવન પુ ચપાના ઝાડનો

સમહ

ચર્ ૧ ગ પરસ્મૈં જવું, મહા

ફરવું

ચરણરાગ પુ પગને રગના તે,

પગનો રગ

ચરમ પુ સ્ત્રી. ન છેવું

ચરિત ચર્તુ કર્મણિ ભૂ. કૃ.
આચરેલું, કરેલું

ચર્ચિત ચર્ચ્તુ કર્મણિ ભૂ. કૃ.
લેખ કરેલું, ચોપડેલું

ચર્મચક્ષુસ્ ન. (ચર્મન ન ચામડું
અને ચક્ષુસ્ ન આંખ) શારીરિક
દષ્ટિ

ચલ્ પ્ર + વિ જોડે, દૂર ચાલવું,
એક કોરે ચાલવું

ચાહુ પુ. ન. મધુર ભાષણ

ચાળક્ય પુ પુરુષનું નામ છે

ચાળાલ પુ ચાણાળ, ભગિયો

ચારણસ્તુત પુ સ્ત્રી. ન (ચારણ
પુ ભાટ) ભાટથી વખણાયેલું

ચારુવત્ત પુ પુરુષનું નામ છે.

ચારુસર્વાદ્વી સ્ત્રી (ચારુ ખૂંચસૂરત,
સર્વાદ્વ સધળા અવયવ) જેના
સધળા અવયવ સુદર છે એવી સ્ત્રી
ચાર્વદ્વી સ્ત્રી ખૂંચસૂરત સ્ત્રી,
અલખેલી

ચિ ૫ ગ પરસ્મૈં ને આત્મનેં
એકઠું કરવું, ઉપ + ચિ ઝાડા થવું,
નિસ્ + ચિ નિશ્ચય કરવો, ઠરાવ
કરવો, ચિ + ચિ શોધવું, ખોળવું,
હકું, સમ્ + ચિ સમ્રહ કરવો.

ચિત્ ૧૦ ગ. આત્મનેં ચેતન
હેવું. ગતિ દોની

ચિત્રવન ન. વનનું નામ છે.

ચિત્રાલાપ પુ. (ચિત્ર જુદી જુદી
તરેહની, અને બાલાપ પુ. વાત-
ચીત) જુદા જુદા વિષયો ઉપર
વાતચીત

ચિત્રિત પુ સ્ત્રી. ન ચિત્રવિચિત્ર
કરેલું, સુશોભિત કરેલું

ચિરપ્રવૃત્ત પુ સ્ત્રી ન લાખા
વખતથી ચાલવું

ચિરાદ્ ક્રિ વિ. લાખા કાળ પછી

ચૂત પુ. આત્રવૃક્ષ, આખાનું ઝાડ;
ન આખાના ઝાડનું ફળ

ચૂર્ણ પુ ન ભૂકો, ચૂરણ, ચૂર્ણવત્
ભૂકાના જેવું, ધુળ જેવું

ચેત્ અ જો

ચેતસ્ ન મન, ચિત્ત

ચૈત્ર પુ શાસિવાહન હિંદુ વર્ષનો
પહેલો માસ, ચૈત્ર

ચૈત્રય પુ. ગધર્વ લોકોનો દેશ

છ

છદ્ ૧૦ ગ પ્ર જોડે, કોઈપણ
ચીજ ટાકની

છન્દસ્ ન છંદ, ૨૫

છલ ન છળ, ૩૫૮

છાદન ન. ઢાંકણ

હિદ્ ૧૦ ગ અને ૭ ગ. પરમ્ ૦
આત્મેને ૦ કાપતુ, કાપી નાખતુ,
ભાગ કરવા

જ

જન્ ૨ ગ પરમ્ ૦ ખાતુ
જગદાત્મન્ પુ (જગન્ ન જગત્,
દુનિયા, અને આત્મન્ પુ આત્મા)
જગત્તો આત્મા

જગન્નાય પુ (જગન્ ન. દુનિયા
અને નાય પુ વણી) જગત્તો
વણી જગપતિ, જગન્નાયક,
કેવલ

જગન્નાયક પુ (જગત્ ન દુનિયા
નાયક પુ વણી, પતિ) જગન્પતિ
જગન્નાય ન (જગન ન કેવલ,
કેવલે પૂર્વ ભાગ, કેવલે
વસ્તુને પાડે ભાગ, અને અથ
અનુ) પાડે ભાગ

જગ્નાયો નાય

જગ્નાયો નાય, મૂલયાયેશ

કાન્તુ ન

વર્તિલ કુ. નો. ન કોપ કરેતુ,
મિત્ર કરેતુ

જનમેજય પુ પરીક્ષિતના એક
છોકરાનું નામ છે. એ અર્જુનનો
પૌત્ર હતો

જનય જન્ 'હિતવત્ કરેતુ, પેદા
કરેતુ'—નુ પ્રેરક; જનયિતુમ્ હેતુર્થ
કૃદ્વત

જનાર્ઘન પુ કૃત્યનું નામ છે
જન્તુ પુ પ્રાણી

જન્મમાજ્ પુ સ્ત્રી ન જન્મેલું,
પુ માણુમ

જન્માન્તરન (અન્યજન્મ જન્માન્તરમ્)
ખીન્ને જન્મ

જપ્ ૧ ગ પરમ્ ૦ વપતુ, ધીમે
અંદે બોલતુ અથવા પડતુ
(મચતી માડ)

જન્નુમાલિન્ પુ ગણમતુ નામ છે
જય પુ ઝન

જયાવહ પુ સ્ત્રી ન ઝન જ્ઞાનાર,
જય આપનારુ

જાટ ૨ ગ પરમ્ ૦ જાગતુ

જાઞ્ય ન જગ્યા, જુની

જાત ન સનક

જાનરુનેન્ ન કિર્તિદાતાનો સન્કાર

જાતવેદન્ પુ અગ્નિ

જાનતપિ પુ જનનપતે પુત્ર

જાતુ પુ ન. કૃષ્ણ

જાયા સ્ત્રી સ્ત્રી, ભાર્યા, પત્ની

જાહવી સ્ત્રી ગંગા, જહ્નુપુત્રી

જીવન ન જિંદગી, ઉપજીવિકા

જીવનાશા સ્ત્રી (જીવન ન જીવવું

તે, જિંદગી, શાશા સ્ત્રી. ઉમેદ)

જીવવાની ધૃષ્ટિ

જીવલોક પુ મૃત્યુલોક, સજીવ

પ્રાણીઓની દુનિયા

જીવિત ન જિંદગી

જીવિતલઘુદ્ધત પુ. સ્ત્રી ન જિંદગીથી

અથવા જીવતા રહેવાથી 'નામોશી

પામેલું કે માનવ્રષ્ટ થયેલું

જૃમ્ભ ૧ ગ આત્મને ૦ સમ + વદ્

જોડે, યત્ન કરવો, સાધવું,

સિદ્ધ કરવું

જૃ ૧, ૪ અને ૯ ગ. પરસ્મૈ ૦ અને

૧૦ ગ વગડા થવું, ક્ષીણ થવું

ધસાર્થ જવું

જૈન પુ જિનમતને અનુસરનાર,

જૈન લોકમાનો એક

જ્ઞા (જા) ૯ ગ પરસ્મૈ ૦ આત્મને ૦

જાણવું, અનુ + જ્ઞા પરવાનગી

આપરી, રજા આપરી, અભિ+જ્ઞા

ઓળખવું.

જ્ઞાનમાર્ગ પુ (જ્ઞાન ન. જ્ઞાન, માર્ગ

પુ રસ્તો) મોક્ષ મેળવવા માટે

ધર્મરત્ના જ્ઞાનનો રસ્તો

જ્વલ્ ૧ ગ પરસ્મૈ ૦ બળવું

તપવું, ધગધગવું

ત

તક્ષ ૧ ગ પરસ્મૈ ૦ છોલવું, કાપી

નાર્પવું, સમ + તક્ષ કકડા કરવા,

ધાયણ કરવું, શબ્દો વડે વીધવું.

તટ પુ ન. કિનારો, કોર

તત પુ. કોઈપણ સગાનું (છોકરાનું

કે બાપનું) કે વહાલાનું નામ

તત્ત્વવેદિન પુ સ્ત્રી ન તત્ત્વ

જાણનાર

તદીય પુ. સ્ત્રી ન તેને લગતું

તદ્વત્ કિ વિ. તેના જેવું, એવીજ

રીતે

તદ્વિષયક પુ સ્ત્રી. ન તેને લગતું

તન્ ૮ ગ પરસ્મૈ ૦ તે આત્મને ૦

તાણવું, પાથરવું, પ્રવર્તાવવું, જેમકે

યજ્ઞ પ્રવર્તાવવો અથવા કરવો,

પ્રત્યક્ષ દેશાયવું

તનય પુ દીકરો

તનુ - તનૂ સ્ત્રી સગીર

તન્તુ પુ. દોરી, તાતણું

તન્ત્રી સ્ત્રી વાજિંત્ર, નીણા

તન્દ્રય નામનું અથવા સાધિન

ધાતુ (તન્દ્રા સ્ત્રી આગસ

ઉપરથી) આળસુ થવું

તન્મધ્યે તેની વચ્ચે
 તપ્ ૧ ગ પચ્ચમૈં તપ કર્ણુ
 તપ્ ૪ ગ આત્મનેં સમ્ જોડે,
 દુખી થવું
 તપન પુ બુધમી
 તપોધન પુ તપ છે ધન જેનું તે,
 ઋષિ
 તપ્ ૮ ગ પચ્ચમૈં દુષ્પિત થવું
 તરી સ્ત્રી મળે
 તર્જ ૧ ગ. પચ્ચમૈં અને ૧૦ ગ
 આત્મનેં ધમ્મવાવું, ધમ્મી
 આપવી, કપટ દેવો, નિર્મલ્સના
 કરી
 તદ્દશ પુ સ્ત્રી ન. તેના જેવું
 તાપ પુ તાપ
 તાપ ૧ ગ આત્મનેં દેવાવું
 તાર ન તીર્થો વચ્ચે; પુ સ્ત્રી ન
 તીર્થ
 તાવન્દાન્મ્ કિ વિ તેટલા વખત
 મુની
 તાવદ્ કિ વિ તે વખતે, એ
 મુનિયાનના
 તિમ્મ પુ સ્ત્રી ન સખત, તીક્ષ્ણ
 તિમ્મ સ્ત્રી મદિતને કાળેપણ વિવેક
 તિમિર પુ ન અંધ
 તિમ્મ પુ ૧૨૬ નાંદુ પ્રજા, પુ
 સ્ત્રી. ન અંધ, નાંદુ પ્રજા, તાવું

તીર્થોદક ન. (તીર્થ ન નદી જેવી
 પવિત્ર વસ્તુ, અને ઉદક ન
 પાણી) પવિત્ર પાણી
 તુમુલ પુ સ્ત્રી ન. પ્રચડ, ભયંકર,
 ભારે, ખૂબ જાહેર
 તુરગ પુ ઘોડો
 તુરાસાહ પુ ઇન્દ્રનું નામ
 તૂળમ્ કિ વિ ઉતાવળથી
 તુણરાજફલ ન. (તુણરાજ પુ તાડ)
 ખંડૂરીની જાતના માંડુ ફળ
 તુષ્ ૪ ગ. પચ્ચમૈં તૂંસ થવું,
 સગુણ થવું
 તુષ્ ૮ ગ. પચ્ચમૈં તરસ્યા થવું
 તુણ્ણા સ્ત્રી તરમ, લેડા
 તુહ ૭ ગ. પચ્ચમૈં મારવું, નાન
 કરવો
 તેજસ્વિન્ પુ સ્ત્રી. ન પ્રજાનમાન
 તોય ન જળ
 ત્યાગ પુ દન
 ત્રય ન ત્રણનો સમુદાય
 ત્રમ્ ૧ ગ અને ૮ ગ પચ્ચમૈં
 ત્રાસ, ખીસ, સમન્ત્રાસ ત્રાસ
 પામવો
 ત્રાપ ન ગ્રાપ
 ત્રિ કિ વિ ત્રણ વચ્ચે
 ત્રિવર્ગ પુ ત્રણ વસ્તુ એટલે ધન
 અથવા ગુણ, અથવા એટલે પેદા,

અને કામ એટલે ઇચ્છા અથવા
ઇચ્છા પૂર્ણ કરવી, એ ત્રણ
વસ્તુઓનો સમુદાય

ત્રિવિષ્ટપાસ્થાન ન (ત્રિવિષ્ટપ ન.
સ્વર્ગ, આસ્થાન ન. સભા) દેવોની
સભા

ત્રુદ્ ૪ ગ. અને ૬ ગ. પરસ્મૈં તૂટવું,
ભાગવું, કડાકે ઈકે કડાકે થવા

ત્રેતા સ્ત્રી ત્રેતાયુગ, ચાર યુગમાંનો
ખીજો યુગ

ત્રૈલોક્ય ન ત્રણ લોક

ત્ર્યમ્બક પુ તુદ્ધતુ નામ છે, શિવ,
ત્રિનેત્ર

ત્વિષ્ સ્ત્રી તેજ, ચળકાટ

દ

દશ્ ૧ ગ પરસ્મૈં અને ૧૦ ગ.
આત્મનેં ડખ દેવો, કરડવું

દટ્ સ્ત્રી. દાટ, અણીદાર દાટ

દક્ષિન્ પુ તીક્ષ્ણ નાનાણુ પ્રાણી,
સાપ

દક્ષિણ સર્વં પુ. સ્ત્રી ન. દક્ષિણ
નિર્માને લગણુ

દક્ષિણીય પુ સ્ત્રી. ન. દક્ષિણાને
ગોખ

દન્ ૫ દાત

દાવા દા 'આપવું' નું અવ્યય જૂ.
૧. આપીને

દદ્ ૧ ગ આત્મનેં આપવું
વદત્ દા 'આપવું' નું વર્તમાન કૃ.

દધિ ન. દહી

દન્ત પુ. દાંત

દન્દશક પુ સાપ

દમયન્તી સ્ત્રી નળની સ્ત્રી

દમ્પતી પુ દ્વિ વ ધણીધણિયાણી,
જાયાપતિ

દમ્મ પુ દોગ

દય્ ૧ ગ. આત્મનેં દયા આવવી

દયાકુલ ન દયાળુપણુ

દરિદ્ર પુ સ્ત્રી ન ગરીબ

દરિદ્રા ૨ ગ પરસ્મૈં ગરીબ હોવું,
દરિદ્ર હોવું

દર્પ પુ અભિમાન

દલ્ ૧ ગ પરસ્મૈં ફેડવું, ફાટવું

દશન પુ દાંત

દશમ પુ સ્ત્રી. દશમુ

દશા સ્ત્રી. સ્થિતિ, અવસ્થા

દહ્ ૧ ગ પ-૧૦ ગાણુ

તા ૩ ગ પરસ્મૈં, આત્મનેં
આપવું

દા ૨ ગ. પરસ્મૈં ડાપવું

દાનવ પુ. દેસ

દારક પુ પુત્ર

દાવ પુ દાનામિ, તનમા નાગતો
અમિ, વત

તન્મચ્ચે તેની વચ્ચે
 તપ્ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ તપ કરવું
 તપ્ ૪ ગ. આત્મને૦ સમ્ જોડે,
 દુખી થવું
 તપન પુ જુલમી
 તપોધન પુ. તપ છે ધન જેનું તે,
 ઋષિ
 તમ્ ૪ ગ પરસ્મૈ૦ દુખિત થવું
 તરી સ્ત્રી મધવો
 તર્જ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ અને ૧૦ ગ
 આત્મને૦ ધમકાવવું, ધમકી
 આપવી, ઠપકો દેવો, નિર્ભર્ત્સના
 કરવી
 તાદૃશ્ પુ. સ્ત્રી ન તેના જેવું
 તાપ પુ તાપ
 તાપ્ ૧ ગ આત્મને૦ ફેલાવવું
 તાર ન તીણો સ્વર, પુ સ્ત્રી. ન.
 તીણું
 તાવત્કાલમ્ ક્રિ. વિ. તેટલા વખત
 સુધી
 તાવદ્ ક્રિ વિ તે વખતમા, એ
 દરમિયાનમા
 તિગમ પુ સ્ત્રી. ન સખત, તીક્ષ્ણ
 તિયિ સ્ત્રી મહિનાનો કોઈપણ દિવસ
 તિમિર પુ ન અધકાર
 તિર્યન્ પુ હલકા વર્ગનું પ્રાણી, પુ.
 સ્ત્રી ન આડું, બાજુ પડતું, ત્રાસુ

તીર્થોદક ન. (તીર્થ ન નદી
 પવિત્ર વસ્તુ, અને ઉદ-
 પાણી) પવિત્ર પાણી
 તુમુલ પુ સ્ત્રી ન. પ્રેયસ,
 ભારે, ખૂબ જામેલું
 તુરગ પુ ઘોડો
 તુરાસાહ પુ. ઇન્દ્રનું નામ
 તૂર્ણમ્ ક્રિ. વિ ઉતાવળથી
 તૃણરાજફલ ન (તૃણરાજ
 ખજૂરીની જાતના ઝાડનું
 તૃપ્ ૪ ગ. પરસ્મૈ૦ તૃપ્ત
 સતુષ્ઠ થવું
 તૃપ્ ૪ ગ. પરસ્મૈ૦ તર
 તૃણા સ્ત્રી તરસ, લોભ
 તૃહ્ ૭ ગ પરસ્મૈ૦ મ
 કરવો
 તેજસ્વિન્ પુ સ્ત્રી ન
 તોય ન જળ
 ત્યાગ પુ દાન
 ત્રય ન. ત્રણનો સમુદાય
 ત્રસ્ ૧ ગ અને ૪ ગ
 ધ્રુજવું, ખીનું, સમ્ ન
 પામવો
 ત્રાણ ન રક્ષણ
 ત્રિ ક્રિ વિ. ત્રણ વા
 ત્રિવર્ગ પુ ત્રણ વસ્તુ
 અથવા પુણ્ય, અર્થ

અને કામ એટલે ઇચ્છા અથવા
ઇચ્છા પૂર્ણ કરવી, એ ત્રણ
વસ્તુઓના સમુદાય

ત્રિવિષ્ટપાસ્થાન ન. (ત્રિવિષ્ટપ ન.
સ્વર્ગ, આસ્થાન ન. સભા) દેવોની
સભા

વ્રુદ્ ૪ ગ અને ૬ ગ. પરસ્મૈં વૃટ્વુ,
ભાગવુ, ડાક ઈ કકડા થવા

ત્રેતા સ્ત્રી ત્રેતાયુગ, ચાર યુગોનો
ખીજો યુગ

ત્રૈલોક્ય ન ત્રણ લોક

ત્ર્યમ્બક પુ રુદ્રનું નામ છે, શિવ,
ત્રિતેજ

ત્રિપૂ સ્ત્રી તેજ, ચળકાટ

દ

દશ ૧ ગ પરસ્મૈં અને ૧૦ ગ.
આત્મનેં ડખ દેવો, ડરડુ

દશ્ત્ર સ્ત્રી દાંડ, અણીદાર માત

દક્ષિણ પુ તીક્ષ્ણ મનવાળુ પ્રાણી,
સાપ

દક્ષિણ સર્વં પુ સ્ત્રી ન. દક્ષિણ
નિવાસે ક્ષણ

દક્ષિણીય પુ સ્ત્રી ન દક્ષિણાને
ચોક્કસ

દા ૫ દાન

દાવા દા 'આપવુ' નું અર્થ થાય જુ.
૬. આપીને

દદ્ ૧ ગ. આત્મનેં આપવુ
દદત્ દા 'આપવુ' નું વર્તમાન કૃ.

દધિ ન દહી

દન્ત પુ. દાંત

દન્દશ્લક પુ સાપ

દમયન્તી સ્ત્રી નળની સ્ત્રી

દમ્પતી પુ. દ્વિ વ. ધણીધણિયાણી,
જાયાપતિ

દમ્મ પુ ઢોંગ

દય ૧ ગ. આત્મનેં દયા આવવી
દયાકુલ ન દયાળુપણુ

દરિદ્ર પુ સ્ત્રી ન ગરીબ

દરિદ્રા ૨ ગ પરસ્મૈં ગરીબ હોવું,
દરિદ્ર હોવુ

દર્પ પુ અભિમાન

દલ્ ૧ ગ પરસ્મૈં ફેડવુ, ફાટવુ

દશન પુ દાંત

દશમ પુ. સ્ત્રી. દશમુ

દશા સ્ત્રી સ્થિતિ અવસ્થા

દહ્ ૧ ગ પરસ્મૈં ગળવુ

ના ૩ ગ પરસ્મૈં, આત્મનેં
આપવુ

દા ૨ ન પરસ્મૈં દાપવુ

દાનવ પુ. દૈત્ય

દારક પુ પુત્ર

દાવ પુ મવામિ, વતમા અંગનો
અમિ, વન

દાક્ષરયિ પુ દશરથનો પુત્ર
 દિગન્ત પુ દિશાઓનો અત,
 સધળી દિશાઓના દેશો
 દિગ્વિજય પુ (દિશ્ ચી દિશાઓ,
 વિજય પુ છત) દિશાઓની છત,
 સયળા દેશોની છત
 દિદૃષ્ટુ પુ સ્ત્રી ન જોવાને આતુર
 દિને દિને કિ વિ. દરોજ,
 પ્રતિદિવસ

દિવ્ સ્ત્રી. દિવસ, સ્વર્ગ
 દિવા કિ વિ અ દિવસે
 દિવ્ય પુ સ્ત્રી ન સ્વર્ગીય, સુદ
 દિવ્યાશ્રમપદ ન (દિવ્ય, આશ્રમપદ
 ન આશ્રમ) સુદર આશ્રમ
 દિશ્ સ્ત્રી દિશા
 દિહ્ ૨ ગ પરસ્મૈ૦, આત્મને૦
 લેપ કરવો

દીક્ષ ૧ ગ આત્મને૦ પવિત્ર
 ઢરી યજ્ઞ કરવાને યોગ્ય યજુ,
 દીક્ષા લેવી

દીન પુ સ્ત્રી ન ગરીબ, ગરજવાન,
 દુખી, લાચાર

દીનવન્તુ પુ (દીન, વન્તુ પુ લાઈ,
 ગરીબોનો બધું) પરગણુ
 દીનાર પુ એક જાતનો સિક્કો
 (રોમન)

દીપ્ ૪ ચ આત્મને૦ પ્રકાસવું

દીપક પુ. સ્ત્રી. ન પ્રકાશમાન
 ડરનાર

દીપ્તિ સ્ત્રી ચળકાટ

દીર્ઘમ્ કિ વિ ચિરકાલપર્યંત,
 લાંબુ, ઊંડુ

દુ પ ગ પરસ્મૈ૦ દુ ખ દેવુ,
 પગવવુ, પીડવુ

દુ સ્વપીઢિત પુ સ્ત્રી ન દુખથી
 પીડાયેલું

દુ સ્વમાજ્ પુ સ્ત્રી ન દુખ
 ભોગવનાર, દુખી

દુ સ્વસતાપ પુ (દુ સ્વ, સતાપ પુ
 તાપ, ગરમી) દિલગીરી, પીડા

દુ સ્થિત પુ સ્ત્રી ન દુખી થયેલું
 દુઃખ ન દૂધ

દુરન્ત પુ સ્ત્રી ન. જેને છેડે
 પહોચવુ મુશ્કેલ છે તે, અપાર

દુરાપ પુ સ્ત્રી ન દુષપ્રાપ્ય,
 મુશ્કેલીઓથી મેળવાય એવું

દુરુક્ત ન અયોગ્ય શબ્દો, સારી
 રીતે નહીં બોલાયેલા શબ્દો

દુર્ગ ન સડટથી ઘેરાયેલી જગા,
 દુર્ગમસ્થાન

દુર્ગંત પુ. સ્ત્રી ન. દુઃખિત, દુખી
 સ્થિતિમા આવેલું

દુર્દમ પુ. સ્ત્રી ન. મુશ્કેલીથી વધ
 ડરાય એવું

દુર્ધર્મ પુ. સ્ત્રી ન. પહોંચી ન શકાય એવું
 દુર્નીત ન. દુરાચરણ
 દુર્બુદ્ધ પુ. સ્ત્રી. ન. સમજવું
 મુશ્કેલ, અપ્રસિદ્ધ
 દુર્મુખ પુ. સ્ત્રી. ન. દુષ્ટ છે મુખ
 જેનું તે, દુર્ભાષણ કરનાર
 દુર્યોધનભીમસેનૌ પુ. દ્વિ. વ. દુર્યોધન
 અને ભીમસેન (સમાસ છે.)
 દુર્વિદગ્ધ પુ. સ્ત્રી ન. વિદ્વાતાનો
 વ્યર્થ ગર્વ કરનાર
 દુર્વિનીત પુ. સ્ત્રી ન. ઉદ્ધત
 દુષ્કૃત ન. દુષ્ટ કૃત્ય, દુષ્ટપણ, પાપ
 દુષ્ટ પુ. સ્ત્રી ન. નિર્દય
 દુસ્તર પુ. સ્ત્રી ન. ઓળંગતા
 મુશ્કેલ પડે એવું, દુર્લભ
 દુઃ ૨ ગ. પરસ્મૈં ને આત્મનેં
 દોહવું
 દૂ ૪ ગ. આત્મનેં દુખી થવું
 દૃ ૬ ગ. આત્મનેં આ જોડે,
 આજ્ઞા આપવો, માન આપવું
 દુઃ પુ. સ્ત્રી ન. મગ્નપૂત, ગ્રિહર
 દૃષ્ ૪ ગ. પરસ્મૈં મગદ્ય થવું
 દૃશ્ સ્ત્રી. આખ, નજર
 દૃ ૯ ગ. પરસ્મૈં કાઢવું
 દેવ પુ. સ્ત્રી ન. પ્રકાશમાન
 દેવકી સ્ત્રી. કૃષ્ણાની મા
 દેવલેષ ન દેવનૃભિ
 દેવતા સ્ત્રી દેવતા

દેવશુની સ્ત્રી. દેવોની કૂતરી
 દેવેન્ પુ. સ્ત્રી ન. દેવોનો પૂજનાર,
 દેવપૂજક
 દેશ પુ. દેશ
 દેહિન્ પુ. શરીરી, માણસ, પુ. સ્ત્રી
 ન. શરીરવાળું
 દૈ ૧ ગ. પરસ્મૈં અવ જોડે, પવિત્ર
 કરવું, સાફ કરવું
 દો ૪ ગ. પરસ્મૈં અવ જોડે, કાપવું,
 કાપી નાખવું
 દોષ પુ. નિંદા, બદબો
 દોષન્ પુ. ન ખાહું
 દોહનકાલ પુ. (દોહન ન દોહવું તે,
 કાલ પુ. વખત) દોહવાનો વખત
 દૌર્લભ્ય ન નખળાઈ
 દૌર્મન્ય ન. દુષ્ટ મસજન, ખોટી
 સજાહ
 દુતિ સ્ત્રી કાતિ, વર્ણ
 દુમ્ન ન પૈસો, વિત્ત
 દ્યૌ સ્ત્રી સ્વર્ગ
 દ્રવિણ ન ગેમો, ધન
 દ્રવ્ય ન પદાર્થ, ધન
 દુ ૧ ગ. પરસ્મૈં દોહવું
 દ્રોણ પુ. વિગેષ નામ છે
 દ્રવ્ય ન. ચીજોનો સમૂહ, જોડું
 દ્વયી સ્ત્રી. બે પ્રકારની
 દ્વાસ્ય પુ. સ્ત્રી ન. દ્વારપાત્ર

દ્વાપર પુ ત્રીને યુગ, દ્વાપર યુગ
 દ્વાર ન. આરણ્ય
 દ્વારપાલ પુ દ્વારરક્ષક
 દ્વિગુણ પુ સ્ત્રી. ન એવડુ
 દ્વિજન્મન પુ (દ્વિ એ, જન્મન ન
 જન્મ) એ જન્મવાળો, પ્રથમ
 ત્રણ વર્ણુમાની ગમે તે વર્ણુમાનો
 કોઈ ચખસ, આહાર
 દ્વિજિહ્વા પુ (જિહ્વા સ્ત્રી. ૭૫)
 એ જીભવાળો, સાપ
 દ્વિજોત્તમ પુ આહારોમા શ્રેષ્ઠ
 દ્વિપ્ ૨ ગ પરસ્મૈં ને આત્મનેં
 વિધારવુ, દેવ કર્વે
 દ્વિપ્ પુ. ગતુ

અ

ઘનાશા સ્ત્રી. પૈસાની ઇચ્છા
 ઘનુર્જ્યા સ્ત્રી (જ્યા સ્ત્રી. દેરી
 [ઝમકાની]) ઘનુપની દેરી
 ઘમતી સ્ત્રી ભૂગણી
 ઘરાધિન પુ (ઘરા સ્ત્રી. પૃથ્વી, અવિપ
 પુ પતિ) પૃથ્વીપતિ, ગન
 ઘરિત્રી સ્ત્રી. પૃથ્વી
 ઘર્મદૂષગ પુ સ્ત્રી ન. ધર્મને દ્વંડક
 ક્રગાગ્નાર
 ઘનેયઘાગ્રમાગ પુ પુણ્યનો છટો ભાગ
 ઘર્મસૂત્રકાર પુ (ઘર્મે પુ યાત્રે,
 સૂત્ર ન એક વચન) યાત્રાના

વચન બનાવનાર, ધર્મશાસ્ત્ર
 લખનાર
 ઘા ૩ ગ પરસ્મૈં ને આત્મનેં
 મૂકવુ, ધરવું, અન્તર+વા સતાડવુ,
 અપિ+વા ઇ પિ+વા બધ કરવુ,
 અવ+વા ધ્યાન આપવુ, નિ+વા
 મૂકવુ; પરિ+વા પહેરવું, પુરમ+વા
 કોઈને ગોર કરવો; વિ+વા કરવુ,
 બગવવું, શાસન કરવુ, નિયમ
 આવવો, વિધાન કરવુ (ધર્મશાસ્ત્રમા
 થાય છે તેમ), સમ+વા સધિ કરવી,
 ચોટાડવુ, ટપ+સમ+વા જોડવુ

ઘાત્રી સ્ત્રી ધાવ

ઘામનુ ન તેજ, પ્રભાવ

ઘારા સ્ત્રી ધાર (પાણીની), કોર
 વિ ૬ ગ પરસ્મૈં સમ્ જોડે,
 સધિ કરવી

ઘિક્ અ વિકારમૂલક અત્યથ

ઘી સ્ત્રી. ધુદ્ધિ

ઘીવર પુ માછી

ઘુકે ઘૂ પ ગ પરસ્મૈં ને આત્મનેં
 ધૂગવુ, હાવાવુ

ઘુ સ્ત્રી ઝુસરી, જોતર

ઘૂ ૧ અને ૯ ગ પરસ્મૈં આત્મનેં

અને ૬ ગ પરસ્મૈં ધૂગવુ, હાવાવુ

ઘૂ (ઘૂન) ૧૦ ગ. વિ જોડે, ધૂગવુ

ઘૂપ્ ૧ ગ પરસ્મૈં તપાવવુ

ધૂપ પુ ધૂપ

ધૂત પુ ધુતારો

ધૂસર પુ. સ્ત્રી. ન ગ્રામ્ય, ધૂળના
રંગ જેવું

ધૃ ૧૦ ગ. અવ જોડે, અથવા ગ્રેરક,
ચોકસાઈથી જાણવું, નક્કી કરવું

ધૃ ૩૬ જોડે, ઉદ્ધાર કરવો, તારવું,
ખેંચી કાઢવું

ધૂપ ૫ ગ. પરસ્મૈ૦ હામ બીડવી,
હોડ બકવી, કોઈની સામા જાતી
અસાવવી

ધે ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ ધાવવું, સ્તનપાન
કરવું

ધૈર્યધન પુ. સ્ત્રી. ન. (ધૈર્ય ન.
ધીરજ, હિંમત) ધૈર્ય છે ધન
જેવું તે

ધ્મા ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ ફૂડવું

ધ્યૈ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ ધ્યાન ધરવું,
ચિંતન કરવું, અનુ + ધ્યૈ વિચાર
કરવો, ચિંતન કરવું

ધ્રુવમ્ ટિ નિ નક્કી

ધ્વન્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ શબ્દ કવો

ન

નક પુ મગ

નગેન્દ્ર પુ પરિતોષા ગ્રેટ, હિમાચલ

નદ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ નદ કરવો,
ગર્જના કરવી, ગૂંચવું

નન્દુ અમિ જોડે, અભિનન્દન કરવું,
સત્કાર કરવો

નન્દ પુ રાજવશતુ નામ, એ
વશનો શખસ

નમ્ર પુ. સ્ત્રી. ન. નરમ

નરક પુ નરક, નિરય

નર્મદા સ્ત્રી. નદીનું નામ છે.

નલતુલ્યાકૃતિ પુ સ્ત્રી ન (નલ
પુ., તુલ્ય પુ સ્ત્રી. ન સરખું

અને આકૃતિ સ્ત્રી. આકાર)
નળના જેવા આકારવાળું

નલરૂપધારિન્ પુ સ્ત્રી ન (નલ
પુ., રૂપ ન આકાર, અને ધારિન્

પુ ધારણ કરનાર) નળનું રૂપ
ધારણ કરનાર

નલિની સ્ત્રી કમળનો છોડ

નલમી સ્ત્રી. નામ

નવીન પુ સ્ત્રી ન નવું

નશ્ વિ જોડે, નાશ પામવું

નશ્વર પુ સ્ત્રી ન નાશવત

નસ્ સ્ત્રી નાક

નહ્ ૪ ગ. પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
સમ્ જોડે, તૈયાર થવું, સજ્જ
થવું, કમર બાંધવી

નાના અં જુદું જુદું, અનેક
પ્રકારનું, ધણું

નારદ પુ. ઋષિનું નામ છે.

નારાયણ પુ વિષ્ણુ નામ
 નિ.જ્ઞાન જ્ઞો (૨ ગ આત્મને
 આર્પ, વૈદિક) નુ વર્તમાન કૃ નિષ્
 જોડે, તીક્ષ્ણ થતુ, તીક્ષ્ણ કરતુ
 નિ શુક્ર પુ સ્ત્રી ન. શક્તિહીન
 નિ શ્રેયસ્ ન મોક્ષ
 નિજ્ ૩ ગ પરસ્મૈં ને આત્મને
 સ્વચ્છ કરતુ, અવ + નિજ્ ધોલુ
 નિજ પુ સ્ત્રી ન પોતાનુ (સગુ)
 નિજ્ ૨ ગ આત્મને પ્ર જોડે,
 ધોઈ નાખતુ
 નિતરામ્ ક્રિ વિ અત્યત
 નિત્ય પુ સ્ત્રી ન હમેશનુ, નિરતરનુ
 નિત્યકર્મેન ન ધર્મ સખધી નિત્યકર્મ
 નિદાષ પુ ઉનાળો, ગરમ ઝડતુ
 નિઘન ન મોત, નાશ
 નિનાદ પુ શબ્દ
 નિન્દિત નિન્દુતુ કર્મણિ ભૂ કૃ
 નિંદાયેલુ, નિંદવા ચોચ
 નિપદમાન નિ + પદ્મ નુ વર્તમાન
 કૃ સર્જિ ગહેલુ
 નિવિહ પુ સ્ત્રી. ન કાટ કે ચીરા
 વગરનુ, વટ, ધાડુ
 નિયતમ્ ક્રિ. વિ નિશ્ચે
 નિયતિ સ્ત્રી પ્રારબ્ધ, દૈવ
 નિયોક્તુ પુ આવનાર, સાધના

નિયોગિનુ પુ. પ્રધાન, કામદાર
 નિરયંક પુ સ્ત્રી. ન. નિરુપયોગી,
 નકામુ, બ્યર્થ, નિષ્ફળ
 નિરન્તરમ્ ક્રિ. વિ અતર વગર,
 પાસે પાસે
 નિરમિમવસાર પુ સ્ત્રી. ન ઉત્કૃષ્ટતા
 વાળુ (ખેન્દિકૃત કોશ), બ્યા
 અપમાન નથી એવુ, માન સહિત
 નિરય પુ નરક
 નિરસ્ત અસ્ 'નાખલુ', 'ફેંકલુ' નુ
 કર્મણિ ભૂ કૃ નિર્ જોડે,
 વીખરાયેલુ
 નિરાહાર પુ. સ્ત્રી ન આહાર
 રહિત, ઉપવાસી
 નિર્વૃણતા સ્ત્રી નિર્દયતા
 નિર્જન પુ સ્ત્રી ન જનગહિત,
 એકાન
 નિર્જર પુ દેવ
 નિર્દય પુ સ્ત્રી ન દયારહિત,
 ધાતકી
 નિર્દેશ પુ સ્ત્રી. ન ન્દા નિવસનુ
 (છોડરુ)
 નિર્વેન પુ સ્ત્રી. ન પૈસા વગરનુ,
 ગરીબ
 નિર્મર પુ સ્ત્રી ન બરેલુ, પૂર્ણ
 નિર્વ્યાજતા સ્ત્રી સત્ય, ખરાપણુ

નિવર્તન ન. બધ રહેવું તે, પરહેજ
કરતી તે, પરહેજ, અટકવું તે,
પાછા ફરવું તે

નિશ્ચી રાત

નિયધેશ્વર પુ નિયધ દેશનો રાજા,
નળ

નિષ્ઠાશૂન્ય પુ સ્ત્રી. ન (નિષ્ઠા સ્ત્રી
ચિરંજીવી, શૂન્ય પુ સ્ત્રી ન.
ગદિત) સ્થિરતા રહિત, અસ્થિર
નિષ્ફલતા સ્ત્રી નિષ્ફળપણું

નિર્ગમ પુ. સ્વભાવ

નિ ઉપ જોડે, ઉપનયન ક્રિયા કરતી,
જનોર્ધ દેવું

નીચ પુ સ્ત્રી. ન. નીચું, હલકું,
અધમ, ઊતરતી સ્થિતિતું

નીચગ પુ સ્ત્રી ન નીચ પુરુષ
પામે જનાર, નીચ અથવા
ઊતરતી રિયતિવાળા માણસ
પામેનું, નીચી જમીન તરફ વહેતું

નીચે કિ વિ. નીચે

નોતિનિપુણ પુ સ્ત્રી. ન (નોતિ
સ્ત્રી રાજકીય માન્યતાનું જ્ઞાન
અથવા અવહાર, નિપુણ પુ સ્ત્રી
ન ચતુર) રાજનીતિમાં ચતુર,
અવહારમાં હોશિયાર, ગાણો

નુ - ગ. પરસ્મૈ ૦ વખાણવું

નુ - અ. સંગ ૩ રિતસૂચક અન્ય

નૂનમ્ કિ. વિ નિશ્ચે

નૂપૂર પુ ટોડો, ઝાઝર

નૃષદ્ધર પુ. સ્ત્રી ન. માણસોમાં
રહેનારું, એક જગ્યાએ સ્થિર
રહેલું

નેમિ સ્ત્રી પૈડાનો ઘેર

નૈપુણ્ય ન ચતુરાર્થ

નૈષઘ પુ. નિયધ દેશનો રાજા, નળ

ન્યાયપ્રવૃત્ત પુ સ્ત્રી ન. (ન્યાય પુ.
ન્યાય, વાજબીપાણું, પ્રવૃત્ત પ્રનવૃત્ત,
'આગળ ચાલવું' નું ભૂ. કૃ.)
જેની વર્તણૂક વાજબી છે તે,
ન્યાયમાર્ગમાં વર્તનાર

ન્યાયવાદિન પુ સ્ત્રી. ન. (ન્યાય
પુ. વાજબી હોય તે) વાજબી
બોલનાર

ન્યાય્ય પુ સ્ત્રી ન વાજબી, યોગ્ય,
અદલ ન્યાયથી દૂર નહીં એવું

પ

પક્ષિ સ્ત્રી હાર, ઓળ

પત્ર સખ્યાવાચક પ્ર અને દ્વિ ૫.
વ પાત્ર

પટ્ ૧ ગ પરસ્મૈ ૦ પટવું, વાચવું

પઠ્યમાન (પટ્ 'પટવું, વાચવું' નું
કર્મણિ વર્તમાન કૃ) પટાવું,
વચાવું

પદ્ ૧ ગ વખાણુવુ, પણુમા મૂકવુ,
 શરત અથવા હોડમા મૂકવુ,
 ઘૂત રમવુ
 પત્ અમિ જોડે, (કોઈપણ પદાર્થ)
 તરફ દૂધવુ, પ્ર+વદ્ + પત્ ગિડવુ
 પતજ્જવત્ કિ વિ પતગિયાની પેઠે
 પતજ્જલિ પુ મહાભાષ્ય નામના
 મોટા વ્યાકરણ અથનો કર્તા
 પત્તન ન પડવુ તે, સહયુગ્મભાષી
 બ્રષ્ઠ થવુ તે, બ્રષ્ઠતા, નાશ
 પતિ પુ ધણી, વર
 પતિત પુ સ્ત્રી ન પાપી, ધર્મબ્રષ્ઠ
 પથ (પથિન્ પુ 'રસ્તો' - નુ
 પથમી એ વ) રસ્તાભાષી
 પથિન્ પુ રસ્તો, માર્ગ
 પથ્ય ન હિતકારક ચીજ
 પદ્ ૪ ગ આત્મને ગળવુ, પડવુ,
 સ્થાનથી ખસવુ, પ્રતિ+પદ્ ગળવુ,
 સમજવુ, અગીકાર કરવો, કરવુ,
 આચરવુ, પ્રાપ્ત કરવુ, સમ્ + પદ્
 થવુ, એકદર મળીને થવુ, પ્રતિ+પદ્
 (પ્રેરક રૂપમા) વિચારવુ, ધ્યાનમા
 લેવુ, સિદ્ધ કરવુ, આપવુ, સોંપવુ,
 સમ્ + પદ્ (પ્રેરક રૂપમા)
 સોંપો કરવો
 પદ્ પુ પગ
 પદ ન પગલુ
 પદ્વી સ્ત્રી રસ્તો, માર્ગ

પદાર્થ પુ. ચીજ, વસ્તુ
 પદ્વતિ સ્ત્રી રસ્તો, વહીવટ
 પદ્મ ન. દિવસે ખીલવુ કમળ
 પદ્ ૧ ગ. વખાણુવુ
 પપી પુ. સૂર્ય, રક્ષણ કરનાર
 પર સર્વં પુ સ્ત્રી ન બીજુ,
 બીજને લગતુ, બીજ પલને
 લગતુ
 પર પુ ન શ્રેષ્ઠ વસ્તુ, ઇશ્વર
 પરપરા સ્ત્રી હાર, ઝોળ,
 અતુકમ
 પરમ હિમયાન્વયી અ પણુ, કિતુ
 પરમેશ્વર પુ જગતનો શ્રેષ્ઠ રાજકર્તા,
 જગન્નિયતા, ઇશ્વર
 પરમેશ્વિન્ પુ અલ્પદેવ
 પરાયણ ન જે પદાર્થ પર ધ્યાન
 આધ્યુ હોય તે
 પરાયણવદ્ક પુ સ્ત્રી ન પારકાવુ
 ભલુ કરનાર
 પરાણ પુ સ્ત્રી ન મૂએલુ
 પરિકીર્તિત પરિ + કૃત્વંતુ ક ભૂ ક.
 ગણેલુ
 પરિશિત્ત પુ અભિમન્યુનો પુત્ર
 અને અર્જુનનો પૌત્ર
 પરિચર્યા સ્ત્રી નોકરી, સેવા,
 આરાધના
 પરિચારક પુ. સેવક, ખિન્નમતદાર

પરિજન પુ. ચાકર, સેવક
 પરિણત પુ સ્ત્રી. ન. ધરુ, વૃદ્ધ,
 જૂનું
 પરિત્યક્ત પરિ + ત્યજ્ + તુ કર્મણિ ભૂ
 કૃ. તજેલું
 પરિત્યાજ્ય પુ સ્ત્રી 'ન. પરિ+ત્યજ્ + તુ
 વિધ્યર્થ કૃ. તજવા લાયક
 પરિપન્થિન પુ સ્ત્રી ન. કોઈની
 વચ્ચે આવનાર, હરકત કરનાર
 તત્પરિપન્થિની સ્ત્રી તેના વચ્ચે
 આવનારી
 પરિપાક પુ. પાકતું તે, પરિપક્વ
 થતું તે, પરિપક્વતા
 પરિપ્લુષ્ટ પરિ + પ્લુષ્ + તુ ભૂ. કૃ.
 બળેલું
 પરિઘ્રષ્ટ પરિ+ઘ્રશ્ + તુ ભૂ કૃ છીનવી
 લીધેલું, પડેલું, બ્રષ્ટ થયેલું
 પરિવર્તન ન ફેરફાર
 પરિવર્તિન પુ સ્ત્રી ન. ફેરફાર થતું,
 ફગતું, બદલાતું
 પરિવાર પુ રસાલો
 પરિશદ પુ ધણી, સ્વામી
 પરિવેદ પુ પીગસનાર
 પરિમાજ્ પુ સન્યાસી
 પરિવ્રજ પુ આલિંગન
 પરિચમાસિ સ્ત્રી. છેડે, સિદ્ધાત

પરિતાપ પુ. દુઃખ, પીડા
 પરોપકાર પુ લાલુ કામ, પરગજુ
 કામ
 પર્જન્ય પુ. વરસાદ
 પર્યમ્નિકૃત પુ. સ્ત્રી. ન જેની
 આસપાસ દેવતા ફેરવ્યો હોય તે,
 બળિદાનને માર્યા પહેલા તેની
 આસપાસ દેવતા લઈ જાય છે.
 પર્યાત્તમ્ કિં વિ જોઈએ એટલું, મન
 સતોપ પામે એટલું, ધ્યજાતુરૂપ
 પર્વત પુ ઋષિનું નામ છે
 પલાયમાન (પરા + અય્ ૧ ગ.
 આત્મને ૦ 'જવુ' નું વર્તમાન કૃ,
 એ રૂપમા રા નો લા થાય છે.)
 દોડતું
 પલાશ પુ એક જાતનું ઝાડ છે.
 પલ્લવ પુ ન. નાજુક પાદકુ
 પા ૨ ગ પરસ્મૈ ૦ ગ્લાણ કરવું
 પાત પુ પડતું તે, પતન
 પાતિત (પત્ + તુ પ્રેગ્ કર્મણિ ભૂ
 કૃ.) પાડેલું
 પાત્ર ન યોગ્ય પુરુષ (દાન
 આપવા માટે)
 પાન્ય પુ. મુસાફર
 પાપહૃત્ પુ સ્ત્રી. ન (પાપ ન. પાપ,
 અને હુ કરવું) પાપ દૂરનાર

પાપહર પુ. સ્ત્રી. ન. પાપ હરનાર

પારચિણ્ણત્તમ પુ. સ્ત્રી. ન. કથુ પાર

મૂકવાને વણુજ શક્તિમાન

પારિક્ષિત પુ પારિક્ષિતનો પુત્ર

પાર્થ પુ પૃથાનો પુત્ર, (પાડવોનું

નામ છે) અર્જુન

પાવક પુ અગ્નિ

પાવન પુ સ્ત્રી ન પવિત્ર કરનાર,

પવિત્ર, સ્વચ્છ

પાશ પુ ઝાળ

પિજર પુ ન કુંકે

પિન્નદ પુ. સ્ત્રી. ન અન્ન આપનાર

પિન્ડાલક્ક પુ રાતો રગ

પિનાકિન્ પુ શિવનું નામ છે

પિશુન પુ સ્ત્રી. ન દુષ્ટ શુદ્ધિવાળું

પિશુનતા સ્ત્રી દુષ્ટ શુદ્ધિ

પિષ્ ૭ ગ પરસ્મૈં દળવું

પીઢાકર પુ સ્ત્રી ન દુષ્ટ દેનાર

પીયૂષ ન અમૃત

પુસ્ પુ પુરુષ

પુન્ડરીક પુ વિશેષ નામ છે, ન

કમળનું ફૂલ

પુણ્યકૃત્ પુ સ્ત્રી ન (પુણ્ય પુ

ધર્મકૃત્, કૃ કરવું) પુણ્યશાળી,

પુણ્યવાન

પુણ્યપુરુષ પુ. પવિત્ર અથવા સદ્ગુણી

માણસ

પુનરુત્તમ પુ સ્ત્રી. ન (પુનરુત્ત

ફરી બોલેલું, અને મૂત થયેલું)

ફરી બોલ્યા જેવું

પુનર્મુ સ્ત્રી. ફરીથી પરણેલી વિધવા,

જે વિધવાએ પુનર્વિવાહ કરેલો

હોય તે

પુર્ સ્ત્રી શહેર

પુરધિ પુ એક દેવતાનું નામ છે.

પુરદ્વાર ન શહેરનો દરવાજો

પુરસ્ અ. આગળ

પુરસ્તાવ કિ વિ આગળ, મો

આગળ

પુરોધસ્ પુ કુળગોર

પુરોહિત પુ. ઉપાધ્યાય

પુષ્ ૯ ગ. પરસ્મૈં પોષણ કરવું

પુષ્કર પુ. વિશેષ નામ છે.

પુષ્ટિ સ્ત્રી પોષણ

પુષ્પમિત્ર પુ રાગનું નામ છે

પુષ્પમૃજ્ સ્ત્રી (પુષ્પ ન. અને

મૃજ્ સ્ત્રી હાર) ફૂલનો હાર,

ફૂલની માળા

પુષ્પિણી સ્ત્રી. પુષ્પયુક્તા, સુદૃઢ

પૂ ૯ ગ પરસ્મૈં ને આત્મને

પાવન કરવું

પૂર્ણ પૂનું કર્મણિ ભૂ કૃ ભરેલું

પૂર્ણપાત્ર ન. માગલિક પ્રસંગે ચાકરને
અને બીજાને આપેલી બક્ષિસ

પૂર્વ સર્વં પુ. સ્ત્રી. ન. આગલુ,
પૂર્વ દિશાનુ

પૂર્વરાત્ર પુ (પૂર્વ આગલી, રાત્રિ
સ્ત્રી. રાત) પહેલી રાત, રાતનો
પૂર્વ ભાગ

પૂર્વાર્ધ પુ દિવસનો પહેલો ભાગ
પૃ અથવા પૃ ૩ ગ. પરસ્મૈં
ભરવુ

પૃ ૧ ગ અને ૭ ગ પરસ્મૈં,
૨ ગ આત્મનેં, અને ૧૦ ગ.
સમ્ જોડે, સમાગમ કરવો, સંબધ
રાખવો

પૃત્ર સ્ત્રી. સેના

પૃથગ્જન પુ હલકો માણસ,
સામાન્ય મનુષ્ય

પૃથુ પુ સ્ત્રી ન. મોટું

પૃ ૩ ગ અને ૯ ગ પરસ્મૈં ભરવુ

પૌરાણિક પુ પુરાણ વાંચનાર તથા
સમગ્રનાર, પુરાણી

પૌરુષ ન પુરુષ, પગઢમ

પૌર્ણમાસી સ્ત્રી પૂનમ

પ્રકૃતિ સ્ત્રી. (ન વ) પ્રાન,
પ્રાનમય, સ્વન

પ્રકૃષ્ટ પુ સ્ત્રી ન. જિદ્દ, મોટું

પ્રચ્છ પુ સ્ત્રી. ન. ગરમ, ઉગ્ર,
તીક્ષ્ણ

પ્રચાર પુ. પ્રસરવુ તે, પ્રચાર
પ્રચ્યુત ચ્યુ 'પડવુ'નુ ભૂ કૃ પ્રજોડે
પ્રજાપતિ પુ બ્રહ્મદેવ

પ્રજાપશુકામ (પ્રજા સ્ત્રી. સતાન,
પશુ પુ દોર અને કામ પુ
ધૃષ્ટિ) સતતિ અને દોરની
ધૃષ્ટ કરનાર

પ્રજાપીઠનજ પુ સ્ત્રી. ન. (પ્રજા
સ્ત્રી રૈયત, પીઠન ન જુલમ,
અને જ જન્ ઉપરથી ઉત્પન્ન
થતુ) રૈયત ઉપર જુલમ કરવાથી
ઉત્પન્ન થતુ

પ્રણિહિત પ્ર + નિ જોડે થા નુ કર્મણિ
ભૂ કૃ. મૂકેલું, સમ્યક્પ્રણિહિત
સારી રીતે વ્યવસ્થિત કરેલું,
સારી રીતે નિયમમા રાખેલું

પ્રતાપનિધિ પુ (પ્રતાપ પુ ગરમી)
ગરમીનો ભગ્ગર

પ્રતિકાર { પુ ઉપાય, પીડા દૂર
પ્રતીકાર } કરવાનો ઉપાય

પ્રતિનિવિષ્ટ પુ. સ્ત્રી ન. વધુ
દિવસનું અથવા જૂનું, સુવરે નહીં
એનું, આપમનીતું, અવગણ્યારી,
દનીતું, હદી

પ્રતિપક્ષ પુ રત્ન

પ્રતિવિમ્બ ન પ્રતિમા, આરસીમાં
 પડે છે તેવો પડછાયો
 પ્રતિષિદ્ધ પ્રતિ + સિધ્ નુ કર્મણિ ભૂ
 કૃ - મના કરેલું
 પ્રતિહારી સ્ત્રી દ્વારપાલિકા
 પ્રત્યગ્ર પુ સ્ત્રી ન અથવા કિ.
 વિ તાજુ, નવું
 પ્રત્યચ્ પુ સ્ત્રી ન પશ્ચિમનું
 પ્રત્યહનુ અ (પ્રતિ દરેક, બહનુ
 ન દિવસ) દરરોજ
 પ્રત્યુજીવન ન ફરીથી જીવતું કરવું તે
 પ્રત્યુત્પન્નમતિ પુ સ્ત્રી. ન (પ્રત્યુત્પન્ન
 પ્રતિ + ઉદ્ + પદ્ નુ ભૂ કૃ.) હાજર-
 જવાબી, સમયસ્ફૂર્તિવાળું, ચાલાક,
 તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળું
 પ્રત્યૂષ પુ. સવાર
 પ્રવીત પ્ર + વીપ્ 'પ્રકાશવું' નુ ભૂ કૃ
 ચકચકિત, પ્રકાશતું
 પ્રદેશ પુ પ્રાત, મુલક
 પ્રલુપ્ત પુ કામદેવ
 પ્રધી પુ સ્ત્રી ન કુશાગ્ર બુદ્ધિવાળું,
 તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળું
 પ્રપન્ન પુ સ્ત્રી ન (પ્ર + પદ્ નુ ભૂ
 કૃ) શરણે થયેલું
 પ્રમવિત્ત પુ પ્રભુ
 પ્રમાત પુ સ્ત્રી ન પ્ર + મા નુ ભૂ
 કૃ, (અનારાના રૂપમા) જતું

રહેલું અને (અજવાળાના રૂપમા)
 દેખાયેલું, ન સવાર, પ્રાત કાળ
 પ્રમાવ પુ પરાક્રમ, મોટાઈ
 પ્રમતિ પુ એક પુરુષનું નામ છે
 પ્રમદ્વરા સ્ત્રી એક સ્ત્રીનું નામ છે
 પ્રમાદ પુ. ભૂલચૂક
 પ્રયાણ ન ગમન, ફરવું
 પ્રયુક્ત પ્ર + યુજ્ નુ કર્મણિ ભૂ. કૃ.
 વાપરેલું
 પ્રવાસિનુ પુ મુસાફર, પ્રવાસ કરનાર
 પ્રવૃત્યુપલબ્ધિ સ્ત્રી (પ્રવૃત્તિ સ્ત્રી
 ખમર, અને ઉપલબ્ધિ મેળવવું
 તે) ખમર મેળવવી તે, ખમર
 અતરની પ્રાપ્તિ
 પ્રવ્રજિત પ્ર + વ્રજ્ નુ ભૂ. કૃ દેશ-
 નિકાલ કરેલો, સન્યાસી થયેલો
 પ્રસન્ન પ્ર + સદ્ નુ ભૂ કૃ ખુશ
 થયેલું, સતુષ્ટ, અનુકૂલ
 પ્રસવ પુ પાક, ફળ અથવા ઉત્પન્ન
 થયેલો પદાર્થ
 પ્રાગલ્ભ્ય ન. બહાદુરી
 પ્રાચ્ પુ સ્ત્રી ન પૂર્વ દિશાનું
 પ્રાણ પુ (અ વ મા વપરાય છે.)
 પ્રાણુ, જીવ
 પ્રાણઘાત પુ પ્રાણનો નાશ
 પ્રાદુસ્ કિ વિ. અથવા શબ્દયોગી
 અ (ક્રિયાપદ સાથે વપરાય છે)
 દેખીતું, ઉઘાડું

વાળપથ પુ (પથિન્ પુ માર્ગ,
રસ્તો) આણુનો માર્ગ ન્યાસુધી
પહોચે ત્યા સુધીની જગા,
આણુમર્યાદા

વાળવૃષ્ટિ સ્ત્રી (વૃષ્ટિ સ્ત્રી વરસાદ)
આણુનો વરસાદ

વાલાતપ પુ સવારનો તડકો

વાલિકા સ્ત્રી છોકરી

વાળ્પ પુ ન આસુ

વાહુક પુ નળે સારથિનુ રૂપ ધારણ
કર્તુ હંતુ ત્યારનુ નળનુ નામ

વિમીષણ પુ રાવણનો ભાઈ
બુદ્ધિલક્ષણ ન (બુદ્ધિ સ્ત્રી બુદ્ધિ,
અક્ષત્, લક્ષણ ન ચિહ્ન)
બુદ્ધિનુ ચિહ્ન

બુમુક્ષિત પુ સ્ત્રી ન બૂખ્યુ

બૃદ્ધવ્રથ પુ મગધનો રાજા, એ
જગસધનો આપ થાય

વોધ પુ ગંગાનુ તે

બ્રહ્મન્ ન નૃષ્ટિનુ ઈધરી ડારણ અને
નત્વ, પુ એક યાચિક ગોર, જેનુ
કામ યદ ઉપર સ માન્ય દેખરેખ
રાખવાનુ છે

બ્રહ્મવર્ચસિન્ પુ સ્ત્રી ન વેદથી
પ્રકાશમાન વૈદિક ક્રિયાના આચ-
રણથી પ્રાપ્ત થતુ તેજ જેનામા
હોય તે

બ્રહ્માદિ પુ (બ્રહ્મન્ અને આદિ
પ્રારભ) બ્રહ્મા વગેરે દેવો

બ્રાહ્મ પુ બ્રાહ્મણોમા ચાલતુ અમુક
પ્રકારનુ લક્ષ

બ્રૂ ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
બોલવુ

મ

મક્તિમાર્ગ પુ (મક્તિ આ પ્રીતિ,
નિષ્ઠા, અને માર્ગ પુ રસ્તો)
મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા ઈશ્વરની લક્ષિત
અથવા પ્રીતિનો માર્ગ

મગ પુ એક દેવનુ નામ,
ભાગ્ય, ઉદય

મમ મજ્નુ કર્મણિ બૂ કૃ, ભાગેલુ,
નાશ થયેલુ, નાખી ગયેલુ
(રણુમાથી)

મજ્ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
આશ્રય લેવો, વિ + મજ્ વિભાગ
કરવા, સમ્ + વિ + મજ્ ભાગ
આપવો, આપવુ

મજ્ ૭ ગ પરસ્મૈ૦ નાશ કરવો,
ભાગવુ

મટ પુ યોદ્ધો

મળ્ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ બોલવુ

મયાક્રાન્ત પુ સ્ત્રી ન (આક્રાન્ત
આ + ક્રમ્નુ કર્મણિ બૂ કૃ
પડડી પડાયેલુ, વશ કરાયેલુ)
ભયથી વશ થયેલુ

મવ પુ. દુનિયા, સસાર
 મવન ન ધર
 મવિતવ્યતા સ્ત્રી દૈવ, પ્રાગ્ધ
 મા ૨ ગ. પરસ્મૈં ભાસવુ, દેખાવુ,
 પ્રદારવુ
 માગ પુ. ભાગ
 માગધેય ન નમીય
 માગ્યયોગ પુ (માગ્ય ન નસીય,
 સારુ નમીય, યોગ પુ પ્રાપ્તિ)
 સાગ નમીયનો થોગ
 માત્ર ૧૦ ગ સમ્ + વિ જોડે,
 ભાગ આપવો, આપવુ
 માતુ પુ મૃત્યુ
 માતુમતિ સ્ત્રી. ધૃતરાષ્ટ્રના મોટા
 દીકરા દુર્યોધનની સ્ત્રી
 માંગવ પુ ઋષિનુ નામ છે
 માવ પુ. પદાર્થ
 માવ ૧ ન આત્મનેં પ્રતિ જોડે,
 નવામ દેવો
 માવ્યસ્તુ પુ નાવ્ય એટલે વિવગ્ધ
 ઝંનાર, દીકાકા
 મારકર પુ સ્વર્ગ
 મિતિ સ્ત્રી. નીતિ. નીતિ
 મિદુ ૧ ગ સન્નેં ને આત્મનેં
 રાંડ
 મિદુ ૧ સ્ત્રી ન સુદ

મી ૩ ગ. પરસ્મૈં ખીવુ
 મીષણ પુ. સ્ત્રી ન ભયંકર
 મુક્તિ સ્ત્રી કમળો, ઉપભોગ
 મુજ્ ૭ ગ પરસ્મૈં ભોગવવુ,
 આત્મનેં ખાવુ, ભોજન કરવુ.
 મુજદમ-મુજગ પુ. સાપ, નાગ
 મૂ સ્ત્રી પૃથ્વી
 મૂ ભમિ જોડે, હગવવુ, પરિ + નૂ
 ધિક્કારવુ, પરિભવ અવવા
 અવગણના કરી
 મૂતસમાગમ પુ પ્રાણીઓનુ સ્વાથે
 આવવુ તે
 મૂરિ પુ સ્ત્રી ન વાણ
 મૂષ્ણુ પુ. સ્ત્રી ન યનાદુ
 નૃ ૩ ગ પરસ્મૈં ને આત્મનેં
 ભગ્નુપોષણ કરવુ, સ્વર્ગ
 નૃશ પુ સ્ત્રી. ન. રાણુ, પુષ્કળ, ગમરુ
 નેક પુ દેહન

માસ્ પુ મહિનો
મિથ કિ વિ પરસ્પર, સાથે
મિથુન ન જોડુ, યુગ્મ
મિથ્યા કિ વિ. ફેગટ
મી ૯ ગ. પરસ્મૈ૦, આત્મને૦
નાશ કરવો

મુકુટજ્યોત્નાજલ ન (મુકુટ ન
મુગટ) મુગટના પ્રકાશરૂપી પાણી
મુક્કેશી સ્ત્રી છૂટા અને વિખરાયેલા
વાળવાળી

મુક્તા સ્ત્રી } મોતી
મૌક્તિક ન

મુસ્તરતા સ્ત્રી. વાચાળપણ
મુલોચ્છ્વાસગન્ધ પુ (ત્વચ્છ્વાસ પુ
શ્વાસ લેવો તે, ગન્ધ પુ સુવાસ,
પીમળ) મુખના શ્વાસની સુગંધ
મુગ્ધાકૃતિ પુ સ્ત્રી ન રમણીય
આકૃતિવાળુ

મુર પુ વિષ્ણુ અથવા કૃષ્ણના
શત્રુનું નામ છે

મુષ્ ૯ ગ પરસ્મૈ૦ ચોરવું

મુહ પ્ર જોડે, મૂર્છા પામવી, મોહ
પામવો

મૂકભાવ પુ મૂગાપણુ

મૂર્છ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ મૂર્છા પામવી

મૂર્ધન પુ માથું

મૂલ ન પાયો

મૂષક પુ. ઉદર; મૂષકરાજ પુ
ઉદરનો રાજા

મૃગ ૧૦ ગ આત્મને૦ શોધવું,
- ખોળવું

મૃગતૃષ્ણિકા સ્ત્રી મૃગજળ

મૃગયા સ્ત્રી. શિકાર

મૃગાનુસારિન પુ સ્ત્રી ન મૃગની
પાછળ જનારું

મૃજ્ ૨ ગ પરસ્મૈ૦ અને ૧૦
ગ. લોહવું, માળવું, લૂંછી નાખવું,
સાફ કરવું, પ્ર+મૃજ્ સાફ કરવું.
સમ્+મૃજ્ વાળવું

મૃણાલ પુ ન કમળના છોડનો ઢાંડો

મૃદ્ ૯ ગ પરસ્મૈ૦ ખાડવું.
ચૂરેચૂરા કરવા

મૃષા અવ્યય ફેગટ

મેક્ષલા સ્ત્રી કમરપટો

મેષ્ય પુ સ્ત્રી ન. અગિદાન કરવા યોગ્ય

અથવા અગિદાન કરવા નીમેડું

મેનકા સ્ત્રી એક અપ્સરાનું નામ છે

મેયિલી સ્ત્રી મિથિલા દેશના રાજાની

પુત્રી, સીતા

મોહ પુ મૂર્ખાઈ, મોહ

મૌન ન. મૂગાપણુ

મૌર્હ્ય ન. મૂર્ખાઈ

મ્ના ૧ ગ. પરસ્મૈ૦ મનન કરવું,

વારવાર કહેવું; સમ્+મ્ના+મ્ના વારવાર

માસ પુ. મહિનો
 મિથ કિ વિ પરસ્પર, સાથે
 મિથુન ન જોડુ, યુગમ
 મિથ્યા કિ વિ. ફેગટ
 મી ૯ ગ. પરસ્મૈં, આત્મનેં
 નાશ કરવો
 મુકુટજ્યોત્સ્નાજલ ન (મુકુટ ન
 મુગટ) મુગટના પ્રકાશરૂપી પાણી
 મુક્તકેસી સ્ત્રી છૂટા અને વિખરાયેલા
 વાળવાળી
 મુક્તા સ્ત્રી } મોતી
 મૌક્તિક ન }
 મુક્તરતા સ્ત્રી. વાચાળપણ
 મુલોચ્છ્વાસગન્ધ પુ (ચ્છ્વાસ પુ
 શ્વાસ લેવો તે, ગન્ધ પુ સુવાસ,
 પીમળ) મુખના શ્વાસની મુગધ
 મુગધાકૃતિ પુ સ્ત્રી ન રમણીય
 આકૃતિવાળુ
 મુર પુ વિષ્ણુ અથવા કૃષ્ણના
 શત્રુનું નામ છે
 મુષ્ ૯ ગ પરસ્મૈં ચોરવું
 મુહ પ્ર જોડે, મૂર્છા પામવી, મોહ
 પામવો
 મૂકમાવ પુ. મૂગાપણ
 મૂર્ચ્ ૧ ગ પરસ્મૈં મૂર્છા પામવી
 મૂર્ધન પુ માથું
 ૬ ન. પાથો

મૂષક પુ ઉંદર, મૂષકરાજ પુ.
 ઉંદરનો રાજા
 મૃગ ૧૦ ગ આત્મનેં ગોધવું,
 ખોળવું
 મૃગતૃષ્ણિકા સ્ત્રી. મૃગજળ
 મૃગયા સ્ત્રી. શિકાર
 મૃગાનુસારિન પુ. સ્ત્રી ન મૃગની
 પાછળ જનારું
 મૃજ્ ૨ ગ પરસ્મૈં અને ૧૦
 ગ. લોહવું, માળવું, લૂછી નાખવું,
 સાફ કરવું, પ્ર+મૃજ્ સાફ કરવું,
 સમ્+મૃજ્ વાળવું
 મૃણાલ પુ ન કમળના છોડનો ફાડો
 મૃદ્ ૯ ગ પરસ્મૈં ખાડવું,
 ચૂરેચૂરા કરવા
 મૃષા અવ્યય ફેગટ
 મેંચલા સ્ત્રી કમરપટો
 મેષ્ય પુ સ્ત્રી. ન બળિદાન કરવા થોડું
 અથવા બળિદાન કરવા નીમેલું
 મેનકા સ્ત્રી એક અપ્સરાનું નામ છે
 મૈથિલી સ્ત્રી. મિથિલા દેશના રાજની
 પુત્રી, સીતા
 મોહ પુ મૂર્ખાઈ, મોહ
 મૌન ન. મૂગાપણું
 મૌર્ચ્ય ન. મૂર્ખાઈ
 મ્ના ૧ ગ પરસ્મૈં મનન કરવું,
 વારંવાર કહેવું, સમ્+મ્ના+મ્ના વાગ્વાર

માસ પુ. મહિનો
 મિથ કિ વિ પરસ્પર, સાથે
 મિથુન ન જોડુ, યુગ્મ
 મિથ્યા કિ વિ ફોગટ
 મી ૯ ગ. પરસ્મૈં, આત્મનેં
 નાશ કરવો

મુકુટજ્યોત્સ્નાજલ ન (મુકુટ ન
 મુગટ) મુગટના પ્રકાશરૂપી પાણી
 મુક્તકેશી સ્ત્રી છૂટા અને વિખરાયેલા
 વાળવાળી

મુક્તા સ્ત્રી } મોતી
 મૌક્તિક ન }

મુખરતા સ્ત્રી વાચાળપણ
 મુલોચ્છ્વાસગન્ધ પુ (ઉચ્છ્વાસ પુ
 શ્વાસ લેવો તે, ગન્ધ પુ સુવાસ,
 પીમળ) મુખના શ્વાસની સુગંધ
 મુગ્ધાકૃતિ પુ સ્ત્રી ન રમણીય
 આકૃતિવાળુ

મુર પુ વિષ્ણુ અથવા કૃષ્ણના
 ચતુર્નું નામ છે

મુષ્ ૯ ગ પરસ્મૈં ચોરવુ
 મુહ પ્ર જોડે, મૂર્છા પામવી, મોહ
 પામવો

મૂકમાવ પુ મૂગાપણુ

મૂર્ચ્ ૧ ગ પરસ્મૈં મૂર્છા પામવી
 મૂર્ધન પુ માથુ
 મૂલ ન. પાયા

મૂષક પુ ઉંદર, મૂષકરાજ પુ.
 ઉંદરનો રાજા

મૃગ ૧૦ ગ આત્મનેં શોધવુ,
 ખોળવુ

મૃગતૃષ્ણિકા સ્ત્રી મૃગજળ
 મૃગયા સ્ત્રી. શિકાર

મૃગાનુસારિન પુ સ્ત્રી ન મૃગની
 પાછળ જનારુ

મૃજ્ ૨ ગ પરસ્મૈં અને ૧૦
 ગ. લોહવુ, માંજવુ, લૂછી નાખવુ,
 સાફ કરવું, પ્રત્નમૃજ્ સાફ કરવું,
 સમ્પન્નમૃજ્ વાળવુ.

મૃણાલ પુ ન કમળના છોડનો ઘડો
 મૃદ્ ૯ ગ. પરસ્મૈં ખાડવુ,
 ચૂરેચૂરા કરવા

મૃષા અવ્યય ફોગટ
 મેંચલા સ્ત્રી કમરપટો

મેઘ્ય પુ સ્ત્રી ન બળિદાન કરવા યોગ્ય
 અથવા બળિદાન કરવા નીમેહુ
 મેનકા સ્ત્રી એક અપ્સરાનું નામ છે.
 મૈથિલી સ્ત્રી. મિથિલા દેશના રાજાની
 પુત્રી, સીતા

મોહ પુ મૂર્ખાઈ, મોહ

મૌન ન. મૂગાપણુ

મૌર્ચ્ય ન. મૂર્ખાઈ

મ્ના ૧ ગ. પરસ્મૈં મનન કરવું,
 વારવાર કહેવું, સમ્પન્નમ્ના વાગવાર

માસ પુ મહિનો
 મિથ કિ. વિ પરસ્પર, સાથે
 મિથુન ન જોડું, યુગ્મ
 મિથ્યા કિ. વિ કોગટ
 મી ૯ ગ. પરસ્મૈં, આત્મનેં
 નાશ કરવો
 મુકુટજ્યોત્સ્નાજલ ન (મુકુટ ન
 મુગટ) મુગટના પ્રકાશરૂપી પાણી
 મુક્તકેશી સ્ત્રી છૂટા અને વિખરાયેલા
 વાળવાળી
 મુક્તા સ્ત્રી } મોતી
 મૌક્તિક ન }
 મુલરતા સ્ત્રી વાચાળપણ
 મુલોચ્છવાસગન્ધ પુ (તચ્છવાસ પુ
 શ્વાસ લેવો તે, ગન્ધ પુ સુવાસ,
 પીમળ) મુખના શ્વાસની મુગધ
 મુગધાકૃતિ પુ સ્ત્રી ન રમણીય
 આકૃતિવાળુ
 મુર પુ વિષ્ણુ અથવા કૃષ્ણના
 ચતુર્નું નામ છે
 મુષ્ ૯ ગ પરસ્મૈં ચોરુ
 મુહ પ્ર જોડે, મૂર્છા પામવી, મોહ
 પામવો
 મૂકમાવ પુ મૂગાપણ
 મૂર્છ ૧ ગ પરસ્મૈં મૂર્છા પામવી
 મૂર્ધન પુ માથું
 મૂલ ન પાથો

મૂષક પુ ઉંદર; મૂષકરાજ પુ
 ઉંદરનો રાજા
 મૃગ ૧૦ ગ આત્મનેં શોધવું,
 ખોળવું
 મૃગતૃષ્ણિકા સ્ત્રી મૃગજળ
 મૃગયા સ્ત્રી. શિકાર
 મૃગાનુસારિન પુ સ્ત્રી ન મૃગની
 પાછળ જનારુ
 મૃજ્ ૨ ગ પરસ્મૈં અને ૧૦
 ગ. લોહવું, માળવું, લૂછી નાખવું,
 સાફ કરવું, પ્ર+મૃજ્ સાફ કરવું,
 સમ+મૃજ્ વાળવું
 મૃગાલ પુ ન કમળના છોડનો દાંડો
 મૃદ્ ૯ ગ પરસ્મૈં ખાડવું,
 ચૂરેચૂરા કરવા
 મૃષા અવ્યય કોગટ
 મેસલા સ્ત્રી કમરપટો
 મેઘ પુ સ્ત્રી ન બળિદાન કરવા ચોખ્ખો
 અથવા બળિદાન કરવા નીમેણું
 મેનકા સ્ત્રી એક અપ્સરાનું નામ છે.
 મૈથિલી સ્ત્રી. મિથિલા દેશના રામની
 પુત્રી, સીતા
 મોહ પુ મૂર્ખાઈ, મોહ
 મૌન ન. મૂગાપણું
 મૌર્ચ્ય ન. મૂર્ખાઈ
 મ્ના ૧ ગ પરસ્મૈં મનન કરવું,
 વારવાર કહેવું, સમ+મ્ના+મ્ના વાગવા

યૂપ પુ વશકર્મમા પશુ બાધવાનો
ખીલો

યૂરોપીય પુ સ્ત્રી ન. યૂરોપ ખડને
લગતુ

યોજિતવત્ યુજ્તુ પ્રેરક કર્તારિ
ભૂ. કૃ જોડાવનાર

યોધસમાજ પુ (યોધ પુ. યોદ્ધો,
સમાજ પુ ટોળુ) યોદ્ધાઓનું
ટોળુ, સૈન્ય

યૌવન ન. જુવાની

ર

રક્ત ન રુધિર, લોહી

રક્ત પુ મોટો સમારભ થવાની
જગા, નાટકસ્થળ, રંગભૂમિ, સભા

રક્તગત પુ સ્ત્રી ન સભામા
આવેલું, રંગમડપમા આવેલું

રન્વ વિ જોડે, રચવું, કરવું

રજ્જુ સ્ત્રી દોરડું

રણ પુ ન લડાઈ, લડાઈ કરવાની
જગા, યુદ્ધભૂમિ

રતિ સ્ત્રી પ્રીતિ

રઘ્ ૪ મ પરસ્મૈં

રમસ્ પુ ઉતાવળ,

રમ્ ૧૦ ૨૦ ડ

વિ +

રમ્ય

રશ્મિવત્ પુ (રશ્મિ પુ. કિરણ) સૂર્ય
રસ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં બૂમ પાડવી
રહ્ ૧૦ ગ છોડવું

રહસ્ ન ગુપ્તપણું, એકાતપણું, છૂપી
વાત; કિ. વિ છૂપી રીતે, ગુપ્તપણે

રહિત પુ સ્ત્રી ન વિનાનું

રા ૨ ગ પરસ્મૈં આપવું

રાઘવ પુ. રઘુનો વશજ

રાજ્ ૧ ગ પરસ્મૈં ને આત્મને
વિ જોડે, પ્રકાશવું

રાજક ન રાજસમૂહ, સંધળા
રાજાઓ

રાજકુલ ન (રાજન્ પુ અને કુલ
ન ધર, મહેલ) રાજમહેલ

રાજસૂય પુ એક જાતનો યજ્ઞ છે,
એ રાજાઓ કરે છે

રાઘ્ બા જોડે, પ્રેરક, આરાધના
કરવી, સતુષ્ટ કરવું

રામભાર્યા સ્ત્રી રામની સ્ત્રી

રામાદિ પુ (રામ વિશેષ નામ છે,
અને આદિ આરભ) રામ વગેરે,
રામ અને ખીજ પુરુષો

રાખ્ય, પ્રજા

, સપત્તિ

૨૨૦ ને આત્મને

યૂપ પુ યજ્ઞકર્મમા પશુ બાધવાનો
ખીલો

યૂરોપીય પુ સ્ત્રી ન. યૂરોપ ખડને
લગતુ

યોજિતવત યુજ્ઞ નુ પ્રેરક કર્તાર
ભૂ કૃ જોડાવનાર

યોગસમાજ પુ (યોગ પુ યોદ્ધો,
સમાજ પુ ટોળુ) યોદ્ધાઓનું
ટોળુ, સૈન્ય

યૌવન ન. જુવાની

ર

રક્ત ન રુધિર, લોહી

રક્ત પુ મોટા સમારભ યવાની
જગા, નાટકસ્થળ, રંગભૂમિ, સભા

રક્તગત પુ સ્ત્રી ન સભામા
આવેલુ, રંગમંડપમા આવેલુ

રન્ વિ જોડે, રચવુ, કરવુ

રજ્જુ સ્ત્રી દોરડુ

રણ પુ ન લડાઈ, લડાઈ કરવાની
જગા, યુદ્ધભૂમિ

રતિ સ્ત્રી પ્રીતિ

રઘ્ ૪ ગ પરસ્મૈં ઇજા કરવી

રમસ્ પુ ઉતાવળ, અવિચારીપણુ

રમ્ ૧ ગ પરસ્મૈં હપ જોડે, મરવુ,

વિ + રમ્ અટકવુ

રમ્ય પુ સ્ત્રી ન રમણીય

રશ્મિવત પુ. (રશ્મિ પુ. કિરણ) સૂર્ય

રસ્ ૧ ગ. પરસ્મૈં યૂમ પાડવી

રહ્ ૧૦ ગ છોડવુ

રહસ્ ન ગ્રામપણુ, એકાતપણુ, છૂપી
વાત, ક્રિ. વિ. છૂપી રીતિ, ગ્રામપણે

રહિત પુ સ્ત્રી. ન વિનાનુ

રા ૨ ગ પરસ્મૈં આપવુ

રાઘવ પુ રઘુનો વશજ

રાજ્ ૧ ગ પરસ્મૈં ને આત્મનેં
વિ જોડે, પ્રકાશવુ

રાજક ન રાજસમૂહ, સધળા
રાજાઓ

રાજકુલ ન (રાજન્ પુ અને કુલ
ન. ધર, મહેલ) રાજમહેલ

રાજસૂય પુ એક જાતનો યજ્ઞ છે,
એ રાજાઓ કરે છે

રાઘ્ જા જોડે, પ્રેરક, આરાધના
કરવી, સત્કૃષ્ટ કરવુ

રામચાર્યા સ્ત્રી રામની સ્ત્રી

રામાદિ પુ (રામ વિશેષ નામ છે,
અને જાદિ આરભ) રામ વગેરે,
રામ અને ળીજ પુરુષો

રાષ્ટ્ર ન રાજ્ય, પ્રજા

રિચ્ઞ ન દ્રવ્ય, સપતિ

રિન્ ૭ ગ પરસ્મૈં ને આત્મનેં
ખાલી કરવુ

લી ૯ ગ. પરસ્મૈં પીગળવુ, લીન
થવુ, વિ + લી પીગળવુ
લીન લીનુ છૂ ફ. ગુમ થયેલુ,
છૂપુ થયેલુ

હ્ર્ ૧ ગ આત્મનેં જમીન ઉપર
આળોટવુ

હ્ર્ ૪ ગ પરસ્મૈં નાશ પામવુ,
ગુમ થવુ, અદૃષ્ટ થવું, અલોપ થવુ

હ્ર્ ૬ ગ પરસ્મૈં ને આત્મનેં
લઈ લેવુ, ચોરવુ, લૂટવુ, છીનવી લેવુ

હ્ર્ ૭ ગ શિકારી, પારધી

હ્ર્ ૮ ગ પરસ્મૈં ને આત્મનેં
કાપવુ, કાપી નાખવુ

લેખા સ્ત્રી લીટી

લોક ૧ ગ આત્મનેં અને ૧૦ ગ
અવ જોડે, જોડે, અવલોકન કરવુ

લોકત્રયપતિ પુ (ત્રય ન ત્રણ
વસ્તુનો સમૂહ, પતિ પુ ધણી)
ત્રણ લોક, એટલે પૃથ્વી, સ્વર્ગ
અને પાતાળનો ધણી.

લોકવાદ પુ લોક-વેદ નિંદા

લોકાન્તરમ્

લોકાન્તર

લોકાપવાદ

નિંદા, હુન્દી

ન. આપ

લોમન્ ન. વાળ

લોમશ પુ ઋષિનુ નામ છે

લોલ પુ સ્ત્રી. ન ચચળ, ચપળ,
અસ્થિર

લોહવન્ધ પુ (લોહ પુ ન લોહ,
વન્ધ પુ બેડી) લોહાની બેડી

વ

વક્ત્રા પુ (અ. વ મા વપરાય છે.)

એક દેશનુ અથવા તે દેશના
લોકનુ નામ છે

વચ્ આશિષમ્ જોડે, આશીર્વાદ દેવો

વચ્ પ્રતિ જોડે, જવાબ દેવો,

પ્રત્યુત્તર દેવો, પ્રતિવચન આપવુ

વજ્ર પુ. ન વજ્રજર, ધણો કઠણ
પથ્થર

વચ્ ૧૦ ગ આત્મનેં ઠગવુ

વદ્વક્ષ પુ વડનુ ગાડ

વદ્વાનલ પુ વડવાણિ, એ સમુદ્રમા
રહે છે એમ કહેયેલુ છે

વણિગજન પુ (વણિજ્ પુ વાણિયો)

વત્સતરી સ્ત્રી વાજરડી [વેપારી

ત્તસા સ્ત્રી વહાલી, છોડી

વચક્રમ પુ મારવાની રીત

પુ (વચ મારવુ તે અને
પુ ચાલવો) કામી દેવાનુ

લી ૯ ગ પરસ્મૈ૦ પીગળવુ, લીન
 થવુ, વિ + લી પીગળવુ
 લીન લીનુ બૂ. કૃ. ગુપ્ત થયેલુ,
 છપુ થયેલુ
 છટ્ ૧ ગ આત્મને૦ જમીન ઉપર
 આળોટવુ
 છપ્ ૪ ગ પરસ્મૈ૦ નાશ પામવુ,
 ગુપ્ત થવુ, અદૃષ્ટ થવુ, અલોપ થવુ
 છપ્ ૬ ગ પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
 લઈ લેવુ, ચોરવુ, લૂટવુ, છીનવી લેવુ
 છઘ્ઘક પુ શિકારી, પારધી
 છ્ ૯ ગ પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
 કાપવુ, કાપી નાખવુ
 છેલા સ્ત્રી લીટી
 લોક ૧ ગ આત્મને૦ અને ૧૦ ગ
 ભવ જોડે, જોડુ, અવલોકન કરવુ
 લોકત્રયપતિ પુ (ત્રય ન ત્રણ
 વસ્તુનો સમૂહ, પતિ પુ ધણી)
 ત્રણુ લોક, એટલે પૃથ્વી, સ્વર્ગ
 અને પાતાળનો ધણી
 લોકવાદ પુ લોકોની નિંદા
 લોકાન્તરમ્ ન. (અન્યો લોક
 લોકાન્તરમ્) ખીજી દુનિયા
 લોકાપવાદ પુ લોકોએ કરેલી
 નિંદા, દુષ્ટીર્તિ
 લોચન ન આખ, નેત્ર

લોમન્ ન. વાળ
 લોમશ પુ ઋષિનુ નામ છે
 લોહ પુ સ્ત્રી. ન ચચળ, ચપળ,
 અસ્થિર
 લોહવન્ધ પુ. (લોહ પુ. ન લોહ,
 વન્ધ પુ. બેડી) લોહાની બેડી
 વ
 વજ્ઞા પુ (ખ. વ મા વપરાય છે)
 એક દેશનુ અથવા તે દેશના
 લોકનુ નામ છે
 વચ્ આશિષમ્ જોડે, આશીર્વાદ દેવો
 વચ્ પ્રતિ જોડે, જવાબ દેવો,
 પ્રત્યુત્તર દેવો, પ્રતિવચન આપવુ
 વજ્ર પુ. ન વજ્રજર, ધણો કઠણ
 પથ્થર
 વચ્ ૧૦ ગ. આત્મને૦ કંગલુ
 વટવૃક્ષ પુ વડનુ ઝાડ
 વહવાનલ પુ વડવામિ, એ સમુદ્રમા
 રહે છે એમ કહેલુ છે
 વણિત્તન પુ. (વણિજ્ પુ વાણિયો)
 વત્સતરી સ્ત્રી વાછરડી [વેપારી
 વત્સા સ્ત્રી વહાલી, છોકરી
 વચક્રમ પુ. મારવાની રીત
 વચસ્તમ્મ પુ (વચ મારવુ તે અને
 સ્તમ્મ પુ ચાલલો) કામી દેવાનું
 લાકડુ

લી ૯ ગ પરસ્મૈ૦ પીગળવુ, લીન
થવુ, વિ + લી પીગળવુ
લીન લીનુ ભૂ. કૃ. ગુમ થયેલુ,
છૂપુ થયેલુ

છૂટ્ ૧ ગ આત્મને૦ જમીન ઉપર
આગોટવુ

છૂપ્ ૪ ગ પરસ્મૈ૦ નાશ પામવુ,
ગુમ થવુ, અદષ્ટ થવુ, અલોપ થવુ

છૂપ્ ૬ ગ પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
લઈ લેવુ, ચોરવુ, લૂટવુ, છીનવી લેવુ

છુબ્બક પુ શિકારી, પારંધી

છ્ ૯ ગ પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
કાપવુ, કાપી નાખવુ

છેલ્લા સ્ત્રી લીટી

લોક્ ૧ ગ આત્મને૦ અને ૧૦ ગ
ઘવ જોડે, જોડુ, અવલોકન કરવુ.

લોકત્રયપતિ પુ (ત્રય ન ત્રણ
વસ્તુનો સમૂહ, પતિ પુ ધણી)
ત્રણ લોક, એટલે પૃથ્વી, સ્વર્ગ
અને પાતાળનો ધણી

લોકવાદ પુ લોકોની નિંદા

લોકાન્તરમ્ ન (અન્યો લોક
લોકાન્તરમ્) ખીજી દુનિયા

લોકાપવાદ પુ લોકોએ ડરેલી
નિંદા, દુષ્કીર્તિ

લોચન ન આખ, નેત્ર

લોમન્ ન. વાળ

લોમશ પુ ઋષિનુ નામ છે

લોલ પુ. સ્ત્રી. ન. ચચળ, ચપળ,
અસ્થિર

લોહવન્ધ પુ (લોહ પુ. ન. લોહ,
વન્ધ પુ ખેડી) લોહાની ખેડી

વ

વજ્રા પુ (ખ. વ.મા વપરાય છે.)

એક દેશનુ અથવા તે દેશના

લોકનુ નામ છે

વચ્ આશિષમ્ જોડે, આશીર્વાદ દેવો

વચ્ પ્રતિ જોડે, જવાબ દેવો,

પ્રત્યુત્તર દેવો, પ્રતિવચન આપવુ

વજ્ર પુ. ન વજ્રજર, ધણો કંઠજી

પૃથ્થર

વચ્ ૧૦ ગ. આત્મને૦ ઠગવુ

વટવૃક્ષ પુ વડનુ ઝાડ

વલ્લવાનલ પુ. વડવાસિ, એ સમુદ્રમા

રહે છે એમ કહેલુ છે

વણિગજન પુ (વણિજ્ પુ વાણિયો)

વત્સતરી સ્ત્રી. વાછરડી [વેપારી

વત્સા સ્ત્રી વહાણી, છોકરી

વચક્તમ પુ. મારવાની રીત

વધસ્તમ્મ પુ (વધ મારવુ તે અને

સ્તમ્મ પુ. થાભલો) ફાસી દેવાનું

લાકડું

લી ૯ ગ. પરસ્મૈં પીગળવુ. લીન
થવુ; વિ + લી પીગળવુ
લીન લીનુ ભૂ. કૃ ગુમ થયેલુ,
છપુ થયેલુ

હ્ર ૧ ગ આત્મનેં જમીન ઉપર
આળોટવું

હ્ર ૪ ગ. પરસ્મૈં નાશ પામવુ,
ગુમ થવુ, અદષ્ટ થવુ, અલોપ થવુ

હ્ર ૬ ગ પરસ્મૈં ને આત્મનેં
લઈ લેવુ ચોરવુ લૂટવુ, છીનવી લેવુ

હ્ર ૭ ગ શિકારી, પારધી

હ્ર ૮ ગ પરસ્મૈં ને આત્મનેં
કાપવુ, કાપી નાખવુ

લેખા સી લીટી

લોક ૧ ગ આત્મનેં અને ૧૦ ગ
ભવ જોડે, જોડે, અવલોકન કરવુ

લોકત્રયપતિ પુ (ત્રય ન ત્રણ
વસ્તુનો સમૂહ, પતિ પુ ધણી)
ત્રણ લોક, એટલે પૃથ્વી, સ્વર્ગ
અને પાતાળનો ધણી

લોકવાદ પુ લોકોની નિંદા

લોકાન્તરમ્ ન. (અન્યો લોક
લોકાન્તરમ્) ખીજ દુનિયા

લોકાપવાદ પુ લોકોએ કરેલી
નિંદા, દુષ્ટીર્તિ

લોચન ન આખ, નેત્ર

લોમન્ ન. વાળ

લોમશ પુ ઋષિનુ નામ છે

લોલ પુ સ્ત્રી. ન ચચળ. ચપળ,
અસ્થિર

લોહબન્ધ પુ (લોહ પુ ન લોહ,
બન્ધ પુ બેડી) લોકોની બેડી

વ

વહ્ન પુ (ખ. વ.મા વપરાય છે.)

એક દેશનુ અથવા તે દેશના

લોકનુ નામ છે

વચ્ આશિષમ્ જોડે, આશીર્વાદ દેવો

વચ્ પ્રતિ જોડે, જવાબ દેવો,

પ્રત્યુત્તર દેવો પ્રતિવચન આપવુ

વજ્ર પુ. ન વજ્રજર. ધણો કડેણુ
પથ્થર

વજ્જ ૧૦ ગ આત્મનેં ડગવુ

વટવૃક્ષ પુ વડનુ ઝાડ

વહવાનલ પુ. વડવામિ, એ સમુદ્રમા
રહે છે એમ કહેવાય છે

વણિજન પુ (વણિજ્ પુ વાણિયો)

વત્સતરી સ્ત્રી વાહરડી [વેપારી

વત્સા સ્ત્રી વહાલી છોકરી

વચક્રમ પુ મારવાની ગીત

વધસ્તમ્મ પુ (વધ મારવુ તે અને

સ્તમ્મ પુ. થાઅલો) ફામી દેવનુ

લાકડુ

વન્ ૮ ગ આત્મને૦ માગ્વુ
 વન્દિતવ્ય વન્દુ તુ વિધ્યર્થ કૃ
 નમન્કાર કરવાને થોગ્ય
 વન્ય પુ. સ્ત્રી. ન વનમા ઊપજેલુ,
 વનમા રહેલુ
 વપ્ ૧ ગ. પરસ્મૈ૦, આત્મને૦
 કાતવ્યુ, કાપવુ, વાવવુ, નિર્ + વપ્
 અગિદ્વાન આપવુ, અર્પણુ કરવુ.
 વપુસ્ ન શરીર
 વમ્ ૧ ગ પર્સ્મૈ૦ વમન કરવુ,
 ઊક્ષત્રી થવી
 વર્ ૧૦ ગ આત્મને૦ પસદ કરવુ
 વરુણ પુ પાણી અથવા સમુદ્રનો
 દેવ, જલદેવ
 વર્મન્ ન ગપ્પનગ, કવચ
 વર્ષેષ ન વગ્સતુ તે, વૃષ્ટિ
 વર્ષામૂ પુ દેડકે
 વલ્ ૧ ગ આત્મને૦ લાકડુ
 યન્મીક પુ ન કીડીઓએ ગહેવાને
 મટે કંગડી ટેકરી
 યન્ ૨ ગ. પરસ્મૈ૦ હજીવુ,
 પ્રકારાતુ
 યદ્યદ્વાર પ અગિમા અગિદ્વાન
 નાખતી ગપ્પને ચૌકડુ શખ્તુ
 યેઆગ્ન, એને દેવા ગમે છે.

વસ્ ૨ ગ. આત્મને૦ પહેરવુ,
 નિ + વસ્ પ્રેરક, પોશાક પહેરવો.
 વસન ન. કપડુ, લુગડુ
 વસન્તસેનાઘાતક પુ. (વસન્તસેના
 સ્ત્રી સ્ત્રીનુ નામ છે, અને ઘાતક
 પુ નાશ કરનાર) વસતભેનાનો
 મારનાર
 વસા સ્ત્રી. ચરખી
 વસુધા સ્ત્રી. પૃથ્વી
 વસ્તુજાત ન (વસ્તુ ન અને જાત
 ન સમૂહ) વસ્તુનો સમૂહ
 વહ્ ૧ ગ પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦
 ભા જોડે, લાવવુ
 વહિ પુ. અગ્નિ
 વા ૨ ગ પરસ્મૈ૦ વાવુ
 વાચ્યતા સ્ત્રી નિંધના, કપડો
 દેવાસાયકપણુ
 વાપય વા નો પ્રેરક ભેદ, નિર્ નેડે,
 હોલવવુ, ધૂજવવુ
 વારવારમ્ દિ. વિ. વારવાર
 વારિદ પુ મેર, જાત, (પાણી
 આપનાર) વાણુ
 વાલ્મિપુત્ર પુ વાલ્મિકી છે કહે,
 વાનગેમા મુખ્ય
 વાન્વીકિ પુ અગ્નિનુ નામ છે
 વાનર પ ન દિવસ, વર
 વામક પુ દન્ડ

વાસિષ્ઠ પુ. વસિષ્ઠનો વશજ

વિકચ પુ સ્ત્રી. ન ખીલેલુ,

પ્રકુલિત, વિકસેલુ

વિક્રાન્ત પુ સ્ત્રી ન પરાક્રમી,
શૌર્યવાન

વિચાર્યમાણ (વિ પૂર્વક ચર્ જવુ
તુ પ્રેરક કર્મણિ વર્તમાન કૃ.)
વિચારણુ

વિચિત્ર પુ. સ્ત્રી ન. અદ્યુત,
નવાઈ જેવુ

વિચ્છ ૧ ગ પરસ્મૈં જવુ, પાસે
જવુ

વિજ્ ૬ ગ આત્મનેં અને ૭ ગ.
પરસ્મૈં વદ્ જોડે, કાપવુ, ખીવુ,
કટાળવુ

વિજ્ ૩ ગ પરસ્મૈં અને આત્મનેં
જુડ પાડવુ, વિ + વિજ્ લિત કરવુ
વિઙ્મ્ ૧૦ ગ મચાવુ, મરકરી
કરવી

વિત્તવત્ પુ સ્ત્રી ન પૈસાવાળુ

વિતૃણ પુ સ્ત્રી ન (વિ વિના
અને તૃણા સ્ત્રી ઈન્ડા, તરસ)
ઈન્ડાગદિત

વિદ્ ૦ ગ પરસ્મૈં જાણવુ

વિદ્ ૭ ગ આત્મનેં સ્વીકારી,
તકગાર કરવી

વિદ્ પ્રેરક નિ જોડે, આપવા માણુ,

અર્પણ કરવુ, ખખર કરવી

વિદર્મ પુ (ખ. વ. મા વપરાય છે)

દેશનુ નામ છે, વરાડ પ્રાત,

વિદેશગમન ન (વિદેશ પુ પરદેશ)

પરદેશ જવુ તે

વિદેહ પુ. દેશનુ નામ છે.

(ખ. વ. મા વપરાય છે)

વિદ્ધ વ્યધ્ તુ કર્મણિ જૂ કૃ વીધેલુ,
ધાયશ થયેલુ

વિદ્યા સ્ત્રી વિદ્યા

વિદ્વસ વિદ્ 'જાણવુ' તુ વર્તમાન
કૃ જાણવુ, જાણનાર

વિદિષ્ પુ શરુ

વિદ્યાત્ પુ સરજનહાર, સૃષ્ટિકર્તા
અભિદેવ, દૈવ

વિનષ્ટ વિ + નશ્ તુ જૂ કૃ નાશ
પામેલુ

વિપાશ પુ. બધન, પાશ

વિપિન ન વન

વિપ્ર પુ આત્માણુ

વિવુષ પુ દેવ

વિમદ્ પુ નાશ

વિમાળક પુ ઝાપિનુ નામ છે

વિમૂત્તિ સ્ત્રી સપત્તિ, ઉત્થ, પ્રભાવ,

મહત્ત્વ

વિમતિતા સ્ત્રી. શુદ્ધિનો અભાવ

વિમુક્ત પુ. સ્ત્રી ન. (જેનું મો
ફેરવેલું છે તે) આડા મુખવાળો,
પ્રતિકૂલ

વિરહિત પુ સ્ત્રી ન. જુદુ પાડેલું
વિરોધ પુ સામાપણ, બિલટાપણ,
અવિરોધ પુ. મળતાપણ

વિલસિત ન. કીડા, ખેલ, વિલાસ
વિહ્વત્ત વિ + હ્વન્તુ જૂ કું, નાશ
પામેલું

વિવાહવિધિ પુ (વિવાહ પુ. લગ્ન
અને વિધિ પુ ક્રિયા) લગ્નક્રિયા

વિવિધ પુ સ્ત્રી ન જુદા જુદા
પ્રકારનું

વિશ્વ સમૂ + આ જોડે, પ્રવેશ કરવો,
દાખલ થવું

વિશ્વ પુ હિંદુઓના આગ વર્ણો
(બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને
શૂદ્ર) મા ત્રીજા વર્ણ, સ્ત્રી. કૈયન,
લોકો

વિશ્વાસિત્વ પુ કનક કનકા

વિધિમ્ન પુ આગ

વિધિષ્ટ પુ સ્ત્રી ન આગરદાર
(મણીઓ)

વિદ્યુત્ત પ સ્ત્રી ન (વિ + જ્ઞન્તુ કર્મણિ
જૂ. કું.) વજ્રવૃણેયુ. પ્રખ્યાત

વિદ્યુત્ત મિ. રિ સં દિગ્ગો

વિદ્યુત્તનામ પ જગતના, દિવ્ય

વિશ્વપા પુ. સર્વતો રક્ષક, ઈશ્વર
વિશ્વવાહ પુ. જગતનો રક્ષક અથવા
આશ્રય

વિશ્વસનીયતા સ્ત્રી વિશ્વાસ ઉત્પન્ન
કરે એવી શક્તિ

વિશ્વસજ્ પુ. સદા, અભદેવ
વિશ્વાવસુ પુ. ગધર્વનું નામ છે.

વિશ્વેદેવા પુ (બ વ મા વપરાય
છે) સર્વ દેવો

વિષ્ ૩ ગ પદ્મૈં ને આત્મનેં
આરે તરફ ફરી વળવું, થેરી લેવું

વિષય પુ ઇન્દ્રિયમુખ આપનાર
પદાર્થો

વિષાણ પુ ન શિગડું

વિષ્ટપહારિન્ પુ દેવપુરુષોને મુખ
આપનાર વિષ્ણુ

વિષ્ણુશર્મન્ પુ વિશેષ નામ છે.

વિસ્તરત ક્રિ વિ વિસ્તારથી,
તપમીલવાર

વિસ્તાર પુ ફેલાવો

વિસ્મય પુ અચ્ચમો, આત્મ્ય

વિદ્યત પુ સ્ત્રી. ન વિદિત, નેમા
અગચ્ચ આવેલી દાય એ!

વિદ્યાય (વિ પર્વક દા 'લાગ કહેવો'
નું અર્થ્ય જૂ કું) ન ગ કીને,
નજીને

વિહિત વિ + ઘા નુ કર્મણિ બૂ. કૃ

શાસ્ત્રમા વિધાન કરેલું, ધર્મશાસ્ત્રમા
કહેલું, શાસ્ત્રનિર્દિષ્ટ

વિહીન પુ સ્ત્રી ન વિનાનું,
વિરહિત

વિહ્વલ પુ સ્ત્રી. ન. ગભરાયેલું,
બેખાકળું થયેલું, પીડિત

વીરરસ પુ યુદ્ધોત્સાહ, શૃંગારાદિ
નવ રસમાનો એક

વીરવરુચિની સ્ત્રી (વરુચિનો સ્ત્રી
લસકર, મેના) વીરોની અથવા
યોદ્ધાઓની મેના

વુર્ણુ પુ સ્ત્રી ન વરવાને ઇચ્છનાર
વૃ ૫ ગ પરસ્મૈં, આત્મનેં ઢાકવું,
અપ + આ + વૃ ઉવાડવું, આ + વૃ
કમળમા ગમ્બવું, દાખવું, વિ + વૃ
સમગમવું, વિવરણ કરવું, સમ્ + વૃ
બધ કરવું

વૃ ૧૦ ગ નિ જોડે, સામા થવું,
પ્રતિબધ કરવો, ક્રોધપણ વાતની
નિરુદ્ધ અથવા તે ન કરવા
સમગમવું

વૃક્ષમૂલ ન (વૃક્ષ પુ ઝાડ, અને
મૂલ ન મૂળિયું) ઝાડનું મૂળ

વૃજ્ ૧ ગ અને ૭ ગ પરસ્મૈં,
૨ ગ આત્મનેં અને ૧૦ ગ
ઇન્ ગવું

વૃજિન પુ દુષ્ટ મનુષ્ય

વૃત્ત અતિ જોડે, જતા રહેવું, આનન્દ
વીટળાવું, પાછા ફરવું

વૃત્ત પ્ર જોડે (પ્રેરક ભેદમાં), પ્રવર્તાવું,
દાખલ કરવું, ચાલવું કરવું

વૃત્ત ન બનાવ

વૃત્તાન્ત પુ. બનાવ, હેવાલ, ઇતિહાસ

વૃત્તાન્તશ્રવણ ન (વૃત્તાન્ત, શ્રવણ
ન સાભળવું તે) ઇતિહાસ અથવા
બનેલી વાત સાભળવી તે

વૃત્તિ સ્ત્રી. આજીવિકા, યુજન

વૃત્તહન પુ વૃત્તનો મારનાર, ઇન્

વૃથા ક્રિ વિ ફેગટ, બ્યર્થ

વૃદ્ધ પુ સ્ત્રી ન. ધરડું

વૃદ્ધિ સ્ત્રી ઉદય

વૃથ્વિક પુ. વીંછું

વૃષ્ ૧ ગ પરસ્મૈં વરસાવવું,

વૃષ્ટિ કરવી, રેડવું, ધાર પાડવી

વૃષલ પુ શૂદ્ર, પાપી, વહી ગયેલું
માણસ

વૃષ્ટિ સ્ત્રી. વરસાદ

વૃ ૯ ગ પરસ્મૈં આત્મનેં વરવું,
પસન્ કરવું

વેગ પુ ઝડપ, વેગ, ગતિ

વેણિ-વેણી સ્ત્રી. ગૂથેલા વાળ, કપરી

વેણુ પુ. વાસ

વેદના સ્ત્રી દુઃખ, પીડા

વેશ } પુ પોષાક
વેષ }

વૈ અ. પાદપૂરણાર્થક

વૈકલ્પ્ય ન વેદના, પીડા

વૈદગ્ધ્ય ન ચતુરાઈ

વૈદિક પુ સ્ત્રી ન વેદ સખધી

વૈધસ પુ સ્ત્રી વેધસનો પુત્ર

વૈયાકરણ પુ વ્યાકરણ જાણનાર

વૈષમ્ય ન. સકટ, વિપત્તિ

વ્યક્ત વિ + જ્ઞન્તુ બૂ ફ પુલ્લુ,

અપટ, ઉત્ત્રાકુ

વ્યતિરેક પુ. આતલ મૂકવુ તે,

અભાવ

વ્યયિત વ્યયન્તુ બૂ ફ પીડિત

વ્યવ ૪ ગ પરસ્મૈં બોક્તુ,

વાંવિતુ, ધાયલ કરવુ

વ્યય પુ ખરચ

વ્યાકરણ ન વ્યાકરણ

વ્યાપિત પુ સ્ત્રી ન માદ, રોગી

વ્યાલ પુ ગાંધા દાથી

વ્યાસ પુ મદાભાગનો પ્રસિદ્ધ

વ્યનાર, ઝગિનુ નામ છે.

વ્યાપિ પુ સ્ત્રી ન જેને વગ

અથવા નિયમે આચરવાની દેવસ

તે ૫ તે

વ્રશ્ ૬ ગ. પરસ્મૈં કાપણી કરવી,

કાકુ

વ્રીહા સ્ત્રી લલ્લમ, શરમ

શ

શસ્ ૧ ગ આત્મનેં આ જોડે,

આશા રાખવી, ઉમેદ રાખવી

શક્ ૫ ગ પરસ્મૈં શકવુ, શક્તિ

માન થવુ

શકટ પુ. ન ગાડુ

શકન્ ન છાણુ

શકુન્તલા સ્ત્રી. દુખ્યત રાજાની સ્ત્રી

શક્ય પુ. સ્ત્રી ન ખની શકે એવુ

શક્ત પુ ઇન્દ્રનુ નામ છે.

શક્તજિત પુ શક અથવા ઇન્દ્રનો

હતનાર, રાવણનો પુત્ર

શક્ષ્મા પુ શખ વગાડનાર

શટ્ ૧૦ ગ પરસ્મૈં ઠગવુ

શત્રીપતિ પુ (શત્રી એટલે ઇન્દ્રાણી)

ઇન્દ્ર

શતાયુસ્ પુ સ્ત્રી ન. સો વર્ષ

જીવનાર

શત્રુત્ત્વ કિ વિ શત્રુથી

શદ્ ૧ ગ નાગ પામવુ, લીણુ

થવુ

શનૈ દિ વિ ધીમે ધીમે

શપ્ ૧ ગ પરસ્મૈં ને આત્મનેં

ગાપ દેવો, શપ્ત્વા અવ્યય બૂ ફ

શબ્દ પુ અવાજ, શબ્દ
શમ્ અ. સુખ, કલ્યાણ
શરણાર્થિન્ પુ સ્ત્રી ન આશ્રય
શોધનાર

શરમખંડપ પુ ન ખાણોનો ખનાવેલો
માડવો

શરાવ પુ એક જાતનું વાસણ છે
શરીરિન્ પુ સ્ત્રી ન શરીરવાળું,
પુ મનુષ્ય, દેહધારી

શર્વરીશ પુ (શર્વરી સ્ત્રી રાત્રી)
ગત્રીનો સ્વામી, ચન્દ્ર

શશ પુ સસહુ

શાસ્ત્રાદ્ પુ ચન્દ્ર

શશ્વત્ કિ વિ હમેશા

શસ્ ૧ ગ પરસ્મૈં વિ એકે,
મારવું, નાશ કરવો

શસ્ત્રવિદ્યા સ્ત્રી (શસ્ત્ર અને વિદ્યા)
લડાઈની વિદ્યા

શસ્ત્રસપાત પુ (શસ્ત્ર, સપાત પુ
પડવું તે) ગત્રપ્રહાર

શસ્ત્રાસ્ત્ર ન અર્થ પ્રકાશના હથિયાળ

શાક પુ ગાંઠ, ભાંડપાલો

શાપ પુ શાપ, ગાપ, ગાપ

શાવક પુ પગનું ગચ્ચું

શામ ૩ ગ પરસ્મૈં ગજ કરવું,
નિયમમા મૂકવું, ગિફાળુ આપવું

શાસ્ત્રપ્રતિષેધ પુ (શાસ્ત્ર ન ધર્મ-
શાસ્ત્ર અને પ્રતિષેધ પુ અટકાવ)
ધર્મશાસ્ત્રમા કહેલો પ્રતિબંધ

શિશિન્ પુ મોર

શિરસ્ ન માથું

શિરીષ ન. એક જાતનું પુષ્પ

શિલાસઘાત પુ પથ્થરનો ઢગલો

શિષ્ ૭ ગ પરસ્મૈં પૃથક્ કરવું,
વિ + શિષ્ તપસીલવાર કહેવું,
વિશેષ કહેવું

શ્મી ૨ ગ આત્મનેં સર્ધ ગ્રહેવું,
ઉંધવું, અતિ + શ્મી ચઢિયાતા
ચવું, પાછળ પાડવું, છોતવું

શીત પુ સ્ત્રી ન ઠંડું

શીતત્રાણ ન ટાઢથી ગ્દાણું

શીતલ પુ સ્ત્રી ન ઠંડું

શીલ ન. સુસ્વભાવ

શુક્તિ સ્ત્રી મોતીની છીપ

શુચિ પુ સ્ત્રી ન પવિત્ર

શુન પુચ્છ પુ વિગેપ નામ છે

શુન શેષ પુ વિરોપ નામ છે

શુનોલાડ્ગૂલ પુ વિગેપ નામ છે.

શુલ્ક પુ ન કન્યાના માનાપને

તે પેંમા આપેલા હોય તે (અસત્ત
તે પેંમા કન્યાની કિમન તરીકે
આપવામા આવના હતા.)

શુભ્રૂષા સ્ત્રી સેવા

શુષ્મિણ પુ. સ્ત્રી ન શક્તિમાન

શૂન્ય પુ સ્ત્રી. ન ખાલી, રહીત

શૂન્યમુખી સ્ત્રી. સૂતા મોંવાળી,

કીકા મોંવાળી, ઝખવાણી પડેલી

શલિન્ પુ રિવતુ નામ છે

શૂદ્ર ન શિંગડુ

શૂ વિ જોડે, કરમાવુ (કર્મણિ

પ્રયોગમા)

શ્રેષ્ઠ પુ ન ખાકીનુ, ખીજા બધા

શૈવ્ય પુ. ગગનનુ નામ છે

શોકવિકલ પુ સ્ત્રી ન શોકથી

વિહ્વલ, શોકપીડિત

શ્યામ પુ સ્ત્રી ન. કાળુ, નીલ

શ્રમ પુ યાદ

શ્રા ૨ ગ પચ્ચમૈં ગધવુ

શ્રાન્ત શ્રમનુ બ કૃ થાકી ગયેલુ

શ્રાવણ પુ. શ્રાવણ મહિનો

શ્રિ ૧ ગ પચ્ચમૈં, આત્મનેં બા

ત્તેડે, વળગવુ, આશ્રય લેવો, સમ્ +

શ્રિ આશ્રય લેવો, આધાર ગમ્પવો

શ્રી ૯ ગ પચ્ચમૈં, આત્મનેં ગધવુ

શ્રી સ્ત્રી ધન, લક્ષ્મી

શ્રીહરિ પુ વિષ્ણુનુ નામ છે

શુ ૫ ગ. પચ્ચમૈં સાંજનુ

શ્રીમનોદર પ સ્ત્રી. ન (કૃતિ

સ્ત્રી કર્ણ, કાન, અને મનોદર

પુ. સ્ત્રી ન મોહક) કાનને મોહ

પમાડનારુ

શ્રેણિ-ળી સ્ત્રી. હાર

શ્રેમન્ પુ. ગોલા

શ્રોત્ર ન કાન

શ્રોત્રદ્વય ન. બે કાન

શ્વ કાર્ય ન આવતી કાલનું કર્તવ્ય

શ્વન્ પુ કૂતંગે

શ્વસ્ ૨ ગ પચ્ચમૈં શ્વાસ લેવો,

નિ + શ્વસ્ શ્વાસ લેવો, વિ + શ્વસ્

વિશ્વાસ રાખવો, સમ્ + બા + શ્વમ

દિક્ષામો આપવો, ધૈર્ય ધરવુ

શ્વાપદ પુ ગિરારી પશુ, પશુ

સ

સહયાતીત પુ સ્ત્રી ન (સહ્યા

સ્ત્રી સખ્યા, ભત્રીત પુ સ્ત્રી ન

બહાર ગયેલુ) અસખ્ય

સગત સમ્ + ગમ્ નુ બૃ ૬ એકદું

થયેલુ

સપ્તામ પૃ યુદ્ધ

સજય પુ વિજેય નામ છે

સનુષ્ટ સમ્ + તુષ્ નુ બૃ ૬ ખુબ

થયેલુ મનોપ પામેલુ

સંગેદ પુ નક

સપ્ત્ય સ્ત્રી માન, યજ્ઞજ્ઞુ.

સંખ્યાકૃણ (૫૬ જે અને સ-૨

૪૧૧૧૧૧ રખતે અને ૫૫૨૨

આત્મશો ઈશ્વરપ્રાર્થના [સંધ્યા]
કરે છે તે)

સનાહ પુ કવચ

સપર્ક પુ સખચ

સપાદન ન મેળવવુ તે

સપ્રદાય પુ શિવાગ, પગપગથી
આજ્ઞાની ગીત, શિષ્યો

સમવ પુ અભવ, યની શકે એવી
ચિત્તિ, નક્યના

સમાવિત સમ + મૂ નુ પ્રેરક કર્મણિ
શ્રુ ૬ ધારેલુ, યની શકે એવુ,
ચારેલુ

સત્રમવિધિ પુ પંગેણાગત, પંગેણો
આવે સાહે તેને આસ્તમ્યકા
કેવાનો ગણગટ

સમોહન ન એક અદ્ભુત ગતિનુ
નામ છે

સયમ પુ સમને

સયમિત્ પુ જેને ઈન્દ્રિયા વન
કરી છે એવો આવુ પુરુષ, યનિ
મયત્સર પુ વર્ષ

સયને પુ ગોગ્નુ નામ છે.

સયનેક પુ સમુદ્રમા ગહેનાઁ એક
અગ્નિનુ નામ છે

સનાથ પુ. એકત્ર ગેલુ તે, મોખન
મલ્લગુત્તિ ઓ સમર્ગ અથવા
અથવા છોડી દેવો તે

સસાર પુ. દુનિયા, પ્રપચ

સસારસુખ ન. (સસાર પુ સસાર,
દુનિયાની સ્થિતિ, સુખ ન મુખ,
ઉપભોગ) સસારનો ઉપભોગ,
દુનિયાની સ્થિતિનુ મુખ

સસૃતિગર્તા ઓ (સસૃતિ ઓ આ
દુનિયા, સસાર, ગર્તા ઓ ખાણે)
સસારગ્રંથી ખાણે

સસ્મર્તવ્ય પુ ઓ ન યાદ ગમના
લાયક

સકલ પુ ઓ ન. સર્વ

સકાશ પુ આપુ, બધુ, અમીપ
સન્નોય પુ ઓ ન કોધમા આવેલુ
સચ્ચિ પુ મિત્ર

સદ્ધ પુ સાસાગિક પદાર્થોમા
આસક્ત ગેલુ તે, સખચ

સચ્ચરણવ્રત ન (વ્રત ન વગન)
સત્યચરણગ્રંથી નિયમ

સજ્ઞ ૧ ગ પગમ્બેર વળગલુ,
વિ + ક્ષતિ + સજ્ઞ [વ્યતિપજ્ઞ]
એકત્ર લેલુ, સમ + આ + સન્
ચોટલુ, બેઠાલુ

સકૃતિ ઓ આરુ કૃત્ય, પુરુષકૃતિ
સત્તમ પુ ઓ. ન. શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ
સત્વાનુષ્ઠ પુ. ઓ. ન. પોતાની
ગતિ અથવા મોટાઈને થોડા
સત્પુરુષ પુ. આગે પુરુષ

સત્ર ન યજ્ઞનો સમારંભ; સત્રમૂર્તિ
 સ્ત્રી. યજ્ઞમૂર્તિ
 સત્સંગતિ સ્ત્રી સદ્ગુણીની સોખત
 સદ્ (સીદ્) ૧ ગ પદ્મૈં ૦ ખેસવુ,
 આ જોડે, પામે જવુ, પ્ર જોડે,
 પ્રસન્ન થવુ, સમ્ + આ જોડે,
 મેળવવુ, જવુ
 સદ્ પ્ર જોડે, (ત્રેગ્ધ્ર ભેદમા) ખુશ
 કરવુ, પ્રસન્ન કરવુ
 સદસત્ પુ. સ્ત્રી. ન સારુ અને નહારુ
 સદાચાર પુ (સત્ પુ સ્ત્રી ન સારુ
 આચાર પુ આચરણ, વર્તન)
 મદાયગણ, પુ. સ્ત્રી ન સદ્વર્તનવાળુ
 સદ્ય કિ વિ તત્તજ, તત્કાળ,
 હાલમા
 સનાથ પુ સ્ત્રી. ન. યુક્ત, વ્યાપ્ત, ગક્ષિત
 સપત્ની સ્ત્રી રોઝ (રોઝ્ય)
 સમાસદ્ પુ. સભામા ખેસનાર,
 સ્વભાષક
 સમક્રિય પુ. સ્ત્રી ન (સમ અરો-
 અગ અને ક્રિયા સ્ત્રી. કરવુ તે)
 જેનુ વર્તન અગ્યુ છે તે, સગ્ની
 કર્ણીગણો, નિષ્પક્ષપાત
 સમન્તમ્ મિ. વિ. આસપાસ
 સમન્તાર કિ વિ આગપાસ
 સમગ્રદમ્ કિ વિ મત્ર મતિન,
 મત્ર પરીને

સમસ્ત પુ સ્ત્રી. ન. બધું
 સમાકુલ પુ. સ્ત્રી ન. વ્યાપ્ત, પૂર્ણ
 સમાગમ પુ સોખત, સહવાસ
 સમાન પુ સ્ત્રી ન સરખુ
 સમારોપિત સમ+આ+રુદ્ધનુ ત્રેરક
 કર્મણિ ભૂ કૃ, મૂકેલું
 સમિવ્ સ્ત્રી ઉદુપર જેવા કાઠપિણ્ય
 પવિત્ર ઝાડની હોમાગિમા નાખવાની
 નાની ઝળીઓ
 સમીહિત પુ સ્ત્રી. ન ધડેલું,
 ધડેલી વસ્તુ
 સમુદય પુ. ઉદ્યોગ
 સમુપાર્જ પુ સ્ત્રી. ન ચરેલું
 સમુપાદત (સમ્ + ઉપ + આ જોડે,
 હનુ કર્મણિ ભૂ કૃ) એકદુ થયેલું
 સમ્યક્ કિ વિ શુદ્ધ રીતે, સાગી
 રીતે
 સમ્યચ્ પુ સ્ત્રી ન. સારુ
 મસાજ પુ મોટો ગળ, સાર્વભૌમ
 રાગ
 સરણિ-ણી સ્ત્રી માર્ગ, રીતિ,
 વ્યવસ્થા
 સરમા સ્ત્રી દેવદમ્બીનુ નામ છે,
 દેવોની દૂતરીનુ નામ છે
 સરસ્વતી સ્ત્રી. નદીનુ નામ છે
 સર્વત્ મિ. વિ. દરેક દિગ્ગણે

સર્વમૂતાનિ ન પ્ર અને દિ બ. વ
 બધી હયાત ચીને, સર્વ પત્રો
 સર્વવિદુ પુ બી ન. સધળુ બાણુનાર
 સર્વસ્વ ન (સર્વ ભવળુ અને સ્વ
 ન) સવળુ વિત્ત, સવળી સપત્તિ
 સર્વામિપ્રેતહેતુ પુ (અમિપ્રેત અમિન
 પ્ર + હનુ કર્મણિ બૃ. ૬ ઇષ્ટેણુ)
 ગ્રવે ઇષ્ટેલી ચીનેતુ ડાણુ
 સલિલ ન પાણી
 સવિનુ પુ મુર્ધ
 સવિન્મય પુ બી ન વિન્મયયુક્ત,
 આશ્રય
 સશોક પુ બી ન (સ સાથે,
 શોક પુ ગોક) શોકયુક્ત, દુઃખથી
 પાડિન
 સસૈનિક પુ બી ન મિપાર્શ અથ
 સસ્ત્ર - ગ. પગ્ગમ૦ તંયા થતુ,
 સન્નિય થતુ
 સદ્ સદ્ નેતે ગતિમાન થતુ,
 સ્વયં થતુ, ચોચ થતુ, સન્ધ્યા
 નેચ એમ લાગતુ
 સદ્સ ન ૮-૧૦
 સદ્સમા દિ વિ. ૧-૧૦ ગીત,
 ૬-૧૦ સ્વયં
 સદ્સન્ન દિ વિ ૧-૧૦

સદાય પુ. મદ્દગાર, સોખી
 સદિષ્ઠ પુ બી ન વિશ્વક્ષણ,
 ગતિમાન
 સાહ્ય ન સામ્યશાસ્ત્ર
 સાનાહુક પુ બી ન. નેચે ક્રય
 પહેરેણુ છે તે
 સાક્ષાત્ દિ વિ પ્રસક્ષ
 સાગર પુ સમુદ્ર
 સાવિધ્ય ન પ્રધાનપણુ
 માત્યહવ્ય પુ ગોગ્નુ નામ છે
 સાધુ પ ગ પગ્ગમ૦ સાધવુ,
 મેળવતુ, સિદ્ધ કરવું
 સાધારણ પુ બી ન સાધાગ્ધુ,
 મધ્યમ પક્ષિતનુ
 સાષ્ટ દિ વિ સારી રીતે
 સાષ્ટવૃત્ત પુ બી ન (સાષ્ટ પુ
 બી ન સારી, વૃત્ત ન વર્તાવું)
 સારી વર્તણૂકવાળુ
 સામાન્ય પુ બી ન સાધાગ્ધુ
 સામિધેની બી યજ્ઞનો અગ્નિ મળે
 ગાવતી વખતે બોલવામા આવતો
 મત્ર
 સાયમ્ અ સાને
 સાર પુ નિતિ, મુખ્ય અગ્ર
 સારમેય પુ મગ્માનો પુત્ર, દુનિ
 માર્ગમ્ અ માથે (તૃતીયાને થોગે
 વપરાય છે)

સાર્વભૌમ પુ. સ્ત્રી ન. સર્વ પૃથ્વીનો
(રાજ)

સાવધાન પુ. સ્ત્રી ન (સ અને
અવધાન ન. ધ્યાન) અવહિત,
સાવધ, એકાગ્ર

સાવિત્રી સ્ત્રી. ઋગ્વેદનો પવિત્ર
મંત્ર જેને સામાન્ય રીતે ગાયત્રી
કહે છે, અને જે દરરોજ બધા
બ્રાહ્મણો બોલે છે તે.

સાધ્વર્યચર્ય પુ. સ્ત્રી ન. (બહુગ્રીહિ
સમાસ) અદ્ભુત વર્તાણુકવાળું

સાહાય્ય ન. મૈત્રી, મદદ
સાહિત્ય ન અક્ષરવિદ્યા, નિબંધ,
વાક્યમય

સિક્તા સ્ત્રી. રેતી

સિદ્ધિ સ્ત્રી સંપાદન કરવું તે,
કાર્યસાધન કરવું તે

સિષ્ ૧ ગ. પૃથ્વીનું શાસન કરવું
સુ ૫ ગ. પૃથ્વીનું ને આત્મને
ભોગવેશનો રસ કાઢવો

સુ ૧ ગ. પૃથ્વીનું અને ૨ ગ. પૃથ્વીનું
પ્ર જોડે, પ્રસવ કરવો, જન્મ
આપવો

સુ (નાગદોની પૂર્વે મુકવામાં આવે
છે) મારુ, ગોસન, મુખુ

સમાય પુ. વાનરોમાં મુખ્ય વાનરનું
નામ 'સ' એ ગરબો મદદગાર હોવાને.

સુત્યાદિન ન. સોમયજમા જે દિવસે
સોમવેશીનો રસ પીએ છે તે
દિવસ

સુધાસ્યન્દિન પુ. સ્ત્રી ન (સુધા
સ્ત્રી અમૃત) જેમાંથી અમૃત
ટપકે તે

સુમત્રા સ્ત્રી અર્જુનની પત્ની
સુમિશ્ર ન. અનની પુષ્કળતા,
પુષ્કળ અન્ન હોવાપણું, સુકાળ

સુરમિ પુ. સ્ત્રી ન સુગંધ
સુરાલય પુ (સુર પુ દેવ, આલય પુ.
સ્થાન) દેવનું સ્થાન, સ્વર્ગ

સુવર્ણશત ન (સુવર્ણ પુ મોનાનો
સિક્કો અને શત ન મો.)
સોનાના સો સિક્કા

સુવિનીત પુ. સ્ત્રી ન. નમ્ર
સુદ્વયતમ પુ. સ્ત્રી ન શ્રવણન,
ધ્યાનમાં ધ્યાન

સૂ ૨ ગ. આત્મને પ્રસવ કરવો,
પ્ર + સૂ જન્મ આપવો

સૂ ૪ ગ. આત્મને પ્ર જોડે
પ્રસવવું, ઉપન કરવું

મૂ ૬ ગ. પૃથ્વીનું પ્રેરના કરી,
આગળ દર્શનનું

સૂક્તિ સ્ત્રી (સુ સ્ત્રી, ક્તિ સ્ત્રી
પત્ની) સ્ત્રી બધી, સુ દેવતા,
શાંતિ રસ,

મૂઝ ૧૦ ગ પરમૈં ૦ મૂઝવતુ

મૂત પુ માગધિ

મૂઝત પુ સ્ત્રી ન મંધુર, પ્રિય,
સત્યપ્રિય

મૂર્યવશ પુ મૂર્યનો વશ

મૂ ૧ ગ પરમૈં ૦ મોઝુ

મૂ (મેઝક) નિર્ જોડે, હાટી મૂકતુ

મૂઝ સમ જોડે, જોડતુ, અભાગમ

ઢરવો, સદ્ + મૂઝ લાગ ઢરવો

સેનાનિવેશ પુ લખકની હાવણી

સેન્દ પુ સ્ત્રી ન હન્ડ સ્કિન

સેવન ન. ચાકરી કંઠી ને, આશ્રય

લેવો તે, આચરતુ ને

સેવા સ્ત્રી ચાકરી

સો ૮ ગ પરમૈં ૦ પૂરુ ઢરતુ, અન્ન

આણવો, નાશ ઢરવો, પરિ + જવ +

સો પગિણામ થવું, વિ + જવ + સો

હાવ ઢરવો, નિશ્ચય ઢરવો, પ્રયત્ન

ઢરવો, ક્રોડિન કંઠી

મોચ્છવાસ પુ સ્ત્રી ન મજાવ,

જામ સ્કિન

મોપાન ન પગથિયુ, નિસરણી

મોમવશવિમૂષણ પુ. સ્ત્રી. ન (મોમ

પુ મજ) ચડવડનો અજંકા,

ચડવડનો ચોખાવનાર

મોમ્ય પુ. સ્ત્રી ન જ્ઞાન, નમ,

અનુચ, મનોજ

મોયવમિ પુ મુયવસનો પુત્ર

મૌરાજ્ય ન સારુ ગાન્ય

મૌવર્ણ પુ સ્ત્રી ન મોનાનુ ખતેલુ

મ્બલત્ વર્તમાન કૃ પાતુ, ક્રેક

ખાતુ

મ્બલિત ન મૂલત્રુક

સન્ ૧ ગ પરમૈં ૦ મૂમ પાત્તી,

ગર્જના કંઠી

મ્નન પુ કુચ, યાન, કુચાચ

સ્તવક પુ મૂમખુ

સ્તમ્ ૧ ગ આત્મને ૦ અતે ૫

ગ પરમૈં ૦ અક્કડ અથવા

નિશ્ચય થતુ, મગડમ થતુ, ચોટી

જતુ

સ્તમ્ ૬ ગ પરમૈં ૦ અટકાવતુ,

અક્કડ થતુ, મગડમ થતું

સ્તમ્ ૫. થાલલો

સ્તુ ૨ ગ પરમૈં ૦ આત્મને ૦

વખાણવતુ; જમિ + સ્તુ મુનિ કંઠી,

સતન ઢરતુ, વખાણવતુ

સ્તુ ૫ ગ પરમૈં ૦ ને આત્મને ૦

ટાકતુ, પાયરતું, વિખેરતુ, સમ જોડે.

સ્તુ ૬ ગ. પરમૈં ૦ ને આત્મને ૦

ટાકતુ, જા + સ્તુ ટાકતુ, પાયરતુ,

આસનણ કંઠુ

સ્ત્રી સ્ત્રી ભાર્યા, સ્ત્રી

સ્થા જવ જોડે, ગેડતું વસતુ, નિયનિ

કંઠી, ઢપ + સ્થા પાન જતુ.

સ્થાવરજન્મ પુ. સ્ત્રી ન. (સ્થાવર
પુ સ્ત્રી ન અચળ, સ્થિર,
અને જન્મ પુ. સ્ત્રી ન. ચગ)
ચગચર
સ્થિત સ્થા નું ભૂ કૃ ગણેતુ, વસતુ
સ્થૂલકેશ પુ ઋષિનું નામ છે
સ્ના ૨ ગ પરસ્મૈં નાહવુ
સ્નાયુ સ્ત્રી આયુ
સ્તિહ્ ૪ ગ પરસ્મૈં સ્નેહ ગખવો
સ્તુ ૨ ગ પરસ્મૈં આવ થવો,
પડવુ, પકડવુ,
સ્તુ પુ ન ગિખર
સ્પૃહા સ્ત્રી ઈચ્છા
સ્ફુટ ૬ ગ પરસ્મૈં કોડવુ,
ભાગવુ, ફટવુ, ફાટવુ
સ્ફુટિતાતિમુક્ત ન. વિકસેલું
અતિમુક્તાશ્વૈનું કૂંજ
સ્મિત ન મો મધકાવવુ તે
સ્મૃ વિ જોડે, વિસરી જવુ, વિસ્મૃત
વિમાગેલું
સ્વન્દન પૃ ગચ
સ્વક્ષર્તવ્ય ન પોતાની કચ્ચ
સ્વજનવિયોગ પુ પોતાના સગાથી
વિયોગ

સ્વપ્રાય નામધાતુ સ્વપ્તુ આવવુ,
સમણામા ખોલવુ
સ્વયમૂ પુ સ્ત્રી. ન પોતાની મેળે
ઉત્પન્ન થનારુ
સ્વયવરકાલ પુ (સ્વયવર પુ પોતે
વર પસંદ કરે તે, અને કાલ પુ
સમય) સ્વયવરનો વખત
સ્વયમ્ અ જાતે, પોતે
સ્વર પુ ધ્વનિ
સ્વર્ગકામ પુ સ્ત્રી ન અર્ગ
ધ્વજનાર
સ્વહિત ન. પોતાનું કલ્યાણ
સ્વાતિ સ્ત્રી એક નક્ષત્રનું નામ
સ્વાદ પુ આદ
સ્વાદુ પુ સ્ત્રી ન મધુર, ટુચ્છે એવું
સ્વામિનુ પુ ધણી
સ્વાયત્ત પુ સ્ત્રી ન સ્નાયીન
સ્વ ૧ ગ પરસ્મૈં સ્વગ ડગવો,
અવાગ ડગવો
સ્વેદ પુ પખીનો, પગમેવો
સ્વેદલવ પુ પગમેવાનું ગિંદુ
દ
દ અ પગ્ધાર્યક નતમા વપનાય છે

હન્ ૨ ગ. પરસ્મૈં મારવુ, અભિનંદન્
કે આનંદન્ મારવુ, નિનંદન્ મારવુ,
નાશ કરવો

હનુમત્ પુ હનુમાન, મારૂતિ
હન્ત અ આશ્ચર્ય અથવા ખેદસૂચક
અવ્યય

હન્તુ પુ સ્ત્રી ન મરનાર

હય પુ ઘોડો

હ્ર પુ. શિવ

હરિદત્ત પુ બ્રાહ્મણનું નામ છે

હરિદ્વાર ન હિમાલયની તળેટી
આગળ એક પવિત્ર સ્થાનનું
નામ છે.

હરિચન્દ્ર પુ રાજાનું નામ છે

હવ્ય ન બળિદાન

હા ૩ ગ. પરસ્મૈં લાગ કરવો

હા ૩ ગ. આત્મનેં જવું, હા + હા
ગિયું જવું, ચાલુ, સમૂહમાં જોડાવું.

હારિદ્ર પુ સ્ત્રી ન હળદરથી પીળું
કરેલું

હાસ્ય ન હસવું

હાસ્યકાર્ય ન હસવા જેવું કૃત્ય

હિ ૫ ગ પરસ્મૈં જવું, પ્રનંદિ મોકલવું

હિન્ ૧ અને ૭ ગ પરસ્મૈં અને
૧૦ ગ મારવું, હિંસા કરવી,
નાશ કરવો

હિન્ પુ. સ્ત્રી. ન ખૂની, માસ
ખાનાર, માસાહારી

હિમવાત પુ. ઘરફ, હિમ, ઠંડી

હિમાચલ પુ હિમાલય પર્વત

હિરણ્યક પુ ઉદરનું નામ છે.

હીન પુ. સ્ત્રી ન રહિત

હીરકમણિ પુ હીરો

હુ ૩ ગ. પરસ્મૈં હોમ કરવો

હ ઉપનંદવ જોડે, ૧ ગ પરસ્મૈં
આત્મનેં આણવું, લેવું

હૃદયમર્મેચ્છિદ્ર પુ સ્ત્રી ન (હૃદય
ન. હૈયું, મર્મનું ન મર્મસ્થાન
અને છિદ્ર કાપવું) હૃદયના
મર્મસ્થાનને કાપનાર

હે સંબોધનનો અર્થ બતાવનાર,
અહો, રે

હેતુ પુ કારણ

હોતુ પુ જેનું કામ મત્ર લાણવાનું
છે એવો યાજ્ઞિક ગોર

હુ ૨ ગ આત્મનેં છુપાવવું,
અપ + હુ, નિ + હુ

હ્રસ્વ પુ. સ્ત્રી ન લધું, ટૂંકું

હ્રો ૩ ગ પરસ્મૈં શરમાવું,
લાજવું

૨—આ અંથમાં આવેલા ગુજરાતી શબ્દોનો

સામાન્ય કોશ

અ

અખડ અવિરત્તમ્ કિ. વિ
અગત્ય ગુરુત્વ ન, મહત્ત્વ ન
અગત્યનું કામ ગુરુકાર્ય ન
અગરેશ અથવા અગલોકો અદ્વા
(અ. વ મા વપરાય છે.)
અજ અજ પુ
અજવાળિયુ પખવાડિયુ (ચાન્દ્ર
માસનું) શુક્રપક્ષ પુ.
અડતુ ભ્રમ પુ. સ્ત્રી. ન.
અતિમુક્તવેલો અતિમુક્તતા સ્ત્રી
અગાધ અગાધ પુ. સ્ત્રી ન.
અજ અજ ન
અમર અમૃત મૃતુ ભૂ. કૃ. અ જોડે,
અમર પુ. સ્ત્રી ન
અર્થ અર્થ પુ
અર્થ વગરનું અયુક્ત ભૂ. કૃ., અનુપપન્ન
અસર્થ અનિર્વચનીય પુ. સ્ત્રી ન,
અનિર્વર્ણનીય પુ સ્ત્રી. ન, કિમ્+
અપિ પુ સ્ત્રી ન
અરિઆચી રમણાત્, મોહાત્ કિ. વિ.
અરિવેદ વ્યભિચાર પુ
અમમ્ અમે, અમનુ સ એ વ.,
આદો આદિનું અ એ વ
આ
અગેશન કિર્તી પ્રધાનરાજદોરિન પ.
અપે પપે ગોપુ દુરોભાસિત, જગા
રિત, વદન્ન નું પ્રેમ કૃ. ન. ક.

આડે રસ્તે ઉત્પયમ્ કિ વિ
આધળુ અન્ધ પુ સ્ત્રી ન
આપસાહેબ મગવાન અથવા મવાન
પ્ર એ વ
આખરદાર વિશિષ્ટ પુ સ્ત્રી. ન
આખરદાર કુળનું અભિજનવત્
પુ સ્ત્રી. ન., કુલીન પુ. સ્ત્રી. ન
આવડુ તે આગમન ન, આગમ પુ
આશીર્વાદ આશિસ્ સ્ત્રી
આશ્રય વગરનું અનાથ પુ સ્ત્રી ન,
અનાથય પુ સ્ત્રી ન.
આશરો લીધેલી જગ્યા આશ્રયસ્થાન
આસો (મહિનાનું નામ છે) આશિન પુ
આળસુ અલસ પુ સ્ત્રી ન, તન્દિલ
પુ સ્ત્રી. ન

ઇ-ઇ

ઇન્દ્રવાકુઓ (ગમના કુળના રાજાઓ)
ઇન્દ્રાકુ પુ (અ વ મા વપરાય છે)
ઇચ્છા કાઢા સ્ત્રી, કામ પુ
ઇન્દ્રજિત (ગયલુનો પુત્ર) ઇન્દ્રજિત પુ
ઇમાનદારીથી માત્સ્યા, નિષ્ઠા
ઇન્દ્ર અનય પુ, પીટા સ્ત્રી, ચક્ર ન.
ઉ

ઉગમનું વદન્ન નામ નું પ્રેમ
ઉદ્ભવ મમ્+કાર્મ (જરૂર નું પ્રેમ
કે), પોતા અપરા મારણ

ઊંચુ ઉચ્ચ પુ સ્ત્રી. ન.

ઉન્નત નિર્જન પુ સ્ત્રી ન

ઉતાવળથી સસમ્રમમ્ કિ વિ.

ઉપર, તરફ પ્રતિ (એને યોગે નામને
દ્વિ વિ લાગે છે)

ઉપવાસનો દહાડો ઉપવાસદિન ન
(ઉપવાસ પુ ઉપવાસ અને દિન
ન. દિવસ)

ઉપાય લપાય પુ, અભ્યુપાય પુ

✽

ઋગ્વેદ (એક વેદનું નામ છે) ઋગ્વેદ પુ

એ

એકદમ સદસા કિ વિ

એક ખીળ સાથે લડવું તે
પરસ્પરસઘટન ન

એ

ઓળંગવું ક્રમ ૧ ગ અને ૪ ગ

પરસ્મૈં આ + ક્રમ

ઓસડ ઔષધ ન ઓસડમાં કામ
આવે એવી વનસ્પતિ, સામાન્ય
રીતે વનસ્પતિ ઔષધિ-ષ્ટી સ્ત્રી

ક

કર્ષ જાતનું કીટણ પુ સ્ત્રી ન

કઠોર પરુષ પુ. સ્ત્રી. ન, કઠોર શબ્દો

પરુષાક્ષર પુ સ્ત્રી ન

કઠી હાર પુ

કદરી કદર્ય પુ.

કદી નહીં ન કદા, નૈવ, ન

કર્હિચિત્ અ

કપટયુક્ત જુગાર કપટયૂત ન.

(કપટ ન જીળ અને યૂત ન

જૂગડું)

કમડગ કમણ્ડલુ પુ

કમ્ભર મધ્ય ન.

કમાવું અર્જ ૧ ગ પરસ્મૈં

કલિંગદેશ અથવા કલિંગના લોકો

કલિજ્ઞા (બ વ મા વપરાય છે)

કહેતું અમિદધાન અમિ + ધા તું

વર્તમાન કું

કહેવું અમિ + ધા, કહેવાતું અમિહિત

કાગળ પત્રક ન

કાપવું તે છેદ પુ

કામ કાર્ય ન, ફલ ન, એ હેતુ

પાર પાડવાને ફલાવાસયે.

કાર્તવીર્ય (એક રાજાનું નામ છે)

એને પરશુરામે માર્યો હતો)

કાર્તવીર્ય પુ.

કારણ કે યત્ત અ, હિ અ

કાવતરુ કપટપ્રવચ્ચ પુ

કિલ્લો દુર્ગ પુ.

કીમતી મહાઈ પુ સ્ત્રી ન

કુમારસભવ (કાલીદાસના કાવ્યનું

નામ છે) કુમારસભવ પુ

કુળ કુલ ન

કૃપાશીલ સ્તિઘ (સ્તિહ્નુ ભૂ. ફે.),

સસ્નેહ, કૃપાશીલ પુ. સ્ત્રી ન

કૃષ્ણની બહેન કૃષ્ણા સ્ત્રી

કેટલીક વાર કતિકૃત્વ અ

કેદ કરવું કારાગૃહે નિશ્ચિપ્

કેળવણી અધ્યયન ન, વિનયન ન

કૈકેયી (દશરથની એક પત્નીનું નામ

છે) કૈકેયી સ્ત્રી.

કોઈ કોઈ પ્રસંગે કાલેકાલે

કોઈ કોઈ વાર કદાચિત્

કુંહાડી પરજી પુ

કૂર વૃક્ષ પુ સ્ત્રી. ન

કોધાયમાન થયેલું ક્રુદ્ધ ક્રુધ્નું

ભૂ ફે.

કૌંચ (એક જાતનું પક્ષી છે) કૌંચ પુ

કૌશલ્યા (દશરથની એક પત્નીનું

નામ છે) કૌશલ્યા સ્ત્રી

કાય પામેલું ઘ્વસ્ત ઘ્વસ્નું ભૂ ફે,

ચલ્લિત, ચદ્ + ળિદ્નું કર્મણિ

ભૂ ફે

ખ

ખાઈ કુલ્યા સ્ત્રી

ખાતરી કર્મની પ્રતિ + ઇ (પ્રેરક),

પ્રતીતિ કૃ

ખારીયું અમર્યણ પુ સ્ત્રી ન

ખૂચવી લેવું, છીનવી લેવું હ ૧ ગ

અપ જોડે

ખેંચાયેલું વિલોમિત વિ + હ્રમ્નું

કર્મણિ ભૂ ફે

ખેતીવાડીના કામ માટે કૃષિહેતો,

કૃષિકર્મણે.

ખોડુ પ્રતિકૂલ પુ સ્ત્રી ન

ખોવાયેલું જટ ભૂ ફે.

ગ

ગઈ રાત ગતા રાત્રિ સ્ત્રી

ગણાયેલું અભિમત કર્મણિ ભૂ. ફે,

પ્રસિદ્ધ ભૂ ફે, પરિકીર્તિત કર્મણિ

ભૂ ફે, પરિગણિત કર્મણિ ભૂ ફે

ગરીમાઈ દારિદ્ર્ય ન, દુર્ગતિ સ્ત્રી

ગર્વ કરનાર ચદ્વત ભૂ ફે

ગર્વિષ્ઠ અવલિપ્ત ભૂ ફે.

ગાધિ (રાખ્ખનું નામ છે) ગાધિ પુ

ગુણામગીરી દાસ્ય ન

ગોર રૂપાધ્યાય પુ, પુરોહિત પુ

ઘ

ઘડો કુમ્મ પુ

ઘણું મૃશમ્ દિ વિ

ઘણુખર પ્રાયેણ દિ વિ અ,

પ્રાય દિ વિ અ

ઘગ્ગઓનું પિતૃપૈતામહ પુ સ્ત્રી ન

ઘોડિયું પ્રેક્ષા સ્ત્રી.

અ

ચક્રેતુ (રામના આર્ત લક્ષમણનો
પુત્ર) ચન્દ્રકેતુ પુ

ચમન્દાદિ અદ્વૈત પુ સ્ત્રી ન

ચાલુવું સિદ્ધ ૪ ગ, તેને ચાલે છે
તસ્મિન્નિદ્ધતિ

ચેમસું વર્ણ (ખ વ મા વપરાય છે)

ક

કાલી વક્ષ્ ન

કાલીકાલ પ્રમુત્તકલમ્ કિ વિ.
નરીકે વપરાય છે.

કપરુ છલિસ્ ન, પદ્મ ન

કેલ્લું તુદ્ ૨ ગ. પદ્મૈ૦

કેલરુ જાતિ-સમ-વા, વિ-પ્ર ન
લમ્, વક્ષ ૧૦ ગ. અન્મતે૦

કેશુ ત્રામ પુ સ્ત્રી ન

કેવરુ વ્દર્ક પુ, અવમાન ન

પરિણામ પુ, કેવરુ વ્દર્ક વગેરે

કેલી મુસ્ત્રામાં આવેલુ સુક કમ્બલિ

ખૂં ક સુત્ર ઉપરથી

ગ

ગમ (દેહો) પદ ન

ગમ્મથી કાપી નાંખવું વ્દ-મૂલ
૧૦ ગ, વન્મૂલમિત્રમ્ દેવર્થ ક

ગતિ વાનપ્રસ્ય પુ, ચતિ પુ

ગનાવર પશુ પુ

ગમદ્મિ (અપિતુ નામ છે)
જમદગ્નિ પુ.

ગમીન મૂમિ સ્ત્રી

ગગસંવ (મગવ દેશના એક મગવ
નામ છે.) જરાસંવ પુ.

ગદ્ગ દેવી કૈશ્વ ૧ ગ. અન્મતે૦
અપ વેડે

ગગકણુ કણ પુ, સીકર પુ

ગાડુ સ્પૂલ પુ. સ્ત્રી ન, વિપુલ
પુ સ્ત્રી ન

ગાને સ્વયમ્ અ

ગનત્ર યાત્રા સ્ત્રી

ગાથ જાલ ન

ગાનાર વિજિગીયુ પુ.

ગાની જીવન્તી જીવ્ તુ કર્નરિ
વર્તમાન ક સ્ત્રી, કર્જીવા સ્ત્રી
(જીવ પુ જિહ્વી, અને જ [સહ
તે દેહાણે] અ માથે)

ગુદં મિત્ર કમ્બલિ બૂં ક મિદ્
ઉપરથી

ગુદં ગુદં વિવિધ પુ સ્ત્રી ન

ગેશ્યંતુ નિયુક્ત કમ્બલિ બૂં ક
સુતિ નિયુક્ત

ગેન મિત્રા સ્ત્રી

ગ્યારે ગ્યારે વદાયદા-નદાનદા.

ॐ

अनुवायेषु आक्षिप्त आ + क्षिप् तु
अभक्षि भू ई

२

टीकाक्षर टीकाकार पु., टीकाकृत पु
२३ स्वाभिमान पु

३

अपक्षे द्वे निरु + मर्त्सु १० ग,
प्रति + आ + दिक्ष् ६ ग.

४

आभ्यां (इक्षु भूष) वन्वन न
आभ्यां शाखा श्री
३ ३ अरु आ + रट् १ ग.

५

तक्षर वादविवाद पु
तत्त्व गणितार तत्त्वविद् पु
तन्मात्र तन्मात्र न
तप तपासि य व
तपासना निरुपयितुम् (नि + रूप्
१० ग तु हेत्वर्थ ई)
तद् अभि (उप)
तरेदना विलक्षण पु श्री न
ताड ताली श्री
वीक्ष्य प्रबल पु. श्री. न., बलीयस्
पु श्री न
नीड दालभ पु
नेर वरुण न.

तेजस्वी देदीप्यमान वर्तमान ई
विभ्राजमान वर्तमान ई.

ते प्रभासे तथा च, तथा, इन्धु
तैयार ययेषु उद्यत भू ई. इन्धु-इन्धु
उपरथी.

तोषाई अविनय पु

६

थाणी स्थाली श्री.
थापणु न्यास पु., निन्दे १.
थाभक्षी स्वप्न पु.

७

आभ्यां यत्तु इह ४ ग. इन्धु-इन्धु
या दया श्री., दया श्री. पीमनेषु
दयाई पु श्री. न.
या वरुण निर्दण पु. श्री. न.
द वन्धु प्रतिचक्रम् दि. वि. अ.
दवान्ने द्वार न.
दरिद्राई शङ्को नौद्यावन न.
दग्धो अर्णव पु
दरेक प्रति (उप)
दाणो धान्य न
दिग्भाण दिक्पाल पु
दीपत उत्तेजित अभक्षि भू ई,
वदीपित अभक्षि भू ई
दीर्घतमस् (अपितु नाम छ.)
दीर्घतमस् पु.
दुष्प्रकारे व्ययाकर य श्री. न.

પીઢાકર પુ સ્ત્રી. ન
દુષ્ટ (પુરુષ) શઠ પુ, સ્થલ પુ,
દુરાત્મન્ પુ
દેવકુમારી અપ્સરસ્ સ્ત્રી, સુરાજ્ઞના
સ્ત્રી

દોડવુ તે વિદ્રવળ ન
દોસ્તી સચિ પુ, સચ્ચ ન
ધૂત રમવુ દિવ્ ૪ ગ વીવ્યતિ
વર્તમાનકાળ ૩ પુ એ વ

ધ

ધન વગરનુ ધનહીન પુ સ્ત્રી ન
ધર્મપુસ્તક ધર્મગ્રન્થ પુ
ધર્મશાસ્ત્ર ધર્મશાસ્ત્ર ન
ધામ આસ્પદ ન, આવાસ પુ
ધામે મન્દમ્ કિ વિ અ

ન

ન દેખાઈ શકે એવુ અદૃશ્ય પુ
સ્ત્રી ન

નાળ (એક રાગનુ નામ છે) નલ પુ
નાગ ફણિન્ પુ, નાગ પુ
નાથ નમ્ર પુ સ્ત્રી ન

નાટ્ય નાટક ન

નાનામા નાનુ કનિષ્ઠ પુ સ્ત્રી ન
નામનુ નામ અ, નામ્ના તુ એ
(નામન્ શબ્દ ઉપરથી)

નાશ ઘસ પુ, નાશ પુ, અવસાદ પુ

નાશ કંગો વદ્+હિદ્ ૭ ગ, નિ+મૂદ્
૧૦ ગ, સ્ત્રેષ્ટુમ્ હેતુર્થ કૃ
નિષૂદયિતુમ્ હેતુર્થ કૃ
નાસવુ પરા+અય્ ૧ ગ આન્મતે
(પરા તુ પલા થાય છે)

નિખાલસ ઋણુ પુ સ્ત્રી. ન,
આર્જવયુક્ત પુ સ્ત્રી ન, સરલ
પુ સ્ત્રી ન.

નિસ શાશ્વત પુ સ્ત્રી ન
નિમકહરામી કૃતદ્વતા સ્ત્રી
નિરપરાધી અનપકારિન્ પુ સ્ત્રી ન,

નિરપરાધિન્ પુ સ્ત્રી ન

નિશાની ચિહ્ન ન

નિષાદ (એક જગદી ગતવું
અથવા તે ગતના સખસવું
નામ) નિષાદ પુ

નીચ પુરુષ કાપુરુષ પુ

પ

પકાએલુ ગૃહીત-પ્રહ્ ઉપરથી

પતગિયુ પતજ્ઞ પુ

પતિ નાથ પુ., પતિ પુ

પરતપ (રાગનુ નામ છે) પરતપ પુ

પર્ણાદ (સરાવાયક નામ છે)
પર્ણાદ પુ

પર્વ (ભાગ, સર્ગ) પર્વન્ ન.

પવિત્ર વિશુદ્ધશીલ પુ સ્ત્રી ન.

પહેલુ તુરીયો ભાગ, પર્વન્ પુ
 પહેળુ વિશાલ પુ સ્ત્રી ન
 પળ ક્ષણ પુ
 પાખ પક્ષ પુ
 પાઞ છવતા થવુ પુનર્ + જીવ
 પાધુ આપવુ પ્રતિ + દા
 પાધુ આપેલુ પ્રત્યર્પિત પ્રતિ + ઋતુ
 પ્રેક્ષ કર્મણિ ભૂ કૃ
 પાચાલી (પાચાલ દેશની રાજકુમારી)
 પાચાલી સ્ત્રી
 પાગરુ પઙ્ગર પુ
 પાટલીપુત્ર (મગધ દેશમા એક
 રાજેન્દ્ર નામ છે) પાટલીપુત્ર ન
 પાતાળ પાતાલ ન
 પાપી, પાપવાળુ પાપ પુ સ્ત્રી ન
 પીડા કરવી ક્રુ ૮ ગ અથ અથવા
 નિ જોડે, પીડ ૧૦ ગ.
 પીડાયુ, પીડાયેલુ કાર્ત્ત ભૂ કૃ,
 અર્દિત કર્મણિ ભૂ કૃ
 પુન પ્રાપ્તિ (ફરીથી મેળવવુ તે)
 પ્રત્યાગમ પુ
 પુનર્ધર્મ પુનરુદ્ધાહ પુ
 પુગલુ (ધણી સ્ત્રીને વિધે
 પન્પરાથી ચાલતું વર્ણન જે
 એવોમા હોય છે તેવા નયા ધર્મ
 મળથી વિધિ અથવા પદ્ધતિ
 પિત્રેમા ય્યાન હોય છે એવી
 નાના એવોનુ નામ) પુરાણ ન.

પૂરેલુ નિયન્ત્રિત કર્મણિ ભૂ કૃ,
 નિવદ્ધ કર્મણિ ભૂ કૃ
 પૂર્વ તરફનુ પૂર્વ પુ સ્ત્રી ન
 (સર્વં), પ્રાચ્ય પુ. સ્ત્રી ન
 પોતાનુ સ્વીય પુ સ્ત્રી ન
 પોલુ કરવું વદ્+ચન્ ઉત્ત્વનિતુમ્
 હેતુર્થ કૃ.
 પ્રકૃતિ નિર્ગમ પુ, પ્રકૃતિ સ્ત્રી,
 સ્વમાવ પુ
 પ્રદક્ષિણા કરવી પ્રદક્ષિણી ક્રુ
 પ્રનાહ સ્રોતસ્ ન.
 પ્રસવણુ (પર્વતનુ નામ છે)
 પ્રસવણ પુ
 પ્રારભ અગ્ર ન, આદિ પુ
 પ્રીતિ પ્રીતિ સ્ત્રી, અનુરાગ પુ
 રૂ
 રૂઞ ઘર્મ પુ
 રૂઞાવવુ દિશ્ ૬ ગ આ જોડે.
 રૂડ પાણ્ડ પુ સ્ત્રી ન, વિવર્ણ પુ
 ય
 યન્મગ પળ્યવીચિકા સ્ત્રી ન, આપણ પુ.
 યધ વન્ધન ન, નિગદ્ધ પુ ન
 યજ્ઞવાહન (અર્જુનનો ઓકરો)
 વત્રુવાહન પુ
 યાવતુ નિર્ + મા ૩ ગ, વન્ધ્ ૯ ગ.
 યાગન વિષય પુ

ધૂમ પાડવી રૂ ૨ ગ, કન્દૂ ૧
ગ પરસ્મૈ૦

બ્રહ્મહત્યા શ્રી.

બ્રહ્મણરાજ બ્રાહ્મણરાજ પુ

ભ

ભક્તિ મક્તિ શ્રી, દેવનિષ્ઠા શ્રી

ભણુવુ પઠ્ ૧ ગ પરસ્મૈ૦

ભમરો ખમર પુ

ભીનુ બાર્દ પુ શ્રી ન

ભૂકો કોદ પુ, ચૂર્ણ ન

ભૂત પ્રેત પુ, વેતાલ પુ, પિશાચ પુ

ભૃગુ (શ્રધ્ધિનુ નામ છે) મૃગુ પુ

મ

મગધ (ખ વ મા વપરાય છે)

(અમુક દેશ અથવા તાના

લોકોનુ નામ) મગધા પુ

મગશ્વર ઉત્તિષ્ઠ કર્મણિ ભૂ કૃ,

ભત્સેકિની શ્રી

મતશ્ચય કાર્ય ન

મથુરા (જગાનુ નામ) મથુરા શ્રી

મદદ સાહાય ન

મરણિયા યદ્ધને પ્રવદ્ધ કિ વિ અ,

આત્મનિરવેશ્મ કિ વિ અ,

સાહસેન (તૃં વિ) કિ વિ

તરીકે વપરાયેલુ છે

મરાયુ હત કર્મણિ ભૂ કૃ.

મલેઝ, મ્લેઝ યવન પુ, મ્લેચ્છ પુ.

મહાભારત (પાણ્ડુ અને ધૃતરાષ્ટ્રના

પુત્રો વચ્ચેનુ યુદ્ધ જેમા વર્ણવેલુ

છે તે વીરરસ કાવ્યનુ નામ છે)

મહાભારત ન

મહેન્દ્ર (એક પર્વત અને તેની પાસેના

દેશનુ નામ છે) મહેન્દ્ર પુ

મળેલુ (જેની કે સભા) મિલિત

ભૂ કૃ

માગેલુ પ્રાર્થિત પ્ર + અર્થ નુ કર્મણિ

ભૂ કૃ.

માણસને અયોગ્ય માનવાનર્હ પુ

શ્રી ન, નિરુત્કોશ કર્મ

માન કેવલમ્ કિ વિ.

માદુ રુગ્ણ પુ શ્રી ન

માયો (પીડાયેલો) અભિમૂલ અભિનમ્

નુ કર્મણિ ભૂ કૃ, પર્વાકુલ

પુ. શ્રી ન, આકુલ પુ શ્રી ન.

માલૂમ પડ્યુ અથવા માલૂમ પડેલુ

ઉપલબ્ધ કર્મણિ ભૂ કૃ, સમધિગત

કર્મણિ ભૂ કૃ

મિલકત સ્થિત ન, વિત્ત ન

મુખ્ય શહેર રાજધાની શ્રી

મુલક વિષય પુ.

મુશ્કેલી અસૌકર્ય ન, કદ ન.

મૂળ મૂલ ન

મૂળ વગરનુ નિર્મૂલ પુ શ્રી ન

મૂળ વિચાર તત્ત્વ ન, નય પુ

મહેણુ 'વપાલમ્મ પુ.

મહેનત કરવી પરિશ્રમ કૃ ૮ ગ

પરસ્મૈ૦ ને આત્મને૦

મેળવવુ અર્જ ૧ ગ. અને ૧૦ ગ

વપ + અર્જ

મેળાપ આગમન ન.

મેળણીદાર મૂસાપક પુ.

મેરેથી ઉચ્ચે અ

મેત વષ પુ

મેઢે ભણુવુ પઠ્ ૧ ગ પરસ્મૈ૦

મૌર્યવશ અથવા મૌર્યવશનો કોઈ

પણ પુરુષ મૌર્ય પુ

મત્રી મત્રિન્ પુ, ઘીસચિવ પુ

ચ

યજુર્વેદ (વેદનુ નામ છે) યજુર્વેદ પુ.

યદાદત યજ્ઞદત્ત પુ

યોગ્ય રીતે આણુ સદાચાર પ્રતિપદ્,

સદાચારેણ શૃત

૨

રખનાળવિનાનુ અરક્ષિત કર્મણિ ભૂ ૬

રઘુવશ (કાલિદાસના કાવ્યનુ નામ

છે.) રઘુવશ પુ

સ્વયે મન્યનદણ્ડ પુ (મન્યન ન

વક્ષાવલુ તે અને દણ્ડ પુ હાથો)

ગ્સ રસ પુ

રોડેનુ રયા, ગ્ચુ સ્થિત ભૂ ૬

ગન્ધાપ રિયા નિતિશાસ્ત્ર ન

રાજગૃહ (મગધ દેશમાં એક શહેરનુ

નામ છે) રાજગૃહ ન

રાજવાની રાજઘાની સ્ત્રી

રાજનો અધિકારી રાજપુરુષ પુ

રાજ્ય ચલાવવાનો જુમ્મે રાજ્યધુરા

સ્ત્રી

રીઝવુ તે (રાજ્યે પ્રજાને)

અનુરક્ષન ન

રુકિમણી (કૃષ્ણની વહુ) રુકિમણી

સ્ત્રી.

૩ તૂલ પુ., પિત્તુ પુ.

૩દિ વિધિ પુ, પદ્ધતિ સ્ત્રી.

૩પ૩ (કોઈની) સમક્ષમ કિ વિ,

પ્રત્યક્ષમ કિ. વિ.

રેણુકા (જમખિની વહુ અને

પરશુરામની મા) રેણુકા સ્ત્રી

રોગ વ્યાધિ પુ

૯

લઈને ગૃહીત્વા પ્રહ્નુ અવ્યય૩૫ ૬

લડવા યુદ્ધાય, યુદ્ધે, યોદ્ધુમ્

લગાઈ આયામ પુ

લગાઈનુ ધ્યાન રણમૂમિ સ્ત્રી

લાન લત્તા સ્ત્રી, લાત મારે છે

લત્તયા પ્રહરતિ

લૂટ લોપ્ત ન, લુપ્તન ન

લોભ લોભ પુ

લેદી જોણિત ન

૫

વચન વચન ન, ઉક્તિ સ્ત્રી
 વચલો પ્રદેશ અન્તર ન, અન્તરાલ ન
 વટોળિયો ચક્રવાત પુ, શબ્દાવાત પુ
 વધારે શોકકારક દુઃખતર પુ સ્ત્રી ન
 વશજ વસ્ય પુ. સ્ત્રી. ન, કુલજ
 પુ સ્ત્રી ન, વશજ પુ. સ્ત્રી. ન
 વાછરડો વત્સ પુ.
 વાજખી યુક્ત યુજ્જનુ ભૂ કૃ, ઉચિત
 પુ. સ્ત્રી. ન
 વાજખી રીતે ધર્મેજ, ન્યાયેન
 વારણાવતી વારણાવતી સ્ત્રી (એક
 જગાનુ નામ છે.)
 વારવાર અનિશમ્ કિ વિ
 વાળ્યુ નામિત નમ્નુ પ્રેરક કર્મણિ
 ભૂ કૃ, રામે ધનુષ વાળ્યુ માટે
 રામેજ ધનુષિ નામિતે
 વિચાર શ્રદ્ધા સ્ત્રી, વિશ્વાસ પુ,
 સ્વકલ્પ પુ, બુદ્ધિ સ્ત્રી.
 વિદુર (સરાવાચક નામ છે) વિદુર પુ
 વિદ્યા વિદ્યા સ્ત્રી
 વિરાટ (રાજાનુ નામ છે) વિરાટ પુ
 વિશ્રામમહેશ્વ વિશ્રામપ્રાસાદ પુ
 વૃત્ર (ધન્દનો શત્રુ) વૃત્ર પુ
 વેણુ વચસ્ ન, વચન ન
 વેપારી વણિજ્ પુ
 વૈન્ મિષજ પુ, વૈચ પુ

વૈદકશાસ્ત્ર વૈદક ન., આયુર્વેદ પુ
 વળની ઘેરીઓ વ્રજાજ્ઞના સ્ત્રી.
 પ્ર ખ વ

૨૧

શક્તિ પ્રભાવ પુ
 શમી (એક જાતનુ ઝાડ છે) શમી સ્ત્રી
 શરીર શરીર ન, દેહ પુ
 શરીરનો આકાર તનુ ન., વપુસ્ ન,
 આકૃતિ સ્ત્રી
 શામળુ ક્યામ પુ સ્ત્રી ન
 શિક્ષક અધ્યાપક પુ સ્ત્રી ન.
 શિક્ષા દણ્ડ પુ
 શરપાણુ પ્રતાપ પુ, પરાક્રમ પુ
 શેતરણ કુચ પુ
 શેરી રથ્યા સ્ત્રી
 સ્થાપર્ણુ (સ્થાપર્ણુ નામના ગોરોના
 કુળનો એક શખસ) ક્યાપર્ણ પુ
 શ્રેષ્ઠ રાજસત્તા સામ્રાજ્ય ન,
 પારમેષ્ઠ્ય ન

૨૨

સખત પ્રવણ્ડ પુ સ્ત્રી ન
 સગર (રાજાનુ નામ) સગર પુ.
 સશુ બન્ધુ પુ, બન્ધુજન પુ, જ્ઞાતિ પુ.
 સખ્યા સહ્યા સ્ત્રી
 સસ્ય ક્રત્ત ન
 સસ્યભામા (કૃષ્ણની એક સ્ત્રીનુ
 નામ છે) સત્યભામા સ્ત્રી
 સતુષ્ટ રાખવુ અનુ + સ્થૂનો પ્રેરક ભેદ

સંધ્યાપૂજન સધ્યાવન્દન ન
 સલા સમાજ પુ, પરિષદ્ સ્ત્રી,
 સમા સ્ત્રી
 સમજુ દૂરદર્શિન પુ સ્ત્રી. ન,
 ચતુર પુ સ્ત્રી ન.
 સમીપવર્તી સનિહિત સમ્+નિ+ધાતુ
 કર્મણિ ભૂ કૃ.
 સખધ રાખતુ સમત ભૂ કૃ,
 સગચ્છમાન વર્તમાન કૃ
 સરદાર ચમ્પતિ પુ, સેનાપતિ પુ
 સરયૂ (અયોધ્યા પાસેની નદી)
 સરયૂ સ્ત્રી
 સર્ગ સર્ગ પુ
 સસરે શ્વસુર પુ
 સાકેત (શહેરનું નામ છે) સાકેત ન
 સાચો પરમેશ્વર—સાચો સત્યસ્વરૂપ
 પુ. સ્ત્રી ન, પરમેશ્વર પરમાત્મનુ પુ
 સાધારણ સાધારણ પુ સ્ત્રી ન,
 સામાન્ય પુ સ્ત્રી ન.
 સામર્થ્ય પ્રભાવ પુ
 સામવેદ (વેદનું નામ છે) સામવેદ પુ
 સામા જુ પુ અભિ + ગમ્
 સારી ચાલનુ સુચરિત પુ સ્ત્રી ન
 સાત્ર સમીચીન પુ સ્ત્રી ન, નિપુણ
 પ સ્ત્રી ન
 સિંચાવ વ્રતે અ
 સેખ નુલ ન

સુગંધીદાર સુરભિ પુ સ્ત્રી ન
 સુદેવ (સશાવાચક નામ છે.) સુદેવ પુ
 સૂત્ર સૂત્ર ન
 સહેલાઈ સૌકર્ય ન
 સો સો શતશ અ
 સૌષધન (રાગનું નામ છે)
 સૌષધન પુ.

હ

હજી પણ અથાપિ અ
 હલકાર્ધ લઘુતા સ્ત્રી
 હાથકડુ અન્નદ પુ
 હાલ સપ્રતિ કિ વિ અ
 હાલચાલ વ્યાપાર પુ
 હાર (લસકરની હાર, સેનાની
 રચના) વ્યૂહ પુ
 હાકી મૂકવું પ્ર + હુદ્ ૧૦ ગ
 હિંડોળવું દોલન નામધાતુ, અન્દોલન
 નામધાતુ
 હુમલો કરવો અભિ + હુ ૧ ગ
 પરસ્મૈ૦
 હેતુ પ્રયોજન ન, હેતુ પુ
 હેમાગદ (ગજનું નામ છે) હેમાન્નદ પુ
 હોદ્દો અધિકાર પુ
 હોવાપણ માણ પુ, અસ્તિત્વ ન
 દોનિયાન ચતુર પુ સ્ત્રી ન
 કુશલ પુ સ્ત્રી ન

મેસર્સ કરસનદાસ નારણદાસ એન્ડ સન્સ
બ્રુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લિશર્સ
ના થા વ ટ ૪ સૂરત